

UNIVERZITA KONŠTANTÍNA FILOZOFA V NITRE
CONSTANTINE THE PHILOSOPHER UNIVERSITY IN NITRA

FAKULTA PRÍRODNÝCH VIED
FACULTY OF NATURAL SCIENCES

GEOGRAFICKÉ INFORMÁCIE
GEOGRAPHICAL INFORMATION

Príspevky z 22. medzinárodnej geografickej konferencie
"Stredoeurópsky priestor po 25 rokoch transformácie"
9. - 10.10.2014, Nitra, Slovenská republika

Papers from 22nd International Geographical Conference
"Central Europe After 25 Years of Transformation"
October 9 - 10, 2014, Nitra, Slovak Republic

Ročník / Volume 18

2/2014

NITRA 2014

GEOGRAFICKÉ INFORMÁCIE 18, 2/2014
GEOGRAPHICAL INFORMATION 18, 2/2014

Recenzenti / Reviewers:

doc. PhDr. RNDr. Martin Boltžiar, PhD. (Slovenská republika / Slovak Republic)
doc. RNDr. Alena Dubcová, CSc. (Slovenská republika / Slovak Republic)
doc. RNDr. Daniel Gurňák, PhD. (Slovenská republika / Slovak Republic)
doc. PaedDr. Eduard Hofmann, CSc. (Česká republika / Czech Republic)
RNDr. Hilda Kramáreková, PhD. (Slovenská republika / Slovak Republic)
doc. RNDr. Alfred Krogmann, PhD. (Slovenská republika / Slovak Republic)
doc. RNDr. Zdeněk Szczyrba, Ph.D. (Česká republika / Czech Republic)

Edícia / Edition: Prírodovedec č. 602

Vydavateľ / Editor:

Univerzita Konštantína Filozofa v Nitre, Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra,
Slovenská republika

Constantine the Philosopher University in Nitra, Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra,
Slovak Republic

IČO: 00157716

Za jazykovú stránku príspevkov zodpovedajú autori.

The authors are responsible for the linguistic side of their submissions.

© UKF v Nitre / CPU in Nitra

Evidenčné číslo: EV 2802/08

ISSN: 1337-9453

OBSAH

CONTENTS

Kristína Bilková, František Križan

Delimitácia nákupných zón vybraných nákupných centier v Bratislave
 Delimitation of Catchment Areas of Selected Shopping Centers in
 Bratislava..... 6

Marek Civiň, Alfred Krogmann

Percepcia outletového centra vo Voderadoch jeho návštevníkmi
 Perception of Outlet Centre in Voderady By Its Visitors..... 17

János Csapó, Antal Aubert

Spatial and Structural Changes of the Tourism of Hungary From the Change
 of the Regime Till Present..... 29

Katarína Čižmárová

25 rokov geografického vzdelávania v procese obsahových zmien
 25 Years of Geographic Education in the Process of Content Changes..... 37

Alena Dubcová, Milan Midler

Vplyv zahraničného kapitálu na disparity elektrotechnického priemyslu
 v okresoch Slovenska
 Impact of Foreign Capital on Disparities of Electrical Engineering Industry
 in Districts of Slovakia..... 49

Eduard Hofmann, Petra Janků

Změny geografického vzdělávání ve Francii
 Changes of Geographical Education in France..... 59

Milan Jeřábek

Přeshraniční spolupráce v regionálním rozvoji – komparace česko-saského
 a česko-slovenského pohraničí
 Cross-border Cooperation in Regional Development – Comparison of the
 Czech-Saxon and Czech-Slovak Borderland..... 70

Ivana Kováčová, Zuzana Rampašková, Daša Oremusová

Podpora regionálneho rozvoja vidieka aktivizáciou rozvoja cestovného
 ruchu na príklade obce Veľké Teriakovce
 The Support of Regional Rural Development By Activization of Tourism
 Development on the Example of Veľké Teriakovce Municipality..... 80

Helena Kratěnová, Michal Šindelář

Dostupnosť a komparace vybraných statistických dat v Česku
a v susedných zemích s dôrazom na Slovensko

Availability and Comparison of the Selected Statistical Data in Czechia and
in the Neighbouring States with the Focus on Slovakia.....

90

Waldemar Łupiński

Suburbanisation in Poland.....

104

Lukáš Michaleje, Hilda Kramáreková

Analýza manažmentu povodňových rizík na lokálnej úrovni na príklade
obce Neverice

Analysis of Flood Risk Management at the Local Level on the Example of
Neverice Municipality.....

114

Franciszek Mróz

Pielgrzymki i turystyka religijna w Polsce po transformacji ustrojowej 1989
r.

Pilgrimages and Religious Tourism in Poland After the Political
Transformation of 1989.....

124

Lukasz Musiaka

Teutonic State Order's Cultural Heritage in Towns of Warmia-Masuria
Province in Poland.....

138

Jan Procházka, Antonín Věžník

Od dotací k investicím: proměna politiky rozvoje venkova v ČR

From Subsidies Towards Investments: Changes in Rural Development
Policy of the Czech Republic.....

147

Eva Rajčáková, Angelika Švecová

Vedomostná ekonomika – regionálne disparity v kontexte kohéznej politiky
v podmienkach SR

Knowledge Economy – Regional Disparities in the Context of EU Cohesion
Policy in Slovakia.....

156

Andrej Svorad, Michaela Žoncová, Alena Dubcová

Orientácia ako prostriedok spoznávania miestnej krajiny na príklade územia
Zoborské vrchy

Orientation As a Tool of Recognising of Local Landscape: Case Study of
the Zobor Hills.....

169

Martina Škodová, Ivan Vološčuk

Analýza výskytu jedľovej bučiny s dubom v Národnej prírodnej rezervácii Starý hrad

Analysis of Forest Group Fagetum Quercino-Abietinum Zl. in National Nature Reserve "Starý hrad"..... 180

Angelika Švecová, Eva Rajčáková

Konkurencieschopnosť štátov Európskej únie

Competitiveness of EU Member States..... 191

Jaroslav Vencálek

Proměny genia loci Slovensko-českého přeshraničního regionu na příkladu Západobeskydského podhůří

Transformations of the Genius Loci of the Slovak-Czech Cross-border Region Using the Example of the West-Beskidian Piedmont..... 204

Katarína Vilinová, Gabriela Repaská, Marek Herda

Projektové vyučovanie prírodných zložiek aplikovaných na miestnu krajinu

Project Teaching of Natural Components Applied To the Local Landscape... 214

Matej Vojtek

Modelovanie 100-ročnej povodne v obci Klátova Nová Ves

Modeling of 100-Year Flood in the Municipality of Klátova Nová Ves..... 223

DELIMITÁCIA NÁKUPNÝCH ZÓN VYBRANÝCH NÁKUPNÝCH CENTIER V BRATISLAVE

Kristína Bilková, František Križan

Abstract

This article aims to analyze selected shopping centers in Bratislava and its catchment area. We examined the following specific retail environment issues: catchment areas. Data for this article were obtained as part of the VEGA research project. Results show catchment areas from selected shopping centers defined by consumer perception. However, effective use of consumer perception result and its GIS interpretation also depends on full integration of GIS into the tools of decision support tools used by retail managers.

Keywords: *catchment areas, consumers perceptions, shopping centers, Bratislava*

Úvod

Vývojové trendy v slovenskom maloobchode boli výrazne ovplyvnené politickými ako aj hospodárskymi podmienkami v krajine (Križan, Lauko, 2014, Mitríková, 2008, Trembošová, 2012). Súčasný maloobchod je silno ovplyvňovaný globalizáciou vo viacerých smeroch. Maloobchod prešiel zásadnou transformáciou svojej priestorovo organizačnej štruktúry. Okrem fyzickej a funkčnej transformácie maloobchodu dochádza aj k transformácii spotrebiteľského správania. Spotrebiteľ sa správa globalizovane, mení sa jeho nákupné správanie a návyky, menia sa jeho preferencie (Spilková, 2008). Pri zhodnotení spotrebiteľského správania počas centrálne riadeného hospodárstva a po prechode na trhové hospodárstvo možno konštatovať, že sa vytvárajú nové vzorce nákupného správania sa spotrebiteľov, pričom kľúčovým atribútom sa stal priestor, ktorý podobne ako sociálne a kultúrne aspekty nakupovania získal novú dimenziu (Kunc a kol., 2012). Nové dimenzie veľkoformátových reťazcov predajní a nákupných centier tak vytlačili do pozadia záujmu nakupujúcich predtým tradičné formy maloobchodného predaja. Nákupné centrá sa tak stali jedným z kľúčových nositeľov tejto zmeny (cf. Bilková, 2014, Križan, Lauko, 2014).

Hodnotenie nákupného správania spotrebiteľov a ich klasifikácia (Spilková, 2012, Križan a Lauko, 2014) predstavujú zaujímavú tému nielen pre geografiu, možno podotknúť, že tento aspekt výskumu maloobchodu v slovenskej odbornej literatúre čiastočne absentuje (cf. Fertaľová, 2006, Mitríková, 2008, Trembošová, 2009, 2012).

Aktivity maloobchodných predajní vychádzajú z vlastností trhu a jeho veľkosti. Pod veľkosťou trhu možno rozumieť počet potenciálnych spotrebiteľov.

Za vlastnosti trhu možno považovať charakteristiky spotrebiteľov, akými sú vekové zloženie, príjem domácností, vlastníctvo automobilu a pod. Poznanie spotrebiteľov a ich nákupného správania je esenciálne pri plánovaní a racionalizácii výstavby maloobchodu. V rámci územnej analýzy ako súčasť rozhodovania o umiestnení maloobchodnej prevádzky ide v podstate o určenie: (i) kúpneho potenciálu lokality (dopyt lokality), (ii) možností konkurencie pokryť tento kúpny potenciál lokality, (iii) rozhodnutia o kapacite uvažovanej (alebo analyzovanej) maloobchodnej jednotke. Rozhodnutie o lokalizácii predajnej jednotky musí vychádzať z dôkladnej analýzy potenciálu záujmového územia a analýzy konkurenčných možností (Cimler, 1997, s. 29).

Hlavným cieľom tohto príspevku je zhodnotenie preferencií spotrebiteľov v zmysle spádovosti k vybranému nákupnému centru a na ich základe delimitácia spádových zón vybratých nákupných centier na území mesta Bratislava. Hodnotenými nákupnými centrami boli Aupark, Avion Shopping Park a Eurovea.

Metódy a dáta

Pri štúdiu spotrebiteľského správania možno identifikovať viaceré prístupy. K hlavným metódam patria dotazníkový výskum (Lindsay, 1997), spotrebiteľské denníky (Smith et al., 2003), ale aj mikroanalýzy pohybu zákazníkov v nákupnom centre (Spilková, Hochel, 2009). K najčastejšie používaným a najrozšírenejším metódam kvalitatívneho výskumu v oblasti nákupného správania patrí dotazníkový výskum a interview (Kunc a kol., 2013).

V tejto štúdií bol aplikovaný dotazníkový výskum na vzorke 11 389¹ dopytovaných respondentov, spotrebiteľov nakupujúcich v maloobchodných prevádzkach umiestnených v jednotlivých mestských častiach v Bratislave. Išlo o kvótny výber respondentov s prihliadanim na trvalé bydlisko, vek a ďalšie osobné charakteristiky (tab. 1).

Dotazník pozostával z viacerých otázok zameraných na nákupné správanie spotrebiteľov, pričom v tomto príspevku je zhodnotená iba časť riešeného projektu (Kita, 2011, 2012). Respondenti odpovedali na otázku: *Ktoré nákupné centrum navštevujete najčastejšie?* Na základe odpovedí boli vytvorené spádové zóny najnavštevovanejších nákupných centier (Aupark, Avion Shopping Park, Eurovea). Pri hodnotení výsledkov dotazníkového prieskumu bola aplikovaná analýza preferencií spotrebiteľov a komparatívna analýza, obe založené na deskripcii. Tento spôsob riešenia problematiky je často využívaný pri priestorových analýzach maloobchodu (Mitríková, 2008, Trembošová, 2012).

¹ Výsledky prieskumu projektu VEGA č. 1/0039/11 Geografický informačný systém ako zdroj strategickej inovácie podniku z hľadiska posilnenia jeho konkurencieschopnosti.

Tab. 1: Vybraté charakteristiky respondentov zúčastnených na dotazníkovom prieskume

Table 1: Selected characteristics of respondents participating in the survey

Pohlavie	Podiel [%]	Priemerný vek	Vzdelanie respondentov [%]				
			Bez vzdelania	ZŠ	SŠ bez maturity	SŠ s maturitou	VŠ
Muži	42,3	37,5	0,25	1,25	11,37	44,30	42,82
Ženy	57,7	36,3	0,15	1,22	10,17	49,55	38,91
Spolu	100,0	36,8	0,19	1,23	10,68	47,33	40,57

Zdroj: vlastné výpočty z dotazníkového prieskumu

Ako interpretačný nástroj boli použité geografické informačné systémy (GIS). Z kartografických metód boli aplikované techniky kartogramu a metóda figurálnych znakov (cf. Križan a Tolmáči, 2012).

Delimitácia spádových zón vybratých nákupných centier v Bratislave

Nákupné centrá možno klasifikovať podľa rôznych kritérií (Križan, Lauko, 2014). Priemerná veľkosť nákupného centra na Slovensku je 21 000 m², čo predstavuje v porovnaní s okolitými krajinami najmenšiu hodnotu (Kunc a kol., 2013). Aj keď počtom a veľkosťou patria nákupné centrá v Bratislave k najpočetnejším a najväčším, v prepočte predajnej plochy na obyvateľa sa Bratislava (816 m²) nachádza až za mestami Nitra (1 135 m²) či Žilina (1 015 m²). Možno predpokladať, že po dobudovaní plánovaných projektov bude Bratislave patriť primát pre tento ukazovateľ. Priestorové rozmiestnenie nákupných centier na území Slovenska je značne nerovnomerné. Sústreďujú sa do ekonomických centier a do lokalít so zvýšenou koncentráciou obyvateľstva, prevažne do krajských miest, v ktorých je lokalizovaná väčšina nákupných centier. Dominantnú pozíciu má Bratislava, kde sa nachádza viac ako štvrtina všetkých nákupných centier z územia Slovenska. Najmenšia hustota nákupných centier je príznačná pre Banskobystrický kraj. Rovnaký počet nákupných centier sa nachádza aj v Prešovskom a Trenčianskom kraji.

V Bratislave sa v čase výskumu nachádzalo 12 nákupných centier a obchodných domov, v ktorých prebiehal dotazníkový výskum. Z výsledkov analýzy vyplýva, že takmer štvrtina respondentov nakupuje v nákupnom centre Aupark (tab. 2). Na základe preferencií spotrebiteľov možno vyčleniť spádové zóny Auparku, pričom ide o 36,1 % urbanistických obvodov. Spádovú zónu Auparku možno teda v rámci mesta považovať za najväčšiu. Okrem veľkosti spádovej zóny určenej počtom urbanistických obvodov je dôležitejším ukazovateľom počet obyvateľov žijúcich v týchto obvodoch, ktorí predstavujú potenciálnych spotrebiteľov daného nákupného centra. V spádovej zóne Auparku

žije až 54 % obyvateľov Bratislavy (podľa cenzu z roku 2001), čo taktiež potvrdzuje najintenzívnejší vplyv Auparku zo všetkých nákupných centier v meste.

Tab. 2: Najčastejšie navštevované nákupné centrá a obchodné domy v Bratislave

Table 2: Most visited shopping centers and department stores in Bratislava

Nákupné centrum (obchodný dom)	Počet respondentov preferujúcich dané nákupné centrum	
	Absolútny	Relatívny [%]
Aupark	2765	24,32
Eurovea	1927	16,95
Avion SP	1775	15,61
OD Tesco	1471	12,94
Polus SC	1233	10,84
Shopping Palace	364	3,20
OC Galéria	362	3,18
OC Danubia	279	2,45
Apollo BC	205	1,80
River Park	125	1,10
Tatracentrum	120	1,06
Dunaj	80	0,70
iné	535	4,70
nezaradené odpovede	130	1,14
spolu	11371	100,00

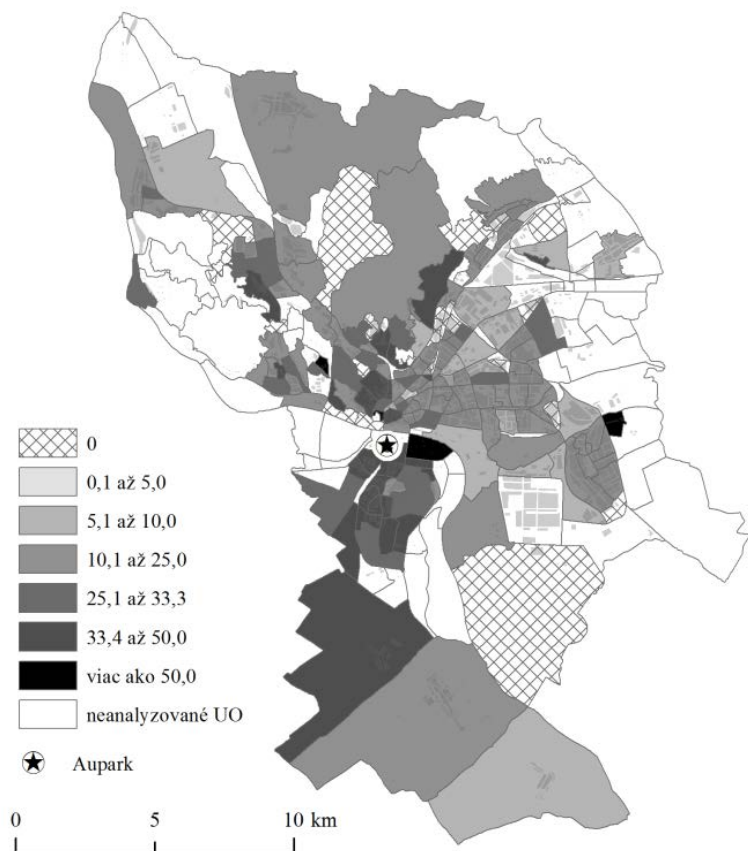
Zdroj: vlastné výpočty z dotazníkového prieskumu

Spádová zóna Auparku je priestorovo najvariabilnejšia a jej rádus zasahuje do všetkých častí mesta. Aj napriek tomu možno konštatovať, že v prípade 27 urbanistických obvodov (UO) v meste respondenti neuviedli ani v jednom prípade ako najčastejšie miesto nákupu Aupark (mapa 1). Ide o UO, v ktorých je Aupark najmenej preferovaným nákupným centrom. Lokalizované sú zväčša v okrajových častiach mesta, mimo dôležitých dopravných koridorov alebo v ich blízkosti je lokalizované iné nákupné centrum. Aupark ako najpreferovanejšie nákupné centrum, kde najčastejšie nakupuje viac ako 50 % respondentov, je charakteristických pre 5 UO, v ktorých žije 0,2 % obyvateľov mesta (tab. 3). Ide najmä o UO lokalizované v zázemí nákupného centra. Aupark ako najpreferovanejšie miesto nákupu pre 10,1 až 25,0 % spotrebiteľov predstavuje

z vyčlenených kategórií najpočetnejšiu. Tieto UO sú lokalizované takmer vo všetkých mestských častiach, čo potvrdzuje vhodnú lokalizáciu Auparku vzhľadom na jeho dopravnú dostupnosť. Takmer pre celú mestskú časť Petržalka je príznačná preferencia Auparku pre viac ako štvrtinu respondentov žijúcich v daných UO. Aupark výrazne preferujú aj spotrebiteľia žijúci v Starom Meste, kde dosahuje i viac ako tretinových podiel preferencií najčastejšieho miesta nákupu. Ako dôvod možno uviesť výhodnú prepojenosť mestskej časti Staré Mesto a nákupné centrum Aupark sieťou mestskej hromadnej dopravy. Mestskú hromadnú dopravu využíva takmer tretina spotrebiteľov nákupných centier (Bilková, 2013).

Mapa 1: Vyčlenenie spádových zón nákupného centra Aupark ako najčastejšieho miesta nákupu podľa preferencií spotrebiteľov [%]

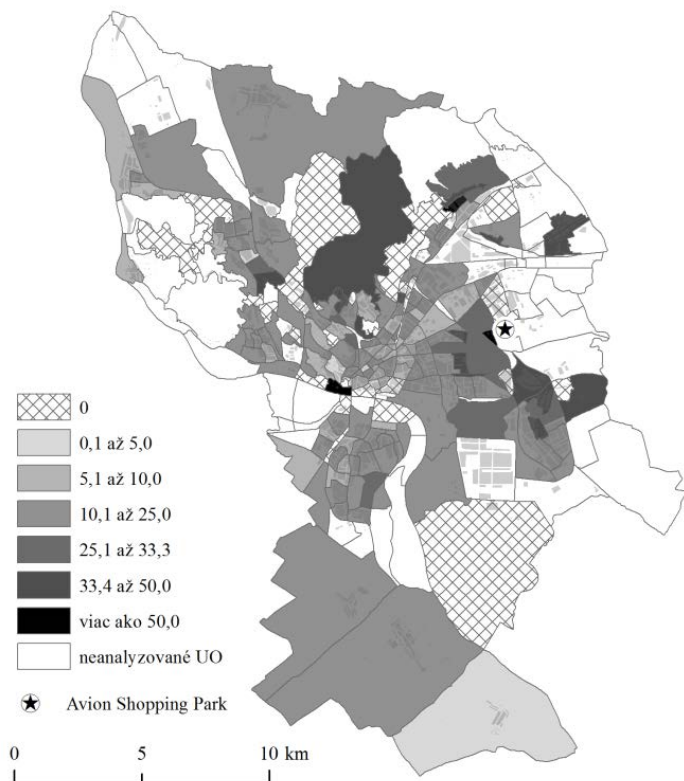
Map 1: Delimitation of catchment areas of Aupark shopping center as the most common place of shopping according to the consumers preferences [%]

Druhým najviac preferovaným nákupným centrom je Avion Shopping Park. Do jeho spádovej zóny spadá 18,3 % všetkých UO, v ktorých žije pätina obyvateľov mesta. Ako najčastejšie miesto nákupu neuviedli nákupné centrum Avion Shopping Park (Avion SP) respondenti zo 14 % analyzovaných UO (tab. 3). Ide prevažne o UO lokalizované v susedstve iných nákupných centier s menej priaznivou dostupnosťou do Avion SP (mapa 2). Aj v prípade Avion SP je najmenej početnou kategóriou najvýraznejšia preferencia daného nákupného centra. V 37 UO (18 % obyvateľov) preferuje viac ako štvrtina spotrebiteľov najčastejšie nákupné miesto Avion Shopping Park. Opäť vo väčšine UO (46 %) preferuje Avion SP ako najčastejšie miesto nákupu od 10,1 do 25,0 % všetkých spotrebiteľov v daných UO.

Mapa 2: Vyčlenenie spádových zón nákupného centra Avion Shopping Park ako najčastejšieho miesta nákupu podľa preferencií spotrebiteľov [%]

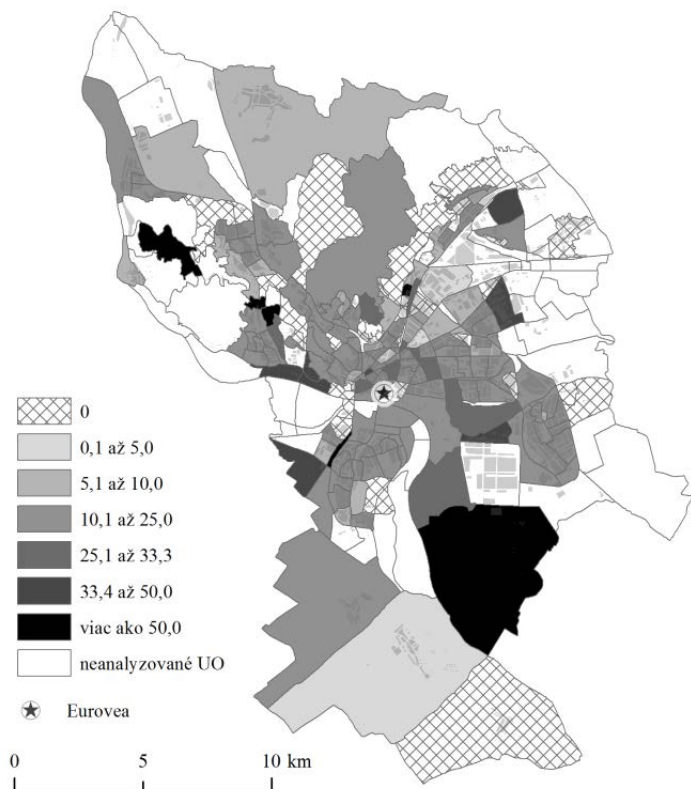
Map 2: Delimitation of catchment areas of Avion Shopping Park shopping center as the most common place of shopping according to the consumers preferences [%]

Spádovú zónu Eurovei ako tretieho najpreferovanejšieho nákupného centra v Bratislave tvorí 28 UO, v ktorých žije 9,5 % obyvateľov mesta. Podľa preferencií spotrebiteľov z vybratých troch nákupných centier je nákupná zóna Eurovei najmenej diferencovaná. Čiže na jednej strane je v tomto prípade interval preferencií 10,1 až 25,0 (%) najpočetnejší, ktorý združuje viac ako polovicu všetkých hodnotených UO a v ktorých žijú takmer tri štvrtiny obyvateľov mesta (mapa 3). Na strane druhej, ostatné intervaly preferencií sú menej početné, čiže lojalita (v prípade preferovanejších intervalov, viac ako 25 %) k Eurovei ako najčastejšieho miesta nákupu je na nižšej úrovni. Súvislosti možno hľadať aj s termínom otvorenia tohto nákupného centra a termínom dotazníkového prieskumu ako aj v súvislosti s lokalizáciou Eurovei v centre mesta.

Mapa 3: Vyčlenenie spádových zón nákupného centra Eurovea ako najčastejšieho miesta nákupu podľa preferencií spotrebiteľov [%]

Map 3: Delimitation of catchment areas of Eurovea shopping center as the most common place of shopping according to the consumers preferences [%]

Tab. 3: Preferencie spotrebiteľov pri voľbe najčastejšie navštevovaného nákupného centra

Table 3: Consumer preferences in the case of choice the most visited shopping center

Interval preferencií [%]	Aupark		Avion SP		Eurovea	
	UO [%]	PO [%]	UO [%]	PO [%]	UO [%]	PO [%]
0	14,21	2,38	14,21	2,28	18,42	6,07
0,1 až 5,0	0,53	0,05	2,63	3,30	2,11	2,04
5,1 až 10,0	9,47	4,89	17,89	20,07	12,11	11,87
10,1 až 25,0	42,11	48,56	45,79	56,24	53,68	74,71
25,1 až 33,3	16,32	24,34	10,00	11,53	6,32	4,17
33,4 až 50,0	14,74	19,62	7,89	5,73	4,21	1,10
viac ako 50,0	2,63	0,16	1,58	0,85	3,16	0,04

Zdroj: vlastné výpočty z dotazníkového prieskumu

Vysvetlivky: UO – urbanistický obvod, PO – počet obyvateľov

Záver

Sortimentová koncentrácia a špecializácia je chápaná v zmysle poskytovania súbernej sortimentovej ponuky veľkoplošných jednotiek. V tejto súvislosti možno za donora týchto tendencií považovať vstup nadnárodných korporácií a výstavbu veľkoplošných predajní. V geografii je jedným z možných spôsobov analýzy sortimentovej koncentrácie hodnotenie percepíí a preferencií spotrebiteľov. Vo všeobecnosti dochádza na území mesta Bratislava k zlepšeniu (nielen) sortimentovej ponuky (Kita a kol., 2013), keďže viac ako polovica spotrebiteľov hodnotí zmenu kvality nakupovania v Bratislave ako zlepšujúce sa. Na druhej strane, menej ako 1 % spotrebiteľov hodnotí zmeny v kvalite nakupovania ako určité zhoršenie.

V tejto súvislosti za nevyhnutný štandard analýzy trhu je možné pokladať analýzu názorov spotrebiteľov. Interview so spotrebiteľmi možno považovať za tradičné metódy predikcie predaja. Pre určenie trhu ako priestoru pre realizáciu maloobchodu patria k typickým atribútom dotazníka témy určujúce nielen jeho socioekonomický status, ale aj jeho lokalizáciu v priestore. Preto k prvým faktografickým prvkom dotazníka je adresa respondenta (ulica aj číslo) vzhľadom na delimitáciu nákupných zón. Demografické a socioekonomické charakteristiky, akými sú vek, príjem, povolanie, vzdelanie a pod. informujú o profilovaní typických spotrebiteľov pre daný typ maloobchodu. Tieto informácie predstavujú dôležitú vstupnú informáciu pri riešení lokalizačných stratégií. Ďalšia časť otázok by mala riešiť nákupné správanie spotrebiteľov. Ide o otázky zamerané na

frekvenciu, preferenciu či zvyklosti nakupovania spotrebiteľov. V kombinácii s ostatnými dátami z dotazníkového prieskumu možno zostaviť profil typického spotrebiteľa a zamerať obchodné aktivity práve na túto skupinu spotrebiteľov, resp. hľadať ďalší priestor na trhu (Bilková, 2014).

Z analyzovaných nákupných centier možno nákupnú zónu Auparku považovať za najviac heterogénnu v zmysle lojality spotrebiteľov. Priestorové rozmiestnenie rôznych úrovní preferencií tohto nákupného centra je najvýraznejšie diferencované. Na druhej strane vzhľadom na polohu a dopravnú dostupnosť ide o výrazne preferované nákupné centrum ako najčastejšie miesto nákupu nielen v blízkosti lokalizácie nákupného centra, ale na území všetkých mestských častí. Naopak, najmenej lojálni zákazníci (z troch hodnotených) v zmysle vyčlenenia nákupnej zóny sú príznační pre nákupné centrum Eurovea. V tomto prípade ide o nové nákupné centrum (v čase realizácie výskumu), ktoré mnoho spotrebiteľov „testuje“ a porovnáva s ostatnými centrami. Je potrebné podotknúť, že Eurovea vzhľadom na svoju polohu v zázemí centra mesta je dôležitým nákupným centrom pre turistov. Vplyv Eurovea na maloobchod v centre mesta predstavujú námet na budúce smerovanie výskumu, keďže nákupné centrá môžu zohrávať významnú úlohu pri realizácii cestovného ruchu a trávení voľného času (Mitríková a kol., 2012).

PodĎakovanie

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA s názvom Regióny: vývoj, transformácia a regionálna diferenciacia. (Číslo projektu: 1/1143/12.) a Grantu Univerzity Komenského s názvom: Delimitácia nákupných zón v Bratislave využitím GIS (UK/492/2014).

Literatúra

- BILKOVÁ, K. 2013. *Výskum maloobchodu v geografii (prípadové štúdie)*. Diplomová práca, Bratislava: PRIF UK, 2013. 80 s.
- BILKOVÁ, K. 2014. *Nákupné správanie spotrebiteľov na území mesta Bratislava*. Manuskript.
- CIMLER, P. 1997. *Retail management: lokalizace a provoz maloobchod*. Praha: Vysoká škola ekonomická, 1997. 112, s. ISBN 978-8070-79596-5.
- FERTAĽOVÁ, J. 2006. Vplyv internacionalizácie maloobchodu na Slovensku na nákupné správanie sa zákazníkov vybraných veľkoplošných predajní. In *Forum Statisticum Slovacum*. ISSN 1336-7420, 2006, roč. 2, č. 5, s. 43-48.
- KITA, P. 2012. (ed). *Možnosti využitia geografického informačného systému ako zdroja strategickej inovácie podniku z hľadiska posilnenia jeho konkurencieschopnosti podnikov*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2012. 81 s. ISBN 978-80-225-3521-2.

- KITA, P. 2011. (ed). *Geografický informačný systém ako zdroj strategickej inovácie podniku z hľadiska posilnenia jeho konkurencieschopnosti*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2011. 75 s. ISBN 978-80-225-3283-9.
- KITA, P. 2013. Atraktivnosť predajní maloobchodných reťazcov z hľadiska ich dostupnosti v Bratislave. In Kita, P. (ed.). *Teoretické a praktické aspekty geografického informačného systému ako zdroja strategickej inovácie z hľadiska posilňovania konkurencieschopnosti podnikov*. Bratislava: Ekonóm, 2013, s. 73-82, ISBN 978-80-225-3686.
- KRIŽAN, F. – LAUKO, V. 2014. *Geografia maloobchodu. Úvod do problematiky*. Bratislava: Univerzita Komenského, 2014. 196 s. ISBN 978-80-223-3542-3.
- KRIŽAN, F. – TOLMÁČI, L. 2012. Geografické informačné systémy ako nástroje vizualizácie v problematike maloobchod: úvod do problematiky. In Kita, P. (ed.). *Možnosti využitia geografického informačného systému ako zdroja strategickej inovácie podniku z hľadiska posilnenia jeho konkurencieschopnosti podnikov*. Bratislava: Vydavateľstvo Ekonóm, 2012, s. 57-65, ISBN 978-80-225-3521-2.
- KUNC, J. a kol. 2013. *Časopriestorové modely nákupného chování české populace*. Brno: Masarykova univerzita, 2013. 194 s. ISBN 978-80-210-6020-3.
- KUNC, J. a kol. 2012. Nákupní spád, nákupní chování a nákupní centra: na příklade brněnské aglomerace (příspěvek ke studiu denních urbánních systémů). In *Sociologický časopis*. ISSN 0038-0288, 2012, roč. 48, č. 5, s. 879-910.
- LINDSAY, J. 1997. *Techniques in Human Geography*. Londýn: Routledge, 1997. 188 s. ISBN 0-415-15475-8.
- MITRÍKOVÁ, J. 2008. *Geografické aspekty transformácie maloobchodu a nákupného správanía sa na Slovensku (prípadové štúdie z miest Prešov a Košice)*. Prešov: Prešovská univerzita v Prešove, 2008, 213 s., ISBN 978-80-8068-922-3.
- MITRÍKOVÁ, J. – TOMČÍKOVÁ, I. – LUKÁČOVÁ, A. 2012. Trávenie voľného času obyvateľmi Košíc v nákupných centrách ako nový druh víkendového cestovného ruchu. Význam ľudského potenciálu v regionálnom rozvoji. In Vitovská, J. ed. *Význam ľudského potenciálu v regionálnom rozvoji*. Zborník z konferencie. Podhájska: EEDA, 2012, s. 69-90. ISBN 978-80-89608-06-5.
- SMITH, A. – SPARKS, L. – HART, S. – TZOKAS, N. 2003. Retail loyalty schemes: results from a consumer diary study. In *Journal of Retailing and Consumer Services*. ISSN 0969-6989, 2003, roč. 10, č. 2, s. 109-119.
- SPILKOVÁ, J. 2008. Proměny nákupního chování českých zákazníků. In Koželouh, J. (ed.). *Nákupní řetězce – nové výzvy*. Brno: Nesehnutí, 2008, s. 15-19, ISBN 978-80-87217-00-9.
- SPILKOVÁ, J. 2012. *Geografie maloobchodu a spotřeby: věda o nakupování*. Praha: Karolinum, 2012. 246 s. ISBN 978-80-246-1951-4.
- SPILKOVÁ, J. – HOCHÉL, M. 2009. *Toward the Economy of Pedestrian*

- Movement in Czech and Slovak Shopping Malls. In *Environment and Behaviour*. ISSN 0013-9165, 2009, roč. 41, č. 3, s. 443-455.
- SZCZYRBA, Z. 2005. *Maloobchod v České republice po roce 1989: vývoj a trendy se zaměřením na geografickou organizaci*. Olomouc: Univerzita Palackého, 2005, 126 s. ISBN 80-244-1274-8.
- TREMBOŠOVÁ, M. 2009. Intraurbánne spádové oblasti maloobchodnej vybavenosti mesta Nitra v roku 2008. In *Geografické štúdie*. ISSN 1337-9445, 2009, roč. 13, č. 2, s. 93-109.
- TREMBOŠOVÁ, M. 2012. *Geografické aspekty maloobchodnej siete mesta Nitra*. Nitra: UKF, 2012. 157 s. ISBN 978-80-558-0105-6.

DELIMITATION OF CATCHMENT AREAS OF SELECTED SHOPPING CENTERS IN BRATISLAVA

Summary

Academic research has made an enormous contribution to applied problems solving in the areas of retail planning and marketing but there is not paper to solve this problem in Slovak geographical society. The catchment area is the area from which the shopping center draws the most of its customers.

There were analyzed three shopping centers (Aupark, Eurovea and Avion Shopping Center). Catchment area of Aupark shopping center considered the most heterogeneous in terms of consumer loyalty. Spatial distribution of different levels of preferences for this shopping center is the most diverse. On the other hand, given the location of shopping center and its accessibility is a much preferred shopping center as the most common place of shopping, not only near the site of the shopping center, but in the territory almost of all the city districts. Conversely, the least loyal customers (from analyzing shopping centers) in terms of catchment areas are typical for the Eurovea shopping center. In this case, it is the new shopping center in Bratislava (at the time of the research) that many consumers "tested" and compares with other centers. It should be noted that Eurovea shopping center due to its location in the hinterland of the city center is a major shopping center for tourists.

Mgr. Kristína Bilková

Doc. RNDr. František Križan, PhD.

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny

Prírodovedecká fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

Mlynská dolina 842 15 Bratislava

E-mail: bilkova@fns.uniba.sk, krizan@fns.uniba.sk

PERCEPCIA OUTLETOVÉHO CENTRA VO VODERADOCH JEHO NÁVŠTEVNÍKMI

Marek Cíváň, Alfred Krogmann

Abstract

The paper deals with geographical characteristics of shopping tourism in the scope of outlet centre, which shows a new segment among shopping destinations in Slovak area. Firstly, we concentrate on the theoretical background and overview of published studies related to transformation of retail especially by Slovak and Czech geographers and formation of the phenomenon of shopping tourism. The next part is devoted to the delimitation of the area of interest, mostly in the light of location assumptions. The main section of the paper lies in the analysis of the questionnaire survey realized at the outlet centre in the municipality of Voderady, which provided useful findings about shopping customs and habits of Slovak customers. Finally, we summarize the obtained results and present a prototype of the model customer, who is typical for target outlet centre, while we point out the issues that should be improved in the future.

Keywords: tourism, shopping tourism, outlet centre, Voderady

Úvod

Cestovný ruch predstavuje dynamickú sféru, ktorá prešla od 2. polovice 20. storočia výraznými časopriestorovými zmenami, ktoré sa odrazili v rôznych oblastiach spoločenského života. Ľudia postupne získavali dostatok voľného času a finančných prostriedkov, čo pôsobilo stimulujúco na postupnú transformáciu pôvodných lokalít na turisticky atraktívne miesta, ktorá sa tak vplyvom (prevažne) socioekonomického sektora aktívne podpísala pod vznik rôznych a dovtedy nepoznaných foriem turizmu, ktoré sú v súčasnosti považované za bežnú realitu. Do tejto skupiny možno zaradiť aj **nákupný cestovný ruch**. Hlavným hýbateľom jeho rozvoja bola kombinácia neutíchajúceho dopytu konzumnej spoločnosti po nových tovaroch či službách a dostupných, lacných a rozsiahlych pozemkov, kde vznikali veľkoplošné nákupné miesta koncentrujúce mnoho predajcov, ktorí vďaka tomu mohli zákazníkom poskytnúť priaznivú cenu. Spomínaný jav bližšie definujú Vystoupil a Šauer (2006) ako formu cestovného ruchu, ktorá je realizovaná na základe motivácie zážitku a úžitku z nakupovania (špecifických) predmetov v danej destinácii. Najčastejšie sa pritom jedná o nákup tovaru nespotrebného charakteru. V súčasnosti sa dostredivé sily nákupného turizmu nekonzentrujú iba do miest, ale nachádzajú svoje uplatnenie aj na vidieku s vyhovujúcou dopravnou dostupnosťou, ktorá je zabezpečená blízkosťou významných dopravných

komunikácií umožňujúcich príchod zákaznickej klientely s minimálnymi časovými stratami.

Nemenili sa iba jednotlivé formy cestovného ruchu, ale výraznou transformáciou prešlo i samotné odvetvie turizmu a jeho ponímanie. V zmysle Páskovej (2009) ho možno v súčasnosti charakterizovať ako vysoko komplexný spoločenský jav, súvisiaci s pohybom ľudí mimo ich obvyklé prostredie, ktorý predstavuje systém synergicky pôsobiacich prvkov a väzieb medzi všetkými zainteresovanými a dotknutými aktérmi zdrojových a cieľových oblastí. S uvedeným tvrdením súhlasíme, keďže aj formovanie nákupného turizmu je výsledkom súbežného pôsobenia viacerých dynamických faktorov a elementov.

Cieľom príspevku je prostredníctvom anketového šetrenia zhodnotiť vnímanie outletového strediska vo Voderadoch jeho návštevníkmi a taktiež poukázať na geografické dimenzie nákupného cestovného ruchu tohto centra.

Prehľad literatúry

Problematika nákupného turizmu je v slovenskej či českej geografickej literatúre pomerne novou témou a vychádza z prieniku maloobchodu a cestovného ruchu. Vzhľadom na svoj interdisciplinárny charakter sa výskumu maloobchodu, nákupného správania či nákupného cestovného ruchu venujú odborníci z rôznych vedných oblastí od geografie, cez ekonómiu, sociológiu až po marketing, čo potvrdzuje Spilková (2012).

V rámci Slovenska sa štúdiami o transformácii maloobchodu a nákupnom správaní prezentovali Trembošová a Tremboš (2009), Trembošová a Dubcová (2013) na príklade maloobchodnej siete mesta Nitra. Križan (2009), Križan a Tolmáči (2011) skúmali prostredie Bratislavy. Mitříková (2008) a Fertaľová (2007) zamerali svoj výskum na transformáciu maloobchodu v metropolách Východného Slovenska (Prešov, Košice). Rovnaký trend možno badať aj v prípade českej geografickej školy, ktorá sa taktiež zamerala na výskum v urbánnych podmienkach. Szczyrba (2001) orientoval výskum do oblasti funkčných vzťahov maloobchodnej siete mesta Olomouc, moravskej metropole – mestu Brno – sa venovali Olšová (2001) a Kunc a kol. (2012). Vývoj maloobchodu v prostredí Prahy bol cieľom skúmania Spilkovej a Šefrnu (2010).

Aspektmi nákupného cestovného ruchu ako celospoločenského fenoménu sa vo svojich prácach venovali Civiň, Krogmann (2012), Civiň, Krogmann (2013) na príklade vzťahov v pohraničnom priestore medzi Slovenskom a Rakúskom.

Metodika práce

Pri koncepcii príspevku boli využité rôzne metodické postupy a techniky výskumu, ktoré možno rozdeliť do teoretickej (prípravnej) a praktickej (terénnej) roviny. Teoretické aspekty vývoja cestovného ruchu a formovania maloobchodnej

siete s preklenutím do nákupného turizmu boli čerpané predovšetkým z odborných printových publikácií geografického zamerania.

Z hľadiska techník terénneho výskumu bol využitý rozhovor (interview) medzi autormi štúdie a predstaviteľmi outletového centra One Fashion Outlet v obci Voderady, vďaka čomu sme nadobudli interné materiály a cenné informácie o predmetnom nákupnom mieste.

Významným metodickým prvkom vo výskume bol dotazník, ktorý sa dlhodobou viaže aj k prácam geografov. Zisťovanie názorov respondentov o skúmaných javoch bolo uplatnené v prácach s rôznym geografickým zameraním, čo dokazujú publikácie Krogmanna (2005), Veselovského (2012), Oremusovej (2009), Repaskej (2012) či Civiána a Krogmanna (2014). Súhlasíme so Zeľovou (2002), že dotazník predstavuje vhodnú metódu na získanie dát od väčšieho počtu ľudí, pričom je možné dáta hromadne spracovávať a porovnávať odpovede rôznych zúčastnených skupín. Samotná realizácia výskumu prebiehala priamo na mieste nákupu v outletovom centre i nepriamo prostredníctvom on-line dotazníka. V našom prípade dotazník pozostával z celkového počtu 19 otázok, ktoré mali otvorený aj uzavretý charakter. Dotazník bol koncipovaný do dvoch hlavných častí, pričom prvá z nich sa sústredila na získanie základných informácií o respondentovi a druhá, hlavná, sekcia sledovala nákupné zvyklosti anketovanej vzorky. Prieskum medzi zákazníkmi prebiehal v štyroch víkendových termínoch (19.7., 1.8., 30.8., 31.8.2014), počas ktorých bolo nadobudnutých dovedna 137 dotazníkov. Rovnaká verzia dotazníka bola prostredníctvom aplikácie Google Disk prezentovaná aj elektronickou formou, na čom sa podieľalo 25 respondentov. V celkovom súbte sa na výskume spolupodieľalo 162 respondentov, ktorých výsledky boli najprv analyzované a kvantifikované a v záverečnom hľadisku sa podrobili syntéze v záujme formovania modelového typu zákazníka.

Vymedzenie územia a charakteristika outletového centra

Cieľom výskumu bolo outletové centrum One Fashion Outlet nachádzajúce sa v obci Voderady. Z administratívneho hľadiska sa uvedené vidiecke sídlo zaraďuje do okresu Trnava (úroveň LAU I), ktorý hierarchicky spadá do Trnavského kraja (NUTS III). V obci žilo k 31.12.2013 spolu 1 424 obyvateľov (Štatistický úrad SR, 2014), vďaka čomu spadá sídlo do veľkostnej kategórie stredne veľkých vidieckych sídiel s počtom 1 000 až 1 999 obyvateľov.

Z hľadiska lokalizačných faktorov nákupného turizmu možno označiť za najvplyvnejšie dopravno-geografické predpoklady, ktoré sú determinantom pre oslovenie cieľovej skupiny zákazníkov. Outletové centrum sa nachádza v blízkosti krajského mesta Trnava, ktoré predstavuje centrum regionálneho významu. Prostredníctvom križovatky diaľnice D1 a rýchlostnej cesty R1 Prlbina, ktoré predstavujú ťažiskové dopravné tepny, je zabezpečené priame prepojenie s ďalšími okresnými i krajskými mestami naprieč západnou, strednou a severnou časťou

Slovenska. Vzhľadom na skutočnosť, že outletové stredisko je lokalizované na dopravných liniách spájajúcich rôzne regióny Slovenska, je atraktívne aj pre tranzitných cestujúcich, ktorí jeho návštevu vopred neplánujú.

Sledované outletové centrum bolo otvorené 30. októbra 2013 a v prvej fáze výstavby ponúka hrubú prenajímateľnú plochu o rozlohe 15 000 m². V súčasnosti môže zákazníkom slúžiť maximálne 70 obchodných prevádzok a 1 300 parkovacích miest. Celková výstavba počíta s viac ako dvojnásobnou predajnou plochou o výmere 36 500 m², sumárnym počtom 130 predajní a 2 500 parkovacími miestami. Doprava do outletového centra je realizovaná verejnou autobusovou linkou 207303, ktorú zabezpečuje SAD Trnava a.s. na trase Trnava – Hrnčiarovce nad Parnou – One Fashion Outlet, pričom premáva päť spojov denne v oboch smeroch. Uvedená linka však neobsluhuje obec Voderady, čo sťažuje situáciu miestnym obyvateľom, ktorí sú tak odkázaní na cestovanie z vlastnej obce do Trnavy a následne môžu využiť spomínanú linku. Z hľadiska spádovej oblasti oslovuje centrum podľa svojich výpočtov do 60 minút až 2,3 mil. zákazníkov, pričom do časovej doby 90 minút sa jedná už o 6 mil. klientov zo Slovenska, Česka, Maďarska a Rakúska (One Fashion Outlet, 2014).

V období konania výskumu bolo, podľa dostupných informácií na webovom sídle outletového centra, pre zákazníkov k dispozícii 58 predajní rôzneho zamerania. Viac ako polovica z nich (30) sa orientuje na ponuku módných odevov, ponuka siedmich obchodov sa sústreďuje na športové potreby a v komplexe sa nachádza aj 5 stravovacích zariadení. Štyri prevádzky sa koncentrujú na predaj obuvi, tri predajne ponúkajú tovar pre deti, dva obchody sú venované šperkom a klenotom. Zvyšných 7 prevádzok ponúka iné, doplnkové, tovary a služby, čím vytvárajú pestré spektrum nákupných možností.

Výsledky

Výsledky vychádzajú z realizovaného dotazníkového prieskumu na celkovej vzorke 162 respondentov. Na sumárnom počte sa podieľali výraznou väčšinou (84,6%) zákazníci oslovení priamo v outletovom centre, zvyšnú časť predstavovali účastníci internetového prieskumu.

Z hľadiska základných informácií o respondentoch možno z pohľadu **pohlavnej štruktúry** zhodnotiť, že na prieskume sa podieľalo 88 žien (54,3%), ktoré tvorili väčšinu oproti 74 mužom. Zastúpenie pohlaví nemožno výraznejšie špecifikovať, vzhľadom na to, že častokrát sa jednalo o rodiny, resp. páry, z ktorých sa anketovaniu venoval vždy iba jeden zo zúčastnených.

V rámci **vekového zastúpenia** možno badať výraznú dominanciu zákazníkov do 40 rokov. Až 53 z oslovených účastníkov bolo vo veku od 21 do 30 rokov a 50 respondentov dosahovalo od 31 do 40 rokov. Uvedené dve vekové kategórie sa podieľali na celkovej skladbe takmer dvojtretinovou mierou (63,6%). Zákazníkov od 41 do 50 rokov bolo oslovených 31, v ďalšej vekovej triede

(51 – 60 r.) bolo evidovaných 17 účastníkov a najmenšie zastúpenie vykazovala najmladšia a najstaršia veková kategória. Iba 7 opýtaných bolo vo veku do 20 rokov, pričom len 4 účastníci dosiahli vek 61 alebo viac rokov.

Z pohľadu **rodinného stavu** vyjadrili dominantné zastúpenie dve skupiny anketovaných. Na prieskume participovalo až 80 (49,4%) účastníkov v manželskom zväzku a 71 (43,8%) oslovených bolo slobodných. Relatívne vysoké zastúpenie slobodných respondentov potvrdzuje, že fenomén outletových centier je lákavý predovšetkým pre mladšiu časť produktívnej vrstvy populácie, čo zvyrazňuje aj prezentované vekové zloženie oslovených. Iba 9 účastníci boli rozvedení a dvaja zákazníci boli v ovdovenom rodinnom stave.

Z hľadiska **vzdelanostnej štruktúry** možno konštatovať výrazné zastúpenie dvoch sledovaných skupín. Viac ako polovičné zastúpenie (52,5%) predstavovali účastníci so stredoškolským vzdelaním s maturitou, pričom vysokoškolsky vzdelaných respondentov participovalo na prieskume 71 (43,8%). Ostatné dve kategórie vykazovali iba zanedbateľnú mieru. Iba štyria zákazníci dosiahli základné vzdelanie a dvaja oslovení mali stredoškolské vzdelanie bez maturity (učňovské/odborné).

Ďalším zo sledovaných indikátorov bol **ekonomický status** respondentov. Suverénne najvyššie zastúpenie (65,4%) bolo registrované v prípade účastníkov v zamestnaneckom pomere. Podnikateľov sa na prieskume podieľalo 20 a študentov participovalo spolu 18 osôb. Sedem oslovených bolo v čase konania štúdie nezamestnaných a rovnaký počet účastníkov bolo na materskej dovolenke. Anketového šetrenia sa zúčastnili len 4 dôchodcovia, čo dokazuje spomínané tvrdenie, že outletry sú cieľené predovšetkým pre mladšiu kategóriu populácie.

Jedným z determinujúcich faktorov pre zákazníkov je aj **čistý mesačný príjem** osoby, ktorého výška bola cieľom nasledovnej otázky. Necelá polovica (48,1%) respondentov uviedla príjem do 700 €, na druhej strane 67 (41,4%) oslovených dosiahlo príjem v rozmedzí od 700 € do 1 500 €. Do najvyššieho platového intervalu (nad 1 500 €) sa zaradovalo iba 27 participantov.

Záujem o nakupovanie v outletovom centre a jeho atraktivitu v súčinnosti s dostredivou silou vyjadroval **pôvod** respondentov z hľadiska okresov SR. Skúmaná vzorka pochádzala spolu z rôznych 27 okresov, čo činí zastúpenie na úrovni 37,5% zo všetkých okresov Slovenska. (okresy Bratislavy a Košíc boli skúmané sumárne). Najväčšiu mieru (22,8%) vykazovali zákazníci z trnavského okresu, teda z oblasti, ktorá je outletovému centru najbližším a zároveň i ťažiskovým zázemím. Z okresov Bratislavy pochádzalo dovedna až 32 (19,8%) respondentov, čo dokazuje ekonomickú silu regiónu a relatívne vysokú mieru kúpyschopnosti populácie. Tretí najvýznamnejší podiel (10,5%) dosiahli účastníci z okresu Nitra, ktorých sa na prieskume zúčastnilo 17 osôb. Anketovaní z uvedených okresov sumárne prezentovali 86 zákazníkov, teda viac ako polovicu v rámci celej vzorky. Z ostatných okresov zaznamenali výraznejšie zastúpenie iba okresy Galanta (10 osôb), Pezinok a Senec (zhodne po

9 respondentov). Ostatná časť zákazníkov pochádzala z ďalších 21 okresov SR a na prieskume sa podieľala mierou 29,6%.

Limitujúcim faktorom pre vykonanie nákupného výjazdu je aj **časová dostupnosť** a **vzdialenosť** potrebná na prepravu. Respondenti uvádzali čas, ktorý potrebovali na dopravu zo svojho východiskového bodu do outletového centra. Najkratšími periódami (do 10 min.) sa vyznačovali anketovaní z trnavského okresu, naopak, nad 100 minút jazdy obetovali iba 14 (8,6%) účastníci. Priemerná doba jazdy všetkých respondentov dosiahla úroveň 42 minút.

Prvá otázka v rámci druhej sekcie, koncentrujúcej sa na nákupné charakteristiky oslovených respondentov, bola mierená na obdobie vykonania **prvého nákupu** v outletovom centre. Približne dve tretiny (64,8%) oslovených reagovali, že prvýkrát navštívili centrum pred menej ako 4 mesiacmi od dátumu anketovania, čo vypovedá o skutočnosti, že One Fashion Outlet má stále potenciál na získavanie nových zákazníkov. Zhruba štvrtina (25,3%) respondentov vykonala prvý nákup v centre pred viac ako siedmimi mesiacmi od dotazovania, čo reflektuje obdobie otvorenia až konca roka 2013. Možno vysloviť predpoklad, že uvedená vzorka predstavuje stabilnú klientelu. Zvyšná časť (9,9%) účastníkov nakúpila prvý raz v outletovom centre pred 4 až 7 mesiacmi od anketovania a vyjadrovala diel vzorky, ktorá do sledovaného miesta zamierila v zimnom až začiatkom jarneho obdobia roku 2014.

Nasledujúca otázka sledovala **frekvenciu** nákupnej činnosti respondenta **počas 12 mesiacov**. Až 99 zo 162 (61,1%) zúčastnených deklarovalo, že sú ochotní nakupovať v outletovom centre maximálne trikrát ročne. V rámci danej skupiny bolo približne vyvážené zastúpenie jednotlivých alternatív, keďže jednu návštevu v roku prezentovalo 33 respondentov, dva príjazdy boli ochotní vykonať 36 účastníci a tri návštevy ročne boli prijateľné pre 30 zákazníkov. Ostatní respondenti prezentovali vyššiu početnosť príchodov, čím sa priemerná frekvencia priblížila k 4 príjazdom ročne. Tento fakt dokáže centru zabezpečiť stabilnú klientelu, čo je pozitívne pre obchodníkov, ktorí ročne ponúkajú spravidla štyri módné kolekcie na každé ročné obdobie.

V poradí jedenásta otázka dotazníka sa sústreďovala na **motívy** nakupovania **v porovnaní s neoutletovými** maloobchodnými prevádzkami. Respondenti priradzovali 1 až 5 bodov jednotlivým motívom, pričom sa bodové hodnotenia mohli opakovať. Najvyšší počet bodov (3,69 b.) dosiahla lepšia nákupná kultúra, ktorá zahŕňala čiastkové faktory ako čistota a atmosféra predajní, ich usporiadanie či kvalita zákazníckeho servisu. Vyššia kvalita výrobkov bola ohodnotená druhým najlepším skóre (3,51 b.), čo je taktiež pozitívne zistenie v rámci percepcie nákupnej klientely. Motívy väčšieho výberu tovarov a originality tovaru získali veľmi podobné hodnotenia oscilujúce okolo úrovne 3,2 bodu. Najnižšie hodnotenie (3,03 b.) vykázal motív výhodnejších cien, ktorými sú outletové centrá povestné. V celkovom dôsledku sú ale zistenia pozitívne, keďže všetky motívy dosiahli nadpolovičné hodnotenie (nad 3,0 b.), čím deklarovali

priaznivé vnímanie outletového strediska očami zákazníkov.

Outletové centrá sú typické predovšetkým vďaka svojej orientácii na sortiment, ktorý sa prevažne zameriava na módne odevy a obuv, čo potvrdila aj štruktúra predajní v One Fashion Outlet. Cieľom otázky bolo identifikovať **druh tovaru**, ktorý respondenti najviac pri nakupovaní preferujú. Až tri štvrtiny (74,7%) opýtaných potvrdili uvedený predpoklad a za najobľúbenejší druh tovaru označili oblečenie a obuv. Športové potreby označilo za preferované 25 (15,4%) respondentov, tovar pre deti v outletovom centre vyhľadávalo 9 anketovaných, tovar do domácnosti oslovil 5 účastníkov a na nákup drogistického tovaru a klenotov sa zameriaval zhodne len jeden respondent.

Oslovení účastníci prieskumu boli vyzvaní, aby uviedli aj **chýbajúci tovar**, príp. značku, ktorú by v ponuke outletového centra uvítali. Pozitívnym zistením je fakt, že až 115 (71,0%) respondentov bolo s ponukou predajní spokojných a nechýbal im žiaden artikel ani predajca. Z ostatných 47 odpovedí získali výraznejšie zastúpenie potraviny vo forme buď sieťovej predajne (napr. Lidl, Billa, Kaufland a pod.) alebo rýchleho občerstvenia (napr. McDonald's, Burgerking a pod.), čo uviedlo 18 anketovaných. Zvyšné reakcie zaznamenali iba zanedbateľné zastúpenie, pričom sa týkali veľmi širokého spektra odpovedí (ázijská kuchyňa, biopotraviny, elektronika, elegancia, športová elegancia, potreby pre cyklistov, lyžiarov a iné).

Nasledovná otázka sledovala **dominantný faktor**, ktorý ovplyvňuje zákazníka **pri výbere** produktov, pričom bolo k dispozícii šesť rôznych odpovedí. Takmer polovica (48,8%) respondentov uviedla, že na ich výber vplyva predovšetkým cena. Necelé štvrtinové zastúpenie (24,7%) získal faktor kvality, ktorý označilo 40 participantov prieskumu. Značka ovplyvňuje výber 23 (14,2%) oslovených, pričom osobné skúsenosti alebo referencie od známych vedú zapôsobiť na 18 (11,1%) anketovaných. Iba jeden oslovený uviedol, že jeho nákup dokáže usmerniť reklama a rovnako len jediný respondent prezentoval, že ho neovplyvňuje ani jeden zo skupiny prezentovaných faktorov.

Sprievodným javom nákupnej činnosti môže byť aj **súvisiaci program** po nakupovaní, čo bolo cieľom skúmania ďalšej otázky. Až 115 zo 162 (71,0%) respondentov odpovedalo, že okrem nakupovania nemá ďalší program a po nakupovaní pokračujú ďalej vo svojej ceste. Tento fakt súvisí zrejme aj s tým, že v priestoroch centra chýba výraznejšia navigácia k atraktívnym turistickým cieľom v užšom i širšom zázemí (napr. hrad Červený Kameň, kúpele Piešťany a i.). Lokálne stravovacie služby (mimo outletového centra) využíva 23 (14,2%) opýtaných, pričom len 15 (9,3%) oslovených zákazníkov navštívi v okolí pamiatky a ďalšie atrakcie. Iný program a, to najmä návštevu rodinných príslušníkov, označilo deväť respondentov.

Outletové centrum patrí k typickým veľkoplošným nákupným destináciám, preto bolo možné očakávať, že oslovení účastníci budú preferovať uvedený **typ z hľadiska rozlohy** pred klasickými maloplošnými predajňami lokalizovanými

spravidla v centrách miest. Prezentovaná hypotéza bola následne potvrdená, keďže až 142 (87,7%) anketovaných sa vyslovilo, že svoje nákupy realizuje radšej a častejšie vo veľkoplošných nákupných miestach. Ostatná časť respondentov označila, že napriek svojej prítomnosti v outletovom centre vo všeobecnosti nakupuje v maloplošných predajných jednotkách.

V rámci predposlednej otázky respondenti uviedli približnú **sumu**, ktorú sú ochotní minúť v outletovom centre počas jedného nákupného dňa. Až 70 z celkového počtu 162 účastníkov (43,2%) uviedlo sumu neprevyšujúcu 100 €. Ďalšou frekventovanou reakciou bola suma na úrovni 200 €, ktorú označilo 35 oslovených. Napriek tomu dosiahla priemerná suma obetovaná na nákupy hodnotu 216 €, keďže 20 anketovaných dokázalo obetovať 300 €, 15 respondentov vie obetovať až 500 € a štyria participanti by siahli až na úroveň 1 000 €.

Záverečná otázka zisťovala preferovaný **dopravný prostriedok**, ktorý respondenti využili pri vycestovaní za nákupmi. Suverénna väčšina (98,1%) opýtaných označila osobný automobil, čo je pochopiteľný výsledok vzhľadom na lokalizáciu centra. Zvyšní traja respondenti sa do centra dopravili prostredníctvom verejnej autobusovej linky.

Záver

Outletové centrum One Fashion Outlet Voderady predstavuje prvé nákupné stredisko svojho typu na Slovensku. Fenomén outletov prišiel do našej krajiny vzhľadom na postupný rozmach v Európe v západovýchodnom smere a pozitívne skúsenosti v susedných strediskách v zahraničí (Parndorf, Budapešť). Hlavnými faktormi lokalizácie centra v obci Voderady sa stali dopravno-geografická poloha a blízkosť sídiel nadregionálneho významu, ktoré vytvárajú predpoklady pre oslovenie zákazníckej klientely v požadovanej kvalite aj kvantite.

Realizovaný dotazníkový prieskum priniesol pohľad na štruktúru klientov outletového centra, vďaka čomu možno určiť modelový typ zákazníka strediska vo Voderadoch. Spravidla sa jedná o osobu vo veku od 20 do 40 rokov s minimálnym stredoškolským vzdelaním s maturitou, ktorá je slobodná alebo žije v manželskom zväzku. Majoritná časť respondentov bola zaznamenaná z okresov Bratislava, Trnava alebo Nitra, pričom obetuje v priemere 42 minút na cestu do predmetného centra. Vo väčšine prípadov sa jedná o zákazníka, ktorý nemá dlhodobú zvyklosť v nakupovaní v One Fashion Outlet a je ochotný počas roka navštíviť centrum tri razy. V porovnaní s maloobchodnými prevádzkami iného typu oceňuje zákazník na outletovom stredisku najmä lepšiu kultúru nakupovania, pričom faktor výhodnejších cien, typických pre takéto centrá, pôsobil najslabšou silou. Ako je zaužívaným faktom v outletových centrách, aj vo Voderadoch sa zákazník prioritne koncentruje na nákup oblečenia a obuvi. Na rozhodovanie kupujúceho v centre One Fashion Outlet vplýva predovšetkým cena, za ktorou nasleduje kvalita a značka tovaru. Do strediska sa záujemcovia dopravujú najmä

automobilom a zároveň sú ochotní počas jedného dňa minúť sumu spravidla do 100 €.

Jednou z oblastí, v rámci ktorej sú viditeľné rezervy, je marketingová spolupráca obce, outletového centra a prevádzkovateľov atraktívnych turistických lokalít v okolí, vďaka čomu by turisti (zákazníci) neprichádzali do strediska iba kvôli nákupom, ale dokázali by v území zotrvať dlhšie a priamo tak podporiť lokálnych či regionálnych prevádzkovateľov ubytovacích, stravovacích a turistických zariadení.

PodĎakovanie

Autori príspevku vyjadrujú poďakovanie pracovníkom outletového centra One Fashion Outlet Voderady za pomoc pri realizácii výskumu, najmä p. Dagmar Bučekovej za ochotný prístup a spoluprácu.

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/0799/14 „Geografické aspekty maloobchodnej siete veľkých miest v nových trhových podmienkach“.

Literatúra

- CIVÁŇ, M. – KROGMANN, A. 2012. Nákupný turizmus medzi Slovenskom a Rakúskom. In *Geografické informácie*. ISSN 1337-9453, 2012, roč. 16, č. 1, s. 42 – 50.
- CIVÁŇ, M. – KROGMANN, A. 2013. Shopping tourism in Slovak-Austrian borderland. In *Geographical and Geoecological Researches of Ukraine and Adjacent Territories : Collection of Scientific Papers from II. International Scientific Conference of Students, Postgraduate Students and Young Scientists*. Simferopol : Taurida National V. I. Vernadsky University, 2013. ISBN 978-966-491-390-1, s. 234 – 238.
- CIVÁŇ, M. – KROGMANN, A. 2014. Operation of Cycle Bus in urban bus transport in Nitra and typification of its passengers. In *Perner's Contacts*. ISSN 1801-674X, 2014, roč. 9, č. 4, s. 5 – 18.
- FERTAĽOVÁ, J. 2007. Nákupné správanie sa spotrebiteľov veľkoplošných predajní (empirický príklad z Prešova a Košíc). In *Česká geografie v evropském prostoru: XXI. sjezd České geografické společnosti: sborník abstraktů, referátů*. České Budějovice : Jihočeská universita v Českých Budějovicích, 2007. ISBN 80-7040-879-0, s. 29 – 35.
- KRIŽAN, F. 2009. Globalizácia maloobchodu: definícia základných procesov a ich analýza v slovenskej geografii maloobchodu. In *Geografický časopis*. ISSN 1335-1257, 2009, roč. 61, č. 1, s. 49 – 68.
- KRIŽAN, F. – TOLMÁČI, L. 2011. Geografická analýza transformačných trendov v maloobchode: prípadová štúdia Staré Mesto (Bratislava). In *Geografický*

- informačný systém ako zdroj strategickej inovácie podniku z hľadiska posilnenia jeho konkurencieschopnosti*. Bratislava : Ekonóm, 2011. ISBN 978-80-225-3283-9, s. 53 – 59.
- KROGMANN, A. 2005. *Aktuálne možnosti využitia územia Nitrianskeho kraja z hľadiska cestovného ruchu*. Nitra : FPV UKF v Nitre, 2005. 218 s. ISBN 80-8050-888-7.
- KUNC, J. a kol. 2012. Nákupní spád, nákupní chování a nákupní centra: příklad brněnské aglomerace. In *Sociologický časopis*. ISSN 0038-0288, 2012, roč. 48, č. 5, s. 879 – 910.
- MITRÍKOVÁ, J. 2008. *Geografické aspekty transformácie maloobchodu a nákupného správania sa na Slovensku (prípadové štúdie z miest Prešov a Košice)*. Prešov : Prešovská univerzita v Prešove, 2008. 213 s. ISBN 978-80-8068-922-3.
- OLŠOVÁ, I. 2001. Obchod a město – stav maloobchodní sítě města Brno v roce 2000. In *Geografické aspekty stredoevropského prostoru: Předpoklady vstupu SR a ČR do Evropské unie*. Brno : Masarykova univerzita v Brne, 2001. ISBN 80-210-2664-2, s. 138 – 142.
- ONE FASHION OUTLET. 2014. *Informácie o centre*. [online]. 2014. [cit. 2014-10-03]. Dostupné na internete: <<http://www.outletvoderady.sk/informacie-o-centre>>
- OREMUSOVÁ, D. 2009. *Geografické aspekty regionálneho rozvoja mikroregiónu Termál*. Nitra : FPV UKF v Nitre, 2009. 146 s. ISBN 978-80-8094-559-6.
- PÁSKOVÁ, M. 2009. *Udržiteľnosť rozvoje cestovného ruchu*. Hradec Králové : Gaudeamus, 2009. 298 s. ISBN 978-80-7435-006-1.
- REPASKÁ, G. 2012. *Rezidenčná suburbanizácia miest Nitrianskeho samosprávneho kraja (empirický príklad mesta Nitra)*. Nitra : FPV UKF v Nitre, 2012. 127 s. ISBN 978-80-558-0057-8.
- SPIPKOVÁ, J. – ŠEFRNA, L. 2010. Uncoordinated new retail development and its impact on land use and soils: A pilot study on the urban fringe of Prague, Czech Republic. In *Landscape and Urban Planning*. ISSN 0169-2046, roč. 94, č. 2, s. 141 – 148.
- SPIPKOVÁ, J. 2012. *Geografie maloobchodu a spotřeby: věda o nakupování*. Praha : Univerzita Karlova v Praze, 2012. 246 s. ISBN 978-80-246-1951-4.
- SZCZYRBA, Z. 2001. Funkční vztahy v maloobchodní vybavenosti města Olomouce. In *Folia geographica*. ISSN 1336-6157, 2001, roč. 35, č. 1, s. 205 – 2013.
- ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SR, 2014. *Bilancia pohybu obyvateľstva SR podľa obcí v roku 2013*. [online]. 2014. [cit. 2014-10-04]. Dostupné na internete: <<http://slovak.statistics.sk/wps/portal/>>
- TREMOŠOVÁ, M. – TREMOŠ, P. 2009. Etapy vývoja maloobchodnej siete mesta Nitra v rokoch 1992 – 2008. In *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. ISSN 1338-6034, 2009, roč. 53, č. 1, s. 123 – 138.

- TREMBOŠOVÁ, M. – DUBCOVÁ, A. 2013. Vývoj maloobchodu v Nitre v nových trhových podmienkach po roku 1989. In *Acta Geographica Universitatis Comenianae*. ISSN 1338-6034, 2013, roč. 57, č. 2, s. 213 – 230.
- VESELOVSKÝ, J. 2012. *Chudoba na príklade Nitrianskeho kraja*. Nitra : FPV UKF v Nitre, 2012. 206 s. ISBN 978-80-558-0056-1
- VYSTOUPIL, J. – ŠAUER, M. 2006. *Základy cestovného ruchu*. Brno : Masarykova univerzita, 2006. 163 s. ISBN 80-210-4205-2.
- ZEL'OVÁ, A. 2002. Rozhovor a dotazník. In *Manažérstvo kvality na vysokých školách* [online]. 2002. [cit. 2014-10-05]. Dostupné na internete: <http://web.tuke.sk/kip/download/rozhovor_dotaznik.pdf>

PERCEPTION OF OUTLET CENTRE IN VODERADY BY ITS VISITORS

Summary

The outlet centre 'One Fashion Outlet Voderady' represents the first shopping destination of its kind in Slovakia. The phenomenon of outlets came into our country in view of the gradual expansion across Europe in the west-east direction and positive experiences at the neighbouring destinations abroad (Parndorf, Budapest). The main location factor of the centre in the municipality of Voderady was the transport-geographical situation and the proximity of cities of regional and supraregional importance. These conditions create presumptions for acquisition of customers in the demanded quality and quantity.

The realized questionnaire survey provided the insight of customers' structure of the outlet centre, owing to that is possible to present the model type of customer at mall in Voderady. That is usually a person from 20 to 40 yrs., at least with secondary education, who is single or married. The most of customers come from districts of Bratislava, Trnava or Nitra, whereas they spend 42 minutes on average to travel to the centre. In the majority of cases, this person does not have a long-term custom in shopping at the One Fashion Outlet and is willing to come there three times a year. In comparison with other retail facilities, the model customer appreciates mostly the better shopping culture, while the factor of cheaper prices; typical for such centres; reached the weakest strength. As the established fact at the outlet centres, customers in Voderady mostly shop fashion clothes and shoes. The decision-making process at the One Fashion Outlet is commonly affected by price, followed by product quality and brand. In order to get to the centre people usually use car, while they are willing to spend amount to 100 € per a day.

The one of categories with visible demerits is a marketing communication among the municipality, management of the outlet centre and operators of attractive tourism sites in the country, owing to that tourists (customers) would not come to the centre just because of shopping, but they would stay at the territory

longer and support local or regional producers and operators of various accommodation, catering or tourism facilities.

Mgr. Marek Civiň

Doc. RNDr. Alfred Krogmann, PhD.

Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF v Nitre

Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra

E-mail: marek.civan@ukf.sk, akrogmann@ukf.sk

SPATIAL AND STRUCTURAL CHANGES OF THE TOURISM OF HUNGARY FROM THE CHANGE OF THE REGIME TILL PRESENT

János Csapó, Antal Aubert

Abstract

In our study we aim to thoroughly discuss the spatial and structural changes of the tourism of Hungary from the change of the regime till present. As 25 years passed by, since the change of the regime numerous new and challenging processes have been experienced and were affecting the tourism of Hungary where the tourism industry plays a primarily important role both from economic and social perspective. In the first stage of this transformation the country had to face with the problems of the appearance of the market economy, than the joining of the EU became the most important priority and after 2004 some new and modern trends and tendencies began to affect the country's tourism industry which we intend to thoroughly discuss in this paper.

Keywords: change of the regime, Hungary, spatial change, structural change, tourism policy

Introduction

In Hungary, tourism is one of the most important industries of the economy. The direct contribution of tourism to GDP, the ratio of employment in the sector or the government expenditures and focus on tourism, each demonstrate a remarkable (and usually higher) level compared to the averages of the European Union and Central and Eastern Europe as well.

Calculations of the World Travel and Tourism Council indicate that the contribution of tourism to economic performance reached 4.1% in 2013, and taking into account the multiplier effect, the GDP's (indirect) share of the sector reached 10.6% in Hungary (2013). A total of 227.5 thousand people, corresponding to 5.8% of total employment, worked directly in the sector, which – taking also into consideration the multiplier effect – from the indirect perspective can be enhanced to 394.5 thousand (10.0%) (WTTC, 2014).

Based on these and the numerous spatial and structural changes that were experienced in tourism the article will discuss the past 25 years of transformation starting from the beginning of the 1990s till present times.

The spatial and timely alteration of the tourism demand

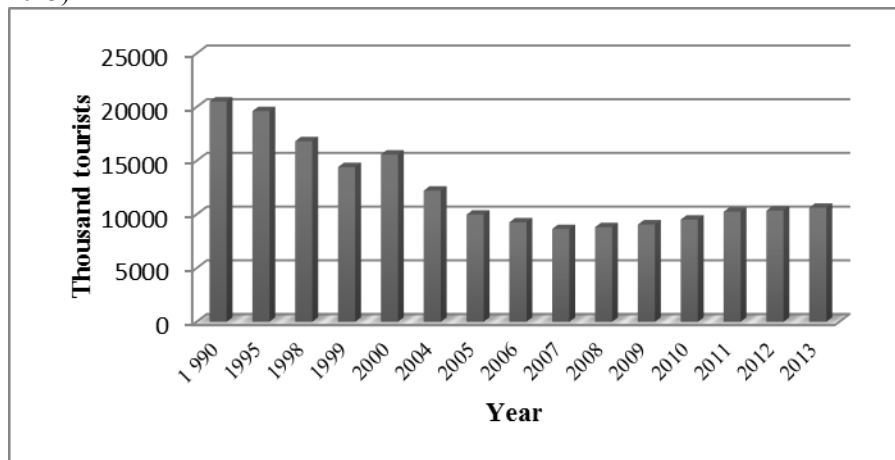
The 1990s meant a transitional period to Hungary's tourism as well. Besides

the political-economic-social changes numerous external – uncontrollable and unimpressionable – events expounded its effects. Among these we find such which was predominating nationally, but such effects as well which were experienced on the regional level. So for example those “friendly”, former socialist countries which earlier were secluded could appear as new, undiscovered destinations with the change of the regime where the incompleteness of the infrastructure was effaced by their novelty to the guests of the western world. In this situation the interest to Hungary has decreased and so the East-Central-European area became an open region for competition where the competitiveness of Hungary declined year by year.

In 1990 Hungary was 5th in the list of the most visited countries of the world, while this rank turned to 7th in 1995, 13th in 2002 and 23rd in 2011. In the meanwhile the share of the country’s tourism industry compared to the global market decreased from 4.5% to 2-2.2% (Magyar Turizmus Rt., 2003) and in 2013 to 3.1% (UNWTO, 2014a). On the other hand, taking into consideration the receipts, the country possessed much worse positions between rank 30-40 having the 42nd place in 2010 (Lengyel, 1997, UNWTO, 2014b).

The number of international tourist arrivals was around 20 million until the middle of the 1990s (Magyar Turizmus Rt., 2003) then started to decrease and in the years following 2000 it was stabilised around 15-17 million persons (Figure 1).

Figure 1: The formation of the number of international tourists to Hungary (1990-2013)

Source: own editing

Among the reasons of the decrease, besides the formerly mentioned weakening of the “peculiarity” effect, we should highlight the role of the outbreak

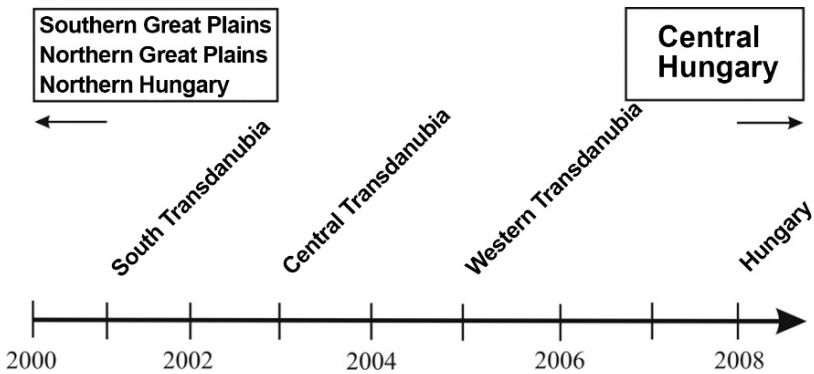
of the Balkan civil war which was performing strong regional effects especially in the southern areas. The most intense decrease of the foreign guests was experienced in South Transdanubia and in Southern Great Plains which are geographically situated the closest to the mentioned region. Neither the relatively high number of visitors can generate an adequate tourist flow and receipts since the number of visitors is roughly two times more than the guest flow in any seasons, which demonstrates the mass presence of transit visitors.

Taking into consideration the tourism of every developed country, the domestic guests provide the basics, so Hungary was made extremely consigned when the domestic tourism collapsed in the 1990s. 1991 was the touch bottom when the ratio of the foreign guest was 67.9% and the guest nights were 76%. In the following years domestic tourism grew slowly but surely but the real breakthrough was provided by the introduction of the so called recreation cheque. The system, introduced in 1998, became popular from 2003 as it was to be given without tax and duties up to the limit of the all-time minimum wage. Its turnover increasing effect was experienced in every region as well as concerning numerous players of the tourism sector. That is why the planned modification of the system - due to the 2008/2009 economic crisis - caused fierce reactions. Finally the professional lobby could achieve a temporary solution but the effects of the modifications are doubtful and unpredictable.

Based on the data base of the CSO (Central Statistical Office) in the past decade the ratio of the domestic tourists concerning all the tourist flow reaches 55%, which shows a faster dynamics of increase since 2000 (domestic: +40%, foreign +17%). From 2002 continuously the domestic guests are in majority in the commercial accommodations. However behind the national average there are significant regional differences. The most attractive destination of the foreign guests visiting Hungary is the central region, where concentration did not even decrease, but increased in the past years (KSH, 2009). The following Figure 2 also demonstrates that taking into consideration the foreign guest flow, besides the Central Hungarian region, the Transdanubian regions play a highlighted role. Nevertheless the concentration of the incoming tourist flow is well characterised by the fact that by 2005 - with the exception of the Central Hungarian Region - in every region the domestic guest nights were in majority, yet in the national aggregate this change is to be experienced only in 2008.

The change of the composition of the foreign guests is a further characteristic process with a powerful effect of Hungary's tourism. The alteration of the earlier structures is changing since the 1990s, besides the classical guest flow the number of visitors from new sending destinations exceeds 100 000 guest nights as well, which number we handle as a threshold limit from the point of view of domestic tourism. The foreign visitors to Hungary are concentrated spatially to Budapest so in this respect as well centrality characterises the country.

Figure 2: Points of intersection of the ratio of international/domestic nights in Hungary

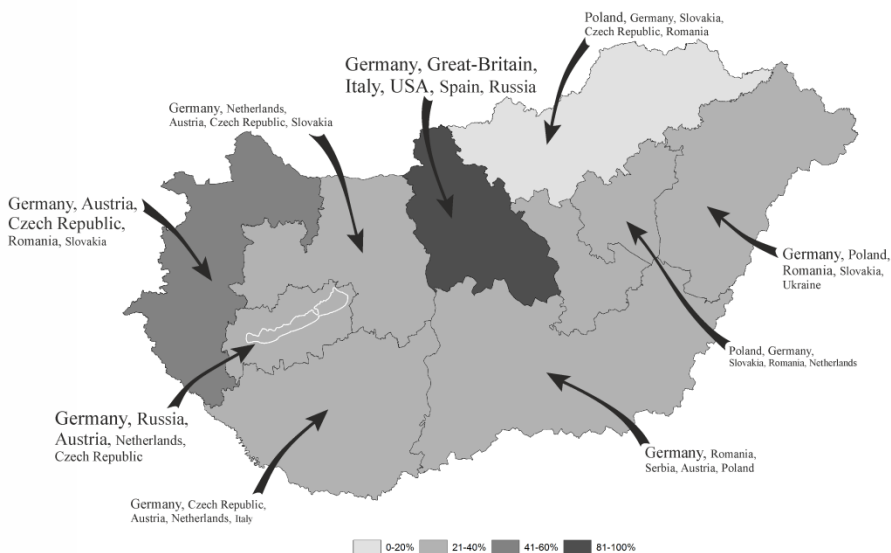
Source: Based on CSO data edited by Berki, 2009

Correspondingly to the past decades, further on the most important deficiency of the domestic tourism is the low level of specified spending. This phenomenon can be explained with numerous reasons, as for example with the exception of quality products, but also the restructuring of the foreign guests show unfavourable conditions as well. It is characteristic in numerous regions today that the number of visitors is stagnating or show only a slight increase, but – based on the gentilital composition – there are significant regional alterations and changing trends to be identified.

The decrease of the well-paying German guests is questionable in certain regions whether how and in what extent they could be substituted by the quickening east-central-European guests. By today, with the exception of Central Hungary, we find one or more East-Central-European countries among the top three sending destinations to the given region. This change is the most picturesque in the Northern Hungarian region, where – concerning 2008 guest flow data – the Polish guests, being the first in the list, spend two times more guest nights than the Germans.

Only in a small extent but the geographical allocation of the regions influences the composition of the guests. The gentilital composition of the guests arriving to Budapest basically differs from the national data and is to be considered as unique as well. Besides the German guests, being in the first place, we find such nations – USA, United Kingdom, Italy, Spain – which have a much lower presence in the other regions by number and ratio as well (Figure 3). So, for instance, 90% of the guests from the USA, United Kingdom and Spain concentrate to Budapest (KSH, 2009).

Figure 3: The ratio of the foreign guests (%) and the most important sending countries to the tourism regions of Hungary (2012)

Hungary >400.001 Hungary 200.001 - 400.000 Hungary 100.001 - 200.000 Hungary 50.001 - 100.000 Hungary 10.001 - 50.000 Hungary <10.000

Source: Based on KSH (CSO) ed. by Józsa, 2014

We have to take into consideration the supply characteristics and the trends that can be forecasted during the programming and application system of tourism and during the investment decision as well. Thus for instance it is a warning sign, that nevertheless the quality accommodation capacity – 4 star hotels – grew in the South Transdanubian region, yet in the case of foreign guests their number decreased. It raises the attention to that the capacity widening and quality developments are not enough per se to increase the foreign – and also in an increasing measure the domestic – guest flow (KSH, 2009). During the planning of the hotel investments and the return calculations, we have to take into consideration other influencing factors as well.

The spatial and timely alteration of the tourism supply

The change of the regime brought alteration to the tourism supply of Hungary as well, but it was as significant as concerning the effect on tourism demand. One of its most important elements was dealing with the accommodations. With the disintegration of the system of social tourism, the owner change of the former state companies, the closure of the companies or

possibly with their profile settling in most cases the company holiday homes were sold as well. The fast capacity increase of the one and two star hotels and the further low standard accommodations can be interpreted with this process. But there were no significant accommodation developments in the 1990s, it was the era of the depleting of the former tourism infrastructure. Correspondingly to the accommodations, the attraction development was not characteristic as well. Concerning tourism infrastructure shopping tourism became an exception on which significant capacities – commercial centres – were built mainly in bordering areas with local governmental support and finance. But with the rollback of shopping tourism these institutions' reason for existence became queried, in many cases no adequate function was found to these institutions even to present days.

Privatisation soon appeared in the tourism sector, even in 1989 for the development and acquisition of the domestic hotel chain Hungar Hotels they tried to make a privatisation attempt to secure the necessary capital. The first privatisation programme was launched in 1990 when the most well performing state companies – hotel chains such as Danubius – were assigned. The second wave of privatisation started in 1995 by announcing another two hotel chains. By the successful privatisation, the renewal of the concerned hotels occurred as well, than from 1999 another hotel building process has started which is still maintained by the support programmes. In the beginning the hotel constructions concentrated on Budapest and some other accentuated tourism settlements. The applications and accentuated attraction developments announced from 2000 further actuate the quality accommodation developments. In the decade following the change of the regime the foreign working capital appeared in Hungary in a much higher ratio than in any other post socialist countries, but in the subsequent years an equalisation process has been running its course (Behringer et al., 2002). However apart from the above mentioned accentuated institutions, spontaneous and contingent privatisation has been passing off, so there was no planned time schedule for privatisation, which also affected negatively the functioning of the market.

The coordinated development of the tourism supply started with the creation of tendering systems from the 2000s on. The developments of the previous era were realised without state incentives in the framework of private or local governmental investments. The unplanned, spontaneous investments were characteristic in the tourism centres so namely mainly in Budapest and Lake Balaton and in some highlighted health tourism settlements. But it was not accompanied by any sensible results on the national level so concerning guest flow and receipts they remained spot-like developments.

Hungary's joining of the EU multiplied the sources appropriated to tourism. Besides the NHDP (New Hungary Development Plan) the NHRDP (New Hungary Regional Development Plan) and the accentuated projects supported the increase and development of the branch. The basis for distribution of supports is provided

by the NUTS II regional system, on which' imperfections attention already was raised – providing also a resolving alternative – by the system of the tourism regions created in 1998. However this impoundment could not be validated, although its created institutional system – however with only a few licences – still functions up to present days.

Conclusion

In a moderately developed economy tourism proved to be a regional development factor in other words an active player of regional policy and so it can be placed perfectly in the objective system of regional policy as well. It has a role in the closing up of lagging regions but at the same time taking into consideration the present trends of tourism the great scale projects satisfy the priorities of a given settlement or pole as well (health tourism, conference tourism, fair and incentive tourism).

Recognising this, the Hungarian regional policy from the 1st Széchenyi Plan (1998-2002) to the 1st and 2nd National Development Plans (2004-2006, 2007-2013) and the New Széchenyi Plan (2010-) raised tourism to the all-time priorities and it started to appear among the sectoral priorities of the planning periods since 1998.

However, these development programmes concentrated on tourism development, we have to say that the already mentioned structural problems of the tourism industry have not yet been solved.

References

- AUBERT, A. – BERKI, M. 2007. *A nemzetközi és a hazai turizmus területi folyamatai, piaci tendenciái a globalizáció korában*. Földrajzi Közlemények 55 3. pp. 119–131.
- BEHRINGER, ZS. – INDRA D. – KISS K. – VESZELKA K. 2002. *A külföldi működőtőke szerepe Magyarország turizmusának fejlődésében a rendszerváltás után*. In: Turizmus Bulletin, 6/1 pp.48-55.
- KSH (Central statistical Office) database. Available at: www.ksh.hu
- LENGYEL, M. 1997. *A turizmus versenyképességét befolyásoló tényezők*. Műhelytanulmányok 16. – Budapesti Közgazdaságtudományi Egyetem, 61 p.
- LENGYEL, M. 2004. *A turizmus általános elmélete*. Budapest, 2004 525 p.
- MAGYAR TURIZMUS RT. 2002. *Turizmus Magyarországon 1990-2002*. Available at: <http://neta.itthon.hu/szakmai-oldalak/letoltesek/turizmus-magyarorszagon> 114 p.
- UNWTO 2014a. *Tourism Highlights 2014*. Available at: <http://www.e-unwto.org/content/r13521/fulltext.pdf> 16 p.

UNWTO 2014b. *World Tourism Barometer – Statistical Annex*. Available at:
<http://www.e-unwto.org/content/w83w37> 24 p.

WORLD TRAVEL AND TOURISM COUNCIL 2014. *Travel & Tourism Economic impact 2014 Hungary*. World Travel and Tourism Council, London, 24 p.

Dr. habil János Csapó, PhD., Dr. habil Antal Aubert, CSc.

Department of Tourism, Faculty of Central European Studies

Constantine the Philosopher University in Nitra

Dražovská 4, 949 74 Nitra, Slovakia

E-mail: jcsapo@ukf.sk, aubert@ukf.sk

25 ROKOV GEOGRAFICKÉHO VZDELÁVANIA V PROCESE OBSAHOVÝCH ZMIEN

Katarína Čižmárová

Abstract

Changes in the content of geographic education have been conditioned on socio-political events in 1989 and the split of Czechoslovakia. Content of geographic education in elementary and secondary schools has been changed also due to the transformation of education once the Slovak republic became a part of European Union. The national education program determines content and scope of the subjects and schools have gained the opportunity to create their own educational program. For the field of geography the weekly subsidy of classes decreased from 2 to 1 but schools have the possibility to increase this subsidy. Standards of education and practical knowledge are now being emphasized. For geography it means focusing the attention on local knowledge and teaching geography for practical life. Future development provides the possibility to change the structure and arrange the geographic themes for all primary school grades.

Keywords: transformation, education, geographical, standards, contents, changes

Úvod

November 1989 znamenal pre našu spoločnosť nielen politicko-spoločenské a sociálno-ekonomické zmeny, ale aj ideologické, ktoré sa logicky postupne preniesli aj do oblasti výchovy a vzdelávania. Táto historicky významná udalosť si vyžiadala transformáciu koncepcie obsahu vzdelávania, ale aj organizácie a riadenia školského vzdelávacieho systému. Zmeny vychádzali z medzinárodných dokumentov a odporúčaní v oblasti výchovy a vzdelávania, napr. Kodanský dokument z r. 1990 o ľudskej dimenzii a právach národnostných menšín, Bolonská deklarácia, Biela kniha EK o vyučovaní a vzdelávaní (1995) a transformovali sa postupne do vnútroštátnych dokumentov a školských zákonov. Týmto sa zabezpečovalo nové ideové smerovanie výchovy a vzdelávania, demokratizácia a humanizácia celej výchovno-vzdelávacej sústavy, systému riadenia, správy, financovania a realizácie zámerov školskej politiky. Vypracované boli návrhy novej koncepcie rozvoja výchovno-vzdelávacej sústavy (1991, 1994, 1996), ktoré ale nepriniesli celospoločenskú realizáciu. V roku 2002 bola prijatá nová koncepcia výchovy a vzdelávania MILÉNIUM – Národný program výchovy a vzdelávania na najbližších 15-20 rokov ako ideový a vecný podklad návrhu nového školského zákona o výchove a vzdelávaní v základných a stredných školách a školských zariadeniach. Školská politika v etape transformácie celej spoločnosti v

90. rokoch sa realizovala v zlých sociálno-ekonomických podmienkach. Dôsledkom boli nepriaznivé zmeny v ponímaní hodnôt, sociálnych istôt a nestabilitou politickej scény, vlády i vedenia ministerstva školstva. V plnej miere sa nevenovala pozornosť zásadným otázkam koncepcie výchovy a vzdelávania, prognózam rozvoja a smerovaniu nášho školstva. Napriek tomu sa aspoň sčasti podarilo uplatniť podnety z návrhov nových koncepcií rozvoja školstva (r. 1991, 1994, 1996) a pripraviť na realizáciu novú koncepciu výchovy a vzdelávania s národným programom výchovy y vzdelávania a koncepciu vysokoškolského vzdelávania pre 21. storočie (r. 2001). Nepodarilo sa však dosiahnuť základný programový cieľ, aby v praktickej politike štátu mala výchova a vzdelávanie prioritné postavenie ako jeden z rozhodujúcich zdrojov a činiteľov sociálno-ekonomického rozvoja.

Zákon č. 245/2008 Z. z. o výchove a vzdelávaní (školský zákon) a o zmene a doplnení niektorých zákonov v znení neskorších predpisov sa stal základom školskej reformy a školy sa ním začali riadiť od 1. septembra 2008. Nahradil dovtedy platný školský zákon ešte z roku 1984 a priniesol viacero významných zmien. Nanovo definoval školskú sústavu na Slovensku a zasadil náš vzdelávací systém do európskeho rámca. Zaviedol štátny vzdelávací program, záväzný pre všetky školy, a súčasne im dal možnosť vytvárať si na jeho základe vlastné školské vzdelávacie programy, a tak sa profilovať podľa vlastných predstáv, možností a potrieb regiónu (Čižmarová, 2000, Nogová, 2010).

Geografické vzdelávanie a jeho obsahové zmeny

Globalizácia spoločnosti priniesla so sebou spoločné, celosvetové problémy. Mnohé z nich sú už dnes súčasťou učebných plánov geografie. Takými sú napríklad otázky porušovania ľudských práv, rast populácie sveta a hlad v rozvojových krajinách, zabezpečenie výživy ľudstva, nerovnomernosť hospodárskeho vývoja a prehlbovanie rozdielov medzi bohatými a chudobnými štátmi, etnická, rasová a náboženská intolerancia, environmentálne problémy.

Obsah geografického vzdelávania má všetky predpoklady tieto problémy nastoľovať a hľadať na ne odpovede a riešenia. V súlade s požiadavkou Národného programu výchovy a vzdelávania je nutné zmeniť metódy vyučovania, rozvíjať vyššie motívy, emocionálnu inteligenciu, prosociálne správanie a formovať také hodnoty ako sú rešpekt, tolerancia, poctivosť, čestnosť, vzájomná pomoc a spolupráca. Edukačný proces geografie musí využívať jednotlivé témy výučby k rozvoju sociálneho a politického vedomia a k rozvoju schopností aktívne a zodpovedne sa zúčastňovať na verejnom živote, posudzovať problémy nielen z osobného a národného, ale aj medzinárodného a globálneho hľadiska. Regionálne myslieť a rozvíjať svoje schopnosti môže žiak na svojom miestnom regióne a potom dokáže pochopiť vzťahy a súvislosti v rámci vyššej dimenzie ba až európskej dimenzie. Rozvoj geografického myslenia na konkrétnom malom

regiónu považujeme za hlavnú cestu pochopenia vzťahov v krajinnej sfére a tiež za jedinú cestu, ktorou možno naplňať základné princípy humanizácie školy. Popri rozvíjaní pocitu národnej identity a príslušnosti k regiónu je potrebné viesť žiakov k myšlienke a pocitu spolupatričnosti k ostatným národom Európy. Geografia miestneho regiónu tak dostáva nový význam a môže slúžiť ako model pre pochopenie vertikálnych a horizontálnych vzťahov a geografických zákonitostí vôbec (Čižmarová, Tolmáči, 2006).

Geografické vzdelávanie sa tak ocitlo v dvoch vzdelávacích oblastiach:

1. Človek a príroda, ktorá rieši problematiku spojenú so skúmaním prírody. V tejto oblasti žiaci dostávajú príležitosť poznávať prírodu ako systém, ktorého súčasťou sú vzájomné premeny, pôsobia na seba a ovplyvňujú sa. Na takomto poznaní je založené aj pochopenie dôležitosti prírodnej rovnováhy pre existenciu živých sústav, vrátane človeka. Prírodovedné predmety svojim činnostným a bádateľským charakterom vyučovania umožňujú žiakom hlbšie porozumieť zákonitostiam prírodných procesov, a tým si uvedomovať aj užitočnosť prírodovedných poznatkov a ich aplikáciu v praktickom živote.

Cieľom vzdelávania prostredníctvom obsahu geografie je porozumieť prírodným aspektom vplyvujúcim na život človeka a vedieť vysvetliť prírodné javy vo svojom okolí, zaujímať sa o prírodu a dianie v nej, získavať informácie o prírode a jej zložkách nielen z rôznych zdrojov, ale aj prostredníctvom vlastných pozorovaní a experimentov v prírode a v laboratóriu, čím si rozvíjajú zručnosti pri práci s grafmi, tabuľkami, schémami, obrázkami, náčrtmi.

Podstatné je poznanie základných princípov ochrany krajiny a životného prostredia a osvojenie si základných princípov zdravého životného štýlu. Dôležité je hľadanie zákonitých súvislostí medzi pozorovanými vlastnosťami prírodných objektov a javov, ktoré nás obklopujú v každodennom živote a porozumenie ich podstate, čo si vyžaduje interdisciplinárny prístup, a preto aj úzku spoluprácu s predmetmi napríklad fyzika, chémia, biológia, geografia a matematika. Okrem rozvíjania pozitívneho vzťahu k prírodným vedám sú prírodovedné poznatky interpretované aj ako neoddeliteľná a nezastupiteľná súčasť kultúry ľudstva. V procese vzdelávania sa má žiakom sprostredkovať poznanie, že neexistujú bariéry medzi jednotlivými úrovňami organizácie prírody a odhaľovanie jej zákonitostí je možné len prostredníctvom koordinovanej spolupráce všetkých prírodovedných odborov s využitím prostriedkov IKT.

2. Človek a spoločnosť, ktorej cieľom je zoznámiť žiakov s vývojom ľudskej spoločnosti, s najvýznamnejšími spoločenskými javmi a procesmi, ktoré sa premietajú do každodenného života a vnímať svet integrujúco vo vzájomnom vzťahu medzi prírodou a spoločnosťou. Poznanie minulosti svojho národa ako aj národov Európy a sveta, oboznámenie sa s geografickými charakteristikami svojej vlasti a regiónov sveta a utváranie pozitívnych občianskych postojov je predpokladom získania občianskych kompetencií, ktoré patria ku kľúčovým vo vzdelávaní. Žiaci cez poznanie najbližšieho prostredia (rodina, škola), ktorého sú

súčasťou, získavajú základné vedomosti o svojom najbližšom spoločenskom prostredí, o miestnej obci, regióne a o ostatných regiónoch Slovenska. Oboznamujú sa s územím, obyvateľmi, ich tradíciami a zvykmi, so svetom detí i dospelých, osvojujú si pravidlá a normy správania doma, v škole a na verejnosti. Učia sa orientovať v čase, časových údajoch, histórii vlastnej rodiny, svojej vlasti i ľudskej spoločnosti. Vedú sa k pochopeniu vlastného miesta a roly v spoločnosti, ako aj k tomu, aby svojimi postojmi a konaním prejavovali občiansku aktivitu, vlastenectvo, zodpovednosť k sebe, svojim blízkym, národu a celej spoločnosti. Vychováva žiakov k láske k vlasti a súčasne rozvíja a upevňuje vedomie príslušnosti k európskemu civilizáčnemu a kultúrnemu prostrediu.

Vzdelávacia oblasť Človek a spoločnosť otvára priestor pre kultivovanie individuálnych a spoločenských spôsobilostí (kompetencií), učí vidieť veci a javy vo vzájomných súvislostiach, ponúka argumenty, inšpiruje k tvorivému riešeniu otázok dôležitých pre vzdelanostnú spoločnosť. Rozvíja myšlienkové operácie, praktické zručnosti a vedomie vlastnej identity žiaka.

Výchova a vzdelávanie v oblasti smeruje k vytváraniu kľúčových kompetencií tým, že žiakov vedie k:

- orientácii v čase a priestore,
- získavaniu základných schopností a zručností poznávať historický materiál,
- získavaniu základných vedomostí z oblasti historických faktov (svetové a národné dejiny),
- pochopeniu príčin a dôsledkov historických udalostí,
- čítaniu a interpretovaniu historických máp, obrázkov, fotografií, tabuliek a iných prostriedkov používaných v dejepise,
- osvojovaniu noriem spoločenského správania a občianskeho spolužitia,
- rešpektovania hodnoty pozitívnych medziľudských vzťahov,
- práci s informáciami o Slovenskej republike ako časti zeme a o Zemi ako celku,
- porozumeniu premenám v krajine, ktoré podmieňuje človek,
- porozumeniu a rozvíjaniu čítania a interpretácie obrázkov, fotografií, grafov, tabuliek, prierezov, schém a diagramov ako informačných prostriedkov geografie,
- rozvíjaniu podnikateľských zručností spracúvaním projektov,
- zvládnutiu bežných situácií v osobnom i občianskom živote,
- nachádzaniu vlastného miesta a roly v spoločnosti,
- získavaniu orientácie v aktuálnom verejnom živote Slovenskej republiky i vo svete,
- pochopeniu podstaty demokracie, práv a povinností občanov, rozpoznávaní protiprávneho konania a uvedomeniu si jeho dôsledkov,

- kultivovanému vyjadrovaniu vlastných myšlienok, názorov, postojov a ich obhajovaniu,
- úcte k vlastnému národu i k iným národom a národnostiam,
- pochopeniu a rešpektovaniu kultúrnych, náboženských a iných odlišností ľudí a spoločností,
- budovaniu kladného vzťahu ku všetkým humánnym a demokratickým hodnotám.

Nový obsah geografického vzdelávania v zmysle obsahovej prestavby v r. 2008

Základná škola

Cieľom obsahovej prestavby v predmete geografia na základnej škole je rozvíjať u žiakov poznanie jedinečnosti planéty Zem, pochopiť zákonitosti väzby prírody a ľudskej spoločnosti a tým získať kompetencie žiakov umožňujúce im spoznávať krajinu, zákonitosti jej usporiadania, možnosti optimálneho využívania a ochrany človekom.

Základnou geografickou kompetenciou je práca s mapou, ako je čítanie mapy, analyzovanie obsahu mapy a jeho interpretácia, orientácia podľa mapy, vedieť zhotoviť jednoduchý náčrt okolia a i.

Obsah vzdelávania

Hlavné témy, pokiaľ to ich obsah umožňuje, sú interpretované cez regióny. Bázou geografického vzdelávania je regionálna geografia, pričom poznatky z fyzickej a humánnej geografie sú zaradené priamo v regióne – krajine – kontinente, kde sú dominantné.

Hlavné tematické okruhy:

Zem ako planéta vo vesmíre

Cieľom je získať poznatky o Zemi, tvare a jej pohyboch a uvedomiť si vplyv slnečnej energie ako základnej podmienky pre život ľudí. Riešiť problémové úlohy, vysvetliť zmeny v prírode počas roka, súvislosti vzniku bioklimatických pásiem.

Priestor na Zemi a jeho zobrazovanie

Naučiť sa používať mapy pri orientácii v teréne, vedieť sa orientovať na mape, získať z nich informácie o danej lokalite, získať informácie z dát na internete a internetových mapách.

Vzťah medzi prírodnými zložkami krajiny

Vedieť vysvetliť prírodný charakter jednotlivých oblastí na Zemi, pochopiť fungovanie zložiek krajiny, pochopiť príčiny odlišností v krajine, následky prírodných javov na charakter krajiny v komplexnom ponímaní.

Vzťah medzi krajinou a človekom

Posúdiť život človeka v danom prostredí, tvorený vzájomným ovplyvňovaním prírody a spoločnosti, využívanie prírodných zdrojov, ochrana prírody a krajiny.

Ludia na Zemi a vzťahy medzi ľuďmi

Zhodnotiť rozmiestnenie obyvateľstva na Zemi, podmienky v jednotlivých častiach Zeme a ich vhodnosť pre život človeka, vplyv jednotlivých kultúr a ich súžitie vedľa seba a vzájomná akceptácia pri zachovaní vlastnej identity.

Regióny Zeme

Komplexne zhodnotiť regióny z hľadiska ich prírodných, ekonomických a kultúrnych charakteristík, poznať možnosti ich rozvoja. Miestny región ako modelový priestor pre komplexné geografické chápanie vzťahov v priestore a čase.

Rozdelenie obsahu podľa ročníkov:

5. ročník:

Objavovanie Zeme a vesmíru, Mapa a glóbus, Cestujeme po Zemi – ako vytvorila príroda najkrajšie miesta na Zemi, najkrajšie miesta, ktoré vytvoril človek.

6. ročník:

Planéta Zem- rozloženie svetadielov a oceánov, šírkové a výškové pásma, vznik pohorí. Regionálna geografie sveta -Austrália a Oceánia, Amerika.

7. ročník:

Premeny Zeme- podnebné oblasti, vznik ľudských kultúr a rás. Regionálna geografia sveta – Afrika, Ázia.

8. ročník:

Európa – náš svetadiel, poloha, členenie, prírodné pomery, hospodárstvo, EÚ, životné prostredie

9. ročník:

Geografia v bežnom živote (mapy, mierka mapy, tematické mapy). Slovensko – naša vlasť.

Povinná hodinová dotácia je 1 vyučovacia hodina týždenne.

Gymnázium

Cieľom je prehĺbiť vedomosti štúdiom geografie o krajine, zákonitostiach jej usporiadania, možnosti optimálneho využívania a ochrany človekom. Pochopiť Zem ako priestor pre život ľudí a poznanie zákonitostí jej fungovania aj pre budúce generácie. Predmet integruje témy osobného a sociálneho rozvoja, environmentálnej výchovy, multikultúrnej výchovy, mediálnej výchovy. Dôraz sa kladie na identifikáciu základných zákonitostí, väzieb, aktuálnych problémov na Zemi a v spoločnosti, ich riešenia. Súčasťou kompetencií sú schopnosti analýzy premien krajiny, zákonitosti vývoja a možnosti prognóz pri jej ďalšom využívaní, ochrane a zveľadovaní

Žiaci dokážu získavať informácie z rôznych zdrojov (mapy, literatúra, médiá), aplikovať a hodnotiť geografické informácie, uplatniť ich v bežnom

živote, orientovať sa v aktuálnych situáciách vo svete a na Slovensku, v jednotlivých regiónoch Zeme dokážu posúdiť súčasnú politickú a ekonomickú situáciu.

Obsah vzdelávania

Nadväzuje na geografické vzdelávanie na základnej škole, dôraz sa kladie na komplexné hodnotenie geografických javov fyzickej, humánnej a regionálnej geografie.

Hlavné tematické okruhy:

Geografia v praxi

Uplatnenie geografických informácií v praxi, charakteristika a význam máp, GIS, využitie GPS, diagramy a grafy, schémy a tabuľky a ich geografický význam a obsah.

Planéta Zem

Globálna charakteristika vlastností Zeme z planetárneho hľadiska a jej dôsledkov, príčiny prírodných procesov.

Príroda Zeme

Interpretácia základných prírodných zákonitostí pri analýze zložiek fyzicko-geografických, typy krajiny na Zemi.

Človek a spoločnosť

Identifikácia prvkov krajiny a väzieb medzi nimi s dôrazom na humánno-geografické javy, rozmanitosť ľudstva, zaľudnenie Zeme, ľudská činnosť, cestovný ruch.

Regionálna geografia sveta a Slovenska

Človek v krajine a jej ochrana

Súčasný stav životného prostredia, dôsledky znečisťovania prírodných zdrojov, globálne dopady na ekosystémy Zeme.

Rozdelenie obsahu podľa ročníkov:

1. ročník:

Geografia v praxi (mapy a iné zdroje informácií). Planéta Zem (veľkosť a pohyby a ich dôsledky). Príroda Zeme.

2. ročník:

Človek a spoločnosť – aplikácia na regióny Európa, Ázia, Afrika, Amerika a Austrália (prírodné pomery- čítanie z máp, vývoj obyvateľstva, ekonomika a obchod, svetové dopravné systémy, kultúra a tradície vo svete, miesta rekreácie vo svete. Človek v krajine a jej ochrana.

3. ročník:

Človek a spoločnosť – aplikácia na regióny Slovenska (prírodné pomery- čítanie z máp, vývoj obyvateľstva, ekonomika a obchod, dopravné systémy, cestovný ruch, kultúra a tradície, miesta rekreácie a kultúrno-historické pamiatky, regióny

Slovenska).

Povinná hodinová dotácia je 1 vyučovacia hodina týždenne v 1. a 3. ročníku a 2 vyučovacie hodiny týždenne v 2. ročníku. Vo 4. ročníku sa geografia povinne nevyučuje.

Jednou z výrazných zmien, ktoré sú súčasťou nového procesu vzdelávania je dôslednejšie zameranie na výstup zo vzdelávania. Dôležité je, aby bol jasne sformulovaný výstup a zdôvodnené zaradenie obsahu vzdelávania. Je to štruktúrovaný popis spôsobilostí. Vzdelávanie je vtedy úspešné, ak vieme, k akým cieľom podľa požiadaviek majú žiaci dospieť. Preto sa v Štátnom vzdelávacom programe kladie dôraz na formulovanie požiadaviek na výstup z témy, z ročníka alebo celého stupňa podľa charakteru predmetu. Požiadavky na výstup sú sformulované v časti programu s názvom „vzdelávací štandard“.

Vzdelávací štandard sa skladá sa z dvoch častí: obsahový štandard a výkonový štandard.

Obsahová časť vzdelávacieho štandardu určuje minimálny obsah vzdelávania. Jeho hlavným cieľom je zjednocovať, koordinovať resp. zabezpečovať kompatibilitu minimálneho obsahu vzdelávania na všetkých školách. Obsahovú časť tvorí učivo, ktoré je všetkými žiakmi osvojiteľné. Učivo je formulované v štyroch kategóriách: aktuálne poznatky – základný prvok poznania, ktorý žiaci musia vedieť, aby boli oboznámení s určitou disciplínou poznania alebo aby v nej mohli riešiť vedné problémy, konceptuálne poznatky – vzájomné vzťahy medzi poznatkami. Procedurálne poznatky – ako niečo urobiť, metódy skúmania, metakognitívne poznatky – kognície vo všeobecnosti.

Výkonová časť je formulácia výkonov, ktorá určuje, na akej úrovni má žiak dané minimálne učivo ovládať a čo ma vykonať. Výkonový štandard je formulovaný v podobe operacionalizovaných cieľov, to znamená je uvádzaný aktívnymi slovesami, ktoré zároveň vyjadrujú úroveň osvojenia. Jednotlivé úrovne výstupov sú zamerané na kompetencie – to znamená kombináciu vedomostí, zručností a schopností. Jednotlivé úrovne sledujú rozvíjanie poznávacích schopností spoznať alebo znovu vybaviť si informácie z dlhodobej pamäte, porozumieť a konštruovať pojmy, aplikovať, analyzovať, vyhodnocovať a schopnosť tvoriť. Je požiadavkou na výstup zo stupňa vzdelania a zároveň požiadavkou na vstup pri ďalšom stupni vzdelania. Popisuje produkt výučby, nie proces.

Za významný a úspešný výsledok geografickej edukácie by sme mali považovať tú skutočnosť, že absolventi všeobecného vzdelania budú vedieť čítať a používať mapu tak, aby základné piliere vedomostí pri ich používaní vedeli použiť a aplikovať ich v praxi (že z mapy „vyčíta“ aj to, čo na nej exaktne nie je napísané, resp. zakreslené). Nevyhnutnou súčasťou edukácie sú tak geografické mapy, resp. atlasy (Kramáreková, Dubcová, Vojtek, 2012, Novák, Kramáreková, 2003).

Štandardy geografie by mali rešpektovať základnú myšlienku obsahovej reformy slovenského školstva – učiť sa pre život, t.z. vypracovať taký obsah geografie, aby bola pre život. Potom by štandardy vytýčili široké okruhy tém, ktoré by sa rozpracovali do cieľových požiadaviek. Ako jeden z možných modelov uvádzam tieto základné okruhy:

Svet ako priestorový fenomén (mapa a iné zdroje informácií, priestorová organizácia a priestorové vzťahy, rozhodovanie v krajine).

Miesta a regióny (FG a HG charakteristika miesta, vplyv spoločnosti na charakter regiónu, komplexnosť planetárneho systému Zeme, kultúra a skúsenosti, ľudské vnímanie regiónu).

Prírodno-geografický systém (FG procesy, javy a objekty ovplyvňujúce tvárnosť Zeme, charakteristika a priestorové rozšírenie ekosystémov, ich produktivita a diverzita).

Humánno-geografický systém (charakteristika, rozšírenie a migrácia populácie, vplyv migrácie na FG a HG systémy, rozmanitosť kultúrnych regiónov, technológie a ich vplyv na životný štandard spoločnosti, otázky ekonomických súvislostí lokálnej a globálnej ekonomiky, procesy a funkcie sídelných štruktúr, rozmiestnenie sídiel a vnútorná štruktúra mesta, príčiny zmien v osídlení, konflikt a spolupráca medzi regiónmi, vonkajšie podmienky a ich vplyv na vnútornú ekonomiku).

Životné prostredie a spoločnosť (ľudské aktivity a ich vplyv na zmeny vo FG prostredí, ľudská spoločnosť ako príčina environmentálnych zmien, vzájomný vplyv FG a HG systému, zmeny v chápaní prírodných zdrojov, ich využívanie a znehodnocovanie, recyklácia zdrojov).

Využitie geografie (geografia ako nástroj interpretácie minulosti, geografické procesy a ich vplyv v minulosti, geografia ako nástroj na interpretáciu súčasnosti a plánovanie budúcnosti, riešenie problémov a tvorba rozhodnutí).

Špecifické ciele výučby geografie sa potom môžu rozdeliť do nasledovných oblastí:

poznatková:

- osvojiť si základné vedomosti o Zemi ako vesmírnom telese, o znázornení - povrchu Zeme na glóbose a mapách,
- získať základné vedomosti o prírodných, spoločenských, hospodárskych a kultúrnych pomeroch svojej vlasti a svojej obce,
- získať podstatné poznatky o svetadieloch a oceánoch, významných štátoch sveta a hlavných politických, spoločenských, hospodárskych a environmentálnych problémoch súčasnosti.

činnosťná:

- rozvíjať analytické a syntetické myslenie prostredníctvom geografického učiva,
- získavať schopnosti potrebné pre prácu s mapou, štatistickým materiálom, orientácii v teréne,

- učiť sa samostatne vyhľadávať informácie potrebné k riešeniu problému (učebnice, atlasy, slovníky, doplnková literatúra a časopisy, databázy),
- učiť sa riešiť problémy, plánovať činnosť, vyvodzovať závery, navrhovať alternatívne postupy a riešenia,
- osvojiť si schopnosti využiť vedomosti z geografie i ostatných predmetov pri riešení konkrétnych občianskych situácií,
- učiť sa obhajovať výsledky svojej vlastnej práce, priznať chyby a omyly, učiť sa komunikovať s ľuďmi.

hodnotová:

- sústavne sa usilovať o zvyšovanie významu európanstva, demokracie, humanity, národnej kultúry, názorovej tolerancie, zodpovednosti k individuálnym i spoločenským aktivitám v krajine, solidarity, vlastenectvu,
- učiť sa spolupracovať so spolužiakmi pri riešení problému,
- vytvárať si kladné postoje ku vzdelaniu cez vlastnú činnosť a iniciatívu.

Ako uvedené ciele dosiahnuť a realizovať?

Súčasná prax geografického vzdelávania na základnej a strednej škole vychádza predovšetkým z prezentácie pomerne rozsiahleho množstva odborných geografických poznatkov odvodených zo systému jednotlivých disciplín vedeckej geografie, z vyčerpávajúceho výkladu učiteľa a z overovania schopností žiaka reprodukovať učivo. Súčasný trendy vývoja pedagogiky smerujú hlavne k aktivizácii žiakov pri osvojovaní si nových poznatkov a kladú dôraz na nové kľúčové kompetencie ako nevyhnutnej súčasti kurikula modernej školy. Týkajú sa hlavne týchto kompetencií (Turek, 1996):

- informačné: jedná sa o informačnú gramotnosť, t.j. kedy žiak potrebuje informáciu, kde ich môže získať, ako ich môže použiť a v akých súvislostiach,
- učebné: zahŕňajú schopnosti vedieť sa učiť, t.j. dôležitá je motivácia, podmienky učenia sa, štýly a zručnosti učenia sa,
- kognitívne: predstavujú schopnosti problémového učenia a hľadania riešení, kritického a tvorivého myslenia, schopnosti formulovať vlastný názor,
- komunikačné: prejavujú sa schopnosťou vedieť sa vyjadrovať písomne, graficky, ústnym prejavom,
- interpersonálne: ide o schopnosť hľadať kompromisy, byť zodpovedný, asertívny,
- personálne: poznať sám seba, vedieť sa ovládať, byť spoľahlivý, prejavit občiansku odvalu a pod.

Záver

V geografickom vzdelávaní sa všetky tieto kompetencie môžu uplatňovať v širokej miere, nakoľko obsah učiva priamo vyžaduje od žiakov ich rozvíjať. Vo

vyučovacom procese sú preto nevyhnutné nové metódy vyučovania s uplatňovaním vysokej motivácie, umožniť žiakom aktívne osvojovanie poznatkov, kreativitu, rozvíjať divergentné myslenie (Gersmel, 2005, Unwin, 1992). Efektívnosť akejkoľvek činnosti závisí aj od kvality riadenia učebnej činnosti žiakov s uplatnením subsidiarity, tj. primeranou mierou zodpovednosti za plnenie vedomostí, právom na vlastné rozhodovanie, vlastné tempo a rozvoj.

Zásadnou otázkou pre všetky vyučovacie predmety a tiež sústavu vyučovacích predmetov sa javí ich kompetencia pre život, využiteľnosť vedomostí v životných situáciách. V súčasnosti pôjde najmä o uznanie **vzdelávania prostredníctvom geografie** vo vzdelávacom kurikule. Aké bude postavenie geografie a aké sú jej kompetencie? Možno sa správne orientovať v súčasných problémoch na svete bez geografie? Môže to za geografiu robiť iný vyučovací predmet? Mal by to byť predovšetkým obraz kultúrny, ukazujúci rozmanitosť svetových a regionálnych kultúr. Poznanie svetových kultúr, kultúrneho dedičstva posilňuje aj národnú identitu, posilňuje úctu a schopnosť uznávať iné národy, spolupracovať s nimi. V období, keď sa stalo Slovensko členom EÚ, je veľmi dôležité, aby tieto aspekty v geografickom vzdelávaní zohrávali dominantnú úlohu.

Na záver si dovoľím uviesť návrh na obsahovú zmenu vyučovania geografie na základnej škole, ktorú som sa pokúšala viac ako 30 rokov presadiť. Išlo by o totálnu obsahovú zmenu, ktorá by vychádzala z pedagogických zásad- postupovať od známeho k neznámemu a od blízkeho k vzdialenému a tiež v intenciách Medzinárodnej charty geografického vzdelávania a výchovy. V geografickej edukácii by to znamenalo začať v 5. ročníku geografiou Slovenska, pokračovať domovským kontinentom, a zavŕšiť celosvetovými geografickými problémami. Táto koncepcia nevyklučuje vracieť sa v jednotlivých tematických celkoch po špirále k poznatkom všeobecno-geografickým i geografii Slovenska. Verím, že sa nad touto myšlienkou zamyslíme a nájdeme zmysluplné riešenie.

Literatúra

- ČIŽMÁROVÁ, K. 2000. *Didaktika geografie I*. Banská Bystrica : UMB, 2000. 166 s. ISBN 80-8055-334-3.
- ČIŽMÁROVÁ, K. – TOLMÁČI, L. 2006. *Súčasný stav a budúcnosť geografickej edukácie na Slovensku*. In *Geografická revue*. Banská Bystrica : FPV UMB, 2006.
- GERSMEL, P. 2005. *Teaching geography*. London : Guilford Press, 2005.
- KRAMÁREKOVÁ, H. – DUBCOVÁ, A. – VOJTEK, M. 2012. *School Cartography in the Slovak Republic After 1993*. In *4th International Conference on Cartography & GIS : Proceedings 1, 18 - 22 June 2012, Albena, Bulgaria*. Sofia : Bulgarian Cartographic Association, 2012. ISSN 1314-0604, p. 175-185.

- NOVÁK, S. – KRAMÁREKOVÁ, H. 2003. Česká a slovenská kartografická tvorba v školských zemepisných atlasoch. In *Geodetický a kartografický obzor*. ISSN 0016-7096, 2003, roč. 49, č. 7, s. 142-149.
- NOGOVÁ, M. 2010. *Štátny vzdelávací program – Geografia, Vzdelávacia oblasť: Človek a spoločnosť, Príloha ISCED 2*. Bratislava : Štátny pedagogický ústav.
- TUREK, I. 1996. *Tvorba a výber učiva, vzdelávacie štandardy*. Banská Bystrica : Metodické centrum, 1996.
- UNWIN, T. 1992. *The place of geography*. UK : Longman, 1992.

25 YEARS OF GEOGRAPHIC EDUCATION IN THE PROCESS OF CONTENT CHANGES

Summary

Changes in the content of geographic education have been conditioned on socio-political events in 1989 and the split of Czechoslovakia. The Slovak national education program determines content and scope of the subjects and schools have gained the opportunity to create their own educational program. Standards of education and practical knowledge are now being emphasized. For geography it means focusing the attention on local knowledge and teaching geography for practical life. Future development provides the possibility to change the structure and arrange the geographic themes for all primary school grades.

Doc. RNDr. Katarína Čižmarová, CSc.

Katedra geografie a geológie FPV UMB v Banskej Bystrici

Tajovského 40, 974 01 Banská Bystrica

E-mail: katarina.cizmarova@umb.sk

VPLYV ZAHRANIČNÉHO KAPITÁLU NA DISPARITY ELEKTROTECHNICKÉHO PRIEMYSLU V OKRESOCH SLOVENSKA

Alena Dubcová, Milan Midler

Abstract

Electrical engineering industry overcame remarkable structural changes after 1989 resulting in uneven distribution of electrical engineering companies. As a result, the disparities between districts of Slovakia were deepened. The aim of the paper is to point out the main indicators affecting current localization and disparities of electrical engineering industry of Slovakia.

Keywords: electrical engineering industry, foreign capital, location, regional disparities, level of development

Úvod

Koncom 80. rokov minulého storočia, elektrotechnika ako súčasť československého priemyslu popri jadrovej technike, výrobe strojov a zariadení, metalurgii a chemickom priemysle, bola považovaná za jedno z prioritných odvetví. Vysoká kapitálová náročnosť významne obmedzila možnosť jej zásadných štrukturálnych zmien (Toušek, Vančura, 1996) na začiatku obdobia transformácie hospodárstva po roku 1989. Elektrotechnický priemysel (ETP) sa stal odvetvím bez perspektív a možností ďalšieho rozvoja, čo bolo spôsobené hlavne nedostatkom domáceho kapitálu, jeho technologickou zaostalosťou a malou konkurencieschopnosti výrobkov na zahraničných trhoch.

Zlom nastal príchodom zahraničného kapitálu, ktorý oživil výrobu a naštartoval jej rozvoj. Vstupom zahraničných investícií, ktoré kryjú nedostatok domáceho kapitálu, odvetvie získalo svoje stratené postavenie, stalo jedným z troch hlavných pilierov Slovenska. Príchod väčších nadnárodných elektrotechnických spoločností je úzko tiež spojený s rozvojom regiónov a ich konkurencieschopnosťou na národnej až medzinárodnej úrovni na jednej strane ako i prehlbovaním disparít medzi nimi na strane druhej.

Zahraničný kapitál, ktorý bol nasmerovaný na územie Slovenska, Kulla (2013) rozdeľuje do dvoch časových období, pričom každé z nich je charakteristické prevahou investícií do iných subodvetví ETP:

1. 90-te roky 20. storočia – investície súvisiace s automobilovým priemyslom (elektrické káble, svietidlá a pod.),
2. začiatok 21. storočia – investície súvisiace s odvetvím potrebnej elektroniky (hlavne televízory).

Podniky so zahraničnou účasťou tvoria viac ako $\frac{3}{4}$ z celkového počtu

podnikov ETP. Odvetvie predstavuje jedného z najväčších zamestnávateľov v spracovateľskom priemysle s dominantným priestorovým rozmiestnením na západnom Slovensku.

Cieľom príspevku je poukázať na disparity rozmiestnenia elektrotechnického priemyslu, ako aj na zmeny, ktoré nastali príchodom zahraničných investícií do odvetvia po roku 1989.

Teoreticko-metodické východiská problematiky

Priemysel naďalej patrí k odvetviam hospodárstva, ktoré dominantne ovplyvňuje celkovú ekonomickú prosperitu regiónov Slovenska, čo láka pozornosť odborníkov z viacerých oblastí vedy. Po roku 1989, kvôli problematickému prístupu k dátam, sa priestorové aspekty priemyslu dostávajú na okraj záujmu geografov. Do popredia štúdiá sa dostávajú najmä zmeny, ktoré nastali po politicko-ekonomických zmenách v 90. rokoch minulého storočia. Jednotlivé procesy transformácie, ktoré boli aj ovplyvnené zahraničným kapitálom, analyzovali napr. Dubcová (1997, 2000) v regióne Ponitria, Popjaková (2001) v Šariši, Spišiak, Kulla (2009) v regióne Spiša, Kulla (2010) v regióne Košíc. Vplyv zahraničných investícií na rozvoj marginálnych území okresov Rožňava a Revúca analyzovali Poláčková, Potomková (2010).

Komplexnejšie je elektrotechnický priemysel hodnotený v publikáciách Dubcová a kol. (2008), Lauko, Tolmáči, Dubcová (2006), Lauko a kol. (2013), kde analyzujú jeho vývoj, prílev zahraničného kapitálu, súčasný stav, ako aj priestorové špecifiká odvetvia. Vplyv zahraničného kapitálu a globálnej krízy na priemysel (vrátane ETP) Slovenska a charakterizuje Mišúňová, Mišúň (2009). V Českej republike sa tejto problematike venujú napr. Kunc, Toušek a Vašková (2001). Na narastajúci vplyv nemeckých elektrotechnických spoločností na zamestnanosť vo štátoch Východnej Európy poukazuje Irmer (2008).

Priemysel je charakteristický nerovnomerným rozmiestnením, nevynímajúc ani regióny Slovenska. Na jeho súčasnom rozmiestnení sa podpisuje lokalizácia zahraničných firiem, ktoré presúvajú svoje výroby do regiónov, kde z hľadiska ziskov dosahujú najlepšie podmienky - využívajúc nízku cenu kvalifikovanej pracovnej sily, blízkosť k trhu, pomerne dobre vybudovanú infraštruktúru ako aj politickú stabilitu a rôzne iné benefity, čím dochádza aj k prehľbovaniu disparít medzi regiónmi v ich socioekonomickom prostredí a konkurencieschopnosti.

Podobná situácia je aj v elektrotechnickom priemysle. Úroveň rozmiestnenia zahraničných investícií do ETP v okresoch Slovenska bola študovaná na základe dát za rok 2011, ktoré boli poskytnuté Štatistickým úradom Slovenskej republiky a dát zverejnených Národnou bankou Slovenska (NBS) za obdobie rokov 2003-2013.

Na štatistické dáta bola aplikovaná metóda ochrany dôverných štatistických údajov – mikroagregácia (algoritmus MDAV). Jej princípom je nahradenie hodnôt

premenných priemernou hodnotou za zvolené jednotky v rámci danej stratifikácie. Aplikáciou tejto metódy sú zachované sumárne hodnoty jednotlivých premenných na úrovni premennej „strata“. Straty sú tvorené premennou NACE.

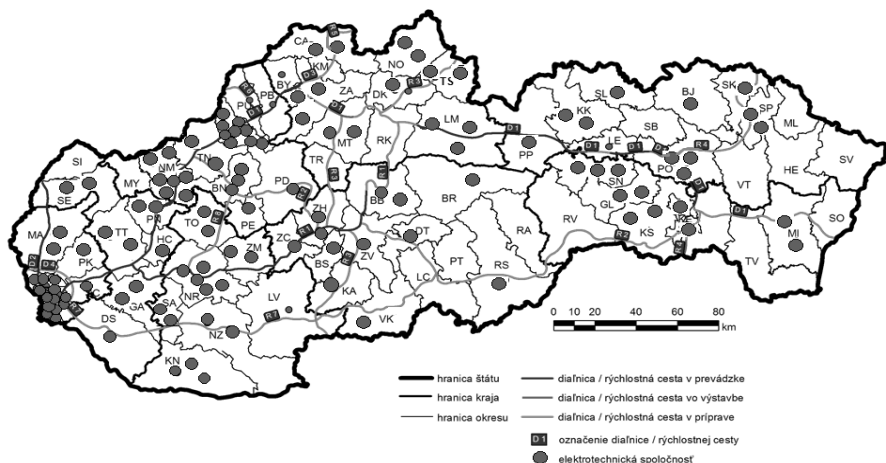
Priame zahraničné investície

Priame zahraničné investície (PZI) prispievajú k zlepšeniu situácie na regionálnych trhoch, kde vytvárajú nové pracovné príležitosti nielen priamo ale i nepriamo v radoch svojich dodávateľov, ktorí prichádzajú s nimi, čím zvyšujú zamestnanosť v regiónoch. Často firmy investujú nemalé čiastky nielen do výstavby výrobných hál, ale aj do zvyšovania kvalifikačnej úrovne svojich zamestnancov, čím nepriamo napomáhajú k zvyšovaniu potenciálu regiónov a k ich konkurencieschopnosti.

Toky PZI sa sústreďujú hlavne v územiach, v ktorých je zabezpečená dobrá dopravná spojovacia a technická infraštruktúra a kvalifikovaná pracovná sila - hlavne na západnom Slovensku (mapa 1).

Mapa 1: Lokalizácia najvýznamnejších elektrotechnických spoločností v okresoch SR v roku 2011

Map 1: Localisation of the most significant electrotechnical companies by districts of Slovakia in 2011

Zdroj: etrend, 2013 – spracoval Midler, 2014

Mnohé zahraničné firmy boli lokalizované na zelenej lúke a vytvorili nové centrá ETP (Nitra, Galanta, Spišská Nová Ves, Kechnec, Voderady, atď.), bez tradícií z predchádzajúceho obdobia. Do hneďých parkov zahraničný kapitál vstúpil

spôsobom join venture (napr. Whirlpool Slovakia) alebo 100 % odkúpením podniku (Dubcová, 2000). Vstupom zahraničného kapitálu a vznikom nových centier viaceré staré centrá stratili svoj význam, napr. Nižná na Orave, Piešťany. Najvýznamnejšie podniky ETP (TOP 10) zobrazuje tab. 1.

Tab. 1: Najvýznamnejšie spoločnosti ETP za roky 2011-2012

Table 1: Most important companies of electrical engineering industry in 2011-2012

Spoločnosť	Tržby spolu (tis. Eur)		Priemerný počet zamestnancov	
	2011	2012	2011	2012
Samsung Electronics Slovakia, s.r.o., Galanta	3 152 763	3 647 912	2183	1 913
Foxconn Slovakia, s.r.o., Nitra	1 042 270	629 854	2143	n
Samsung Display Slovakia, s.r.o., Voderady	625 149	309 872	901	n
Halla Visteon Slovakia, s.r.o., Ilava	200 882	258 903	468	451
Whirlpool Slovakia, s.r.o., Bratislava	264 070	241 521	1 021	1 005
Emerson, a.s., Nové Mesto nad Váhom	248 348	237 337	1 302	1 396
Universal Media Corporation/Slovakia/, s.r.o., Bratislava	160 207	234 859	638	717
BSH Drives and Pumps, s.r.o., Michalovce	201 525	192136	798	774
Seong Ji Slovakia, s.r.o., Bratislava	136131	150 928	n	n
Osram, a.s., Nové Zámky	120 643	129 479	n	n

Zdroj: etrend, 2013

Zahraničné investície sa dominantne podieľajú na transfere nových technológií, know-how, čím sa slovenský ETP stáva konkurenčne schopným na domácich a hlavne na zahraničných trhoch. Firmy posúvajú tiež manažérske a organizačné skúsenosti zo zahraničia, čím sa potreba manuálnej práce znižuje, viac sa začína presadzovať sofistikovanejší spôsob výroby. Navonok sa tento trend prejavil odsunom niektorých výrobných podnikov vyžadujúcich nízke mzdy a vysokú pracovnú výkonnosť hlavne do Rumunska a na Ukrajinu a ďalších štátov s lacnou pracovnou silou. Patria k nim hlavne výroby zamerané na produkciu káblových zväzkov a osadzovanie dosiek plošných spojov, ktoré sa rozšírili do mnohých miest a obcí v prvom období transformácie. Udržali sa len v oblastiach s vysokou mierou evidovanej nezamestnanosti a nižšími mzdami, napr. Michalovce so spoločnosťou Yazaki Wiring Technologies Slovakia vyrábajúcou káble pre BMW, v Lednických Rovniach a Rimavskej Sobote sa nachádza spoločnosť Yura Corporation Slovakia rozširujúca výrobu pre Kiu a Hyundai a pod.

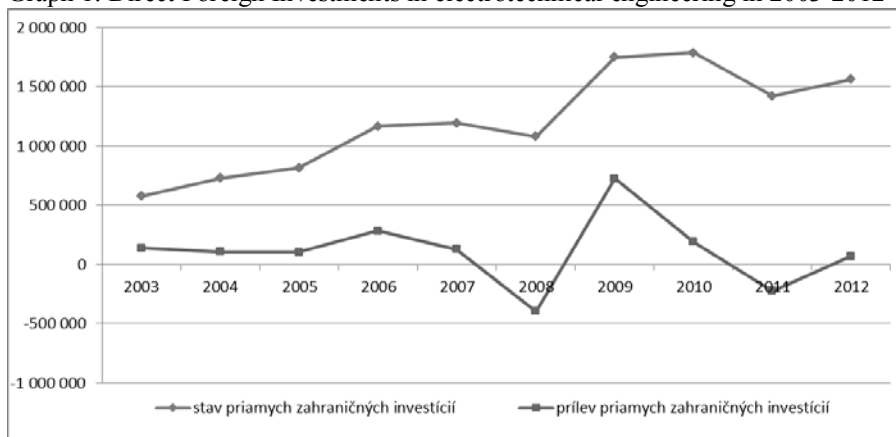
ETP ako významný dodávateľ elektroniky pre automobilový priemysel má vytvorené predpoklady pre ďalší rozvoj. Elektrotechnické spoločnosti úzko prepojené s výrobou káblov, vodičov, izolátorov a svietidiel sú lokalizované v zázemí automobiliek napr. spoločnosti Leoni Autokabel Slovakia v Trenčíne, Delphi Slovensko v Senici a SE Bordnetze Slovakia v Nitre atď. Druhou vetvou vývoja elektrotechnického priemyslu je spotrebná elektrotechnika reprezentovaná hlavne výrobou LCD televízorov Samsung Electronics Slovakia s.r.o. v Galante,

Foxconn, s.r.o. v Nitre, Samsung Display Slovakia, s.r.o vo Voderadoch, UMC v Novom Meste nad Váhom a AU Optronics v Trenčíne a ďalšími. I keď sa už objavujú aj prvé lastovičky lokalizovania vývojových a vedeckých centier, Slovensko naďalej vystupuje ako významná výrobná základňa ETP založená na vedecko-výskumnej základni materských podnikov.

Stav a rozmiestnenie priamych zahraničných investícií je značne nerovnomerné, najlepšie ich možno sledovať pomocou majetkovej účasti a reinvestovaného zisku (podiel zahraničných investorov na zisku spoločnosti, ktorý nie je vyplatený vo forme dividend, zostáva na účtoch cieľovej krajiny). Z dostupných údajov zverejnených Národnou bankou Slovenska (NBS) možno sledovať nerovnomerný nárast PZI (graf 1), ktorý bol výrazne narušený prepuknutím hospodárskej krízy a jej dôsledkov s výraznejšími prejavmi po roku 2008, resp. 2009 (tab. 2).

Graf 1: PZI v elektrotechnickom odvetví za roky 2003-2012

Graph 1: Direct Foreign Investments in electrotechnical engineering in 2003-2012

Zdroj: NBS, 2014 - rok 2012 predstavuje predbežné údaje NBS

Z celkového stavu PZI Slovenska v roku 2012 predstavoval stav PZI elektrotechnického odvetvia 3,74 % (1 548,6 mil. EUR, tab.1). V rámci odvetvia malo lepšie postavenie subodvetvie Výroba počítačových, elektronických a optických výrobkov s podielom 60,77 % (949,2 mil. EUR), zatiaľ čo výroba elektrických zariadení sa podieľala len 39,23 % (612,7 mil. EUR). V majetkovej účasti (tvorenej majetkovou účasťou v pobočkách), všetky peňažné a nepeňažné vklady priameho investora do základného kapitálu dcérskych a pridružených podnikov a iné kapitálové príspevky) a reinvestovanom zisku ETP tvoril 5,33 % hospodárstva Slovenska (1 822,0 mil. tis. EUR). V odvetví výraznú dominanciu dosiahla výroba počítačových, elektronických a optických výrobkov úroveň

1 347,3 mil. EUR (73,95%). Subodvetvie Výroba elektrických zariadení dosiahla 26,05% (474,6 mil. EUR). Investície do majetkovej účasti postupne klesali a naopak v ostatnom kapitáli vzrástli.

Tab. 2: Stav, prílev a odlev zahraničných investícií v ETP na Slovensku v rokoch 2003 - 2013

Table 2: State, inward and outward of direct foreign investments in electrotechnical engineering in Slovakia in 2003-2013

stav priamych zahraničných investícií										
2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
576 430	730 013	814 452	1 165 118	1 194 580	1 079 770	1 749 225	1 788 850	1 420 473	1 548 603	-
prílev priamych zahraničných investícií										
2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
139 819	107 794	105 494	283 852	128 486	-395 221	726 351	190 461	-223 323	8 376	-
odlev tuzemských priamych zahraničných investícií										
2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013
-379	441	2 032	509	1 620	3 590	71	9 161	-	-	9 997

Zdroj: NBS, 2014

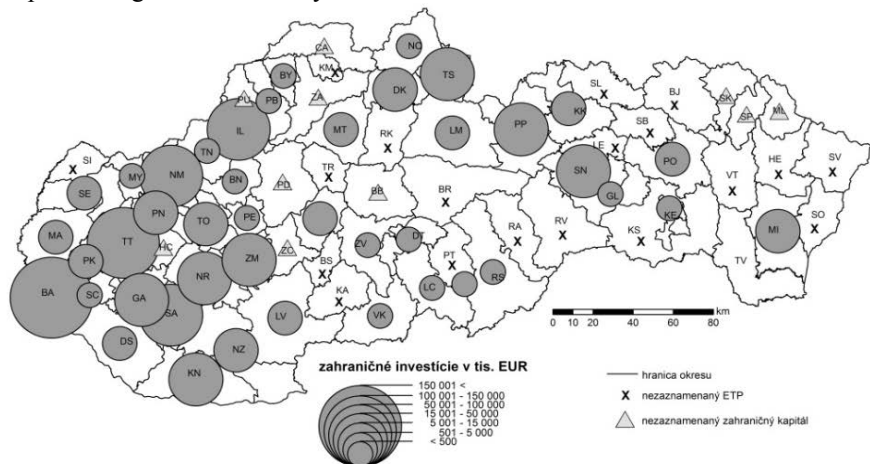
Podniky ETP so zahraničným kapitálom sa sústreďujú v okresoch nachádzajúcich sa predovšetkým pozdĺž hlavných dopravných tepien Slovenska, ktorou je diaľnica D1 a na ňu napojená rýchlostná cesta R1. V bezprostrednej blízkosti týchto dopravných tepien, hlavne na západnom Slovensku, sa vytvorili zhluky okresov (Galanta, Trnava, Nitra), v ktorých je ETP lokalizovaný viac, než v ostatných okresoch Slovenska. Na severozápade Slovenska je takýto zhluk tvorený pozdĺž diaľnice D1 okresmi stredného Považia (Nové Mesto nad Váhom, Trenčín a Ilava). Na východnom Slovensku sa ETP koncentruje hlavne v okresoch Poprad, Spišská Nová Ves, Prešov a Michalovce. Z územia stredného Slovenska vyššiu koncentráciu ETP vykazujú severné okresy - Trstená a Dolný Kubín.

Najväčší objem zahraničných investícií v ETP (mapa 2) smeruje do hlavného mesta – Bratislavy, kde sídli 17 rôzne veľkých podnikov ETP, z toho je 6 podnikov so zahraničným kapitálom, ktorý dosahuje viac ako 406 mil. EUR (r. 2011) a predstavuje 95,86% základného imania ETP mesta. Bratislava ako hlavné mesto Slovenska, je sídlom zahraničných spoločností, ktoré majú výrobné závody umiestnené v iných okresoch Slovenska, napr. Whirlpool v okrese Poprad, Universal Media Corporation, s.r.o. v Novom Meste nad Váhom a pod. K významným bratislavským podnikom ETP patria aj PPA Controll, PPA Inžiniering, Hella Innenleuchten-Systeme, BEZ-Transformátory a ďalšie. Vysoké hodnoty (100-150 mil. EUR) v zahraničných investíciách dosiahol okres Trnava, kde ETP je previazaný nielen na automobilový priemysel (PSA Peugeot Citroën Trnava) ale i na jeho ťahúni Samsung Display Slovakia s výrobou LCD modulov v priemyselnom parku Voderady. Ďalším okresmi, ktoré dosiahli významné hodnoty (50-100 mil.) v zahraničných investíciách, sú okresy Nové Mesto nad

Váhom, Šaľa a Nitra s podielom zahraničného kapitálu 92,58-100% na základnom imaní ETP okresu. Okresy Slovenska s objem zahraničného kapitálu nižšieho ako 50 mil. EUR sa vyznačujú väčšou rozptýlenosťou (mapa 2).

Mapa 2: Zahraničné investície podľa okresov SR za rok 2011

Map 2: Foreign investments by districts of Slovakia in 2011

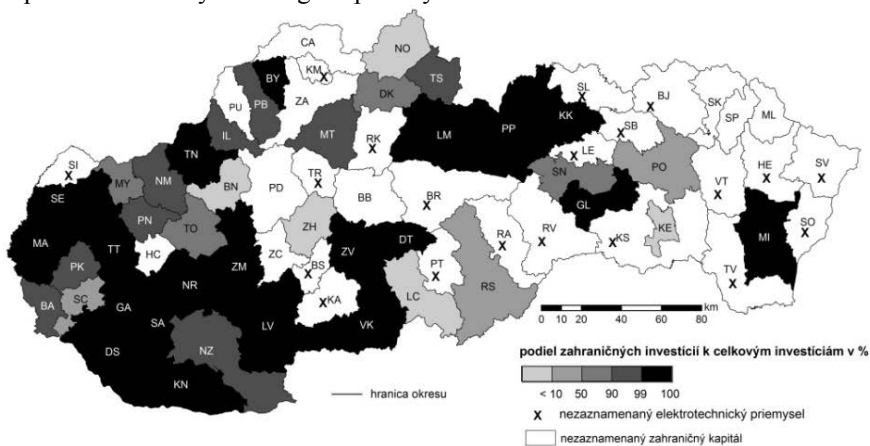

Zdroj: ŠÚ SR, 2014, spracovali autori

Skupinu od 10 - 50 mil. EUR tvorí deväť okresov ako napr. Nitra, Galanta, Spišská Nová Ves, Tvrdošín, Poprad, Michalovce a iné. K významným spoločnostiam tejto skupiny patria napr. SE Bordnetze – Slovakia, Foxconn Slovakia a ICS Industrial Cables Slovakia v okrese Nitra alebo Samsung Electronics Slovakia Spišská Nová Ves s podnikom SEZ Krompachy a Embraco Michalovce s BSH Drivers and Pumps. Viac ako polovica (66,66%) okresov so zahraničným kapitálom dosahuje hodnoty kapitálu do 10 mil. EUR. Skupina je zastúpená širokým spektrom výrobných rozmiestnených hlavne v malých a stredne veľkých podnikoch ETP.

Zahraničné investície ETP tvoria väčšinu základného imania (mapa 3) slovenských podnikov ETP v okresoch. Okresy s podielom vyšším ako 90%, sú lokalizované hlavne na západnom, juhozápadnom a severnom Slovensku. Na východnom Slovensku k takýmto okresom sa zaraďuje jedine okres Michalovce. Okresy Bytča, Detva, Dunajská Streda, Galanta, Gelnica, Levice, Partizánske, Šaľa, Trnava, Veľký Krtíš a Zvolen zaznamenávajú 100% podiel zahraničných investícií k základnému imaniu. Na druhej strane v okresoch Banská Bystrica, Čadca, Hlohovec, Medzilaborce, Prievidza, Púchov, Skalica, Stropkov, Svidník, Trenčín, Žarnovica a Žilina podniky ETP lokalizované nie sú.

Mapa 3: Intenzita zahraničného kapitálu podľa okresov SR za rok 2011
 Map 3: The intensity of foreign capital by districts of Slovakia in 2011

Zdroj: ŠÚ SR, 2014, spracovali autori

Záver

Rôzna úroveň rozvinutosti ETP v okresoch sa prejavila najmä v dôsledku príchodu zahraničných firiem, ktoré so sebou prinášajú nielen investície, ale aj nové technológie, know-how, čím sa slovenský ETP stáva konkurenčne schopným na domácich a hlavne na zahraničných trhoch. Lokalizácia zahraničných investícií sa neuskutočnila rovnomerne. Boli uprednostnené okresy, ktoré mali už z minulosti dobre položené základy priemyselnej činnosti i dobre vybudovanú dopravnú infraštruktúru. V dôsledku toho sa územia ležiace mimo hlavných dopravných a priemyselných línií dostali do pozície marginálnych regiónov ETP. Typickým príkladom sú južné oblasti stredného Slovenska a oblasti východného Slovenska, ktoré zaostávajú v rozvoji ETP. Etablovali sa v nich elektrotechnické spoločnosti využívajúce nízke mzdy a zvýšenú podporu vo forme rôznych stimulov na národnej a miestnej úrovni.

Za rastom ETP po roku 2008 nie je len produkcia spojená s dotovanou výrobou televíznych prijímačov štátom, ale sú to aj výroby zamerané na výrobu elektromotorov, svetidiel, káblov a autosúčiastky, lokalizované hlavne v zázemí 3 automobiliek Slovenska. Nové elektrotechnické výroby majú výrazný potenciál rastu, sú moderné a vysoko automatizované. Vyžadujú menší počet zamestnancov, s vyšším kvalifikačným vzdelaním, čo vytvára väčší tlak na prepojenie vzdelávacieho systému s praxou.

Ďalší rast ETP je možné očakávať v raste počtu menších elektrotechnických spoločností v okresoch, ktoré dokážu neustále inovovať svoje výrobné postupy,

racionalizovať a prijímať rôzne úsporné opatrenia a tým zvyšovať svoju produktivitu práce.

Literatúra

- DUBCOVÁ, A. 1997. Formovanie zahraničného kapitálu na Ponitří. In *Geografia IX. - Brno* : Masarykova univerzita, 1997. ISBN 80-210-1629-9, s. 68-77.
- DUBCOVÁ, A. 2000. *Vývoj priemyslu a formovanie teritoriálno-priemyselných jednotiek na území Ponitria*. Nitra : FPV UKF, 2000. ISBN 80-8050-318-4. 160 s.
- DUBCOVÁ, A. a kol. 2008. *Geografia Slovenska*. 1. vyd. Nitra : UKF, 2008. ISBN 978-80-8094-422-3. 351 s.
- ETREND. 2013. *Trend top v priemysle*. [online]. [cit. 2014-15-8]. Dostupné na internete: <<http://firmy.etrend.sk/rebrick-y-firiem/najvacsie-podniky-elektrotechnickeho-priemyslu.html>>
- IRMER, K. 2008. Elektroindustrie – Investitionen verlagern sich weiter nach Osten. In *Produktion*, 2008, č. 31.
- KULLA, M. 2010. Transformácia priemyslu na Slovensku po roku 1989. In *Geografické poznatky bez hraníc: výber z maďarských a slovenských príspevkov z fyzickej a humánnej geografie*. Košice : UPJŠ, 2010. ISBN 9788070978108. s. 218-222.
- KULLA, M. 2013. Súčasný stav a vývojové trendy v elektrotechnickom priemysle Slovenska. In *Acta Geographica Universitatis Comenianae*, roč. 57, 2013, č. 1, s. 31-49.
- KUNC, J. – TOUŠEK, V. – VAŠKOVÁ, L., 2001. Elektrotechnický priemysl v ČR: minulosť a súčasnosť (historický a regionálne geografický prehľad). In *Sborník príspevků z IX. ročníku konference: Geografické aspekty středoevropského prostoru*, Brno : Masarykova univerzita. ISBN 80-210-2664-2. s. 89–94.
- LAUKO, V. – TOLMÁČI, L. – DUBCOVÁ, A. 2006. *Humánna geografia Slovenskej republiky*. Bratislava : Kartprint, 2006. ISBN 80-88870-56-9. 200 s.
- LAUKO, V. a kol. 2013. *Geografia Slovenskej republiky – humánna geografia*. Bratislava : Geografika, 2013. ISBN 978-80-89317-23-3. 289 s.
- MIŠŤUŇOVÁ, E. – MIŠŤUŇ J. 2009. *Priemysel Slovenska a dopady globalizácie*. Bratislava : Esprit, 2009. ISBN 978-80-970202-2-4. 318 s.
- NÁRODNÁ BANKA SLOVENSKA. 2014. Priame zahraničné investície. 2014. [online]. [cit. 2014-13-8]. Dostupné na internete: <<http://www.nbs.sk/sk/statisticke-udaje/statistika-platobnej-bilancie/priame-zahranicne-investicie>>
- POLÁČKOVÁ, L. – POTOMOVÁ, J. 2010. Aspekty transformácie priemyslu na príklade vybraných marginálnych regiónov Slovenskej republiky. In *Geographia Cassoviensis IV*. ISSN 1337-6748. s. 140-144.
- POPJAKOVÁ, D. 2001. Transformácia priemyslu v regióne Šariša. In KOREC, P. 2010. *Geografia priemyslu (učebný text)*. UKF v Nitre. 100 s.

- SPIŠIAK, P. – KULLA, M. 2009. Priemysel Dolného Spiša s dôrazom na podnik Embraco Slovakia Spišská Nová Ves. In *Geographia Moravica*, 1, Univerzita Palackého Olomouc, s. 71-84.
- TOUŠEK, V. – VANČURA, M. 1996. *Aktuální problémy ČR* – 1. díl: Průmysl – 1. část, zeměpis. Ostrava : Scholaforum. 1996. ISBN 80-86058-30-1. 27 s.

IMPACT OF FOREIGN CAPITAL ON DISPARITIES OF ELECTRICAL ENGINEERING INDUSTRY IN DISTRICTS OF SLOVAKIA

Summary

Diverse levels of electrical engineering industry in Slovak districts were caused mainly by the entry of foreign direct investment in Slovakia. The localisation of these investments was done very unevenly. Areas with developed industrial activities with good infrastructure were preferred by foreign companies. Hence, areas outside of main transport and industrial zones became marginal regions. Southern areas of middle Slovakia and parts of Eastern Slovakia are typical examples of marginal regions in Slovakia. They significantly lag behind other developed electrical engineering regions in Slovakia. As a result, some electrical engineering companies established their subsidiaries in these marginal regions and benefit from low salary levels and increased support in form of various subsidies on national as well as local level. The renewed development of electrical engineering industry after 2008 was influenced not only by the stately subsidised production of TV set but also by the production of electro motors, lighting solutions, cables and automotive parts. New electrical engineering productions have great potential for growth. They are modern and highly automated. Therefore, they demand less number of employees involved on the production line but they put more emphasis on their education. Further growth of electrical engineering industry can be expected in the increase of smaller electrical engineering companies in districts. These companies can continuously innovate their production processes, rationalize and implement diverse cost-efficient measures which result in the increase of productivity.

Doc. RNDr. Alena Dubcová, CSc.

Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF v Nitre
Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra
E-mail: adubcova@ukf.sk

Mgr. Milan Midler

Katedra ekológie a environmentalistiky FPV UKF v Nitre
Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra
E-mail: milan.midler@ukf.sk

ZMĚNY GEOGRAFICKÉHO VZDĚLÁVÁNÍ VE FRANCII

Eduard Hofmann, Petra Janků

Abstract

The paper deals with the curricular reform in France. It concerns geographical education. It is based on other principles than Czech geographical education. Geography is integrated into system of human sciences and it is close to Anglo-American conception which is typical by geographical thinking.

Keywords: geographical thinking, curriculum, constructivism, sustainable development, human education, integrated textbook, sketch

Úvod

Cílem článku není a ani nemůže být komplexní charakteristika probíhající kurikulární reformy ve Francii. Článek je určený všem, kteří se zabývají geografickým vzděláváním a snaží se o jeho zkvalitnění. Jde o překlad vzdělávacího obsahu, který bude nadále sloužit jako základ ke komparaci geografického vzdělávání v České republice a Francii. Jsme si plně vědomi skutečnosti, že se pojetí i obsahy geografického vzdělávání v jednotlivých zemích od sebe liší v kontextu vyplývajícího z geografického poznání, což může být dáno jeho vývojem, jazykem a kulturou. Jinými slovy, každé kurikulum je ovlivněno svým národním charakterem. To ovšem neznamená, že se musíme ve všem řídit jen poznáním na národní úrovni, zejména u zemí, jako je Česká republika, která nedisponuje širokou základnu odborníků na geografické vzdělávání či didaktiku geografie. Srovnáním kurikula s jiným pojetím se můžeme nechat v mnohém inspirovat. Francouzské kurikulum se na první pohled liší ve svém přístupu ke geografickému vzdělávání z pohledu člověka. Článek se tedy zaměřuje primárně na inspiraci z nově tvořeného kurikula.

Obecná charakteristika výuky geografie ve Francii

Geografie je integrována do předmětů spadajících pod oblast humanitního vzdělávání s názvem Culture humaniste. Spadá do ní dějepis, geografie a občanská výchova. Všechny předměty učí jeden učitel a ten má k dispozici jednu společnou učebnici. Od 6. ročníku jsou tyto předměty vyučovány ve Francii 3 hodiny týdně. V učebním plánu je určeno, kolik času (buď v procentech, nebo v hodinách) se má učitel danému tématu věnovat. V České republice je týdenní časová dotace geografie v jednotlivých ročnících 2. stupně odlišná, záleží na konkrétním školním vzdělávacím programu. Výuka geografie má dotaci dvě hodiny týdně, a pokud má

některý ročník jednu hodinu týdně, je to zpravidla 8. nebo 9. ročník. Tříhodinová dotace má ve Francii pro tvůrce obsahové dimenze kurikula velký význam, který se projevuje jak na koncepci vzdělávacích cílů, tak na tvorbě učebnic (obr. 1).

Na obr. 1 je zobrazená úvodní kapitola k obyvatelstvu a sídlům ve Francii. Jde o 14–15leté žáky. Motivační úkoly, které se vztahují k obrázkům, jsou:

1. Jaké jsou hlavní kontrasty v osídlení Francie?
2. Jaké jsou hlavní zásady v oblasti politiky týkající se obyvatelstva a sídel?

Pod prvním obrázkem jsou úkoly, podle kterých mají žáci popsat to, co vidí u jednotlivých písmen na obrázku. Určí, které zobrazené památky a významné budovy mají národní a mezinárodní význam.

V rámečku nad druhým obrázkem jsou uvedené klíčové údaje ve vztahu k regionu Francie vůči pařížské aglomeraci. Pod obrázkem jsou úkoly:

1. Nad jakou krajinou se nachází most?
2. Jak vážné terénní překážky musela výstavba mostu překonat?

Obr. 1: Úvodní část kapitoly k obyvatelstvu a sídlům francouzské učebnice nakladatelství Hachette

Figure 1: The opening part of chapter relating to population and settlements of French textbook, Hachette publishing

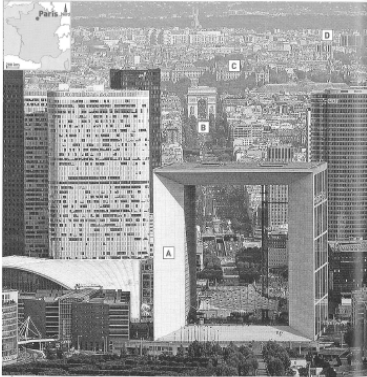
Chapitre

18

L'organisation du territoire français

• Quels sont les principaux contrastes territoriaux en France ?

• Quelles sont les politiques menées pour améliorer l'organisation du territoire ?

1 Le quartier d'affaires de la Défense, dans l'agglomération parisienne.
Au second plan, on distingue le centre de Paris.
A : Grande Arche, B : Axe de triomphe et l'Étoile, C : Musée du Louvre, D : Notre-Dame-de-Paris

1. Citez des monuments et des bâtiments qui montrent l'influence nationale et mondiale de Paris.

Chiffres clés	
Les contrastes territoriaux: <ul style="list-style-type: none"> • 3 régions concentrent 45 % du PIB • Ile-de-France, Rhône-Alpes et Provence-Alpes-Côte d'Azur • 751 zones urbaines sensibles en France 	Le poids de la région parisienne <ul style="list-style-type: none"> • 28,6 % du PIB français • 1er bassin d'emploi européen • 2e zone mondiale d'implantation des 500 plus grands entreprises internationales • Paris, 1re destination touristique mondiale

2 Le viaduc de Millau. Il permet de relier Paris à Montpellier par l'autoroute A75, à travers le Massif central.

1. Décrivez la photographie et expliquez dans quel type d'espace se situe le viaduc.

2. Quelle difficulté le viaduc permet-il de résoudre ?

Ve francouzských učebnicích od nakladatelství Hachette jsou učitelé i žáci vedeni daleko více k problémově řešené výuce, která je zaměřená na hledání cest, které vedou v geografickém vzdělávání k trvalým návykům a dovednostem, jak zacházet s různými zdroji geografických informací při hledání odpovědi na geografické otázky. Právě v takto koncipované výuce lze spatřit zásadní rozdíl od dosud požímané výuky v České republice, která má stále blízko k systémovému přístupu, který preferuje faktografické znalosti. Konstruktivisticky pojatá výuka ve Francii vede více ke kompetenci k učení.

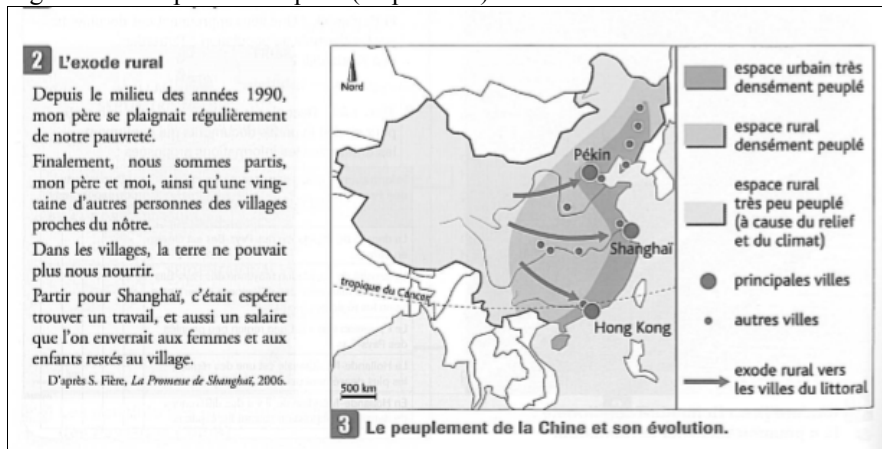
V další části článku představujeme základní tematické okruhy a témata jednotlivých ročníků.

Tematické okruhy pro 6. – 3. ročník ve francouzském kurikulu

V tab. 1-4 jsou přehledně uvedené tematické okruhy z geografie pro 6.-3. ročník. Číslování ročníků je opačné vzhledem k ČR, odpovídá tedy 6. – 9. ročníku základní školy. Každý ročník je uvedený souhrnným názvem, který vystihuje, jakým tématům se budou žáci věnovat. Základní téma je pak rozděleno do podkapitol a ty obsahují další témata, ze kterých si učitel může vybírat příklady. V přehledných tabulkách jsou rozřazena teoretická východiska, vybrané příklady a očekávané výstupy, ke kterým má žák na základě procvičování tématu dospět. V příspěvku je však kompletně uvedené jen jedno téma, vzhledem k rozsahu publikace. Po žácích se požaduje, aby se v hodinách zapojovali do diskuse a nebáli se představit a hájit svůj názor před ostatními. To je podtrženo i v koncepci učebnic z výše uvedeného nakladatelství, kde se nachází minimum textu, ale maximum učebních úloh, které jsou doprovázeny výběrem nonverbálních prvků. Zdařile jsou zde propracována různá schémata, náčrty a tematické mapy, které tvoří dohromady geografický náčrtník, tzv. croquis (náčrtník, skicář). „Náčrtník“ nepředstavuje schémata a mapy určené jen k popisu povrchu Země, ale snaží se vystihnout a vysvětlit vztahy a vazby mezi zobrazenými jevy a tím odpovědět na pokládanou geografickou otázku. Obr. 2, který představuje proč, se obyvatelé v Číně stěhují z venkovských nehostinných oblastí do velkých aglomerací, které jsou situovány převážně do pobřežních oblastí.

Koncepce kurikula a učebnic vedou k rozvíjení geografického myšlení prostřednictvím zapamatování a pochopení naučených znalostí. V učebnicích jsou uvedeny transparentní obrázky, které žáky prostřednictvím jejich srovnávání navádí ke kompetencím k učení (obr. 1). Další používanou metodou ve výuce je na druhém stupni základních škol induktivní metoda. Žákům je nejprve představen konkrétní příklad. Na základě konkrétního příkladu jsou žáci navedeni k zobecnění tématu a teprve potom následuje probírání teoretických znalostí. Takto jsou koncipované i učebnice, které jsou stejné pro všechny tři předměty.

Obr. 2: Ukážka náčrtníku
Figure 2: Example of “croquis” (map sketch)

6. ročník – ústředním tématem je „Země, jako obydlená planeta“

V 6. ročníku témata postupují od blízkého k vzdálenému, to znamená, že je z hlediska výuky zeměpisu uplatněný regionální princip. Učivo se týká nejdříve okolí bydliště a pak se teprve dostávají k učivu o vzdálenějších geografických jevech.

Jednotlivá témata na sebe navazují a za každým tématem jsou uvedené očekávané výstupy, aby učitelé věděli, ke kterým cílům se daná tematika vztahuje. V učebnicích bývá uvedena alternativa učiva, které k daným cílům směřuje. Žáci pracují hodně i s nonverbálními prvky v učebnicích, jako jsou obrázky, schémata a různé tematické mapy, které překreslují pomocí náčrtníku buď pomocí počítače, tabletu nebo tužkou. Učí se tak postupně kartografickým dovednostem, které jsou spojené s analýzou, interpretací, ale i tvorbou mapy. Nejčastěji se po žácích požaduje lokalizovat, vymezit či popsat jednotlivé geografické jevy, což odpovídá věkovým zvláštnostem žáků 6. ročníku. Postupně se však díky komplexnosti a zapojování mezipředmětových vazeb především z dějepisu, přírodopisu nebo občanské výchovy, snaží učitel přivést k pochopení provázanosti jednotlivých jevů. V další fázi pak na jednodušších příkladech žák vysvětluje některé z probraných geografických jevů.

V samotné výuce je pak žákům dáván velký prostor k tomu, aby svoji samostatnou práci mohli popsat a okomentovat.

Tab. 1: Temata pro 6. ročník

Table 1: Themes for the 6th year (*Histoire - géographie 6e, 2011*)

6. ročník (6. roč. – ČR) OBYDLENÁ PLANETA ZEMĚ
I. MOJE BYDLIŠTĚ: KRAJINA A ÚZEMÍ (10 %)
<p>a) Teoretická východiska Čtení mapy a objevování území v okolí bydliště (místa, čtvrtě, dopravní sítě). Okolí bydliště je představeno na více úrovních (regionální, národní a světové).</p> <p>b) Vybrané příklady Je doporučeno, aby výuka probíhala i v terénu. Prostřednictvím tohoto učiva se žáci učí manipulovat s geografickými a kartografickými pomůckami, jako jsou: učebnice, mapy a plány různých území např. čtvrtě nebo města, mapy dopravních sítí, turistická mapy, obrázky, letecké snímky, nejpoužívanější geografické informační systémy.</p> <p>c) Očekávané výstupy Žák:</p> <ul style="list-style-type: none"> • Lokalizuje okolí svého bydliště v rámci regionu a Francie. • Francii lokalizuje na různých mapách světa a na glóbu. • Lokalizuje kontinenty a oceány na různých mapách a družicových snímcích. • Orientuje se v krajině, k určení místa využívá světových stran a významných geografických bodů. • Popíše jednotlivé složky místní krajiny. • Popíše vybranou cestu s použitím základních znalostí o jejich vzdálenostech a časech. • Vytvoří jednoduchý náčrt pro prezentaci okolí svého bydliště nebo místního území.
II. KDE ŽIJÍ LIDÉ NA ZEMI? (20 %)
III. ŽIVOT VE MĚSTĚ (15 %)
IV. ŽIVOT NA VENKOVĚ (15 %)
V. ŽIVOT NA POBŘEŽÍ (15 %)
VI. ŽIVOT V MÍSTECH S NEPŘÍZNIVÝMI PODMÍNKAMI (15 %)
VII. Výběr tématu na učiteli (5 %)
Tento čas je vymezen proto, aby učitelé rozvinuli některé ze studovaných témat v kapitole nebo odpověděli na otázky žáků spojené s aktuálním děním ve světě.

5. ročník – hlavním tématem je „Lidstvo a udržitelný rozvoj“

Hlavním tématem v pátém ročníku je lidstvo a udržitelný rozvoj. Není to poprvé, co se žáci dozvídají o tématech zabývajících se životním prostředím. Je navázáno na témata z občanské výchovy ze šestého ročníku, kde byl udržitelný rozvoj teoreticky vysvětlen. Program je rozdělen do tří podkapitol, z nichž každá

obsahuje dílčí témata. Na konci pátého ročníku mají žáci pochopit trojrozměrnou dimenzi udržitelného rozvoje, od místní, přes regionální až ke globální úrovni. Měli by si především vytvořit představu o velkých rozdílech, které existují ve světě.

Program zeměpisu pro pátý ročník je sestaven tak, aby žáci pochopili, že planeta Země, je jako živý organismus, který je třeba chránit. Všechna témata jsou probírána na konkrétních příkladech. Učitel má na výběr jeden ze dvou konkrétních příkladů a zpravidla si vybírá ten, kterému lépe rozumí nebo ten, který má blíže k aktuálnímu dění ve světě. Témata jsou představena v kontrastu pohledu rozvojových i vyspělých zemí. I když je nejčastějším očekávaným výstupem lokalizace nebo vymezení na mapě, setkáváme se mnohem častěji než v předchozím ročníku s požadavkem popsat vztah či vysvětlit provázanost sledovaných jevů, například u energetických zdrojů.

Opět je kladen důraz na práci s mapou. Žáci se učí nejen mapy číst, ale analyzovat různé tematické mapy, což vede k naučení žáka geograficky myslet. Opět je kladen důraz ve výuce na správné vyjadřování žáků jak v mluveném, tak v psaném projevu. Témata udržitelného rozvoje jsou častým zadáním pro různý písemný projev – zprávy, eseje – slohové práce také v předmětu francouzský jazyk.

Tab. 2: Témata pro 5. ročník

Table 2: Themes for the 5th year (*Histoire, Géographie 5e, 2010*)

5. ročník (7. roč. – ČR) LIDSTVO A UDRŽITELNÝ ROZVOJ
I. TRVALE UDRŽITELNÝ ROZVOJ (25 %)
<i>Téma 1: Principy trvale udržitelného rozvoje</i>
<i>a) Teoretická východiska</i> Základní ekonomické, sociální a ekologické principy trvale udržitelného rozvoje v daném území jsou definovány, objasněny a dány do souvislostí.
<i>b) Vybrané příklady</i> Tyto jevy jsou vysvětleny na základě konkrétního případu. Učitel má na výběr z témat: jak zacházet s odpadem, doprava a přeprava, problematika turistického ruchu a volného času. Studium konkrétního příkladu vychází ze základních znalostí o trvale udržitelném rozvoji.
<i>c) Očekávané výstupy</i>
Žák:
<ul style="list-style-type: none"> • Identifikuje hlavní jevy trvale udržitelného rozvoje na studovaném území.
<i>Téma 2: Dynamika obyvatelstva a trvale udržitelný rozvoj</i>
<i>a) Teoretická východiska</i> I když dochází ke zpomalování tempa růstu světové populace, počet obyvatel na Zemi stále vzrůstá. Demografický růst je dán do kontextu s trvale udržitelným rozvojem v různém měřítku.
<i>b) Vybrané příklady</i>

Pro demografický růst a vývoj vybere učitel jeden ze dvou konkrétních příkladů Indie nebo Číny. Pro druhou část tématu vybere učitel opět jeden příklad, a to buď stát z Latinské Ameriky, nebo Afriky.

c) Očekávané výstupy

Žák:

- Lokalizuje a vymezí na mapě nejlidnatější státy světa.
- Popíše demografický vývoj v Indii nebo Číně.
- Popíše a vysvětlí vztah mezi růstem a potřebami populace, krajinu státu jednoho ze studovaných příkladů v Latinské Americe nebo Africe.
- Lokalizuje a vymezí na mapě zobrazující rozmístění obyvatelstva světa studované státy.
- Identifikuje tři hlavní typy demografického vývoje s pomocí mapy zobrazující rozmístění obyvatelstva na Zemi.

II. NEROVNOMĚRNÝ VÝVOJ ŽIVOTA VE SVĚTĚ (35 %)

Učitel vybere dvě ze tří prvních témat, čtvrté téma je povinné.

Téma 1: Rozdílný přístup ke zdraví

Téma 2: Rozdílný přístup ke vzdělání

Téma 3: Rozdílný vliv environmentálních hazardů ve světě

Téma 4: Chudoba ve světě

III. NEROVNOMĚRNÉ ROZMÍSTĚNÍ ZDROJŮ VE SVĚTĚ (35 %)

Učitel vybere tři z pěti témat.

Téma 1: Potravinové zabezpečení ve světě

Téma 2: Přístup k vodě

Téma 3: Využívání a dělení zdrojů v mořích a oceánech

Téma 4: Atmosféra

Téma 5: Rozmístění a distribuce energetických zdrojů

IV. VÝBĚR TÉMATU NA UČITELI (5 %)

4. ročník – ústředním tématem je propojování dnešního světa „ Globalizace“

Žáci jsou ve čtvrtém ročníku seznámeni se složitým pojmem dnešního světa nazývaným globalizace. Mohlo by se zdát, že téma je pro žáky čtvrtého ročníku náročné. Ve francouzském vzdělávacím plánu pro zeměpis je téma globalizace zavedeno od roku 2011, dříve se probírala regionální geografie Evropy. Učebnice jsou novému plánu přizpůsobeny, učitelé si přesto stále na výuku nového tématu zvykají.

Tab. 3: Témata pro 4. ročník

Table 3: Themes for the 4th year (*Histoire, Géographie 5e, 2011*)

4. ročník (8. ročník – ČR) GLOBALIZACE
I. EKONOMICKÁ PROVÁZANOST SVĚTA (40 %)
První tři témata jsou povinná a dále si učitel vybere čtvrté nebo páté téma.
Téma 1: Hlavní oblasti produkce a obchodu
a) Teoretická východiska
Zboží se dostává z produkčních oblastí ke spotřebiteli prostřednictvím dopravy, z nichž je nejvíce uplatněna námořní doprava, z čehož vyplývá přítomnost center obchodu v přístavech.
b) Vybrané příklady
Učitel má na výběr jednu ze dvou konkrétních průmyslových přístavních oblastí v Evropě (například Rotterdam) nebo v Asii (například Singapur nebo Šanghaj). Učitel dále rozebírá situaci ve vybraném přístavu z mnoha hledisek – významní aktéři produkce a obchodu, dovážené a vyvážené zboží, atd. Průmyslová přístavní oblast je žákům představena s pomocí mapy světa zobrazující hlavní světové přístavy a hlavní oblasti výměny zboží.
c) Očekávané výstupy
Žák:
<ul style="list-style-type: none"> • Popíše základní fungování vybraného přístavu. • Lokalizuje a vymezí vybranou oblast na mapě světa zobrazující hlavní světové námořní cesty. • Vysvětlí, proč jsou pobřežní oblasti a velké přístavy významná místa výměny zboží ve světě. • Vyjmenuje a lokalizuje na mapě hlavní světové přístavy.
Téma 2: Výměna zboží
Téma 3: Migrace
Téma 4: Jádrové oblasti
Téma 5: Nadnárodní společnosti
II. ÚZEMÍ POD VLIVEM GLOBALIZACE (50 %)
Téma 1: Spojené státy americké a jejich podíl na globalizaci.
Téma 2: Středně vyspělé státy
Téma 3: Nejméně rozvinuté státy světa.
III. PROJEVY GLOBALIZACE (10 %)
Téma 1: Globalizace a kulturní diferenciacie společnosti.
Téma 2: Globalizace a její důsledky.

Témata vybraná ke studiu mají za úkol žákům nastinit provázanost dnešního světa. Stejně jako v předchozích ročnících je vše založeno na vzorových konkrétních příkladech. Žáci jsou nuceni přemýšlet o obyčejných věcech, které je

provází každý den, např. proč si můžou koupit banán, když jim neroste na zahradě nebo proč používají americký telefon vyrobený v Číně. Celý program je koncipován tak, aby žáci pochopili, že tento proces se dotýká každého z nás a propojuje společnost na globální úrovni. Učitel ale prezentuje všechny důsledky globalizace, které jsou jak pozitivní, tak negativní. V rámci témat je zahrnut prostor pro diskuzi. Součástí výuky ve čtvrtém ročníku jsou opět nákresy a mapy zachycující dynamiku současného světa.

3. ročník – středem zájmu se stává opět Francie, ale v širších souvislostech

Ve třetím ročníku se program zaměřuje na to, aby žáci blíže poznali zemi, ve které žijí a chápali ji, jako součást Evropy a světa. Výuka je rozdělena do čtyř kapitol. Nejprve žáci navazují na učivo blízkého okolí, které již dříve probírali, se zaměřením na obyvatelstvo. Druhá kapitola pojednává o výrobní sféře Francie, která je otevřená jak pro evropské, tak pro světové trhy. Ve třetí části je blíže specifikovaná Evropská unie. Nakonec je představena Francie a Evropská unie jako světový pól rozvoje.

Tab. 4: Témata pro 3. ročník

Table 4: Themes for the 3th year (*Histoire, Géographie 5e, 2012*)

3. ročník (9. roč. v ČR) FRANCIE A EVROPA V DNEŠNÍM SVĚTĚ
I. ŽIVOT VE FRANCII (30 %)
<i>Téma 1: Město a venkov</i>
<i>a) Teoretická východiska</i>
Většina obyvatel Francie žije ve městech. Růst počtu městského obyvatelstva je doprovázeno prostorovým rozšiřováním měst neboli novou zástavbou na jejich periferii. S tím je spojen pohyb obyvatelstva do centra měst apod. Venkovský prostor plní více funkcí najednou. Venkov je zároveň místem pro život, práci, ale slouží také k rekreaci městského obyvatelstva. Venkovská krajina se stále mění a při střetu zájmů může docházet ke konfliktům.
<i>b) Vybrané příklady</i>
Městský a venkovský prostor je studován na příkladech. Co se týká města, výuka se soustřeďuje na otázku rozrůstání měst. V rámci tématu venkov, učitel ve výuce pracuje s přírodním národním parkem nebo přírodním parkem v blízkém okolí. Obě témata vedou k tomu, aby si žáci uvědomili fungování procesu urbanizace na území Francie a s tím spojenou problematiku trvale udržitelného rozvoje.
<i>c) Očekávané výstupy</i>
Žák:
<ul style="list-style-type: none"> • Lokalizuje a ukáže na mapě francouzského území deset největších urbanizovaných oblastí Francie. • Popíše a vysvětlí proměnlivý proces městského rozmístění obyvatelstva

<p>v prostoru a čase.</p> <ul style="list-style-type: none"> • Popíše a vysvětlí možný konflikt mezi dvěma účastníky způsobený procesem urbanizace.
<i>Téma 2: Můj region</i>
<i>Téma 3: Francie a obyvatelstvo</i>
II. PLÁNOVÁNÍ A ROZVOJ (25 %)
<i>Téma 1: Využití ploch</i>
<i>Téma 2: Prostorové uspořádání a organizace francouzského území.</i>
III. FRANCIE A EVROPSKÁ UNIE (25 %)
<i>Téma 1: Evropská unie</i>
<i>Téma 2: Francie jako součást Evropské unie</i>
IV. ROLE FRANCIE A EVROPSKÉ UNIE VE SVĚTĚ (20 %)
<i>Téma 1: Francie a její postavení ve světě</i>
<i>Téma 2: Role EU ve světě</i>

V závěrečném ročníku je žákům důkladněji přiblížen region, ve kterém žijí v kontextu s vyššími územními celky a zejména pak celá Francie v kontextu s EU a celým světem. Součástí francouzského území je velké množství zámořských departementů a regionů. Navržený systém upřednostňuje důkladné probrání jednoho z nich, jako modelu pro pochopení regionů ostatních. Ostatní regiony musí alespoň ukázat na mapě. Během školního roku učitel uděluje známky a zaznamenává si, zda žáci splnili očekávané výstupy, které jsou uvedeny vždy na konci každého tématu.

Závěr

Vzhledem k pojetí výuky geografie ve Francii a v České republice je možné formulovat následující rozdíly:

- Ve Francii je kurikulum ukotveno na státní úrovni. Geografie se učí podle výše uvedeného plánu na všech státních školách ve Francii. Učitelé mají možnost určité volby mezi předepsanými tématy. Česká republika má úroveň státní a školní, která se může diametrálně lišit podle toho, kdo ji sestavuje.
- V České republice se geografie řadí do vzdělávací oblasti Člověk a příroda. Ve Francii patří do humanitní oblasti spolu s historií a občanskou výchovou.
- Z těchto odlišností vyplývají další, které je však možné publikovat jen na základě celkové komparace obou systémů.

Literatura

- JANKŮ, P. 2014. Komparace vzdělávacího systému ve Francii a ČR se zaměřením na geografické vzdělávání. Diplomová práce. Brno: Masarykova univerzita, 2014. 102 s.
- UHLENWINKEL, A. 2014. Factual knowledge and conceptual understanding. In. *Journals Geography*. Spring 2014, p. 28-35.
- NANAME, A. D. 2012. Historie, Géographie. *Hachette education*. Hachette Livre, 2012, 43 Quai de Grenelle, 75905 Cedex 15. ISBN 978-2-01-125643-7.

Učebnice

- Histoire - géographie 6e*. Hachette éducation, 2011.
- Histoire, Géographie 5e*. Bélin, Paris 2010.
- Histoire, géographie 4e*. Hatier, Paris 2011.
- Histoire - géographie 3e*. Hachette, Paris 2012.

CHANGES OF GEOGRAPHICAL EDUCATION IN FRANCE

Summary

In geographical education in France and the Czech Republic we can formulate the following differences:

- In France, the curriculum is anchored at the state level. Geography is taught according to the above introduced plan at all state schools in France. Teachers have the option of choosing between certain prescribed topics. Czech Republic has a state level and school level that can vastly differ depending on who prepares it.
- In the Czech Republic, geography ranks in the educational area of Humans and Nature. In France geography belongs to the humanities as well as history and civics.
- From these differences arise further ones. It is possible to describe them only on base of the total comparison of both systems.

Doc. PaedDr. Eduard Hofmann, CSc.

Bc. Petra Janků

Katedra geografie, Pedagogická fakulta, Masarykova univerzita
Poříčí 7, 603 00 Brno, Česká republika
E-mail: hofmann@ped.muni.cz, 265378@mail.muni.cz

PŘESHraniční SPOLUPRÁCE V REGIONÁLNÍM ROZVOJI – KOMPARACE ČESKO-SASKÉHO A ČESKO-SLOVENSKÉHO POHRANIČÍ

Milan Jeřábek

Abstract

Regional development determines the real conditions of a particular area, but also a framework (e.g. legislative conditions). In the case of border areas, usually called outer periphery in the state, however, are also elements and tendencies of the other (neighbouring state). Dining state boundaries thus helps create local events that currently can be seen also as part of the European (EU) integration. Czech borderland includes basically five different sections; two of them - with different historical evolution - are selected as model. Based on the analysis of available policy documents is performed to compare them with the intent to file an answer to what extent we can speak of a cross-border regional development.

Keywords: regional development, state border, cross-border cooperation

Úvod

Na předmětnou problematiku lze nahlížet z různé perspektivy. Pro tento příspěvek byl zvolen přístup hierarchický, reflektující různé řádovostní úrovně. Postupně tak bude věnována pozornost evropskému přístupu, kde přeshraniční spolupráce je vnímána jako nedílná součást regionální politiky (politiky soudržnosti). Nadnárodní úroveň zastupuje dále rozměr středoevropský resp. Visegradské čtyřky (zde může být přirozeně popsána pouze situace v česko-slovenském pohraničí, tento hendikep je ovšem překonatelný, jde spíše o přístup či metodiku, než o vyčerpávající studii.), v tomto případě rozšířený o nové členy EU Bulharsko a Rumunsko. Následuje přiblížení koncepčních dokumentů (strategií) na národní (české) úrovni, zaměřené na zastoupení přeshraniční problematiky v nich. Vlastní těžiště příspěvku spočívá v představení přeshraničních rozvojových studií právě na příkladu česko-saského a česko-slovenského pohraničí.

Evropská / středoevropská dimenze – vybrané příklady

První sledovanou, byť jen okrajově, rovinu představuje prostor Střední Evropy. Ten pro účely příspěvku chápeme jako Česko se svými sousedy, resp. prostor Visegradské čtyřky (navíc rozšířený o nové členské země EU – Bulharsko a Rumunsko).

Společný dokument územního rozvoje států V4+2 (2010) se pokouší o vymezení a jednotné vyjádření rozvojových pólů, rozvojových os a dopravních sítí na území států V4+2 (Zde pochopitelně lze použít pouze příklad v česko-slovenském pohraničí, nikoliv z česko-saského.) vyplývající z platných národních a evropských rozvojových dokumentů a mezinárodních dohod. Ve shodě s decizní sférou se totiž domnívám, že na státních hranicích se stále – 25 let po jejich „otevření“ – setkáváme s tzv. švy územního rozvoje. Ty se týkají jak koncepčních dokumentů (v případě Česka se jedná o Politiku územního rozvoje ČR, 2009), tak technické a dopravní infrastruktury. Dokument se tedy zaměřuje na identifikaci přeshraničních nenávazností rozvojových os a přeshraničních nenávazností v rámci jednotlivých dopravních sítí na území států V4+2.

V zásadě jsou posuzovány nenávaznosti ve dvou úrovních, a to absencí rozvojové osy na jedné straně státní hranice či střetáváním různých kategorií rozvojových os na státních hranicích (V celém prostoru takovýchto nenávazností se vyskytuje 5 + 6.). Zatímco první kategorie se mezi Českem a Slovenskem nevyskytuje, pro druhou kategorii byla určena situace, kde ve směru Zlín – Žilina na českou hlavní osu navazuje pouze slovenská sekundární osa. Za pozitivní můžeme označit, že naše zájmové území se ani jednou neobjevuje při hodnocení infrastruktury, tj. zejména silniční/dálniční a železniční sítě.

Druhý příklad se věnuje tematickému zaměření v novém programovacím období, a sice na příkladu **přeshraniční spolupráce** (tab. 1).

Tab. 1: Operační program přeshraniční spolupráce 2014-2020

Table 1: Operating cross-border cooperation program 2014-2020

PRIORITNÍ OSY EU	Sas	Bav	AU	SK	PL
1. posílení výzkumu, technologického rozvoje a inovací		Bav	AU	SK	
5. podpora přizpůsobení se změně klimatu, předcházení rizikům a řízení rizik	Sas				PL
6. ochrana životního prostředí a podpora účinného využívání zdrojů	Sas	Bav	AU	SK	
7. podpora udržitelné dopravy a odstraňování překážek v klíčových síťových infrastrukturách	Sas		AU	SK	
8. podpora zaměstnanosti a podpora mobility pracovních sil					PL
10. investice do vzdělávání, dovedností a celoživotního učení	Sas		AU		PL
11. posilování institucionální kapacity a účinné veřejné správy	Sas		AU	SK	PL

Zdroj: MMR ČR, 2014

Z celkem 11 prioritních os, stanovených Evropskou unií, bude pro rozvoj českého pohraničí využíváno sedm směrů: pro česko-saský úsek pět, pro česko-slovenský čtyři. Jejich určení bylo předmětem diskuzí jak v obou národních částech, tak muselo dojít ke konsensu s přeshraničními partnery. Oba úseky „se shodly“ na třech prioritách, v dalších se již odlišují. Věřme, že výběr reflektuje reálnou situaci toho kterého hraničního úseku, byť nejsem přesvědčen, že výběru předcházela podrobná analýza. Teď zbývá jen přát si, aby se realizace (projekty) rozběhly co nejdříve resp. s co nejmenším zpožděním.

Národní dimenze – pohraničí jako specifický územní prvek

Zde budou představeny stěžejní koncepční dokumenty na úrovni Česka s akcentem na zastoupení po/hraniční problematiky, a to jak časově omezené v rámci regionální politiky, tak relativně otevřené zastupující územní rozvoj (plánování).

Ve **Strategii regionálního rozvoje ČR (2006)** se kromě jiného uvádí, že „...uzavřenost ČR, která byla v 90. letech zásadním způsobem prolomena, je stále významnou bariérou... vstup do EU a volný přeshraniční pohyb otevřel dosud nevyužitou možnost ekonomické a sociální regenerace příhraničních oblastí. Explicitně je deklarováno společné úsilí o získání evropských finančních prostředků. Zmíněna je úloha euroregionů jako dobrovolných zájmových sdružení krajů a obcí. „Přeshraniční spolupráce je z evropského hlediska podstatnou formou integračních procesů jak ve smyslu odstraňování bariér mezi sousedícími společnostmi, tak ve smyslu využívání společného kulturního dědictví, které se historicky vyvinulo interakcí sousedících kultur.“

Také **Politika územního rozvoje ČR (2009)** nemá „naše“ téma jako ústřední, byť pokračování některých rozvojových os (např. Praha – Ústí nad Labem) za hranice (dále na Drážďany) je zcela zřejmé. A tak více se dozvíme při řešení tzv. specifických oblastí, které jsou alokovány především podél státní hranice resp. prostřednictvím geomorfologických celků. Za příklad mohou posloužit Krušné hory, definované jako jediné horské území v ČR bez velkoplošné ochrany přírody a krajiny, které plní rekreační funkci nejen v rámci ČR, ale i pro Sasko. Vedle této charakteristiky se upozorňuje v dokumentu na „potřeba zlepšení špatné dopravní dostupnosti území jak z okolí – zejména přeshraničních dopravních vazeb, tak i uvnitř oblasti“.

Aktuálně platná **Strategie regionálního rozvoje ČR 2014-2020 (2013)** nemá příliš ambicí ovlivňovat, natož usměrňovat vývoj v českém pohraničí. Relevantní klíčová slova se vyskytují spíše sporadicky, a tak je nezbytné orientovat se i na zprostředkované či zastřené pojmy typu periferie, regionální disparity apod.:

- v části Evropský kontext se hovoří o „... poměrně složitých orografických poměrech, zejména v pohraničních oblastech...“

- v pasáži Územní soudržnost se zaměřením na sídelní strukturu se „...významně omezuje přeshraniční význam našich center“,
- pro Trh práce platí, že: „... vysoké míry nezaměstnanosti dominují v příhraničních oblastech (a ve vnitřních periferiích)“,
- pod Regionálními disparitami jsou zmíněna mj. souvislá ohrožená území na hranici s Polskem (Jesenicko, Osoblažsko, Karvinsko),
- v části věnované Veřejné správě se hovoří o spolupráci při rozvoji území, přičemž „... se daří realizovat velké množství projektů, které pomáhají odstraňovat bariéry způsobené hranicemi“. Zmíněn je Schengenský prostor, a to ve vazbě podporu rozvoje příhraničních regionů.

Kapitola věnovaná Typologii regionů specifikuje mj. periferní území (např. příhraniční oblasti), kde dochází ke kumulaci negativních charakteristik, např. nedostatečné vybavenosti území, velmi špatná dopravní dostupnost, vysoká nezaměstnanost, vyjíždě za prací a do škol či vyliďňování.

V návrhové části se prezentuje dlouhodobá vize, přičemž v jednom z aspektů „ČR chce být v dlouhodobém kontextu zemí využívající svoji geografickou polohu k prohloubení vazeb a spolupráce ve středoevropském prostoru. Ze stanovených prioritních os se naši problematiky dotýkají dvě, a to:

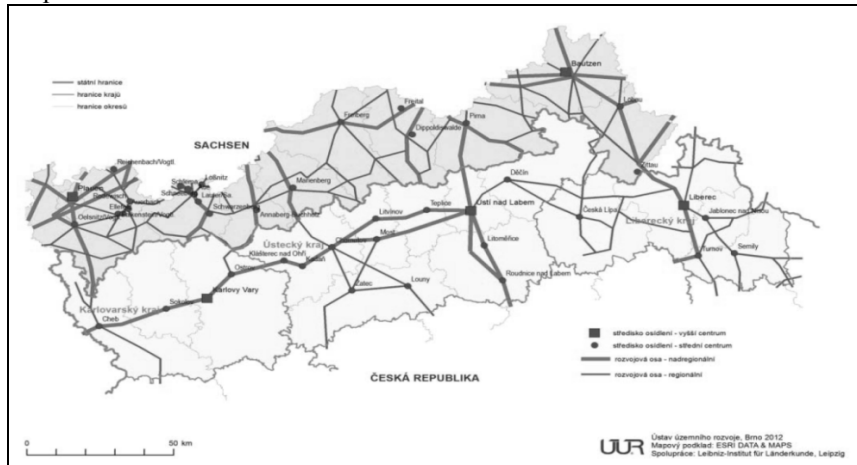
- PO 2 Územní soudržnost, zahrnující prioritu P5 Oživení periferních území, skládající se z: podpory rozvoje lokální ekonomiky, podpory zvýšení kvality pracovní síly a zajištění základních služeb a obslužnosti;
- PO 4 Veřejná správa a spolupráce, konkrétně P9 Podpora spolupráce na místní a regionální úrovni, kam se řadí: posílení strategických a koncepčních nástrojů a přístupů k místnímu a regionálnímu rozvoji, ale především podpora meziobecní a regionální spolupráce / např. rozvíjení přeshraniční a nadnárodní spolupráce regionů ČR s regiony EU.

Přeshraniční dimenze – orientace dovnitř i/či vně?

Pro tuto část slouží jako základní dokumenty k analýze aktuální situace, případně dosavadního vývoje a perspektivy, příslušné Studie rozvoje českosaského resp. česko-slovenského příhraničí (2013, 2008). Poměrně obsáhlé materiály, vzniklé společnou aktivitou ústředních orgánů a projekčních složek, popisují v přiměřeném detailu (např. prostřednictvím ukazatelů resp. hodnot na okresní úrovni) komplexní problematiku řešeného území. Cenné jsou již úvodní pasáže, věnované mj.: výchozím podmínkám, vazbám na územní plánování a regionální politiku a komparaci jejich systémů. Po obsahové (tematické) stránce se oba dokumenty v podstatě shodují, zahrnují postupně analytické kapitoly: Sídla a struktura sídel, Obyvatelstvo a demografický vývoj, Hospodářství a cestovní ruch, Dopravní infrastruktura, Technická infrastruktura, Životní prostředí, ochrana přírody a krajiny, SWOT analýza; pro Sasko dále Rozdělená města a obce, zatímco

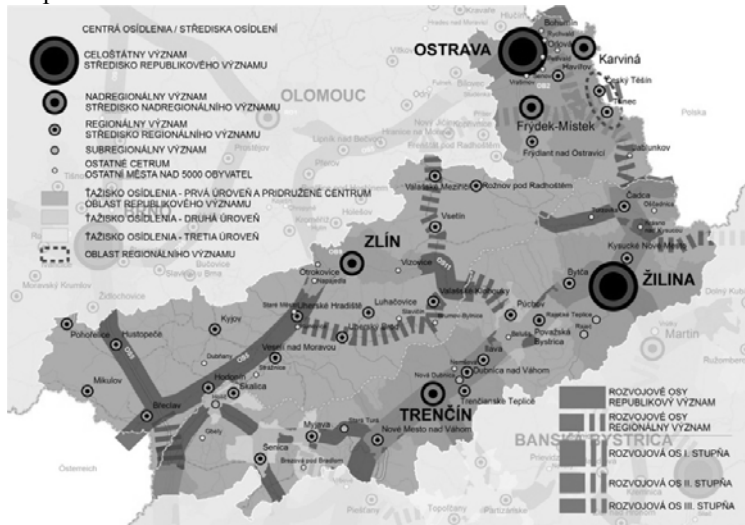
pro Slovensko Kulturní dědictví. Základní informaci o území prostřednictvím kartografického vyjádření pak podávají následující mapy 1 a 2.

Mapa 1: Sídelní struktura česko-saského pohraničí
 Map 1: The settlement structure of the Czech-Saxon borderland

Zdroj: MMR ČR / ÚÚR, 2013

Mapa 2: Sídelní struktura česko-slovenského pohraničí
 Map 2: The settlement structure of the Czech-Slovak borderland

Zdroj: ÚÚR, 2008

Pro pochopení problematiky považujeme za velmi vhodné zasazení problematiky přeshraniční spolupráce do širšího kontextu, v případě česko-slovenské studie v podobě vazby na národní a nadnárodní rozvojové strategie. Zmíněn je tak projekt Vision Planet týkající se Střední Evropy, projekt PlaNet CenSE resp. jeho součásti MetroNet a North South Corridors, Karpatský projekt (iniciovaný polskou stranou v roce 2004) a zčásti též projekt ESPON, zabývající se mj. hierarchizace struktury osídlení v území po obou stranách společné hranice. Zatímco v česko-saském pomezí můžeme hovořit o spolupráci spíše připravované – mezi Ústím nad Labem a Chemnitz (přestože Drážďany jsou blíže a významnější), zapojení Slovenska je daleko intenzivnější, dokonce ve dvou oblastech: Bratislava (doplňná o Trnavu) – Vídeň – Brno – Győr na jihu a Žilina – Ostrava – Katowice na severu. Propojení v centrální části tedy lze považovat za méně intenzivní až problémové, jak se k tomu vyjadřovali již dříve mj. geografové čeští i slovenští (Řehák, Halás).

Z jednotlivých dokumentů vybíráme dále některé prvky, jejichž prostřednictvím demonstrujeme „přeshraničnost“ případně specifiku zkoumaného prostoru v tematické posloupnosti shodné se strukturou obou dokumentů.

Česko-Sasko

- V Německu důsledně uplatňovaný třístupňový model střediskových obcí může sloužit jako vzor pro praxi v Česku.
- Nadregionální spojovací a rozvojové osy lze vnímat jako doposud ne zcela využitý potenciál území, orientovaného – mj. i díky bariéře Krušných hor – spíše tangenciálně.
- Území vyžadující zvláštní pozornost zejména v blízkosti trojmezí (trojzemí) Česka, Polska, Saska (Německa)
- Přeshraniční migrace díky Schengenu nelze považovat zatím za příliš rozvinutou, přestože rámcové podmínky ji relativně snadno umožňují, proti však působí subjektivní faktor (zejména jazyková bariéra).
- Předpokladem pro užití spolupráci je dobrá dostupnost, zde je ovšem stále co zlepšovat.
- Pokračující demografické stárnutí zejména na německé straně (index stáří až trojnásobek české strany) se jeví především do budoucna jako hrozba dalšího rozvoje.
- HDP na hlavu v obou národních částech se pohybuje výrazně pod celostátním průměrem, naopak míra nezaměstnanosti je trvale nadprůměrná.
- Území je oboustranně velice diferencované, cenné a atraktivní z hlediska cestovního ruchu a ochrany přírody a krajiny. Svědčí o tom národní parky České Švýcarsko a Saské Švýcarsko a tzv. Montanregion Krušnohoří. V obou případech se realizují aktivity usilující o zápis do UNESCO. Výjimečnost území podtrhuje i vyspělé lázeňství.

- Dopravní problematika je silně akcentována, a to v rozmanitých podobách: počínaje cykloturistikou a hustou sítí hraničních přechodů, přes Labskou vodní cestu po přeshraniční spojení (vlakové: Egronet, Elbe-Labe-Sprinter, turistický expres Bohemica i autobusové – např. Teplice-Drážďany).
- Významné postavení v tranzitu strategických komodit: plynovod Nord Stream/Opal + Gazela s předávací stanicí Brandov/Olbernhau
- Přeshraniční příklady čištění odpadních vod (Jablonné v Pj., Vejprty, Potůčky, Rumburk-Varnsdorf).
- V česko-saském pohraničí se vyskytuje 18 rozdělených měst a obcí, u kterých lze předpokládat postupné propojení a v důsledku posílení významu v (přeshraničním) systému osídlení. Společný rozvoj je ovšem omezován odlišnou legislativou, nedostatečnou koordinací v dopravě, v řadě případů hraničním tokem a také jazykovou bariérou.

Česko-Slovensko

- Pohoří Karpat, prosazující se jako jeden velkoplošný chráněný krajinný celek, má velmi omezená dopravní prostupnost omezující intenzivnější přeshraniční vazby.
- Na druhou stranu za významný lze považovat potenciály obou širších trilaterálních prostorů, jakož i existenci dvou multimodálních koridorů TEN-T (podél řek Morava a Váhu).
- Na Slovensku se setkáváme s pojmy těžiště osídlení, kdy do nejvyšší úrovně (z celkem 5stupňové škály) se řadí Žilina-Martin+ a Trenčín+.
- Přeshraniční resp. dálkový transfer se týká např. tranzitního plynovodu u Plaveckého Petří (Brodské v ČR) a tranzitního VVTL plynovodu Kúty – Lanžhot.
- Většina příhraničních toků pramení na české straně a odtéká na Slovensko, případně tvoří část státní hranice (Morava, Dyje).
- Dochází k dálkově přenášenému znečišťování imisemi z průmyslových aglomerací Česka i Polska (Ostravsko, Horní Slezsko – Katowice).
- Lze očekávat nárůst dopravy v existujících příp. navrhovaných koridorech mezinárodní dopravy (např. Jablunkovský či Lyský průsmyk)
- Zvláštní pozornost je třeba věnovat jádrovým územím evropského významu sítě NECONET na Slovensku (Biele Karpaty, Malé Karpaty, Strážovské Vrchy, Kysuce, Pomoravie, Záhorie), jakož i CHKO Beskydy, Bílé Karpaty, Poodří, Pálava a biosférické rezervaci Dolní Morava v Česku.
- Území je bohaté na výskyt kulturních památek a památkových území nejrůznějších kategorií. Na Slovensku se jedná o národní kulturní památky (NKP), městské památkové rezervace (MPR), památkové zóny

(PZ) a památkové rezervace lidové architektury; v Česku pak o jednu památku UNESCO (Lednicko-valtický areál), taktéž NKP (celkem 22), archeologické PR, krajinné PZ, MPR, městské PZ, venkovské PR a venkovské PZ.

Závěr

Záměrem příspěvku bylo představit resp. přiblížit problematiku přeshraniční spolupráce v koncepčních dokumentech regionální politiky a územního plánování (rozvoje). Z provedené analýzy vyplývá, že její zastoupení (z hlediska rozsahu a obsahu) je závislé jak na měřítku, tak na účelu.

Pro evropskou (středoevropskou, „sousedskou“) úroveň jsme zvolili jen tematicky relevantní dokumenty, či programy. Proto je pochopitelné, že problematikou pohraničí, přeshraniční spolupráce obecně či na vybraných příkladech (aspektech) se zabývají poměrně detailně. Z analyzovaných úrovní zaznamenáváme nejmenší akcent u dokumentů na celostátní úrovni, kde pohraničí zastupuje zpravidla jen jeden z typů specifických území, přičemž jiné (zaostávající, strukturálně postižené, či obecně periferní) se jeví důležitější.

Naproti tomu na úrovni regionální se prostřednictvím modelových území dostáváme do relevantní problematiky velmi podrobně, a to přestože rozvoj (vývoj) pohraničních oblastí je vždy řešen (posuzován) v kontextu celostátním. Právě v těchto studiích jsou zkoumány přeshraničních vztahy, vazby, procesy, jakož i porovnávána situace po obou stranách státní hranice.

Pokud bychom sestoupili ještě o úroveň níže, tedy na lokální, naskytl by se prostor pro víceméně technické, finanční či institucionální zajištění přeshraničních aktivit. Tomuto rozměru jsme se ovšem nevěnovali, stejně tak jako přesahům mimo české pohraničí. Zařazením tohoto pohledu by předmětná problematika nabyla na komplexnosti.

V každém případě provedená analýza dokládá význam přeshraniční spolupráce pro regionální rozvoj, což vyvolává potřebu nadále se jí věnovat, a to jak ve sféře teoretické (akademické), tak praktické v každodenním životě.

Literatura

- STUDIE ROZVOJE ČESKO-SASKÉHO PŘÍHRANIČÍ 2013. Brno, Praha : ÚÚR, MMR ČR, ISBN 978-80-87318-24-9, 105 s.
- STUDIE ROZVOJE ČESKO-SLOVENSKÉHO PŘÍHRANIČÍ 2008. Brno, Praha, Bratislava : ÚÚR, MMR ČR, AŽ PROJEKT, ISBN 978-80-903928-5-4, 73 s.
- STRATEGIE REGIONÁLNÍHO ROZVOJE ČR 2014-2020. Praha : MMR ČR, 2013, 152 s.
- SPOLEČNÝ DOKUMENT ÚZEMNÍHO ROZVOJE STÁTŮ V4+2. Praha : MMR ČR, 2010, 42 s.

CROSS-BORDER COOPERATION IN REGIONAL DEVELOPMENT – COMPARISON OF THE CZECH-SAXON AND CZECH-SLOVAK BORDERLAND

Summary

Cross-border issues as an integral part of cohesion policy (of European Union and particular countries, regions) take place at different hierarchical levels. The attention is progressively paid to the European approach; supranational level is further represented by Central-European dimension, followed by the approach of nationwide conceptual documents. The focus of the paper lies in the presentment of cross-border development studies on the example of Czech-Saxony and Czech-Slovak borderlands.

The first analysed document “Common Spatial Development Document of the V4+2 Countries” (2010) is focused on the definition and the unitary expression of development poles and development axes of transport networks in the V4+2 countries in order to identify the cross-border disconnectedness. Within the Czech-Slovak section (Czech-Saxon is not solved) are found only encounters of the different categories of development axes, none of them appear in the evaluation of infrastructure, i.e. especially road/motorway and rail network.

In the current programming period of the EU has been defined totally 11 priority axes of the cross-border cooperation (see Table 1). Czech borderland is involved in 7 areas; within the both model territories it is concentrated on the protection of the environment and support of efficient use of resources (6), support of sustainable transport and removing bottlenecks in key network infrastructures (7) and strengthening of institutional capacity and efficient public administration (11). In the Saxon part will be further supported climate change adaptation, risk prevention and risk management (5), as well as investments in education, skills and lifelong learning (10); in the Slovak section is the goal to strengthen research, technological development and innovations (1).

For national dimension were used three documents, while we examined how (range, content) the issue of border regions is represented. Within the Regional Development Strategy of the Czech Republic (2006) is partly mentioned the continuing closeness of the Czech Republic, so far not fully utilized possibilities of economic and social regeneration of border areas. The European dimension is represented by the particular funds and financial resources, as well as the importance of integration in relation to the use of common cultural heritage.

Spatial Development Policy of the Czech Republic (2009) is based on the delimitation of development areas (mostly regional cities) and development axes, which cross borders more or less clearly (e.g. in direction to Dresden). There are solved the specific areas that are allocated primarily along the state border. For example, within the Krušné Hory / Ore Mountains is highlighted the need for

improvement of the poor transport availability from the neighbourhood (especially cross-border transport links) as well as and within the region itself.

The Regional Development Strategy of the Czech Republic valid from 2014 to 2020 (2013) focuses transversally on the relevant issues in the parts dedicated to the European context, territorial cohesion, regional disparities, typology of regions, but also within the topical passages, such as labour market or public administration. Among the other issues, it talks about limitation of cross-border importance of our centres in residential structure, high unemployment rate in the border areas and the positive effects of large amount of cross-border projects on the regional development. The long-term vision for the Czech Republic is to be the country that uses its geographical location in order to deepen ties and cooperation in the Central Europe.

Cross-border (regional) dimension, as the core of the paper, proceeds from the development studies of Czech-Saxon, respectively Czech-Slovak border region (2013, 2008). They have basically the same structure consisting of the analytic chapters: Settlements and residential structure, Population and demographic trends, Economy and tourism, Transport infrastructure, Technical infrastructure, Natural environment, Nature and landscape protection, SWOT analysis; in terms of Saxony follows the divided cities and municipalities, while the Slovak part includes issues connected with the cultural heritage.

Among the bright examples of “cross-bordering” from the Czech-Saxon border region can be mentioned tourism attractions incl. nature and landscape protection – in the form of national parks The Bohemian Switzerland National Park, Saxon Switzerland National Park and so called Montanregion of the Krušné Hory / Ore Mountains, trying to become the part of the UNESCO. There are significant rich transport links conditioned by the dense network of border crossings. The divided cities and municipalities are categorized by the specific feature.

Traffic-carrying capacity in the Czech-Slovak borderland is limited by Carpathian ridge, whereas two multimodal corridors TEN-T (along the rivers Morava and Váh) are promoted. There are also valuable places of European importance in terms of nature conservation (e.g. Bílé/Biele Karpaty Euroregion). This region is also rich within the frame of sites of the cultural heritage of various categories.

Doc. RNDr. Milan Jeřábek, Ph.D.

Geografický ústav

Přírodovědecká fakulta

Masarykova univerzita

Kotlářská 2, 611 37 Brno

E-mail: milan.jerabek@sci.muni.cz

PODPORA REGIONÁLNEHO ROZVOJA VIDIEKA AKTIVIZÁCIOU ROZVOJA CESTOVNÉHO RUCHU NA PRÍKLADE OBCE VEĽKÉ TERIAKOVCE

Ivana Kováčová, Zuzana Rampašeková, Daša Oremusová

Abstract

The paper deals with proposals of projects for regional development of the Veľké Teriakovce municipality based on the analysis of the potential of this area. The analysis involves the physical geographical and human geographical characteristics of the study area and getting familiar with the finished projects. The characteristics of the municipality was supplemented by the questionnaire survey which confirmed the possibility of the municipality development in the implementation of tourism. Therefore, we propose three smaller projects which would attract tourists into the municipality. The first project is a proposal of organizing the event called "Fašiangové hody" - Carnival Feast which aims to revive carnival customs and traditions. In the second project, we propose leaflets for the municipality with general-geographical information. In the third project, we developed two information boards which are to be placed in front of the municipal office and in front of the evangelic church aiming to raise awareness of the population of the municipality as well as to provide information on potential uses of the natural and cultural life in the Veľké Teriakovce municipality.

Keywords: development, Veľké Teriakovce municipality, projects, potential

Úvod

Prehľbujúce sa ekonomické a sociálne rozdiely jednotlivých regiónov Slovenska, ktoré Lauko (1990, in Bašovský, Lauko, 1990) chápe ako „zložitý, dynamický priestorový systém vzniknutý na zemskej povrchu na základe interakcie prírodných a socioekonomických javov, podnietili regionálny rozvoj týchto území. Aj vidiecka obec Veľké Teriakovce, ktorá podľa administratívneho členenia patrí do Banskobystrického samosprávneho kraja, okresu Rimavská Sobota (mapa 1), patrí do regiónu s najvyššou nezamestnanosťou. Preto je na mieste zvolať vhodnú regionálnu politiku ako riadiacu činnosť štátu a inštitúcií územnej pôsobnosti, smerujúcu k vytváraniu vhodnejších podmienok pre dynamický a všestranný rozvoj regiónov s využitím ich geografického, ekonomického a ľudského potenciálu, ktorá by sa podieľala na regionálnom rozvoji obce. Ten, ako uvádza Rajčáková (2009) by mal viesť k zvyšovaniu životnej úrovne obyvateľov daného regiónu, k jeho sociálnemu a ekonomickému rozvoju s ohľadom na zachovanie trvalo udržateľného rozvoja.

Všeobecnogeografická charakteristika obce

Obec Veľké Teriakovce patriaca do Banskobystrického kraja sa rozprestiera v západnej časti okresu Rimavská Sobota. Susedí so siedmimi obcami. Na severe s obcami Hrachovo, Nižný Skálnik a Horné Zahorany, na juhu a východe s okresným mestom Rimavská Sobota, na juhovýchode susedí s obcou Čerenčany, na západe s obcami Kružno a Sušany. Obec tvoria tri katastrálne územia: Veľké Teriakovce, Malé Teriakovce a Vrbovce nad Rimavou (mapa 1).

Z hľadiska fyzicko-geografickej polohy leží obec v doline rieky Rimavy v západnej časti Rimavskej kotliny. Nadmorská výška sa pohybuje v rozmedzí od 220 m n.m. na nive rieky Rimavy, po 468 m n.m. na vrchu Kozinec v Železníckom predhorí. Väčšina územia obce sa nachádza v Rimavskej kotline, ktorú vyplňajú štvrtohorné sedimenty. Časť územia obce, ktorá zasahuje do Železníckeho predhoria, je budovaná andezitovými vulkanoklastikami. Obec patrí do teplej klimatickej oblasti, mierne suchého okrsku s chladnou zimou, pričom priemerná ročná teplota vzduchu je 9,7 °C a priemerný ročný úhrn zrážok je 725,2 mm. Obcou preteká rieka Rimava, ktorá patrí do povodia rieky Slaná. Z pôdných typov dominujú luvizeme, fluvizeme a kambizeme. Z hľadiska drevinového zloženia majú prevahu dubové a dubovo-hrabové lesy.

Obec má rozlohu 22,35 km² a s počtom obyvateľov 893 (k 31.12.2013) patrí do skupiny stredne veľkých vidieckych sídiel. Obyvateľstvo obce reprezentuje regresívny typ vekovej štruktúry, pre ktorý je charakteristické starnutie obyvateľstva. Vysoký podiel poľnohospodárskej pôdy a vhodné klimatické podmienky vytvorili vhodné podmienky pre poľnohospodárstvo, ktoré má v obci dlhú tradíciu a je základným výrobným ekonomickým zdrojom. Z hľadiska dopravy má obec výhodnú polohu – nachádza sa 8 km od okresného mesta Rimavská Sobota, prechádza ňou cesta I. triedy a železničná trať. V obci sa nachádzajú dve národné kultúrne pamiatky – vodný mlyn a gotický evanjelický kostol, z hľadiska športových aktivít sú atraktívne novovybudované multifunkčné a detské ihrisko, volejbalové a futbalové ihrisko, ubytovanie a stravovanie ponúka penzión Salaš pod Maginhradom. Životné prostredie v obci je znečisťované najmä v dôsledku chýbajúcej kanalizácie a čistiarne odpadových vôd.

Potenciál obce z hľadiska regionálneho rozvoja

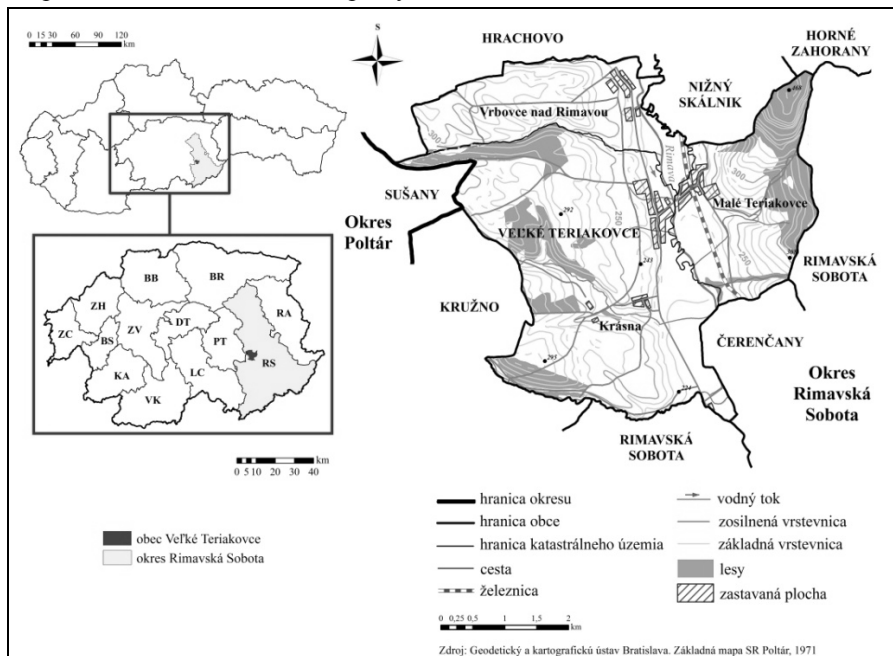
Nakoľko sa obec Veľké Teriakovce nachádza len 8 km severozápadne od okresného mesta, je jej poloha jednou z najsilnejších stránok. Vhodná poloha vplyva aj na dobré dopravné spojenie. Intravilánom obce prechádza *cesta I. triedy* č. 72, ktorá spája Rimavskú Sobotu s mestami Tisovec a Brezno. Obcou prechádza aj železničná trať č. 174 (Jesenské – Rimavská Sobota – Brezno) so zastávkou v miestnej časti Malé Teriakovce.

Vďaka priaznivým klimatickým a pôdnym pomerom má v obci dlhú

tradíciu poľnohospodárstvo. Poľnohospodársky subjekt Keľo a synovia, s. r. o. za účelom rozšírenia svojej výroby vybuďoval v obci *Salaš pod Maginhradom*. Toto stravovacie a zároveň ubytovacie zariadenie je jedným z predpokladov rozvoja agroturistiky a cestovného ruchu v obci.

Mapa 1: Vymedzenie obce Veľké Teriakovce

Map 1: Definition of the municipality Veľké Teriakovce

Z historického hľadiska majú veľký význam národné kultúrne pamiatky v obci – vodný mlyn a gotický evanjelický kostol. *Vodný mlyn* bol postavený na pravom brehu rieky Rimavy okolo roku 1800, prevažne v klasicistickom slohu. Po roku 1917 bol mlyn modernizovaný a prestavaný. V mlyne sa mlelo do roku 1961 a až do roku 2008 mlyn chátral. Po rekonštrukcii bolo v priestoroch mlyna zriadené regionálne múzeum tradičných spôsobov obživy našich predkov s dôrazom na roľníctvo, mlynárstvo a tradičné remeslá (Aláč a kol., 2012). *Gotický evanjelický kostol* sa nachádza v dominantnej polohe na svahu nad obcou. Kostol bol postavený niekedy v prvej polovici 15. storočia ako typická gotická stavba. V 17. storočí bol kostol neskororenesančne prestavaný. Najvýznamnejším prvkom v interiéri kostola je kazetový maľovaný drevený strop, ktorý bol vytvorený v troch etapách od druhej polovice 16. storočia do konca 18. storočia. Ide o jeden z

najstarších drevených stropov, ktoré sa na Slovensku zachovali (Podolinský, 2000). *Evanjelický kostol* v Malých Teriakovciach je súčasťou gemersko-rimavského okruhu Gotickej cesty – tematickej kultúrno-poznávačej cesty, ktorá spája historicky najhodnotnejšie lokality z obdobia 13. až 15. storočia na území východného a stredného Slovenska (ÚPN obcí MR Rimava a Rimavica, 2009).

Vďaka výhodnej polohe, kultúrnym zaujímavostiam, vhodnými možnosťami dopravy a ubytovania obec spĺňa predpoklady pre rozvoj v oblasti cestovného ruchu.

Projekty realizované obcou

V rámci zvyšovania atraktivity obce a rozvoja cestovného ruchu bolo v obci zrealizovaných niekoľko projektov.

V rokoch 2007 až 2010 prebehla rekonštrukcia kultúrnej pamiatky vodného mlyna, v ktorom bolo zriadené regionálne múzeum zamerané na roľníctvo, mlynárstvo, pekárstvo a tradičné remeslá. Projekt bol podporený prostredníctvom Finančného mechanizmu EHP a Nórskeho finančného mechanizmu, celková výška príspevku bola 516 161 € (OZ Ozveny, 2010).

Za účelom rozvoja cestovného ruchu bolo v rokoch 2011 – 2013 v obci vybudované stravovacie a ubytovacie zariadenie Salaš pod Maginhradom. Projekt bol realizovaný v rámci Programu rozvoja vidieka a bol podporený celkovou sumou 447 921 € (Kubaliaková, 2013).

Pre aktívne trávenie voľného času malo veľký význam vybudovanie multifunkčného a detského ihriska. Oba projekty boli realizované v rokoch 2012 – 2013, boli podporené cez MAS Malohont v rámci realizácie prístupu LEADER programu rozvoja vidieka celkovou sumou 54 438 € (ObÚ Veľké Teriakovce, 2013).

Vlastné návrhy projektov pre regionálny rozvoj obce

Pri návrhu vlastných projektov pre rozvoj obce sme vychádzali z analýz fyzickogeografického a humánno geografického charakteru, ako aj dotazníkového prieskumu. Dotazníkový prieskum bol zameraný na zistenie názorov obyvateľov na potenciál rozvoja cestovného ruchu a propagáciu obce. Hlavným nedostatkom podľa respondentov je nepostačujúca propagácia, ktorej zlepšenie by mohlo prispieť k zvýšeniu záujmu o danú lokalitu v oblasti cestovného ruchu, prípadne agroturistiky.

Navrhuje tri projekty, ktorých cieľom je propagácia obce a jej zaujímavostí, ktoré by zvýšili nielen povedomie samotných občanov obce, ale prilákalo aj potenciálnych záujemcov o CR. Potenciál vidíme aj v možnom viacjazyčnom preklade uvedených návrhov.

1. projekt: KULTÚRNE PODUJATIE „FAŠIANGOVÉ HODY“

Hlavným motívom organizovania podujatia „Fašiangové hody“ je oživiť tradície a zvyky fašiangového obdobia a prilákať návštevníkov do obce. Keďže by podujatie bolo organizované počas fašiangového obdobia, charakteristické zábavami, plesmi a sprievodmi v maskách, počas podujatia by prebiehalo viacero akcií.

- V Salaši pod Maginhradom by sa konala fašiangová zabíjačka, na ktorej by návštevníci mohli ochutnať tradičné zabíjačkové špeciality.
- V priestoroch mlyna by prebiehala prezentácia fašiangových tradícií a zvykov, ako aj tvorivé dielne spojené s výrobou fašiangových masiek a kostýmov.
- Popoludní by sa konal fašiangový sprievod obcou, po ňom by nasledovalo vystúpenie miestnych folklórnych súborov a celodenný program by ukončil fašiangový ples.

Podujatie by bolo financované majiteľom Salašu pod Maginhradom – súkromnou firmou Keľo a synovia, s r. o. a Miestnou akčnou skupinou Malohont.

2. projekt: PROPAGAČNÉ LETÁKY

Keďže propagačné letáky považujeme za vhodný nástroj zvyšovania povedomia nielen o obci a života v nej, ale aj o pozoruhodnostiach, ktoré sa v nej nachádzajú, vytvorili sme jeden z takýchto letákov. Obsahuje základné informácie o obci, o jej vzniku, o prírodných pomeroch, pamiatkach v obci a spoločenskom živote v obci. Letáky by boli k dispozícii na internetovej stránke obce, v tlačenej podobe na obecnom úrade, vo vodnom mlyne a v Salaši pod Maginhradom. Takto by boli dostupné nielen pre turistov, ale aj pre samotných obyvateľov. Projekt by mohol byť financovaný z obecného rozpočtu, nakoľko by bolo potrebné financovať len tlač navrhovaných letákov.

3. projekt: INFORMAČNÉ TABULE

K zvýšeniu informovanosti nielen o obci, ale aj o jej pamiatkach, prispievajú informačné tabule. Navrhujeme dve informačné tabule. Jednu informačnú tabuľu umiestnenú pred obecným úradom (obr. 2), ktorá by obsahovala základné údaje o obci, fotografie a mapu so zaujímavosťami v obci. Druhá tabuľa by bola umiestnená pred gotickým evanjelickým kostolom v miestnej časti Malé Teriakovce. Na tabuli by sa nachádzali základné informácie o kostole, fotografie a kontakt na osobu, ktorá v prípade záujmu zabezpečí prehliadku kostola (obr. 3). Predpokladané náklady na vyhotovenie a osadenie dvoch drevených informačných tabuľ by boli cca 800 €, pričom by mohli byť financované z fondov EÚ prostredníctvom Integrovaného regionálneho operačného programu.

Obr. 1: Propagačný leták obce Veľké Teriakovce
Figure 1: Promotional leaflet of Veľké Teriakovce Municipality

ŽIVOT V OBCI

V obci sú k dispozícii tri obchody, pohostinstvá a sála. V budove obecného úradu funguje pošta. Pre deti v predškolskom veku je zriadená materská škola s detským ihriskom. Na športové účely slúži aj futbalové, volejbalové a multifunkčné ihrisko.

Počas roka sa v obci uskutočňuje viacero kultúrnych a športových podujatí. S vitaním jari je spojené podujatie *Morena, Morena do Rimavy hodaná*, s múzeom v mlyne sú spojené podujatia *Noc v mlyne*, *Tvorivá dieťa* a *Medové Vianoce*, na Sališi pod Maginhradom sa konajú podujatia venované ovcárstvu - *Durenka na Ďura* a *Slovenské mýtivanie*.

OBECNÝ ÚRAD VEĽKÉ TERIAKOVCE
Veľké Teriakovce 54
980 51 Veľké Teriakovce
tel.: +421 47 569 51 72
e-mail: v.teriakovce@mail.t-com.sk
www.velketeriakovce.sk

● vodný zdroj
 ● škola
 ● obecný úrad
 ● sála pod Maginhradom
 ● autobusová zastávka
 ● zdravotná miestnosť
 ● m. obchodná výhonka
 ● m. školská
 ● školská zóna
 ● multifunkčná sála
 ● vodný náhon
 ● mestská plocha

Obyvovanie a stravovanie: SALAŠ POD MAGINHRADOM
tel.: +421 903 346 733
e-mail: info@salsapodmaginhradom.sk
www.salsapodmaginhradom.sk

© FPU UKR v Nám. 2004
Autor: Bc. Ivana Kovičková, PhD., Zuzana Rumpoldová, PhD.
Autor výtvar.: Bc. Ivana Kovičková
Autor fotografií: Bc. Ivana Kovičková, Sališ pod Maginhradom, Obecný úrad Veľké Teriakovce

O OBCI

Veľké Teriakovce ležia asi 8 km severozápadne od okresného mesta Rimavská Sobota. Obec má rozlohu 22,35 km², počet obyvateľov 809 (2012) a tvorí jeden administratívny celok so svojimi časťami Malé Teriakovce, Vrbovce nad Rimavou a Krásna.

Pôvodným vlastníkom dnešných Veľkých Teriakoviec bol rod Hont-Poznanovcov. Od roku 1735 patrili kaločskému arcibiskupovi. V 14. storočí sa zemeňpanom Rimavskej doliny stal Tomáš z Sečian (zakladateľ rodu Sečianovcov), ktorému kráľ Róbert daroval roku 1324 Rimavskú Sobotu a ďalšie obce pri Rimave (mezi nimi aj Teriakovce). Z roku 1334 pochádza aj najstaršia písomná zmienka vtedy ešte len o jedných Teriakoviach (Turek). Tie sa pred rokom 1515 rozdelili na Horné a Dolné, od roku 1920 sú premenované na Veľké a Malé Teriakovce.

Erb obce Veľké Teriakovce tvorí zelený štít, v ktorom zo striebornej ruže vyrastajú dva zlaté klasy, tretí vyrastá z bočného okraja štítu. Hlavným znakom obce je kolmo postavený lemeš a čerieso.

VŠEOBECNĽOGEOGRAFICKÉ POMERY OBCI

● sála
 ● škola
 ● autobusová zastávka
 ● zdravotná miestnosť
 ● m. obchodná výhonka
 ● m. školská
 ● školská zóna
 ● multifunkčná sála
 ● vodný náhon
 ● mestská plocha

PRÍRODNÉ POMERY OBCI

Prevažná časť obce sa nachádza v Rimavskej kotline, ktorú vyplňajú najmä štvrtorňové sedimenty, časť budovaná andezitovými vulkanoklastikami zasahuje do Železnickeho predhoria. Nadmorská výška sa v obci pohybuje od 220 m na nive rieky Rimavy po 468 m na vrchu Kozien, ktorý patrí Železnickeho predhoria. S priemernou ročnou teplotou 9,7 °C a priemerným ročným úhnom zrážok 725,2 mm patrí obec do teplej, mierne suchej oblasti s chladnou zimou. Obcou preteká rieka Rimava, ktorá patrí do povodia rieky Slaná. Z pôdných typov dominujú ľuvice, fluvisy a kambizeme. Z hľadiska drevinového zloženia majú prevahu dubové a dubovo-hrabové lesy. Väčšina pôvodných lesov bola vplyvom ľudskej činnosti premenaná na poľnohospodársku pôdu.

PAMIATKY OBCI

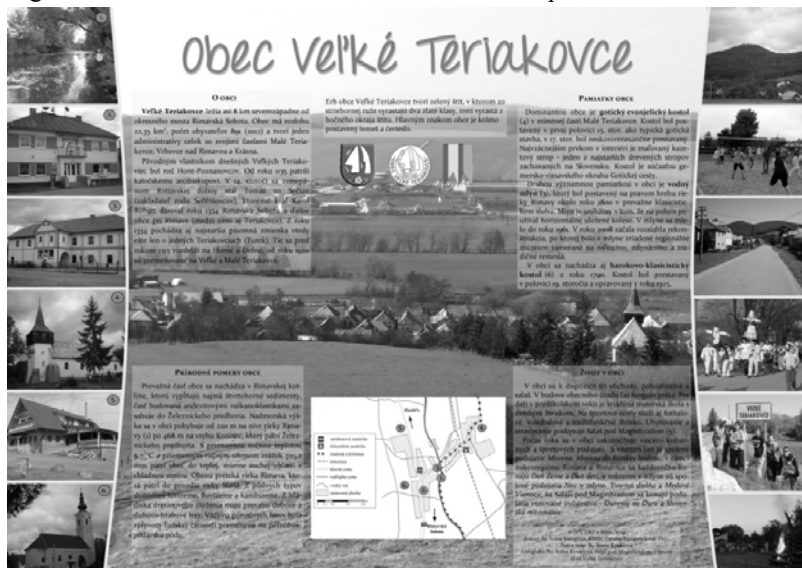
Dominantou obce je gotický evanjelický kostol v m. ě Malé Teriakovce. Kostol bol postavený v prvej polovici 15. stor. ako typická gotická stavba, v 17. stor. bol neskororenesančne prestavaný. Najzaujímavejším prvkom v interiéri je maľovaný kazetový strop - jeden z najstarších drevených stropov zachovaných na Slovensku. Kostol je súčasťou gemersko-rimavského okruhu Gotickej cesty.

V obci sa nachádza aj vodný mlyn, ktorý bol postavený na pravom brehu rieky Rimavy okolo roku 1800 v prevážne klasicistickom slohu. Mlyn je unikátny v zom, že na pohon použil horizontálne uložené koleso. V roku 2008 začala rozsiahla rekonštrukcia, po ktorej bolo v mlyne zriadené regionálne múzeum zamerané na roľníctvo, mlynárstvo a tradičné remeslá.

PRÍHLAŠKA KOSTOLA tel. č. 0421698449
PRÍHLAŠKA MLYNA tel. č. 0909 773 403
alebo mailom na mirkobotka@gmail.com

Symboly obce

Obr. 2: Informačná tabuľa pred Obecným úradom
Figure 2: Information Board in front of the Municipal Office

Obr. 3: Informačná tabuľa pred gotickým evanjelickým kostolom
Figure 3: Information Board in front of the Gothic Protestant Church

Záver

Obec Veľké Teriakovce sa nachádza v Banskobystrickom samosprávnom kraji, v okrese Rimavská Sobota. Je typickou vidieckou obcou s rozlohou 22,35km². S počtom obyvateľov 893 patrí do skupiny stredne veľkých vidieckych sídiel.

Vysoký podiel poľnohospodárskej pôdy a vhodné klimatické podmienky vytvorili v obci vhodné podmienky pre poľnohospodárstvo, ktoré má v obci dlhú tradíciu a je základným výrobným ekonomickým zdrojom. Z hľadiska dopravy má obec výhodnú polohu – nachádza sa 8 km od okresného mesta Rimavská Sobota, prechádza ňou cesta I. triedy a železničná trať. V obci sa nachádzajú dve národné kultúrne pamiatky – vodný mlyn a gotický evanjelický kostol, z hľadiska športových aktivít sú atraktívne novovybudované multifunkčné a detské ihrisko, volejbalové a futbalové ihrisko, ubytovanie a stravovanie ponúka penzión Salaš pod Maginhradom.

Vďaka svojej polohe a kultúrnym zaujímavostiam má obec potenciál rozvíjať sa v oblasti cestovného ruchu. Najväčším nedostatkom je slabá informovanosť a propagácia obce a jej aktivít. Preto sme sa zamerali na návrh troch projektov, ktoré by mohli zlepšiť propagáciu obce a prilákať tak turistov do obce. Prvý projekt je návrhom organizovania podujatia „Fašiangové hody“ s cieľom oživiť fašiangové zvyky a tradície a prilákať návštevníkov do obce. Druhý projekt je zameraný na návrh propagačných letákov, ktoré môžu prispieť k zvýšeniu informovanosti o obci a jej zaujímavostiach. Tretí projekt navrhuje dve informačné tabule s umiestnením pred Obecný úrad a pred evanjelický kostol. Tabule obsahujú základnú charakteristiku obce a jej fotografie a tak prispievajú k informovanosti nielen turistom, ale aj domácim obyvateľom.

Predpokladáme, že zlepšenie informovanosti o obci a jej aktivitách by mohli viesť k rozvoju cestovného ruchu, k vytváraniu nových pracovných miest, k postupnému zlepšovaniu estetického vzhľadu obce a celkovému zvýšeniu kvality života jej obyvateľov s ohľadom na trvalo udržateľný rozvoj.

Literatúra

- ALÁČ, J. a kol. 2012. *Kolo, kolo mlynské... Z histórie mlynárstva a mlynov v regióne Gemer – Malohont*. 1. vyd. Hrachovo : Občianske združenie Ozveny, 2012. 95 s. ISBN 978-80-971129-8-1.
- BAŠOVSKÝ, O. – LAUKO, V. 1990. *Úvod do regionálnej geografie*. 1. vyd. Bratislava : SPN, 1990. 118 s. ISBN 80-08-00278-6.
- KUBALIAKOVÁ, M. 2013. Salaš pod Maginhradom – nové ekonomické aktivity na vidieku. In *BBSK Náš kraj*. roč. 7, 2013, č. 7, s. 12. ISSN 1339-1453.
- OBÚ VEĽKÉ TERIAKOVCE, 2013. Interné materiály.
- OZ OZVENY 2010. *Mlyn veľké Teriakovce – O projekte*. [online] [cit. 2014-01-

- 15]. Dostupné na internete: <<http://www.ozveny.sk/spageView.php?id=10>>.
- PODOLINSKÝ, Š. 2010. *Gotické kostoly – vidiek*. 1. vyd. Bratislava : Dajama, 2010. 128 s. ISBN 978-80-89226-917.
- RAJČÁKOVÁ, E. 2009. *Regionálny rozvoj a regionálna politika Európskej únie a Slovenska*. 1. vyd. Bratislava : Geo-grafika, 2009. 133 s. ISBN 978-80-89317-09-7.
- ÚPN OBCÍ MR RIMAVA A RIMAVICA. 2009. Smerná časť. Banská Bystrica : Agentúra životného prostredia, 2009. 269 s.

THE SUPPORT OF REGIONAL RURAL DEVELOPMENT BY ACTIVIZATION OF TOURISM DEVELOPMENT ON THE EXAMPLE OF VEĽKÉ TERIAKOVCE MUNICIPALITY

Summary

Veľké Teriakovce is a municipality placed in a self-governing region of Banská Bystrica. It is a part of Rimavská Sobota district and it belongs among typical villages. The village has a total area of 22,35 km² and with 893 inhabitants it is a part of middle sized country seats.

Large part of agricultural land and convenient climatic conditions created suitable conditions for agriculture that has had a long tradition; moreover it is a fundamental economical manufacturing source. Referring to transportation the village has a perfect location – it is situated 8 km from the district town Rimavská Sobota and through which leads first-class road and the railroad. In this municipality there are two national historical sights – watermill and evangelical church in Gothic style. Concerning sport activities, there were built new playing areas including multifunctional field, playground, volleyball and football ground. Meal and accommodation is provided in boarding house Salaš pod Maginhradom. Thanks to its location and cultural sights this municipality is able to develop every field of tourism. The biggest disadvantage is a lack of information and advertisement of activities. Proposing the new projects we focused on activities that would improve publicity and attract tourists. The first project concerns organizing event called “Fašiangové hody” to revive traditions and attract tourists to come to the village. The second one includes preparing handbills for tourists to be more familiar with all attractions in village. The third one includes two information boards – outside the municipal office and outside the evangelical church. The boards contain basic characteristics and photos so they can inform not only tourists but also local people.

Providing information about the activities in the municipality would improve tourist industry, offer new job vacancies and increase the quality of life regard to the sustainable development.

Mgr. Ivana Kováčová

E-mail: ivana.kovacova@student.ukf.sk

RNDr. Zuzana Rampašková, PhD.

RNDr. Daša Oremusová, PhD.

Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF v Nitre

Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra

E-mail: zrampasekova@ukf.sk

DOSTUPNOST A KOMPARACE VYBRANÝCH STATISTICKÝCH DAT V ČESKU A V SOUSEDNÍCH ZEMÍCH S DŮRAZEM NA SLOVENSKO

Helena Kratěnová, Michal Šindelář

Abstract

The aim of our contribution is research about availability of selected statistical dates in Czechia and their comparison with the statistics in the neighbor states. We selected for this project couple of indicators from the area Human and social resources, which is a part of a bigger grant-aided research named as Influence of cross-border cooperation on regional development of the Czech borderland. Afterthat we completed a list of indicators, we had to find their definitions and compare it among Czechia, Slovakia, Poland and Germany. The conclusion of the contribution is a table of the indicators, where we can see, if they are fully or partially comparable or if they are completely different.

Keywords: cross-border cooperation, regional development, statistical dates, Czech borderland

Úvod

V úvodní části příspěvku se budeme zabývat porovnatelností vybraných veřejně dostupných statistických údajů v Česku a v sousedních zemích s důrazem na česko-slovenské pohraničí, které je reprezentováno územím Euroregionu Bílé-Biele Karpaty. Vybrali jsme si dvě podoblasti přeshraničních ukazatelů, které podle nás odrážají přeshraniční aktivitu a spolupráci ve sledovaném regionu, konkrétně přeshraniční spoje veřejné dopravy a oblast kriminality.

Tyto dvě skupiny ukazatelů patří k dohromady jedenácti okruhům, které jsou sledovány v rámci obsáhlejšího projektu grantové agentury TAČR s názvem Vliv přeshraniční spolupráce na regionální rozvoj českého pohraničí. V rámci tohoto grantového projektu bylo vybráno celkem pět euroregionů tak, aby byl pokryt každý hraniční úsek Česka s jednotlivou sousední zemí. Na severu podél hranice se Saskem je to Euroregion Elbe/Labe, na hranici s Polskem Euroregion Praděd, se Slovenskem Euroregion Bílé/Biele Karpaty, na hranici s Rakouskem Euroregion Silva Nortica a na rakousko-německo(bavorsko)-českém trojzemí Euroregion Šumava (mapa 1).

Mapa 1: Euroregiony na hranicích Česka, tučně zvýrazněné euroregiony jsou námi zpracovávány

Map 1: Euroregions on the czech borders, written in bold are euroregion of our focus

Zdroj: Vlastní zpracování, 2014

Nejprve jsme vytvořili seznam sledovaných ukazatelů a poté jsme začali hledat jejich definici a dostupnost v Česku a posléze ve statistických databázích v okolních zemích¹ s důrazem dostat se na co možná nejnižší statistické jednotky, tedy obce (LAU2).

V dalším kroku byla provedena diskuze nad definicemi jednotlivých ukazatelů v jednotlivých státech a následně jsme získaná data začali mezi sebou porovnávat. Celkovým cílem projektu je snaha přispět ke zvýšení konkurenceschopnosti příhraničních oblastí a nastolení kompatibility prostorových informací (ve statistických databázích, v rozvojových dokumentech a pod.).

Odlíšnosti v územním rozdělení mezi jednotlivými sledovanými státy

Zjednodušeně je možno říci, že díky jednotlivým kategoriím NUTS, je

¹ Myšlenku společné statistické databáze začal rozvíjet již projekt Cross-border friendship database, který funguje pod záštitou Českého statistického úřadu, Vojvodského statistického úřadu ve Vratislavi, zemského statistického úřadu Svobodného státu Sasko v Kamenci a Bavorského zemského úřadu pro statistiku a zpracování dat v Mnichově. Bohužel není tento projekt již dlouho aktualizován a doplňován, tudíž může sloužit čistě k orientačním účelům.

území Česka a sousedních států poměrně podobně rozděleno (tab. 1). Kategorie NUTS2 a NUTS3 jsou podle počtu obyvatel s výjimkou Německa² shodné ve všech státech. Pokud se ovšem podíváme na územní členění v kategoriích LAU1 a LAU2, jsou zde zřetelné poměrně výrazné disproporce. Například průměrný počet obyvatel v české obci Euroregionu Praděd dosahuje hodnoty cca 1 700, na polské straně stejného euroregionu žije v průměrném sídle (polsky Gmina, také LAU2) více než 22 000 obyvatel. Je otázkou, jak moc jsou tyto statistické jednotky mezi sebou porovnatelné.

V Euroregionu Bílé/Biele Karpaty se s výjimkou krajských měst Zlína, respektive Trenčína jedná o menší obce. Sídelní síť je srovnatelně hustá a průměrně žije v obci zhruba 2 000 obyvatel. Zajímavostí je vysoký průměrný počet obyvatel v obci na české straně Euroregionu Silva Nortica (cca 11 100), což je zapříčiněno členstvím větších měst v euroregionu (České Budějovice, Jindřichův Hradec), a to dokonce i takových, která leží poměrně daleko od rakousko-české hranice (Písek, Tábor).

Tab. 1: Počet obyvatel ve vybraných územích kategorie NUTS v Česku a na Slovensku

Table 1: Number of inhabitants in the selected territories of the category NUTS in Czechia and in Slovakia

Pro úroveň LAU 2 je uveden průměrný počet obyvatel v obci, v posledním řádku se jedná o průměrný počet obyvatel v obci bez započtení populačně největšího sídla sledované oblasti.

Česko				Slovensko		
NUTS 2	Oblast	Střední Morava	1 229 150	Oblast	Západné Slovensko	1 010 203
NUTS 3	Kraj	Zlínský	586 565	Kraj	Trenčiansky	594 189
LAU 1	Okres	Zlín	192 849	Okres	Trenčín	113 753
LAU 2	Obec	Průměr	1 927	Obec	Průměr	2 149
LAU 2	Obec	Průměr bez	1 686	Obec	Průměr bez	1 952

Zdroj: www.czso.cz, vlastní zpracování, 2014

² Kategorie NUTS 3 zahrnuje v Česku kraje, v Německu území nazvané Landkreis, které je oproti českým krajům rozlohou i počtem obyvatel o poznání menší a slouží jako statistická jednotka srovnatelná s úrovní českých okresů, tj. statisticky viděno se ukazatele v kategorii LAU1 (Verwaltungsgemeinschaft) v Německu nesledují. Na úrovni českých krajů (NUTS3) jsou v Německu dostupná statistická data až za celou spolkovou zemi, tedy za Bundesland (kategorie NUTS 1).

Vybrané sledované ukazatele v Euroregionu Bílé/Biele Karpaty

Jak již bylo nastíněno, pro přiblížení situace přímo v Euroregionu Bílé/Biele Karpaty jsme pro účel tohoto příspěvku vybrali tematiku bezpečnostní a dopravní. Oba tyto faktory se bezesporu podílejí na rozvoji vzájemné důvěry a kontaktů v tomto příhraničním prostoru. Fenomén rozšiřujících se možností s sebou nese příležitosti, ale také produkuje negativní konsekvence. Z tohoto důvodu jsme se rozhodli zmapovat, jak doprava a kriminalita vytváří podněty či překážky k pozitivnímu regionálnímu rozvoji.

Kriminalita

Pojem kriminalita lze obecně chápat jako protiprávní jednání, čili veškeré páchání přestupků nebo trestných činů (Béřeš, Vichlenda, 2008). Další definice říká (Jandourek, 2011), že zločin jako produkt kriminality je vědomé a dobrovolné spáchání činu považovaného za společensky nebezpečný a zakázaný určitým pravidlem stanoveným oprávněnou osobou. Také uvádí, že v každé společnosti je považováno za zločin něco jiného.

V souvislosti se státními hranicemi, které obecně tvoří určitou bariéru pro páchání přestupků nebo trestných činů, nás zajímalo, jak se změnil míra kriminality v příhraničních oblastech Česka a v okolních zemích od roku 2007, kdy se Česko a dalších osm států (nových členů Evropské Unie) stalo členy Schengenského prostoru. Zda od roku 2007 do roku 2013 míra kriminality poklesla, nebo naopak vzrostla, což by mohlo být zapříčiněno odstraněním hraničních kontrol a tedy otevřením příhraničních oblastí Česka vůči územím sousedních států.

Dále jsme zjišťovali podrobnost statistických databází k tématu kriminalita a zjišťovali rozdíly ve sledování této problematiky v jednotlivých státech.

Spolupráce mocenských složek dvou a více států se začala rozvíjet nejprve na úseku celní správy a policie (Dočkal, 2006). V Česku existuje celá řada právních předpisů, které upravují přeshraniční policejní spolupráci. Tyto lze rozdělit do dvou hlavních skupin. Za prvé se jedná o obecné evropské právní normy upravující některé instituty přeshraniční policejní spolupráce, za druhé se jedná o sérii bilaterálních mezinárodních smluv mezi Českem a sousedními státy o policejní spolupráci. Tyto smlouvy v mnohých případech prohlubují spolupráci i nad rámec evropského práva. Nejrozsáhlejší a nejpodrobnější právní úprava přeshraniční policejní spolupráce existuje mezi Českou republikou a Spolkovou republikou Německo (Dočkal, 2006). Právě smlouvy s Německem, jejichž kořeny sahají až do počátku 90. let 20. století, se staly vzorem i pro smlouvy o policejní spolupráci s ostatními sousedními zeměmi.

Tab. 2: Míra kriminality v územním odboru Děčín a Zlín v meziročním srovnání
 Table 2: Crime rate in police districts Děčín and Zlín in year-on-year comparison

Územní odbor	počet trestných činů	objasněné trestné činy	objasněnost v %	index kriminality
Děčín (leden 2012)	379	117	32	27,9
Děčín (leden 2013)	378	110	29	27,9
Zlín (leden 2012)	295	81	27	15,3
Zlín (leden 2013)	265	83	31	13,7

Zdroj: www.mvcr.cz, vlastní zpracování, 2014

Pokud se podíváme na míru kriminality v česko-slovenském pohraničí na území Euroregionu Bílé/Biele Karpaty a srovnáme tyto údaje například s česko-saským pohraničím reprezentovaným Euroregionem Elbe/Labe, dostaneme následující výsledky. Z tab. 3 je patrné, že meziroční rozdíl v počtu trestných činů i v počtu jejich objasněnosti je víceméně stejný a také, že na severu Čech (na části území Euroregionu Elbe/Labe) je index kriminality (tj. počet všech zjištěných/nahlášených trestných činů na 10 000 obyvatel, průměr za celé Česko činí 26,8 za rok 2013) takřka dvojnásobný ve srovnání s územním odborem Zlín (část území Euroregionu Bílé/Biele Karpaty).

Mapa 2: Drogové trestné činy v roce 2012 v přepočtu na 100 tisíc obyvatel ve věku 15 – 64 let podle krajů

Map 2: Drug-related crimes in 2012 recount on 100 000 inhabitants aged 15-64 by regions

Zdroj: Policejní prezidium Policie ČR, 2013

Pokud se drogové problematiky týká, opět vychází lépe Zlínský kraj s téměř nejnižším počtem spáchaných drogových deliktů v Česku, na rozdíl od severních Čech, kde díky přítomnosti německých zákazníků převážně ze Saska, je počet drogově motivovaných trestných činů několikanásobný (mapa 2, tab. 2).

Podle nacionálněji laděných a převážně populistických politických partají v Sasku se míra kriminality v příhraničních oblastech zvyšuje a velká část pachatelů jsou cizinci, převážně Češi a Poláci (NPD Kreisverband Bautzen, 2014). Jako hlavní důvod uvádějí otevřené hranice bez možnosti kontroly osob, které vstupují na německé území. Naopak dle oficiálních spolkových statistických databází (Kriminalstatistik, 2013) v územním odboru Erzgebirgskreis (něm. Direktionsbereich) poklesl počet trestných činů mezi roky 2012 a 2013 o 3 %³. Zajímavostí je počet objasněných trestných činů, který je v Sasku na rozdíl od Česka téměř dvojnásobný (61 % v Sasku oproti 29 % v severních Čechách). Pravdou je, že rok od roku stoupá v Sasku počet trestných činů, které byly spáchány občanem jiného státu než německého, za rok 2013 to bylo cca 31 % všech zaznamenaných trestných činů (Kriminalstatistik, 2013).

Naopak v obcích, které leží podél české hranice, míra kriminality od roku 2009 do roku 2013 (s výjimkou v roce 2011) klesá meziročně o cca 6 % (Kriminalstatistik, 2013). Na základě těchto výsledků lze tvrdit, že vstup Česka do Schengenského prostoru nezvýšil míru kriminality v příhraničních oblastech Saska.

Tab. 3: Zjištěné trestné činy ve spolkové zemi Sasko

Table 3: Number of criminal offences in Saxony

Sasko	2012	2011	2005	2000	1995
Erfasste Fälle (počet trestných činů)	312 406	293 895	318 166	348 544	403 410
Aufgeklärte Fälle (objasněné trestné činy)	172 958	167 144	186 476	193 037	155 357
Aufklärungsquote (objasňenosť v %)	55,4	56,9	58,6	55,4	38,5

Zdroj: Statistisches Landeskriminalamt des Freistaates Sachsen, 2013

Na Slovensku bylo v roce 2006 spácháno celkem cca 115 000 trestných činů, v roce 2013 již jen 89 000, vidíme tedy znatelný pokles o zhruba 23 % (www.minv.sk, 2014). Pokud do tohto počtu nepočítáme ekonomickou a ostatní kriminalitu (např. dopravní nehody), dostaneme hodnotu cca 53 000. V tab. 4 vidíme, že přeshraniční míra kriminality je ve srovnání s celkovým počtem trestných činů marginální (zhruba 2 %) a že se jedná ve větší míře o občany

³ V územním odboru Drážďany, který leží dále od česko-německé hranice, a který spadá pod euroregion Elbe/Labe naopak počet trestných činů mezi roky 2012 a 2013 stoupl o 4 % z cca 84 000 na 88 000. Objasňenosť v tomto okrsku se pohybuje na úrovni 57 %.

sousedních států. V námi sledované slovenské části Euroregionu Bílé/Biele Karpaty (tj. Trenčiansky kraj), je míra kriminality nižší, než je slovenský průměr, na druhou stranu ve srovnání s českým územím (tj. Zlínský kraj) je o poznání vyšší.

Tab. 4: Nejčastější národnost pachatelů trestných činů na Slovensku

Table 4: Nationality of offenders of criminal offences in Slovakia

rok	Češi	Ukrajinci	Maďaři	Poláci	Rakušané
2006	232	348	72	104	23
2013	278	141	195	102	44

Zdroj: www.minv.sk, vlastní zpracování, 2014

V rámci našeho projektu sledujeme v tematickém okruhu kriminalita ukazatele, jako jsou zjištěné trestné činy, objasněné trestné činy, národnost pachatelů trestných činů a dále počet dopravních nehod. Po diskuzi nad stránkami národních statistik a ministerských portálů jsme vytvořili tabulku (tab. 5), kde jednotlivé ukazatele v Česku srovnáváme se sousedními státy (teritoriálně, definičně s ohledem na aktuální dostupnost těchto údajů).

Tab. 5: Porovnání sledovaných údajů ve všech pěti národních statistických databázích

Table 5: Comparison of the focused dates in all five national statistical databases

UKAZATEL	ČESKO		SASKO			BA-VORSKO		RA-KOUSKO		SLO-VENSKO			POLSKO				
	území	aktuální dostupnost	území	aktuální dostupnost	srovnatelnost	území	aktuální dostupnost	srovnatelnost	území	aktuální dostupnost	srovnatelnost	území	aktuální dostupnost	srovnatelnost			
zjištěné trestné činy		2013	R	2012	P	O	2012	Č		2013	P	Ok	2012	Č		2012	Č
objasněné trestné činy		2013	R	2012	P	O	2012	Č		2013	P	Ok	2012	Č		2012	Č

Zdroj: vlastní zpracování, 2014

Doprava v přeshraničním prostoru Euroregionu Bílé/Biele Karpaty

V rámci sledování přeshraničních ukazatelů není možno opomíjet fenomén dopravy. Doprava je centrální dimenzí globálního produkčního systému a svým působením vytváří a formuje strukturu světa (Hoyle, Knowles, 1998). Je to právě pohyb, který primárně umožňuje komunikaci mezi lidmi i místy, stejně jako přepravu zboží z místa jejich produkce do místa spotřeby. Doby, kdy se tyto místa shodovala, jsou již dávnou minulostí, i proto je tedy doprava esenciálním principem funkčnosti současného světa. Z důvodu, že se jedná de facto o faktor dynamiky světového dění, bez kterého se ostatní oblasti lidského života velmi těžko mohou obejít, je potřeba zvažovat její souvislosti v každém interdisciplinárním ohledu (Hoyle, Knowles, 1998). Na druhou stranu je třeba zmínit a brát v potaz i současný nástup telekomunikací a virtuálního kontaktu, který potřebu faktické dopravy respektive přepravy osob a zboží částečně snižuje (Frantál, 2012). Na druhou stranu i právě tímto trendem, přímé fyzické setkávání získává další přidanou hodnotu a opět posiluje i význam dopravy, která je pro jeho uskutečnění nezbytností (Urry, 2012).

V řadě příhraničních oblastí se setkáváme se sníženou hustotou silniční infrastruktury, stejně jako s omezováním provozu na existujících železničních tratích. Hlavním motivem pro sledování dopravní situace v Euroregionu Bílé/Biele Karpaty bylo mimo jiné zhodnocení míry vzájemné přeshraniční aksecibility, stejně jako příspěvek k definici rizika sociální ekluze tohoto prostoru.

Akční rádius aktivit každého člověka se výrazně zvětšil. Málomocný jedinec svoje kontakty či činnosti koncentruje pouze v docházkové vzdálenosti, ale k vykonávání svých denních povinností i volnočasových zálib potřebuje téměř se stoprocentní platností i přepravu pomocí motorizovaných prostředků. Lidé získali s nabytím možnosti pohybu na delší vzdálenosti pocit svobody a ztratili nepřijemný tísnivý dojem vázanosti, uvěznění v určitém omezeném prostoru (Schmeidler, 2010). Je otázkou, do jaké míry se jedná stále o svobodu pohybu, možnost volby kam a kdy se budu přemísťovat. Domníváme se, že se nejspíše nacházíme v době, kdy pohyb již neznamená dobrovolnou aktivitu, jakousi nadstavbou či prémie, ale je vyžadovanou očekávanou nutností (Urry, 2012).

Sociální ekluze nebo její alternativní koncept socio-prostorové izolace (Frantál, 2012) se stává tedy aktuálnější. Pohyb vytváří spojení, kontakty a rozdílná míra a kvalita těchto vztahů následně vede ke vzniku nerovností (Urry, 2012). Exkluzi je možno z prostorového hlediska definovat jako polohu v systému, která je příčinou ztížení přístupu k příležitostem a aktivitám každodenního života (Temelová a kol., 2011). Tato problematika se týká hlavně periferně položených oblastí, které nejsou dostatečně zapojeny do dopravní struktury. Hlavními skupinami osob, které se musí potýkat s důsledky plynoucími ze snížených možností mobility, jsou senioři, matky na mateřské dovolené, či lidé s nedostatkem finančních zdrojů nebo se sníženou pohyblivostí.

Vzhľadom k již nastíněnému teoretickému úvodu jsme se rozhodli zkoumat dopravní situaci především ve smyslu silniční a železniční infrastruktury a frekvence a dráhy veřejných spojů. Pro účely tohoto článku jsme pracovali s jednoduchou definicí zájmového území. Na základě konzultace se sekretariátem Euroregionu Bílé/Biele Karpaty jsme se rozhodli zaobírat územím Zlínského a Trenčianského kraje. Ovšem vzhľadom k povaze dopravní sítě a dopravní logiky jsme reflektovali i blízké okolí tohoto území. V centru naší pozornosti byl prostor v blízkosti česko-slovenské státní hranice mezi přechody Velká nad Veličkou/Vrbovce až Bílá/Klokočov (mapa 3).

Mapa 3: Definice zájmového území pro analýzu dopravní obslužnosti v Euroregionu Bílé/Biele Karpaty

Map 3: Definition of the area for the analysis of transport accessibility in the Euroregion Bílé/Biele Karpaty

Zdroj: www.mapy.cz

Z metodického hľadiska jsme se zaměřili na dopravní spojení v bezprostřední blízkosti státní hranice, u kterých byly dále analyzovány nabízené spoje, a to jak autobusové, tak železniční. Přehled konkrétní silničních či železničních spojení je k dispozici v tab. 6, uvedeny jsou rovněž výsledky ze Sčítání dopravy z roku 2010 týkající se celkového počtu vozidel za 24 hodin.

Tab. 6: Zkoumané silnice a železnice v Euroregionu Bílé/Biele Karpaty a jeho nejbližším okolí, společně s výsledky ze Sčítání dopravy z roku 2010

Table 6: Examined routes and rails in Euroregion Bílé/Biele Karpaty and its closest area, together with results of Traffic analysis from 2010

Hlavní dopravní přeshraniční komunikace v Euroregionu Bílé/Biele Karpaty a jeho okolí			
Č. silnice	Úsek silnice		SD - celkem
I/71	Uherský Ostroh	státní hranice	620
I/54	Veselí nad Moravou	Nové Město nad Váhom	2797
I/50	Uherské Hradiště	Trenčín	4463
I/57	Brumov-Bylnice	Dubnica nad Váhom	1563
I/49	Horní Lideč	Púchov	1329
II/487	Vsetín	Velké Karlovice	1341
E442	Rožnov pod Radhoštěm	Bytča	3974
II/484	Bílá	Turzovka	1543
Č. železnice	Úsek železnice		
344/846	Velká nad Veličkou	Nové Město nad Váhom	
341/845	Bylnice	Trenčianská Teplá	
280	Hranice na Moravě	Púchov	

Zdroj: Sčítání dopravy 2010, vlastní zpracování, 2014

Na základě analýzy nabízených veřejných dopravních spojení můžeme říci, že pro obslužnost přeshraničního prostoru Euroregionu Bílé/Biele Karpaty je zásadní především železniční doprava. Železniční trať vedoucí z Velké nad Veličkou do Nového Města nad Váhom a také trať spojující Horní Lideč s Púchovem poskytuje nejen možnost pohybu mezi největšími obcemi regionu, ale taktéž prostřednictvím osobních vlaků jsou obslouženy menší obce. Třetí ze zkoumaných tratí, tzv. Vlárská dráha, vedoucí z Brumova – Bylnice do Trenčianských Teplíc prošla velmi zajímavým historickým vývojem, ale její budoucnost v přeshraniční podobě není jistá. Tato dráha byla vystavěna již na konci 19. století, tedy přibližně o 40 let dříve než dvě tratě zmíněné výše. Byla koncipována jako hlavní spojnice Čech s Uhrami. Ovšem po rozpadu Československa její význam postupně upadal a dnes již není možné cestovat přímo z jedné strany hranice na druhou. Do roku 2011 byl provozován přímý rychlíkový spoj jedoucí z Brna až do Trenčianských Teplíc. Podle dobových referencí tento spoj byl plně využíván. Dnes má tato trať pouze regionální charakter a neposkytuje velké možnosti přeshraničního pohybu. Neveselá situace tohoto regionu, respektive SO ORP Valašské Klobouky, je umocněna i faktem, že z regionu není nabízeno žádné autobusové přeshraniční spojení, které by využívalo silnici 1. třídy č. 57,

kteřá prochází právě Vlárským průsmymem. Dřívě zcela běžné přímé spojení je nahrazeno nutností prodloužení trasy přes Horní Lideč a samozřejmě také nutností vykonat nejméně dva přestupy. Trasa se tak z dřívějších 23 km prodloužila v podstatě na vzdálenost dosahující téměř 70 km.

Tab. 7: Přehled spojení a počet obslužených obyvatel v Euroregionu Bílé/Biele Karpaty

Table 7: Overview of transport connections and the statistics of served people in Euroregion Bílé/Biele Karpaty

Hlavní dopravní přeshraniční komunikace v Euroregionu Bílé/Biele Karpaty a jeho okolí				
Č. silnice	Počet spojení		Počet obslužených obyvatel	
	všední den	neděle	ČR	SVK
I/71	přes Hodonín		0	0
II/499			0	0
I/54	2	2	3 604	150 159
I/50	9	5 (2)	43 006 (86 777)	2 248
I/57	0	0	0	0
I/49	0	0	0	0
II/487	0	0	0	0
E442	4	2	26 452	Okres Čadca
II/484	6	6	Okres Frýdek Místek	Okres Čadca
Č. železnice				
344/846	4	5	Okres Hodonín	92 026
341/845	Vlárský průsmyk		0	0
280	9	8	51 778	65 179
Celkem přepravených osob			211 617	309 612

Zdroj: Jízdní řády.cz, vlastní zpracování, 2014

V případě autobusové dopravy jsme se v rámci analýzy setkaly se třemi následujícími jevy, nad kterými je vhodné se pozastavit. Zaprvé většina autobusových spojení má charakter dálkové dopravy, téměř neexistují spoje, které by obsluhovaly vícero obcí v bezprostředním příhraničí. Zároveň neopomenutelné množství těchto spojů projíždí územím Euroregionu Bílé/Biele Karpaty v nočních hodinách, proto z našeho hlediska příliš nepřispívají k prohloubení integrity. Dále je zapotřebí zmínit i situaci, která panuje na silnici č. 487 ze Vsetína směrem ke státním hranicím přes Velké Karlovice. Přestože dle Sčítání dopravy z roku 2010 tuto komunikaci využije přes 1 300 automobilů v příhraničním úseku, není zde nabízeno žádné přímé autobusové spojení do slovenského Makova. Cestu je

zapotřebí vykonat přes Rožnov pod Radhoštěm.

Třetím zajímavým bodem je neexistence přímého spojení mezi Zlínem a Trenčínem v pracovní dny. Pouze o víkendu v ranních, respektive dopoledních hodinách je vypravena přímá linka Zlín – Trenčín a dále. Tento spoj zastavuje ve většině obcí, kterými projíždí a umožňuje tedy téměř dalším 90 tisícům lidí jednoduchou dopravu do slovenské části Euroregionu Bílé/Biele Karpaty. Souhrnně tedy můžeme hovořit o tom, že snadné přeshraniční spojení veřejnou dopravou je přístupné 51% obyvatelů slovenské části euroregionu. V Česku ve všední den tato hodnota dosahuje pouze 21%, o víkendu přibližně 36%.

Závěr

Zpracování této problematiky je zcela jistě možno uchopit z rozličných stran. Naším hlavním cílem však bylo zmapovat hlavní statistické ukazatele, které jsou veřejně dostupné na internetových portálech národních statistik jednotlivých států, nebo případně na stránkách oborových ministerstev a specializovaných institutů. Cílem příspěvku bylo také mimo jiné poskytnout zběžný náhled i do samotné faktické situace v konkrétním Euroregion Bílé/Biele Karpaty. Data, která jsme použily je zcela jistě možno dále rozšířit a doplnit, Ovšem závěrem můžeme konstatovat, že prostor zkoumaného euroregionu se musí potýkat s řadou disbalancí, jako je například rozdílná míry kriminality či odlišná dopravní akcesibilita.

Literatura

- BÉREŠ, L. – VICHLENDÁ, M. 2008. *Prevence kriminality pro studující a učitele policejních škol MV*. Praha : MV ČR, 2008.
- DANE POWIATOWE. Dostupné na: <http://opole.stat.gov.pl/dane-owojewodztwie/powiaty-876/>, ověřeno ke dni 7.9.2014.
- DOČKAL, V. 2006. *Přeshraniční spolupráce v EU a její právní zakotvení*. Brno : MU, 2006.
- EUROREGION ELBE/LABE. Dostupné na: <http://www.euroregion-elbe-labe.eu/cz/>, ověřeno ke dni 6.9.2014.
- FRANTÁL, B. 2012. *Prostorové chování: vzorce aktivit, mobilita a každodenní život ve městě*. 1. vyd. Brno : Masarykova univerzita, 2012. 140 s. ISBN 978-80-210-5756-2.
- GLÓWNY URZĄD STATYSTYCZNY. Dostupné na: <http://stat.gov.pl/>, ověřeno ke dni 7.9.2014.
- HOYLE, B. 2007. *Modern transport geography*. 2nd rev. ed. New York : Wiley, 2007. 374 p. ISBN 04-719-7777-2.
- IDOS jízdní řády. Dostupné na: <http://jizdnirady.idnes.cz/vlakyautobusy/spojeni/>, ověřeno ke dni 30.9.2014.

- JANDOUREK, J. 2011. *Sociologie zločinu*. Praha : Tartaros, 2011. 176 s.
- KAŽDODENNÍ ŽIVOT, DENNÍ MOBILITA A ADAPTAČNÍ STRATEGIE OBYVATEL V PERIFERNÍCH LOKALITÁCH. Dostupné na: http://www.sreview.soc.cas.cz/uploads/fa5fe29f310de2bc18adf400742116a8407a7231_Temelova%20soccas2011-4.pdf, ověřeno ke dni 3.1.2013.
- KRIMINALITA. Dostupné na: <http://www.mvcr.cz/clanek/kriminalita-146433.aspx?q=Y2hudW09MQ%3d%3d>, ověřeno ke dni 24.9.2014.
- MAPA KRIMINALITY. Dostupné na: <http://www.mapakriminality.cz/#mapa>, ověřeno ke dni 16.9.2014.
- MRAVČÍK, V. 2013. *Výroční zpráva o stavu ve věcech drog v České republice v roce 2012*. Praha : MV ČR, 2013.
- NPD Bautzen. Dostupné na: <http://www.npd-bautzen.de/?p=6077>, ověřeno ke dni 12.9.2014.
- SCHMEIDLER, K. 2010. *Mobilita, transport a dostupnost ve městě*. 1. vyd. Ostrava : Key Publishing, 2010. 245 s. ISBN 978-80-7418-102-3.
- STATISTIKA NEHODOVOSTI. Dostupné na: <http://www.policie.cz/clanek/statistika-nehodovosti-900835.aspx?q=Y2hudW09Mg%3d%3d>, ověřeno ke dni 4.9.2014.
- STATISTIK LEXIKON. Dostupné na: <http://www.meinestadt.de/kreis-waldeck-frankenberglstatistik/bereich?Bereich=Statistik-Lexikon>, ověřeno ke dni 7.9.2014.
- STATISTIK SACHSEN. Dostupné na: <http://www.statistik.sachsen.de/apps11/Gemeindetabelle/jsp/GMDAGS.jsp?Jahr=2010&Ags=14628020>, ověřeno ke dni 4.9.2014.
- ŠSTATISTIKA KRIMINALITY. Dostupné na: <http://publicdata.eu/dv/dataset/statistika-kriminality-03-2013/resource/0f069fae-7835-4155-8510-53121e793cef>, ověřeno ke dni 24.9.2014.
- ŠSTATISTICKÝ ÚRAD SLOVENSKEJ REPUBLIKY. Dostupné na: <http://portal.statistics.sk/showdoc.do?docid=29766>, ověřeno ke dni 12.9.2014.
- ŘEDITELSTVÍ SILNIC A DÁLNIC ČR, Sčítání dopravy 2010. Dostupné na: <http://scitani2010.rsd.cz/pages/informations/default.aspx>, ověřeno ke dni 12.9.2014.
- TEMELOVÁ, J. – NOVÁK., J. – POSPÍŠILOVÁ, L. – DVOŘÁKOVÁ, N. 2011. Každodenní život, denní mobilita a adaptační strategie obyvatel v periferních lokalitách. In *Sociologický časopis*. 2011, roč. 47, č. 4, s. 831-858.
- URRY, J. 2012. Social network, mobile lives and social inequalities. In *Journal of Transport Geography*. 2012, pp. 24-30.
- ZLÍNSKÝ DENÍK, Vlárská draha – dnes již je zašlá sláva. Dostupné na: <http://archiv.dopravni.net/view.php?cisloclanku=2007021703>, ověřeno ke dni 30.9.2014.

AVAILABILITY AND COMPARISON OF THE SELECTED STATISTICAL DATA IN CZECHIA AND IN THE NEIGHBOURING STATES WITH THE FOCUS ON SLOVAKIA

Summary

Processing of this theme can be done many ways. Our main target was to map the main statistical pointers, which are public and available on Internet portals of national statistics of each state, or on websites of departmental ministries and specialized companies. Target of contributions was also offer a cursory preview into the situation of specific Euroregion Bílé/Biele Karpaty. Data we've used can be redistributed and expand, however in the end we can say, that area of examined euroregion must face with many disbalances, for example different degree of crime or different transport availability.

Mgr. Helena Kratěnová

Mgr. Michal Šindelář

Geografický ústav

Přírodovědecká fakulta

Masarykova Univerzita

Kotlářská 2, Brno, 611 37

E-mail: helena.kratenova@gmail.com, michal-sindelar@centrum.cz

SUBURBANISATION IN POLAND

Waldemar Łupiński

Abstract

The phenomena of suburbanization are listed in Poland since the mid-nineties of XXth century. Their indicators are demographic changes in the structure of resident population and spatial changes in rural areas. Intense divisions of agricultural property for building purposes resulted in significant changes to landscape values of non-urban areas, mainly in the vicinity of major urban centers. In this article were presented the main data relating to demographic changes and changes in the structure of owning and transformation of using grounds, caused by suburbanization processes. There were given practical examples, from the district of Białystok, in the north - east end of Poland.

Keywords: real estate management, suburbanization, Poland, urban areas

Introduction

Medieval and later design assumptions of castles and settlements, created on Polish territory, had usually focused and compact nature. They were determined mainly by considerations of defense and other functions as: power centers, science and culture, craft, processing, religious and trade centers. The area of the castle or the village - was surrounded by defensive fortifications, defining a spatial framework for the resort. With the development of the industry, which in the Polish lands was marked by the end of the eighteenth century, and developed in the nineteenth and twentieth centuries - were the processes of urbanization. These processes consisted to "spillage" cities in larger areas of more intensive population.

Political changes initiated in 1989, brought a lot of changes in the areas of economic and social live. Among these changes, there were a large freedom in the division of arable plots, trade of them and investment processes, especially in the construction of single-family residential houses. Recovery in the real estate market in this area, mainly related to rural areas, was founded in the mid-nineties the twentieth century and resulted in a progressive phenomenon of suburbanization (Nawrot, 2011). Favored to this situation inconsistent law regulation and the interests of local authorities at the commune level.

The main indicators of a mass character of these processes, in the country level, are statistical changes of urban and rural population. In the local scale, we can notice spatial changes in area of owning and using grounds.

Demographic symptoms of suburbanization

In the 30th of September 1921 population of the Republic of Poland consisted 27,177 million inhabitants (24,6% in urban and 27,4% in rural areas). In the 31st of December 1938 it was 34,849 million inhabitants (30% in urban and 70% in rural areas). According to census from the 1946 year, proportions between urban and rural population were similar (31,8% to 68,2%), but population decreased to 23,895 million of inhabitants. In the table (Table 1), we can see slowly process of rebuilt our population (35 years it took to handle the level of population, which was before the IInd World War), with simultaneous reconstruction in the structure of urban and rural inhabitants (Table 2). Construction of large industrial plants and attempts to collectivization in agricultural areas, conducive to these processes. Turn of the century XX and XXI, brought a change in this trend. We can notice decreasing of population in urban areas, more increase in rural areas, and during the years 2011 and 2012, declining population in the country (negative natural increase).

Table 1: Population balance in Poland, the years 1946 - 2012

Specification	1946	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2012
	in thous.								
Urban areas	7602	9243	14401	17088	20979	23546	23670	23424	23336
Rural areas	16293	15792	15394	15570	14756	14527	14584	14733	15197
Total	23895	25035	29795	32658	35735	38073	38254	38157	38533

Source: Statistical Yearbook (Rocznik, 2013)

Table 2: Percentage of population in urban and rural areas in Poland, the years 1946 - 2012

Specification	1946	1950	1960	1970	1980	1990	2000	2005	2012
	in %								
Urban areas	31,8	36,9	48,3	52,3	58,7	61,8	61,9	61,4	60,6
Rural areas	68,2	63,1	51,7	47,7	41,3	38,2	38,1	38,6	39,4

Source: Statistical Yearbook (Rocznik, 2013)

In the Table 3 we can see, that small urban centers, down to 50 000 inhabitants, grow up their population, but largest cities were in the process of depopulating. It was concerned mainly of major cities, up to 200 thousands of inhabitants, who have lost their 2,3% of population.

Significant population growth occurred in the municipalities of 10 000 and more inhabitants (Table 4). Usually its areas are adjacent to the major urban centers, and traditionally play the role of "satellite space". They are usually equipped in underground utilities (water, sewerage, gas pipes etc.), and have a good road connection with "major city", too.

Table 3: Towns and urban population, the years 2000 - 2012

Groups of towns by number of population	number of towns in 2012	2000	2005	2010	2012	2000	2012
		urban population					
		in thous.				in % of total population	
Below 5000	318	903,5	914,1	967,7	973,7	2,4	2,5
5000-9999	181	1311,3	1338,3	1331,5	1286,3	3,4	3,3
10000-19999	186	2679,8	2663,7	2706,6	2705,7	7,0	7,0
20000-49999	136	4118,3	4157,7	4250,6	4256,9	10,7	11,0
50000-99999	48	3235,0	3290,4	3260,5	3240,7	8,5	8,4
100000-199999	22	3118,9	3065,7	3014,3	2996,1	8,2	7,8
200000 and more	17	8303,5	7993,8	7897,9	7876,8	21,7	20,4
Total	908	23670,3	23423,7	23429,1	23336,4	61,9	60,6

Source: Statistical Yearbook (Rocznik, 2008), (Rocznik, 2013)

Table 4: Gminas and rural population, the years 2000 - 2012

Groups of towns by number of population	number of gminas in 2012	2000	2005	2010	2012	2000	2012
		rural population					
		in thous.				in % of total population	
Below 2000	30	34,7	43,4	46,6	45,6	0,1	0,1
2000-4999	746	2876,5	2854,2	2904,0	2866,4	7,5	7,4
5000-6999	570	3666,9	3594,8	3434,4	3391,1	9,6	8,8
7000-9999	452	4101,5	3931,3	3727,8	3749,1	10,7	9,7
10000 and more	375	3904,1	4309,7	4822,8	5144,6	10,2	13,2
Total	2173	14583,7	14733,4	14935,6	15196,9	38,1	39,4

Source: Statistical Yearbook (Rocznik, 2008), (Rocznik, 2013)

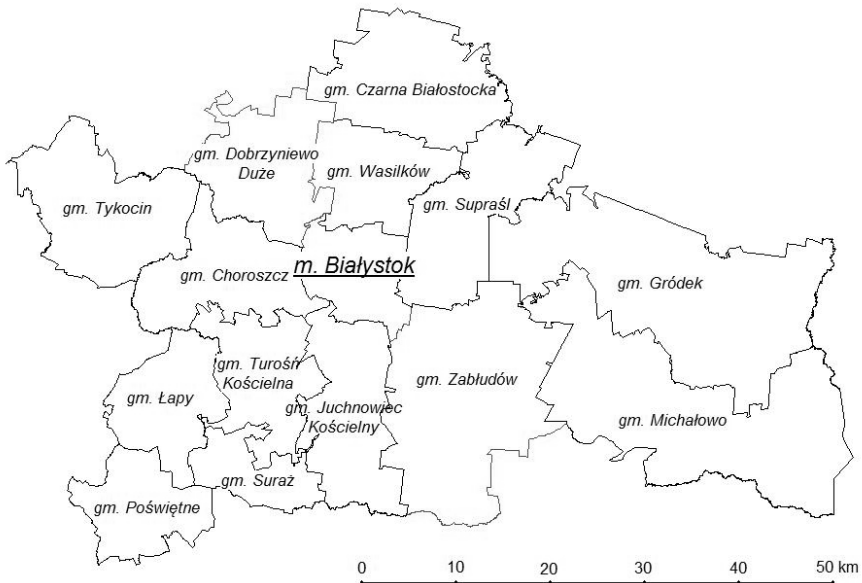
Extent of the phenomenon of the "new settlement"

Down strict limits suburbanisation phenomena is an impossible task. On the one hand, due to the "disorder" of existing ships in the vicinity of larger towns small towns, which are of the strong influence of the impact of an urban center, on the other hand, that same these centers also generate processes of suburbanization.

It can be assumed that the impact of an urban center on the processes of the "new settlements" have a radius of about 50 km. Support this communication issues: widespread transport of persons, organized communication collective (bus or train), and recently built a bicycle paths. Travel time to a larger urban center, using a car, bus or train, should not be longer than one hour, because it is the distance to daily overcome on the way to work, school, community centers, health care, etc.

All the problems associated with the phenomena of suburbanization, appropriate for the Polish, we can observe on the example of the Białystok district (Map 1).

Map 1: The Białystok district and its communes, relative to the city of Białystok

The city of Białystok has an average value type (295 000 inhabitants) and is a local central city, in the north - east Poland. The nearest towns are Suraż, Łapy, Choroszcz, Tykocin, Wasilków, Czarna Białostocka, Supraśl and Zabłudów. Their population ranges from 1 000 residents in Suraż to 16 000 residents in Łapy.

Spatial forms of "new settlement"

Just like every phenomenon, including the processes of suburbanization, after several years of development, may be subject to classification. Observed in the land district of Białystok "new settlement processes" can be classified as:

- complement complexes built-up areas of rural settlements;
- complement complexes built-up colonies in rural areas;
- creating new, complex residential areas among of agricultural lands and forests;
- creation of new, single seats among of agricultural land and forests (enclaves).

The first of the presented cases, associated with the "make-up complexes built-up areas of rural settlements" should be considered correct. Complement the existing buildings within the rural settlements in the area of the interior or in the immediate vicinity, adjacent to the existing buildings, is a natural practice, used traditionally in the district of Białystok. In this case, the "new settler", can take advantage of the available elements within the housing and utilities (access to the paved road, in most cases, it is a asphalt road, less with stone suface, access to water supply, sanitary sewer, and sometimes, network access power, a permanent telephone line, in the few settlements is also available gas network). Subsequent cases, introduce far-reaching changes in the rural landscape. Body type colony, creating accordance with the school of land consolidation in the interwar period, had the task of bringing economic center for farm land. Creating residential areas located in the area in colonial type, a challenge to the basic criterion for the existence of functional building type colony. Similar disturbances as landscape, will introduce building housing estates, in areas remote from existing buildings, both in the form of several or a dozen plots, as well as individual construction enclaves surrounded by rural land (agricultural use, though there are also such cases to contact complexes of agricultural and forest). These investments are not at all related to farming, and their appearance introduces dissonance comparable with the assumption of rural economic center in the city center.

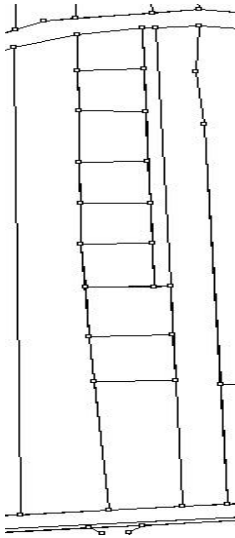
Changes in shaping the boundaries of agricultural property

Localization processes related to the implementation of the "new settlement", are often signs of acts disasters, which are more decision of the previous owner of agricultural property - rather than the result of a deliberate, planned the creation of residential complexes. On (Map 2) and (Map 3), are presented two examples of divisions of land, previously used for agriculture, in order to sell the plots for construction purposes. These are examples of changes in the configuration of the property boundaries, introduced in the name of the particular interests of the owner, without respect for the basic principles of spatial cohesion, the protection of the countryside or the ordinary rules of logic.

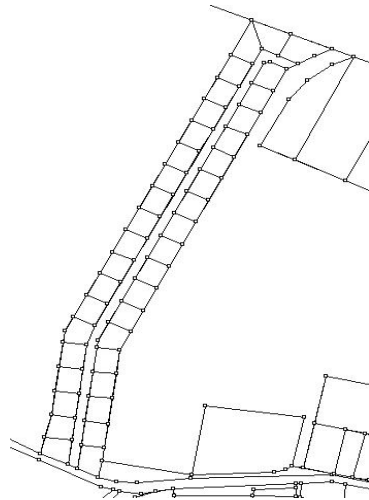
Map 2: The subject of the division, was the plot situated in the central part of the figure. Separated from her 9 plots for construction purposes and the access road. Example comes from village Paňki, municipality Choroszcz

Map 3: Example from village Juchnowiec Dolny, municipality Juchnowiec Kościelny. Parameters "of the plot of the original" allowed the separation by the middle of the access road and "two ladders" of building lots in the number of 39th Separate plots are surrounded by arable land

Map 2

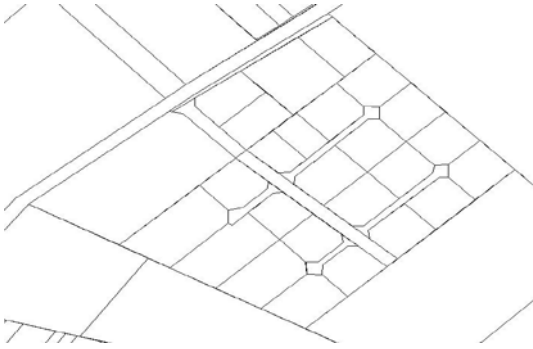
Map 3

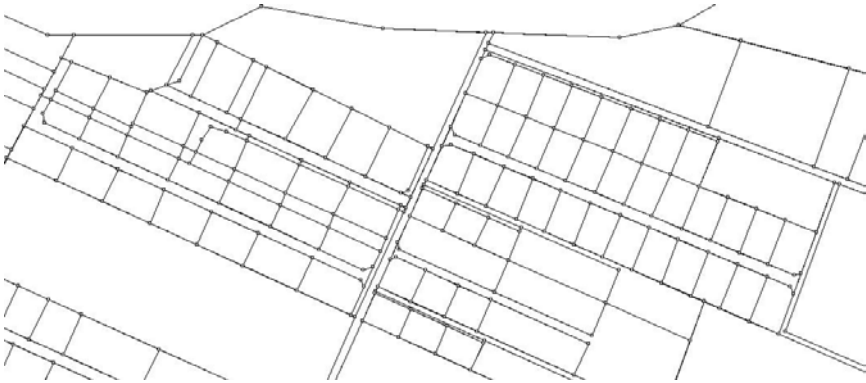
From the technical point of view, these divisions are flawless. Each of the separate parcels have spatial parameters, enabling the realization of the construction in terms of single-family housing. These plots also have access to public road use (from the property, the road is in accordance with the Decision approving the project division, or passes for compensation to the competent local municipality, or is owned by the previous owner, the establishment of the easement passage to separate plots for compensation incriminating owners - buyers separate parcels).

Possession of agricultural land on more favorable spatial parameters can be inspired to create entire compact settlements that are appropriate for urban areas (Map 4) and (Map 5).

Map 4: Barszczewo village, municipality Choroszcz. Example composition of settlements - enclaves on arable land in the immediate vicinity of the complex of private forests, on the south side

Map 5: Example of a compact housing. Ignatki village, municipality Juchnowiec Kościelny

Above, there were presented unit of division of agricultural property, with a view destined for construction purposes (in practice, most of these plots has already found new owners, for many of them were finished realization of buildings, or they are during realizing). The way in which these divisions affect the condition of the entire spatial surveying districts, shown in (Map 6).

Kuriany village is a typical example of spatial changes in owning and using grounds, in the neighborhood of city area. The village has lost its agricultural character, transforming the estate. Planning authority, was not able to organize space in a rational manner, villages directly adjacent to the city, lost their traditional landscape and functional properties.

Map 6: Village Kuriany, municipality Zabłudów. "Mosaic" location of land for single-family housing. Rural habitats - are located in the western part of the village

Conclusion

Presented at work issues are just some of the problems associated with the appearance of the rural areas of the "new settlement". The processes of suburbanization, should be considered a natural stage in the development of spatial forms of using and owning grounds (Nawrot, 2011). The study of progress of these phenomena, facilitate Internet available Geoinformation data (Kowalski, 2008), (Portal białostockiego geoportalu powiatowego, 2014). It is the actual source of information about spatial changes in this area.

Directions of suburbanization development, overtook the reaction of circles related to real estate, and responsible for it. The level of spatial problems and conflicts, has now become a fait accompli. We should expect that the effects of these processes remain a problem for many years. Giving to identify conflicts are:

- differences in land use (particularly disadvantageous for settlements adjacent to agricultural complexes appear to be agricultural practices such as the use of natural and artificial fertilizers, pesticides, etc.);
- variation in the domestic needs of the "new" and "old" inhabitant (supply sewerage, access to the Internet, access to education and universal health care);

- cultural differences "new settlers" (derived mainly from the cities, there born and educated) and existing residents, resulting in the breakdown of traditional rural communities; and others.

Noticeable has become, in recent years, a slowdown in investment processes in rural areas, in terms of housing. Accompanied by a decline in interest in buying plots in rural areas, and consequently, a decline in their prices. This is brought about by the economic crisis, more difficult to obtain, still very expensive loan, and, in a sense, saturation of the market. Despite these symptoms, it seems unlikely to be a quick revitalization of the rural areas in order to organize the processes of the "new settlement" because many construction projects, it became a *fait accompli*. Many of them take place in the nearby cities, making it difficult objectives such as improving the technical parameters of roads or construction of new road connections, for example by the form of bypasses (Gawryluk, 2012).

Spatial conflicts arise: business communities, rural development, business existing residents and "new settlers", require special attention. It is necessary to approach the municipality to verify the findings of local development plans and spatial development studs, for more informed decisions in the field of location-family housing. In order to secure investment areas in the field of single-family housing, reasonable seems to be the creation of the municipality, compact complexes within the communal land resources, as well as initiating revitalization programs, including areas already covered by the processes of the "new settlement".

Acknowledgements

The paper was prepared by project S/WBiIS/3/2013 Modelowanie procesów i obiektów w zastosowaniach inżynierskich i w gospodarowaniu przestrzeni.

References

- GAWRYLUK, D. 2012. *Budowa obwodnic szansą na odzyskanie rynków przez małe miasta (Ostrów Mazowiecka, Zambrów, Grajewo)*. Czasopismo Techniczne. Architektura R. 109, z. 3A, Politechnika Krakowska, Kraków, s. 205-209.
- KOWALSKI, P. J. 2008. *Techniczne aspekty redagowania i użytkowania serwisów geoinformatycznych*. Polski Przegląd Kartograficzny T. 40, nr 4, s. 337-348, Warszawa
- NAWROT, B. 2011. *Obszar metropolitalny jako propozycja zmian w systemie zarządzania lokalnego w Polsce; Wieloaspektowość samorządności gminnej w Polsce*, red. Nawrot B., Pokładecki J., Poznań, s. 169 - 186.
- PORTAL BIAŁOSTOCKIEGO GEOPORTALU POWIATOWEGO 2014. <http://bialystok.geoportal2.pl/map/www/mapa.php>

ROCZNIK STATYSTYCZNY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ 2008. Główny
Urząd Statystyczny. Warszawa.

ROCZNIK STATYSTYCZNY RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ 2013. Główny
Urząd Statystyczny. Warszawa.

Waldemar Łupiński, dr inż.

Zakład Informacji Przestrzennej

Wydział Budownictwa i Inżynierii Środowiska

Politechnika Białostocka

ul. Wiejska 45E, 15-351 Białystok, Polska

E-mail: w.lupinski@pb.edu.pl

ANALÝZA MANAŽMENTU POVODŇOVÝCH RIZÍK NA LOKÁLNEJ ÚROVNI NA PRÍKLADE OBCE NEVERICE

Lukáš Michaleje, Hilda Kramáreková

Abstract

This article is focused on the characteristics of the flood risk management on the local level. It is divided into a theoretical part and practical part. In the first part we define the term risk which is crucial in understanding the flood protection. The next section focuses on necessity the integrated flood management at the local level and protection of small communities from the effects of floods. The other part of the article is dedicated to the analysis the flood risk management in the municipality Neverice. After completing field research in June 2013 and April 2014, we collected enough information to characterize the measures implemented on water flow Drevenica and its river basin. Floods in 2010 and 2013 showed us how was the municipality was able to respond to crisis situations of this kind.

Keywords: flood, management, risk, Neverice municipality

Úvod

Pri ochrane pred povodňami sa po desaťročia formovali metódy a opatrenia zmierňujúce alebo úplne zabraňujúce vzniku akýchkoľvek škôd zapríčinených povodňami. Takzvaný inžiniersky prístup, ktorý sa sústreďoval na budovanie opatrení na vodných tokoch v osídlených oblastiach, neriešil problém veľkého množstva vody v povodí. V posledných rokoch sa aj v Slovenskej republike transformuje vnímanie ochrany pred povodňami od tradičného inžinierskeho prístupu k integrovanému povodňovému manažmentu. Podľa WMO a GWP (2004) je integrovaný povodňový manažment proces, ktorý v prístupe k povodňovému manažmentu spája rozvoj krajiny a vodných zdrojov v povodí v kontexte integrovaného manažmentu vodných zdrojov. Jeho cieľom je maximálne využiť potenciál záplavových území a minimalizovať straty na životoch. Pre lepšie fungovanie integrovaného povodňového manažmentu je dôležité identifikovať všetky zložky krajiny a ich prepojenie, ako aj subjekty a procesy, v ktorých sa ich spoločnosť dotýka.

Integrovaný povodňový manažment na lokálnej úrovni

Integrovaný manažment sa skladá z dvoch častí, ktorými sú podľa Schanzeho (2006), Mayera, Scheuera, Haaseho (2009) a Solína (2011) hodnotenie povodňového rizika a voľba vhodnej protipovodňovej stratégie. Pre hodnotenie

povodňového rizika je dôležitá znalosť pojmu riziko, ktorý Organizácia spojených národov (UN, 1992) definuje nasledovne: „Riziko je očakávaná strata na životoch alebo škoda na majetku a ekonomických aktivitách, ktorá vzniká pri danom nebezpečenstve v určitej oblasti a za určité obdobie“. Pri takomto vnímaní rizika môžeme s určitosťou tvrdiť, že hustejšie osídlené oblasti a oblasti s koncentrovanou hospodárskou aktivitou sú viacej ohrozené ako oblasti vidieka, kde sú tieto rozptýlené. Výber vhodnej protipovodňovej stratégie podľa WMO a GWP (2004) závisí od hydrologických podmienok a hydraulической charakteristiky riečneho systému. Solín (2011) doplná ako kritérium pre výber vhodnej protipovodňovej stratégie práve znalosť povodňového rizika a jeho variability v priestore a štruktúre. Povodňovou hrozbou a povodňovým rizikom na lokálnej úrovni sa aktuálne zaoberali aj Vojtek (2014) i Jakubcová, Grežo (2014).

Devastujúce povodne na konci deväťdesiatych rokov prinútili vládu Slovenskej republiky k systematickému riešeniu ochrany pred povodňami. Program protipovodňovej ochrany SR do roku 2010 bol schválený 19. januára 2000. Prioritou pri ochrane územia pred povodňami sa stali oblasti s vysokou koncentráciou obyvateľstva a hospodárskej činnosti: Bratislava, Banská Bystrica a Prešov. Podľa Analýzy stavu protipovodňovej ochrany na území Slovenskej republiky (2013) boli celkové náklady vyčíslené na 589 729 802 €, z ktorých 82 %, čiže 484 498 439 €, bolo poskytnutých Slovenskému vodohospodárskemu podniku š.p.. Program sa v protipovodňovej ochrane zaoberal všetkými zložkami zasahujúcimi do oblasti povodní, a to: vodným hospodárstvom, územným plánovaním, poľnohospodárstvom aj lesným hospodárstvom.

Povodňové riziko, ktoré znášajú obce, tak zostalo zabudnuté a opatrenia sa realizovali len vo veľmi ohrozených oblastiach. Obce, ako najmenšie administratívne územia v rámci prenesených kompetencií zo štátnej správy, napriek tomu musia vykonávať kroky vedúce k ochrane osôb, subjektov a ich majetku pred nepriaznivým vplyvom povodne. Zároveň spolupracujú s okresným úradom, okresným riaditeľstvom Hasičského a záchranného zboru a Slovenským vodohospodárskym podnikom, š. p. (ďalej SVP). Pri vyššie spomínanej činnosti má obec podľa Zákona č. 7/2010 Z. z. o ochrane pred povodňami (2010) zabezpečiť viaceré úlohy.

1. Úlohy v oblasti prevencie pred povodňami

Obec spolupracuje so SVP na vypracovaní predbežného hodnotenia povodňového rizika, návrhoch plánov manažmentu povodňového rizika a tvorbe opatrení zabraňujúcich kumulácii vody vo vodnom toku. Ďalej vypracúva povodňový plán zabezpečovacích prác a povodňový plán záchranných prác, zabezpečuje činnosť povodňovej komisie a oznamuje termín povodňových prehliadok a zúčastňuje sa na ich.

2. Úlohy vykonávané počas povodne

Vyhlasuje a odvoláva II. a III. stupeň povodňovej aktivity a mimoriadnu situáciu na území obce, zabezpečuje hliadkovú službu. Dozerá na vykonanie opatrení na

ochranu pred povodňami na objektoch vo vzťahu k osobám na vodnom toku alebo inundačnom území, požaduje od fyzických osôb pomoc pri ochrane pred povodňami, vypracúva priebežné správy a poskytuje obyvateľom pomoc v nepriaznivej situácii spôsobenej povodňou.

3. Úlohy vykonávané po povodni

Svojou činnosťou zaisťuje obnovenie podmienok pre život ľudí a hospodársku činnosť, sumarizuje škody spôsobené povodňami a následne zhotovuje súhrnnú správu o priebehu povodní.

Okrem inštitucionálnych a finančných nárokov, ktoré sú kladené na obce, povodňové riziko je všeobecne navýšené aj dôsledkom klimatickej zmeny. Podľa WMO (2014) je „klimatická zmena proces, ktorý je vedcami pozorovaný od začiatku 20. storočia. Táto zmena, ktorá sa tiež nazýva globálne otepľovanie, nie je spôsobená žiadnym prírodným procesom a jej priebeh je rýchlejší ako pri iných zmenách klímy zaznamenaných v minulosti. Preto vznikol veľký záujem o jej význam pre ľudskú populáciu“. Klimatická zmena spôsobená zvýšením povrchovej teploty Zeme z 15,5 °C na 16,2 °C v priebehu posledných 100 rokov (WMO, 2014), zvyšuje pravdepodobnosť výskytu extrémnych zrážok, ako to uvádza aj Fowler a Hennessy (1995). Hlavným dôsledkom takýchto zrážok sú príválové povodne (flash floods), podľa APFM (2007) veľké povodne, ktoré kulminujú za krátku dobu – menej ako šesť hodín. Takéto povodne sa vyskytli na Slovensku v roku 2010, ktorý bol z hľadiska povodňových udalostí najpočetnejší. Celkové finančné prostriedky vynaložené na povodňové práce a škody boli vyčíslené na 526 658 867 €, čo bolo viac ako za posledných desať rokov spolu (Stratégia protipovodňovej ochrany do roku 2020, 2. časť, 2013).

Analýza integrovaného povodňového manažmentu v obci Neverice

Na skúmanie tvorby a implementáciu manažmentu povodňových rizík sme zvolili obec Neverice. Cez obec preteká potok Drevenica, ktorý v posledných rokoch spôsobuje povodne práve v centre obce. Tieto sú spôsobené hlavne príválovými dažďami, dlhotrvajúcimi dažďami a topením snehu. Ďalším dôvodom pre výber tejto obce bolo skúmanie spôsobov, akými sa vie malá samospráva vysporiadať s povodňami. V rámci predbežného hodnotenia povodňového rizika na čiastkovom povodí Váhu sú Neverice označené ako geografická oblasť s pravdepodobným výskytom potenciálne významného povodňového rizika.

Neverice sa nachádzajú vo východnej časti okresu Zlaté Moravce. Zo severu hraničia s obcou Ladice, zo západu s obcou Sľažany, západnú a južnú hranicu majú spoločnú s obcou Beladice a z východu susedia s obcou Jelenec. Celková rozloha územia obce je 5,96 km², (Štatistický úrad SR, 2014) z čoho až 90 % tvorí poľnohospodárska pôda. Potok Drevenica má podľa Predbežného hodnotenia povodňového rizika v čiastkovom povodí Váhu (2011) celkovú dĺžku 22,66 km a plochu povodia 120,39 km².

Začiatky ochrany pred povodňami v Nevericiach sa spájajú s úpravou koryta potoka Drevenica. Prvé úpravy toku sa začali v Beladiciach v roku 1954, nasledovala Nová Ves nad Žitavou v rokoch 1963 až 1964, v Nevericiach bola Drevenica upravená v roku 1977. Tieto úpravy boli dôsledkom vtedajšieho hospodárenia vykonané tak, aby sa chránila okolitá poľnohospodárska pôda pred zaplavením, nakoľko v tej dobe mala vyššiu hodnotu. Následkom týchto opatrení sa zrýchlil tok vody v koryte, čo malo za následok jej rýchlejšiu akumuláciu v zastavaných častiach obcí a teda aj v Nevericiach. Povodne sa tu vyskytovali v jarňách mesiacoch v období topenia snehu, kedy sa vplyvom dažďov zvýšilo množstvo vody v krajine na takú hranicu, ktorú už vodné toky nedokázali udržať. Medzi ďalšie príčiny patrí intenzívna zrážková činnosť v krátkom časovom období na malom území počas letných mesiacov. Pretože zákony do roku 2010 nepredpisovali obecným samosprávam vyhotovovať záznamy o povodniach na ich území, informácie o povodniach (dátumy trvania a ich príčiny) sa nám nepodarilo získať. Podľa výpovedí obyvateľov obce môžeme uviesť, že povodne sa tu objavovali za podmienok, ktoré sme popísali vyššie, od roku 1977.

Povodeň v roku 2010 bola zapríčinená hlavne privalovými dažďami. Podľa Súhrnnej správy o priebehu, povodňových následkoch a vykonaných opatreniach obce Neverice za obdobie 30. 5. 2010 – 7. 6. 2010 sa 30. 5. spustil prudký dážď. Povrchový odtok z polí a ciest naplnil potok Drevenica, zatiaľ však nedošlo k jeho vyliatiu. Ďalšie spadnuté zrážky toho istého dňa už spôsobili zaplavenie okolitého územia a bol vyhlásený III. stupeň povodňovej aktivity. Bolo zaplavených 8 rodinných domov, priestory podnikateľského subjektu, PD Neverice a viacerých studní. Následkom veľkého množstva vody sa narušili základy na rodinnom dome č. 228, čo rozhodlo o jeho následnom zbúraní.

Súhrnná správa o priebehu povodňových následkoch a vykonaných opatreniach obce Neverice za obdobie 30. 5. 2010 – 7. 6. 2010 ďalej podáva hodnotenie celej povodne. Obec bola na povodne slabo pripravená, množstvo piesku a vriec bolo nedostatočné. Najväčším problémom bol práve spomínaný ľavý breh od mosta na Hlavnej ulici, ktorý bude potrebné navýšiť. Povodeň taktiež poukázala na potrebu udržiavanie čistého koryta potoka.

Na obr. 1 môžeme vidieť, aké množstvo vody bolo v koryte Drevenice počas povodne v roku 2010 a aký je normálny vodný stav. Obr. 2 nám ukazuje zničené oplotenie, ktoré prehradzuje Drevenicu v Poľnohospodárskom družstve Neverice. Oplotenie bolo tlakom vody oddelené od vrchnej konštrukcie a odplavené.

Obr. 1: Porovnanie vodného stavu na Drevenici počas povodne v roku 2010 a v roku 2014 (vľavo povodeň jún 2010, vpravo normálny stav apríl 2014)

Figure 1: Comparison of water levels on Drevenica during the floods in 2010 and 2014 (on left flood in June 2010, on right normal situation in April 2014)

Zdroj: Interné materiály SVP (2010), Michaleje (2014)

Obr. 2: Porovnanie vodného stavu na Drevenici pri Poľnohospodárskom družstve Neverice (vľavo povodeň jún 2010, vpravo normálny stav apríl 2014)

Figure 2: Comparison of water levels on Drevenica near Agriculture farm Neverice (on left flood in June 2010, on right normal situation in April 2014)

Zdroj: Interné materiály SVP (2010), Michaleje (2014)

Následkom intenzívnych dažďov a zvýšenej teploty vzduchu spôsobujúcej topenie snehu sa 30. 3. 2013 začala zvyšovať hladina Drevenice, ale nedošlo k jej vyliatiu. Podľa Súhrnnej správy o priebehu povodne, jej následkoch a vykonaných opatreniach obce Neverice za obdobie 31. 3. 2013 – 1.4. 2013 bol tretí stupeň povodňovej aktivity vyhlásený o 10:45 hod. Začalo sa s napĺňaním vriec pieskom a ich ukladaním do ochranného múru ohrozených rodinných domov. K ich zatopeniu nedošlo a škody spôsobila iba zvýšená hladina podzemnej vody v pivniciach a studniach.

Terénny výskum v obci Neverice

Terénny výskum sme realizovali v dvoch fázach. Prvýkrát sme obec navštívili v júni roku 2013, kedy sme vyhotovili fotografie potoka Drevenica a jeho blízkeho okolia. Začiatkom apríla 2014 sme obec opätovne navštívili a odfotovali sme tie isté miesta. Na základe týchto fotografií sme vyhotovili tri porovnania, ktoré nám dokumentujú, ako sa situácia zmenila za jedenásť mesiacov.

Bolo očistené koryto od plavenín a sedimentov a brehy od prebytočnej vegetácie. Na obr. 3 môžeme vidieť časť koryta od mostu na Hlavnej ulici po lávku pre peších. V júni roku 2013 bolo koryto zaplavené sedimentmi, na ktorých rástla vegetácia obmedzujúca prietok vody na úzky pás, čo môžeme vidieť na fotografii vľavo. Po úprave bolo koryto vyčistené, avšak pravá strana koryta ostáva nezabezpečená a je náchylná k vodnej erózii.

Obr. 3: Koryto Drevenice pod mostom na Hlavnej ulici (vľavo jún 2013, vpravo apríl 2014)

Figure 3: Stream channel of Drevenica under the bridge on Main street (on left in June 2013, on right in April 2014)

Zdroj: Michaleje (2013, 2014)

Problémovým je znečistenie koryta pod mostom na Hlavnej ulici. Výpusty cestnej kanalizácie do Drevenice na obr. 4 pri moste na Hlavnej ulici sú zanesené odpadom z cesty a plavenín z rieky, ktoré sa tu zachytávajú. Vegetácia ich spevňuje, avšak následná povodňová vlna ich môže odniesť nižšie po toku na oplotenie PD Neverice, ktoré prehradzuje tok.

PD Neverice vytvorila konštrukciu, ktorej primárnou funkciou je ochrana jeho majetku (obr. 5). Pri povodni však pôsobí ako hrablice zachytávajúce plaveniny. Tieto môžu spočiatku spôsobiť vzdutie toku a pri väčšom nápore aj poškodenie celej konštrukcie, ako sa tomu stalo aj pri povodniach v roku 2010. Kusy tohto oplotenia môžu na nižších častiach vodného toku spôsobiť väčšie škody ako plaveniny biologického charakteru (konáre), nakoľko odolávajú väčšiemu tlaku a sú aj plošne väčšie.

Obr. 4: Priestor medzi mostom na Hlavnej ulici a lávkou pre peších (vľavo jún 2013, vpravo apríl 2014)

Figure 4: Area between bridge on Main street and bench (on left in June 2013, on right in April 2014)

Zdroj: Michaleje (2013, 2014)

Obr. 5: Oplotenie PD Neverice (vľavo jún 2013, vpravo apríl 2014)

Figure 5: Fence of Agriculture farm Neverice (on left in June 2013, on right in April 2014)

Zdroj: Michaleje (2013, 2014)

Záver

Analýzou protipovodňových opatrení v obci Neverice sme dospeli k zisteniu, že obec vynakladá dostatočné prostriedky pri ochrane majetku a zdravia a životov obyvateľov obce. Okrem čistenia koryta potoka Drevenica plánuje v budúcnosti aj s úpravou problémových brehov a ich navýšením oproti okolitému terénu. Samospráva spolupracuje aj s miestnym poľnohospodárskym družstvom a to nielen pri povodňových zabezpečovacích prácach, ale taktiež vytvára podmienky na svahoch v okolí obce pre lepšiu retenčnú schopnosť krajiny výsadbou viacročných plodín. Snaha samosprávy však veľakrát nestačí, dôležité je, aby sa na tejto časti obecného života podieľali aj občania, pretože sú to práve ich domovy, ktoré sú vystavené riziku povodní.

Literatúra

- Analýza stavu protipovodňovej ochrany na území Slovenskej republiky. 2013. [online]. 2013. Dostupné na internete: <<http://www.minzp.sk/sekcie/temy-oblasti/voda/ochrana-pred-povodnami/informacie-priebehu-nasledkoch-povodni-od-roku-2001/>>.
- APFM. 2007. *Guidance on Flash Flood Management, Recent Experiences from Central and Eastern Europe*, 2007. [online]. Dostupné na internete: <http://www.gwp.org/Global/GWP-CEE_Files/Regional/Floods-guidance.pdf>
- FOWLER, A. M. – HENNESSEY, K. J. 1995. Potential impacts of global warming on the frequency and magnitude of heavy precipitation. In *Natural Hazards*. vol. 11, no. 3, pp. 283-303. ISSN 0921-030X.
- JAKUBCOVÁ, A. – GREŽO, H. 2014. Vplyv fyzicko-geografických osobitostí územia na výskyt extrémnych prírodných rizík v ohrozených regiónoch Slovenska. Nitra : UKF, 2014. 123 s. ISBN 978-80-558-0672-3.
- MEYER, V. – SCHEUER, S. – HAASE, D. 2009. A multicriteria approach for flood risk mapping exemplified at the Mulde river, Germany. In *Natural Hazards*. vol. 48, no. 1, pp. 17-39. ISSN 1573-0840.
- Predbežné hodnotenie povodňového rizika v čiastkovom povodí Váhu. (2011) : Ministerstvo životného prostredia Slovenskej republiky, 2011. [online] Dostupné na internete: <<http://www.minzp.sk/sekcie/temy-oblasti/voda/ochrana-pred-povodnami/manazment-povodnovych-rizik/predbezne-hodnotenie-povodnoveho-rizika-2011.html>>
- SCHANZE, J. 2006. Flood risk management – a basic framework. In: Schanze, J., Zeman, E., Marsalek, J. 2006. *Flood Risk Management – Hazards, Vulnerability and Mitigation Measures*, p. 149-167. ISBN 978-1-4020-4598-1
- SOLÍN, Ľ. 2011. Hodnotenie povodňového rizika – súčasný stav výskumu. In *Manažment povodí a povodňových rizík : zborník príspevkov* [online] Dostupné na internete: <http://www.vuvh.sk/download/ManazmentPovodi_rizik/zbornik>

- Prispevkov/Konferencia/Prispevky/SekciaD/Solin.pdf>. ISBN 978-80-89062-83-6
- Stratégia protipovodňovej ochrany do roku, 2020. (2013) [online]. Dostupné na internete: <<http://www.minzp.sk/sekcie/temy-oblasti/voda/ochrana-pred-povodnami/strategia-protipovodnej-ochrany-sr-do-roku-2020/>>
- Súhrnná správa o priebehu povodňových následkoch a vykonaných opatreniach obce Neverice za obdobie 30. 5. 2010 – 7. 6. 2010. Obecný úrad : Neverice, 2010. 2 s.
- Súhrnná správa o priebehu povodne, jej následkoch a vykonaných opatreniach obce Neverice za obdobie 31. 3. 2013 – 1.4. 2013. Obecný úrad : Neverice, 2013. 2 s.
- Štatistický úrad SR. 2014. RegDat. Rozloha v km² podľa: územie a rok. 2014 [online]. Dostupné na internete: <<http://slovak.statistics.sk/>>.
- UN. 1992. *Internationally agreed glossary of basic terms related to disaster management*. 1992. United Nations Department of Humanitarian Affairs, Geneva. [online] Dostupné na internete: <<http://reliefweb.int/sites/reliefweb.int/files/resources/004DFD3E15B69A67C1256C4C006225C2-dha-glossary-1992.pdf>> .
- VOJTEK, M. 2014. Povodňová hrozba a povodňové riziko na príklade povodia Vyčomy. Nitra : UKF, 2014. 238 s. ISBN 978-80-558-0630-3.
- WMO. 2014. *Causes of Climate Change*. 2014. [online]. Dostupné na internete: <http://www.wmo.int/pages/themes/climate/causes_of_climate_change.php>.
- WMO - GWP. 2004. *Integrated flood Management*. APFM Technical Documents No. 1. 2004. World Meteorological Organization and Global Water Partnership, Geneva. 28 s.
- Zákon Národnej rady Slovenskej republiky č. 7/2010 Z. z. o ochrane pred povodňami, 2010. 31 s.

ANALYSIS OF FLOOD RISK MANAGEMENT AT THE LOCAL LEVEL ON THE EXAMPLE OF NEVERICE MUNICIPALITY

Summary

In the paper we summarize the basic characteristics of the flood risk management. We defined the basic term risk which is the core of the concept of the flood risk management. In analysis of flood control in the Slovak Republic we have demonstrated the attention to areas with a high concentration of population and economic activities while rural area remained more or less unresolved, mainly because of the lack of funds allocated for flood control. Small municipalities have more problems with flooding arising from underfunding and personal resources issue. While global climate change causes the increasing number of extreme weather types, which result in flash floods, there is need for increase efforts to

create an appropriate strategy for the flood management in the municipality.

To understand better the obstacles and methods, which were used in the management of flood risk, we decided to explore a real example of fighting the flood. For our research we chose municipality Neverice, which has long-standing problem with spring floods caused by melting snow and flash floods. The stream Drevenica flows through the municipality. Modifications of stream flow in the years 1963, 1964 and 1977 have had negative consequences and increased the flood risk in the municipality. We managed to get only reports of floods from years 2010 and 2013 since before 2010 there had not been need of summary reports. In 2010, which was destructive year as far flooding is concerned. It was caused by heavy precipitation and it has flooded several houses. The stability of one house was damaged and it had to be demolished. In 2013, due to increased temperature and rain, water level in Drevenica rose again. Thanks to the municipality inhabitants' prompt intervention the stream did not flood the municipality. Damage was caused by increased groundwater level which flooded cellars of several houses near Drevenica.

To better understand the functioning of the flood risk management in the municipality Neverice we completed field research in two phases. In the first phase in June 2013 we have become familiar with the environment of the municipality, stream Drevenica and methods that the municipality use in defense against flooding. We took pictures of several places on stream and after analysis, we found deficiencies, which could cause more damage if flood occurred. In April 2014, we visited these places again so we could create a comparison that shows us how the stream Drevenica changed eleven months later.

Considering the analysis results, we can say that the community is able to fulfill the function of the flood protection in spite of difficult conditions. However, citizens should not rely on the self-government and should also contribute to the protection against flood.

Mgr. Lukáš Michaleje

Geografický ústav SAV

Štefánikova 49, 814 73 Bratislava

E-mail: geoglumi@savba.sk

RNDr. Hilda Kramáreková, PhD.

Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF v Nitre

Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra

E-mail: hkramarekova@ukf.sk

PIELGRZYMKI I TURYSTYKA RELIGIJNA W POLSCE PO TRANSFORMACJI USTROJOWEJ 1989 r.

Franciszek Mróz

Abstract

This paper analyses the development of pilgrimages and religious tourism in Poland after the political transformations of 1989. The analysis concerns four time periods: I. 1989-2004, II. 2004-2007, III. 2008-2013 and IV. After 27 April 2014.

Keywords: religious tourism, pilgrimages, sanctuary, pilgrimage centre, pilgrimage trail, spatial range of the influence of a sanctuary

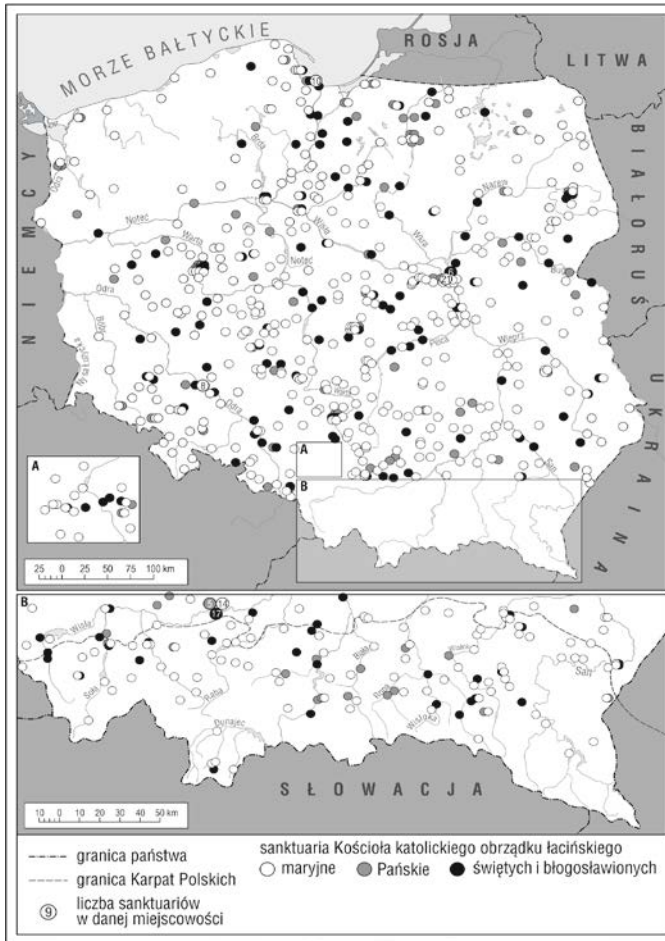
Wprowadzenie

Od wielu lat w krajach wysokorozwiniętych oraz w państwach Europy Środkowo-Wschodniej obserwuje się narastający proces sekularyzacji życia publicznego i laicyzacji społeczeństw. Pomimo tych procesów oraz rosnącego rozdziału wiary od życia, w ostatnim dwudziestoleciu rejestruje się stały wzrost zainteresowania podróżami o motywach religijnych i religijno-poznawczych.

Pielgrzymowanie oraz turystyka religijna należą obecnie do najpopularniejszych form ruchu turystycznego w Polsce. Polska odgrywa bez wątpienia wiodącą rolę w europejskiej sieci ośrodków pielgrzymkowych. Na szczególne podkreślenie, zasługują bowiem wyniki badań, według których na terenie Polski funkcjonuje ponad 840 sanktuariów (stan na 1 stycznia 2014 r.) związanych przede wszystkim z Kościołem rzymskokatolickim (ryc. 1). Wśród nich zdecydowanie dominują sanktuaria maryjne (ponad 570 ośrodków). Sanktuariów poświęconych Jezusowi Chrystusowi, nazywanych w polskiej literaturze sanktuariami Pańskimi, jest 100 – czyli 12% ogólnej liczby sanktuariów. Pozostałe ośrodki pielgrzymkowe to sanktuaria świętych i błogosławionych – jest ich ponad 170.

W 2014 r. główne polskie centra pielgrzymkowe (sanktuaria o randze międzynarodowej, krajowej i ponadregionalnej) odwiedziło ponad 12 mln osób. Z każdym rokiem wzrasta także ruch pielgrzymkowy do rawosławnych ośrodków pielgrzymkowych oraz pielgrzymek chasydów do grobów cadyków.

Ryc. 1: Sanktuaria Kościoła katolickiego w Polsce (stan na 1 stycznia 2014 r.)
 Figure 1: Sanctuaries of the Catholic Church in Poland (as of 1 January 2014).

Opracowanie: Franciszek Mróz (2014)

W prezentowanym opracowaniu dokonano analizy rozwoju pielgrzymek oraz turystyki religijnej w Polsce po transformacji ustrojowej 1989 r., w czterech przedziałach czasowych:

I. Lata 1989-2004 – okres urynkowienia zasad funkcjonowania gospodarki turystycznej oraz wyraźnego rozwoju pielgrzymek i turystyki religijnej związanego m.in. z pielgrzymkami papieża Jana Pawła II do Polski, obchodami Wielkiego Jubileuszu Chrześcijaństwa w 2000 r., beatyfikacją i kanonizacją nowych

błogosławionych i świętych, a także z rozwojem kultu Bożego Miłosierdzia.

II. Lata 2004-2007 – okres gwałtownego rozwoju pielgrzymek i turystyki religijnej po wejściu Polski do Unii Europejskiej (1.V.2004 r.) oraz po śmierci papieża Jana Pawła II (2.IV.2005 r.).

III. Lata 2008-2013 – okres stabilizacji ruchu pielgrzymkowego i turystyki religijnej po przystąpieniu Polski do strefy Schengen oraz w oparciu o nowe szlaki pielgrzymkowe (m.in. szlaki Papieskie oraz Drogę św. Jakuba).

IV. Okres po 27 kwietnia 2014 r. – okres rozwoju pielgrzymowania i turystyki religijnej po kanonizacji Jana Pawła II oraz przygotowań do Światowych Dni Młodzieży w Krakowie w 2016 r.

Opracowanie ma charakter przyczynkowy i stanowi podstawę do dalszych badań.

Rozwój pielgrzymowania i turystyki religijnej w Polsce w latach 1989-2004

Rozwój pielgrzymowania i turystyki religijnej po transformacji ustrojowej w 1989 r. w Polsce był wynikiem wielu czynników – religijnych, historycznych, geograficznych, ekonomicznych i polityczno-społecznych (ryc. 2), z których na pierwszy plan wysuwają się przede wszystkim: przemiany polityczne, gospodarcze i społeczne, pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Polski, rozwój kultu Bożego Miłosierdzia w formach proponowanych przez św. s. Faustynę Kowalską, obchody Wielkiego Jubileuszu Chrześcijaństwa 2000 r., beatyfikacje i kanonizacje polskich świętych i błogosławionych przez Jana Pawła II.

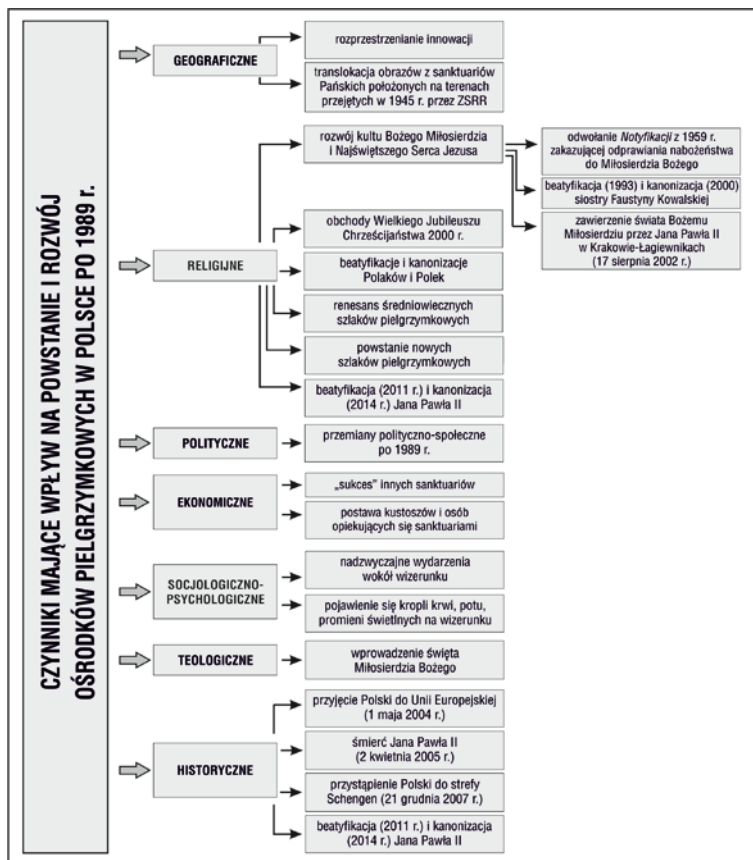
Przełomowym wydarzeniem w dziejach Kościoła katolickiego i Polski był wybór metropolity krakowskiego kard. Karola Wojtyły na Papieża (16 października 1978 r.) oraz powstanie Niezależnego Samorządnego Związku Zawodowego „Solidarność” (sierpień 1980 r.). Oba te wydarzenia uświadomiły Polakom ich narodową tożsamość i suwerenność, oraz zadecydowały o upadku ustroju komunistycznego w Polsce. W dniach 4 i 18 czerwca 1989 r. odbyły się w Polsce, pierwsze po II wojnie światowej, częściowo wolne wybory parlamentarne. Wyniki tych wyborów uznaje się za decydujący moment w rozpoczęciu w Polsce przemian politycznych i transformacji systemowej.

Transformacja ustrojowa w 1989 r. rozpoczęła nowy etap funkcjonowania ośrodków pielgrzymkowych i dynamiczny rozwój pątnictwa w Polsce. W kolejnych latach nastąpił proces urynkowania zasad funkcjonowania gospodarki turystycznej. Ogromny wpływ na rozwój polskich sanktuariów odegrały pielgrzymki papieża Jana Pawła II do Polski, a także wyniesienie na ołtarze przez papieża polskich świętych i błogosławionych. Św. Jan Paweł II w trakcie Pontyfikatu odbył VIII pielgrzymek do Ojczyzny, z których pięć podróży apostolskich przypadło po 1989 r.: IV pielgrzymka (I etap w dniach 1-9 czerwca 1991 r., II etap: 13-20 sierpnia 1991 r.), V pielgrzymka (22 maja 1995 r.), VI pielgrzymka (31 maja – 10 czerwca 1997 r.), VII pielgrzymka (5-17 czerwca 1997

r.) i VIII pielgrzymka (16-19 sierpnia 2002 r.). Podczas pielgrzymek do Polski papież Jan Paweł II dokonał wielu beatyfikacji i kanonizacji. Należy podkreślić, że Jan Paweł II kanonizował 9 Polek i Polaków: Maksymiliana Maria Kolbe (kanonizowany 10.X.1982 r.), Alberta Chmielowskiego (12.XI.1989 r.), Rafała Kalinowskiego (17.XI.1991 r.), Jadwigę Andegawęńską (8.VI.1997 r.), Jana z Dukli (10.VI.1997 r.), księżną Kingę (16.VI.1999 r.), siostrę Faustynę Kowalską (30.IV.2000 r.), biskupa Józefa Pelczara (18.V.2003 r.) oraz Urszulę Ledóchowską (18.V.2003 r.).

Ryc. 2: Czynniki mające wpływ na rozwój powstanie i rozwój ośrodków pielgrzymkowych w Polsce po 1989 r.

Figure 2: Factors affecting the establishment and development of pilgrimage centres in Poland after 1989

Źródło: opracowanie własne

Do chwały ołtarzy Jan Paweł II wyniósł 155 osób pochodzących z Polski. Następnym tych kanonizacji i beatyfikacji było erygowanie dekretem miejscowego biskupa kilkudziesięciu sanktuariów poświęconych nowym świętym i błogosławionym. W grupie tych ośrodków pielgrzymkowych na szczególną uwagę zasługuje Niepokalanów (sanktuarium o randze międzynarodowej związane z kultem św. Maksymiliana Marii Kolbego), a także sanktuaria: św. bpa Józefa Sebastiana Pelczara w Korczynie i w Przemyślu, św. abpa Józefa Bilczewskiego w Wilamowicach, św. Brata Alberta w Krakowie, św. Rafała Kalinowskiego w Czernej, św. Jana z Dukli w Dukli, św. Jadwigi Królowej w Krakowie, św. Kingi w Starym Sączu, św. s. Faustyny Kowalskiej w Krakowie i w Świnicach Warckich, św. Urszuli Ledóchowskiej w Pniewach, bł. Karoliny Kózkówny w Zabawie, bł. Honorata Koźmińskiego w Nowym Mieście nad Pilicą, bł. Anieli Salawy w Sieprawiu, bł. Wincentego Frelichowskiego w Toruniu, bł. Sancji Szymkowiak w Poznaniu oraz bł. Wincentego Lewoniuka i 12 towarzyszy w Pratulinie.

Przemiany polityczne po 1989 r. w Polsce zapoczątkowały również zmiany w sieci ośrodków pielgrzymkowych. W wielu sanktuariach przystąpiono do stopniowej rozbudowy infrastruktury pielgrzymkowej oraz prac renowacyjnych, których przeprowadzenie w okresie komunistycznym było praktycznie niemożliwe. Od początku lat 90. XX wieku zaczęły również powstawać regionalne i lokalne szlaki pielgrzymkowe związane głównie z papieżem Janem Pawłem. Szlaki Papieskie objęły sieć szlaków pieszych (głównie górskich), rowerowych i kajakowych którymi wędrował ks. Karol Wojtyła – późniejszy papież Jan Paweł II (F. Mróz, 2014).

Pierwsze dwudziestolecie po transformacji ustrojowej w Polsce odznaczało się także w religijności polskiej wzmocnionym procesem aktów koronacji wizerunków maryjnych. W latach 1990-2011 w Polsce, na mocy bulli papieskiej dokonano w sumie 89 aktów koronacyjnych (w tym 12 aktów rekoronacyjnych i powtórnych koronacji) wizerunków Najświętszej Maryi Panny: 68 obrazów, 19 figur, 1 ikona i 1 malowidło ścienne (F. Mróz, Ł. Mróz, 2012). Należy podkreślić, że z tej grupy aż 21 wizerunków Matki Bożej koronował papież Jan Paweł II (Jodłówka, Łukawiec, Kielce, Łomża, Elk, Kalisz-Niedźwiady, Wadowice, Darłowo, Wrocław, Krzeszów, Gniezno, Skulsk, Haczów, Jaśliska, Wielkie Oczy, Jamna, Wejherowo, Warszawa, Jaworzno, Wadowice i Bydgoszcz). Koronacje obrazów maryjnych przeprowadzone w 2000 r. wpisywały się w specjalny program duszpasterski poszczególnych sanktuariów realizowany z okazji Roku Świętego 2000.

W ostatnim dziesięcioleciu XX wieku nastąpił w Polsce ogromny rozwój kultu Bożego Miłosierdzia w formach proponowanych przez siostrę Faustynę Kowalską. Rozwój ten wiązał się przede wszystkim z beatyfikacją (18.IV.1993 r.), a następnie kanonizacją (30.IV.2000 r.) siostry Faustyny – Apostołki Bożego Miłosierdzia. Należy przypomnieć, że w 15 kwietnia 1978 r. Święta Kongregacja Doktryny Wiary odwołała *Notyfikację* z 1959 r., która zakazywała

rozpowszechniania obrazu i nabożeństwa do Miłosierdzia Bożego w formach proponowanych przez siostrę Faustynę. Ważnym wydarzeniem w dalszym rozwoju kultu Bożego Miłosierdzia było także ustanowienie w 2000 roku przez papieża Jana Pawła II święta Miłosierdzia Bożego dla całego Kościoła, które obchodzone jest w II Niedzielę Wielkanocną.

Istotną rolę w rozwoju kultu Bożego Miłosierdzia oraz pielgrzymowania szlakiem św. s. Faustyny zajmują sanktuaria Miłosierdzia Bożego. Pierwsze z nich powstały w latach 90. XX wieku w Częstochowie, Krakowie-Łagiewnikach, Szczecinie, Myśluborzu, Sokołowie Podlaskim, Kaliszu, Ożarowie Mazowieckim i Łomży. Po kanonizacji bł. s. Faustyny Kowalskiej 2000 r. kolejne sanktuaria Bożego Miłosierdzia powstały w Płocku, Białymstoku, Poznaniu, Gdańsku-Wrzeszczu, Łodzi, Kielcach, Sosnowcu, Ostrowcu Świętokrzyskim, Toruniu, Białej Podlaskiej, Eku. W sumie, w latach 1992-2014 powstało w Polsce 21 sanktuariów pod tym wezwaniem.

Najważniejszą rangę w grupie sanktuariów Bożego Miłosierdzia pełni sanktuarium w Krakowie-Łagiewnikach. Jest to obecnie ośrodek pielgrzymkowy zaliczany do grupy najważniejszych chrześcijańskich sanktuariów w Europie i światowe centrum kultu Miłosierdzia Bożego. Sanktuarium w Krakowie-Łagiewnikach rozwija się bardzo prężnie od lat 90. XX wieku, zwłaszcza po wspomnianej już beatyfikacji i kanonizacji s. Faustyny, której grób znajduje się w sanktuarium. Najwięcej pielgrzymów (ponad 2 mln) przybyło do sanktuarium w 2002 r., a wiązało się to z uroczystościami konsekracji nowej bazyliki, której dokonał papież Jan Paweł II w dniu 17 sierpnia 2002 r. W trakcie tej pielgrzymki Ojciec Święty dokonał także w sanktuarium aktu zawierzenia Miłosierdziu Bożemu całego świata.

Zmiany społeczno-gospodarcze i polityczne po transformacji ustrojowej w 1989 r. w Polsce wpłynęły także na odrodzenie pielgrzymek w polskim prawosławiu, a także pielgrzymek chasydów do grobów cadyków. Po 1990 r. społeczność żydowska odzyskała wiele obiektów kultu religijnego, które zostały w okresie PRL zabrane Żydom i zaadaptowane m.in. na ośrodki edukacyjno-kulturalne. Należy przypomnieć, że przed wybuchem II wojny światowej w Polsce mieszkało około 3,5 mln osób wyznania mojżeszowego (w 1931 r. było to 3 113,9 tys. Żydów co stanowiło 9,8% ogółu mieszkańców Polski) (*Drugi Powszechny Spis Ludności z dn. 9.XII.1931 r.*). Po 1945 r. ośrodki pielgrzymkowe chasydów zostały zapomniane, a część grobów cadyków została zniszczona. Dopiero w latach 70. XX wieku, głównie za sprawą rabina Mendla Reichberga z Nowego Jorku zaczęły do Leżajska przyjeżdżać pierwsze niewielkie grupy chasydów. Ruch pielgrzymkowy rozwinął się na większą skalę, jak już wspomniano od lat 90. XX wieku, a wpływ na to miała także poprawa dostępności komunikacyjnej oraz stale rosnąca jakość obsługi ruchu turystycznego w Polsce. Obecnie na terenie Polski rejestruje się 40 chasydzkich ośrodków pielgrzymkowych. Są to przede wszystkim ohele – żydowskie grobowce wznoszone nad grobami cadyków i wybitnych

rabinów oraz ich męskich potomków. Najwięcej chasydów – głównie ze Stanów Zjednoczonych, Izraela, Anglii i Kanady przyjeżdża do grobu cadyka Elimelecha w Leżajsku. Największy ruch pielgrzymkowy rejestruje się w jorcajt – czyli w rocznicę śmierci cadyka, która ze względu na kalendarz hebrajski nie jest stała. Chasydzi wierzą, że w tym dniu dusza cadyka powraca do miejsca spoczynku i staje się pośrednikiem między człowiekiem a Bogiem. W 1998 r. do Leżajska w rocznicę śmierci Elimelecha przybyło 3,5 tys. chasydów, a w 2002 r. 10 tys. Żydów. Obecnie liczbę osób odwiedzających grób Elimelecha w Leżajsku szacuje się na ponad 10 tys. osób rocznie (www.jewish.org.pl). Do znanych chasydzkich miejsc pielgrzymkowych należą także ohele m.in. w Bobowej, Dąbrowie Tarnowskiej, Chrzanowie, Kocku, Lelowie, Lublinie, Nowym Sączu, Rymanowie, Sochaczewie, Tarnowie oraz na Górze Kalwarii (Gładys i Górecki, 2005).

Rozwój pielgrzymowania i turystyki religijnej w Polsce w latach 2004-2007

W dniu 1 maja 2004 r. Polska została oficjalnie przyjęta do Unii Europejskiej. Wydarzenie to zapoczątkowało kolejne procesy zmian społeczno-gospodarczych w Polsce, głównie dzięki napływowi inwestycji zagranicznych, wzrostu obrotów w handlu zagranicznym i inwestycjom współfinansowanym z funduszy unijnych. W latach 2006-2007 tempo wzrostu PKB w Polsce przekraczało 6% rocznie, a stopa bezrobocia spadła od stycznia 2006 r. do października 2008 r. z 18% do 8,8%. Dzięki absorpcji środków unijnych Polska zdołała uniknąć recesji, jaka dotknęła w 2009 r. inne kraje w Unii Europejskiej (*10 lat członkostwa Polski w Unii Europejskiej*).

Wejście Polski do Unii Europejskiej wpłynęło zasadniczo na rozwój infrastruktury pielgrzymkowej w wielu sanktuariach. Dzięki dotacjom unijnym w dziesiątkach polskich sanktuariów przeprowadzono projekty, których celem była rewaloryzacja zabytkowych zespołów sanktuarijnych, a także odbudowa, zachowanie i efektywne wykorzystanie dziedzictwa kulturalnego i religijnego. Do rozwoju wielu sanktuariów o randze ponaddiecezjalnej i międzynarodowej przyczyniła się odpowiednio przygotowana kadra, przyjazny stosunek władz samorządowych oraz działalność przedsiębiorcza kustosa, zgromadzeń zakonnych, grup i stowarzyszeń opiekujących się danym sanktuarium. Poszukiwanie i wprowadzanie nowych pomysłów, rozwiązań i projektów – a więc innowacyjność, była kluczem do rozwoju wielu sanktuariów. W ostatnim dziesięcioleciu nastąpiła także zasadnicza poprawa promocji największych polskich ośrodków pielgrzymkowych. Dotyczy to przede wszystkim: opracowanej w kilku wersjach językowych strony internetowej danego sanktuarium, działań promocyjnych w serwisach społecznościowych (Facebook, Twiter), publikacji broszur i folderów informacyjnych, organizacji konferencji i sympozjów naukowych, organizacji warsztatów i spotkań kulturalnych, udziału w targach turystycznych i w targach branżowych, a także publikacji w dziennikach,

tygodnikach i miesięcznikach.

Czas choroby, śmierci (2 kwietnia 2005 r.) oraz pogrzebu (8 kwietnia 2005 r.) Jana Pawła II był w Polsce okresem niespotykanego wcześniej w takiej skali ożywienia religijnego całego polskiego społeczeństwa. Miliony Polaków zgromadziły się na placach i stadionach, w kościołach, szkołach, aby wyrazić przywiązanie do Jana Pawła II i jego nauczania. Tysiące świec i zniczy zapłonęło w miejscach szczególnie związanych z papieżem. W kolejnych miesiącach po śmierci Jana Pawła II zarejestrowano bardzo duży ruch pielgrzymkowy w sanktuariach oraz na Szlakach Papieskich, którymi podróżował w ramach wypraw turystycznych ks. Karol Wojtyła i które nawiedził podczas Pontyfikatu Jan Paweł II.

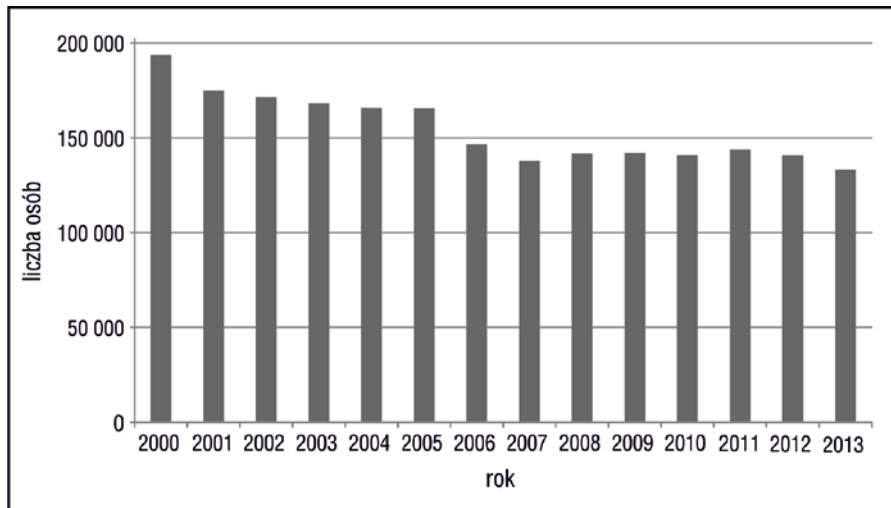
Turystyka religijna w Polsce w latach 2008-2013

Przystąpienie Polski do układu z Schengen w dniu 21 grudnia 2007 r., było kolejnym z ważnych czynników rozwoju sektora turystycznego, w tym także turystyki religijnej w Polsce w ostatnim dziesięcioleciu. Ogólnoświatowy kryzys gospodarczy w latach 2007-2009 nie wpłynął zasadniczo na spadek ruchu turystycznego oraz pielgrzymkowego w polskich ośrodkach pielgrzymkowych. Według A. Datko każdego roku pielgrzymuje około 15% Polaków, a więc około 7 mln osób (www.wprost.pl/ar/339540/Co-szosty-Polak-chodzi-na-pielgrzymki). W 2013 r. sanktuaria o randze międzynarodowej w Polsce (Jasna Góra, Kalwaria Zebrzydowska, Kraków-Łagiewniki, Licheń, Wadowice, Góra Świętej Anny, Warszawa, Niepokalanów, Zakopane-Krzęptówki) odwiedziło w sumie około 12 mln osób.

Nie słabnącą popularnością cieszą się stale piesze pielgrzymki na Jasną Górę. To pielgrzymowanie Polaków do narodowego sanktuarium Matki Bożej Jasnogórskiej jest niezwykłym fenomenem w skali świata. Każdego roku na Jasną Górę przybywa pieszo około 140 tys. pątników. Należy jednak zaznaczyć, że liczba ta jest wyraźnie mniejsza niż w latach 90. XX wieku, kiedy do Częstochowy pielgrzymowało od 175 tys. do 200 tys. osób. Po 2007 r. liczba osób pielgrzymujących pieszo na Jasną Górę utrzymuje się na stałym poziomie (ryc. 3). Wyraźnie wzrosła natomiast liczba zorganizowanych pielgrzymek pieszych do jasnogórskiego sanktuarium – z 226 „kompanii” pielgrzymów w 2007 r. do 278 grup w 2012 r. Podkreślić należy, że na obecny stan ilościowy pieszych jasnogórskich pielgrzymek istotny wpływ miały uwarunkowania społeczno-ekonomiczne i demograficzne zaistniałe w Polsce w ostatniej dekadzie.

Ryc. 3: Liczba osób pielgrzymujących w zorganizowanych pieszych pielgrzymkach na Jasną Górę w latach 2002–2013

Figure 3: The number of pilgrims participating in organized walking pilgrimages to the Jasna Góra Monastery in the years 2002-2013

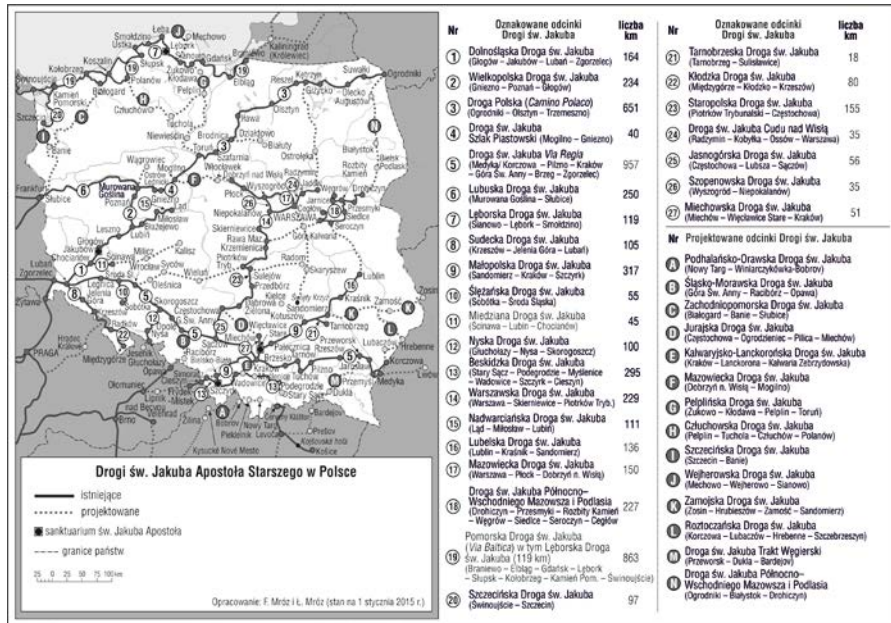
Źródło: opracowanie własne na podstawie danych Jasnogórskiego Centrum Informacji.

Jedną z wyraźnych tendencji w polskiej turystyce religijnej w ostatnim dziesięcioleciu był renesans pieszego pielgrzymowania Polaków średniowiecznymi szlakami pielgrzymkowymi – przede wszystkim pielgrzymek Droga św. Jakuba. Na szczególne podkreślenie zasługuje proces powstania polskiej sieci *Camino de Santiago*. Od 24 lipca 2004 r. do końca 2014 r. w Polsce oznakowano 25 odcinków Drogi św. Jakuba – łącznie ponad 5500 km Jakubowego Szlaku (ryc. 4). Obecnie polska sieć *Camino de Santiago* łączy granice Polski z: Litwą (*Droga Polska*), Ukrainą (*Droga św. Jakuba Via Regia*), Republiką Słowacką (*Beskidzka Droga św. Jakuba*), Republiką Czeską (*Beskidzka Droga św. Jakuba*, *Kłodzka Droga św. Jakuba*, *Nyska Droga św. Jakuba* i *Żytawska Droga św. Jakuba*), Niemcami (*Dolnośląska Droga św. Jakuba*, *Droga św. Jakuba Via Regia*, *Lubuska Droga św. Jakuba* i *Pomorska Droga św. Jakuba*), oraz z Rosją – Obwodem Kaliningradzkim (*Pomorska Droga św. Jakuba*). Na etapie projektowania oraz znakowania jest kilkanaście kolejnych odcinków Drogi św. Jakuba.

Ryc. 4: Drogi św. Jakuba w Polsce (stan na 1 stycznia 2014 r.)

Opracowanie: F. Mróz i Ł. Mróz (2014)

Figure 4: The Ways of St. James in Poland (existing and planned sections – on 1st January 2014)

Źródło: opracowanie własne F. Mróz, Ł. Mróz (2014)

Obecnie Droga św. Jakuba w Polsce jest najdłuższym szlakiem pielgrzymkowym, kulturowym i tematycznym w Polsce.

Co roku wraść także liczba Polaków pielgrzymujących do grobu św. Jakuba Apostoła w Santiago de Compostela. Należy podkreślić, że Polacy stanowią obecnie, obok Amerykanów, Koreańczyków i Irlandczyków najprężniej rozwijającą się grupę narodowościową wśród caminowiczów. Dla porównania w 2004 r. 357 osób z Polski otrzymało „Compostelkę” (dokument potwierdzający odbycie pielgrzymki do grobu św. Jakuba – przejścia pieszo ostatnich 100 km Camino de Santiago lub przejechania jej konno 100 km, bądź 200 km na rowerze), natomiast w 2013 r. było to już 2515 Polaków (1,16% ogółu), z czego 24 pątników pielgrzymowało z Polski pokonując ponad 3000 km (A. Krogmann, L. Šolcová, F. Mróz, Ł. Mróz, 2014). Należy również podkreślić, że rozwój ruchu pielgrzymkowego polskimi odcinkami Szlaku Jakubowego wiąże się bezpośrednio z stałym rozwojem kultu Apostoła zarówno w parafiach pw. św. Jakuba, jak i innych ośrodkach kultu religijnego w Polsce. W ostatnim dziesięcioleciu cztery

kościóły pw. św. Jakuba – w Jakubowie, w Szczyrku, w Lęborku i w Więclawicach Starych zostały podniesione do rangi sanktuarium św. Jakuba Starszego Apostoła.

Renesans szlaków pielgrzymkowych wpływa na nielabnącą popularność pieszego pielgrzymowania – zarówno tradycyjnymi szlakami maryjnymi, jak i nowymi szlakami związanyimi z kultem świętych i błogoslawnionych (głównie św. Jakuba Apostoła Starszego, św. Jana Pawła II, św. Faustyny Kowalskiej i bł. Ks. Jerzego Popiełuszki). W ostatnim dziesięcioleciu widoczne jest także zjawisko powstawania nowych szlaków pielgrzymkowych związanych z innymi formami aktywności – środkami transportu tj. pielgrzymkowych szlaków rowerowych, kajakowych, narciarskich, konnych, biegów indywidualnych i sztafetowych, nordic walking, wędrówek na rolkach i nartorolkach, motocyklowych, karawaningowych, a nawet parolotniarzy (Mróz, 2014).

Jednym z nowych trendów w turystyce religijnej w Polsce w ostatnim latach są tzw. „wakacje” w klasztorach i pustelniach. Tego typu wyjazdy turystyczne zyskują z każdym rokiem na popularności w krajach Europy Zachodniej, a ostatnio coraz częściej są oferowane przez wybrane zgromadzenia zakonne działające w Polsce. Do takich miejsc zaliczyć można m.in. pokamedulski zespół klasztorny w Rytwianach, klasztor oo. marianów w Stoczku Klasztornym, klasztor oo. benedyktynów w Tyńcu oraz klasztor kamedulek w Złoczewie (Mróz F., Mróz Ł, 2013).

Uczestnikami „wakacji” w klasztorach lub pustelniach są osoby poszukujące wyciszenia oraz odpoczynku od pracy, codziennych obowiązków i „cywilizacji”. W trakcie pobytu w klasztorach lub pustelniach obowiązuje ścisła abstynencja, bardzo często zakaz używania telefonów komórkowych, laptopów i innych urządzeń elektronicznych. Uczestnicy mają także możliwość uczestnictwa we wszystkich stałych punktach dnia zakonników – wczesna pobudka, modlitwa, praca, spanie w klasztornej celi, skromne posiłki.

Pielgrzymowanie i turystyka religijna w Polsce po kanonizacji św. Jana Pawła II

W dniu 27 kwietnia 2014 r. na Placu św. Piotra w Watykanie papież Franciszek dokonał kanonizacji dwóch papieży: Jana XXIII oraz Jana Pawła II. Kilka miesięcy wcześniej – 28 lipca 2013 r. w trakcie Mszy św. kończącej Światowe Dni Młodzięzy w Brazylii, papież Franciszek ogłosił, że gospodarzem Światowych Dni Młodzięzy w 2016 r. będzie Kraków. Ogłoszenie świętym Papieża-Polaka zapoczątkowało zdaniem autora prezentowanego opracowania nowy etap w historii pielgrzymek i turystyki religijnej w Polsce. W tym rozpoczętym okresie na pierwszy plan wysunął się niewątpliwie przygotowania do organizacji Światowych Dni Młodzięzy w Krakowie (26-31 lipca 2016 r.) oraz organizacja tego wydarzenia z udziałem papieża. Ważnym wydarzeniem będą także obchody 1050 rocznicy Chrztu Polski przypadające także w 2016 r. W

odniesieniu do tych wydarzeń istotne znaczenie nabiera także jeszcze jeden współczesny trend – widoczny także w przestrzeni pielgrzymkowej Polski – tj. rosnąca popularność pielgrzymek wśród młodzieży. Zjawisko to jest trudne do wytłumaczenia ze względu choćby wzrastający odsetek młodych osób odchodzących od wiary. Należy zaznaczyć, że w wielu pielgrzymkach do sanktuariów maryjnych w Polsce udział młodzieży przekracza 50%. Dla przykładu w pieszych pielgrzymkach na Jasną Górę w ostatnich latach, młodzi stanowią ponad 50% ogółu, a młodzież maturalna jest obecnie najliczniejszą grupą wśród pielgrzymek krajowych (w 2013 r. na Jasną Górę przybyło 713 grup maturzystów – w sumie ponad 141 tys. osób) (www.jasnagora.com/wydarzenie-8373).

Zakończenie

Przeprowadzone w opracowaniu rozważania pozwoliły stwierdzić, że okres 25 lat po transformacji ustrojowej w 1989 r. był okresem wyraźnego rozwoju turystyki religijnej oraz pielgrzymowania w Polsce. Złożyło się na to wiele czynników, z których w pierwszym rzędzie należy wymienić pielgrzymki Jana Pawła II do Polski, urynkwienia zasad funkcjonowania gospodarki turystycznej, beatyfikacje i kanonizacje nowych błogosławionych i świętych, ożywienie religijne po śmierci Papieża-Polaka, renesans szlaków pielgrzymkowych oraz realizację w dziesiątkach sanktuariów licznych projektów z funduszy unijnych. Coraz większe nasilenie procesów sekularyzacji w Polsce nie wpływa jednak zasadniczo na regres podróży o motywach religijnych i religijno-poznawczych, a w perspektywie zbliżających się Światowych Dni Młodzieży w 2016 r. można śmiało stwierdzić, że Polska umocni w Europie pozycję wiodącego kraju pod względem migracji pielgrzymkowych.

Literatura

- 10 LAT CZŁONKOSTWA POLSKI W UNII EUROPEJSKIEJ. 2014. In *Komunikat badań CBOS*. Fundacja Centrum Badania Opinii Publicznej, Warszawa – kwiecień 2014, s. 12-13.
- DRUGI POWSZECHNY SPIS LUDNOŚCI Z DN. 9.XII.1931 R. MIESZKANIA I GOSPODARSTWA DOMOWE. LUDNOŚĆ. POLSKA. 1938. Główny Urząd Statystyczny Rzeczypospolitej Polskiej, Warszawa.
- GLEDYŚ, B. – GÓRECKI, J. 2005. Pielgrzymki chasydów do grobów cadyków we współczesnej Polsce. In *Peregrinus Cracoviensis*, 2005, vol. 16. ISSN 1425-1922, s. 235-250.
- KODEKS PRAWA KANONICZNEGO (przekład polski zatwierdzony przez Konferencję Episkopatu). 1984. Wydawnictwo Pallottinum, Poznań.
- KROGMANN, A. – ŠOLCOVÁ, L. – MRÓZ, F. – MRÓZ, Ł. 2014. Pielgrzymowanie Polaków i Słowaków Drogą św. Jakuba na początku XXI w.

- In *Peregrinus Cracoviensis*, 2014, vol. 24 [w druku].
- MRÓZ, F. – MRÓZ, Ł. 2012. Koronacje papieskie (na mocy dekretu Stolicy Apostolskiej) wizerunków Najświętszej Maryi Panny w Polsce w latach 1990-2011. In *Peregrinus Cracoviensis*, 2012, vol. 23. ISSN: 1425-1922, Online ISSN: 2083-3105, s. 31-50.
- MRÓZ, F. – MRÓZ, Ł. 2013. Nowe trendy w turystyce. In PAWLUSIŃSKI, R. *Współczesne uwarunkowania i problemy rozwoju turystyki*. Instytut Geografii i Gospodarki Przestrzennej UJ, Kraków, ISBN 978-83-88424-96-0, s. 105-119.
- MRÓZ, F. 2014. Szlaki pielgrzymkowe w krajobrazie sakralnym Polski. In Ostrowski M. i Partyka J. (red.), *Krajobraz sakralny*, Uniwersytet Papieski Jana Pawła II w Krakowie, Kraków – Lwów, PL ISBN 978-83-7438-392-9, s. 133-148.
- SPRAWOZDANIE Z FUNKCJONOWANIA SANKTUARIUM MIŁOSIERDZIA BOŻEGO W KRAKOWIE-ŁAGIEWNIKACH W 2002 R. (mps), Archiwum S. Faustyny w Krakowie – Łagiewnikach.

Netografia

- www.jasnagora.com/wydarzenie-8373 [pozyskano 6.10.2014 r.].
- www.jewish.org.pl/index.php/wiadomosci-mainmenu-57/2765-centrum-chasydzkie-w-leiajsku.html [pozyskano 1.10.2014 r.].
- www.peregrinossantiago.es/esp/wp-content/uploads/informes/peregrinaciones2004.pdf [pozyskano 3.10.2014 r.].
- www.peregrinossantiago.es/esp/wp-content/uploads/informes/peregrinaciones2004.pdf [pozyskano 3.10.2014 r.].
- www.szlakipapieskie.pl/szlaki_papieskie.html [pozyskano 29.09.2014 r.].
- www.wprost.pl/ar/339540/Co-szosty-Polak-chodzi-na-pielgrzymki/ [pozyskano 5.10.2014 r.].

PILGRIMAGES AND RELIGIOUS TOURISM IN POLAND AFTER THE POLITICAL TRANSFORMATION OF 1989

Summary

Highly developed countries and countries of Central and Eastern Europe have observed increased secularisation of public life and the society for many years. Despite these processes, in the last two decades we have recorded a constant increase in the interest in religious or religious and cognitive travels. At present, pilgrimages and religious tourism belong to the most popular forms of tourism in Poland.

This paper analyses the development of pilgrimages and religious tourism in Poland after the political transformations of 1989. The analysis concerns four time periods:

1. 1989-2004 – period of transition to market principles in the functioning of tourism management and distinct development of pilgrimages and religious tourism during the pontificate of Pope John Paul II;

2. 2004-2007 – period of the rapid development of pilgrimage movement and religious tourism after the death of Pope John Paul II (2 April 2005) and after the accession of Poland to the European Union (1 May 2004);

3. 2008-2013 – period of stabilized pilgrimage movement and religious tourism after the accession of Poland to the Schengen Area;

4. Period after 27 April 2014 – period of the development of pilgrimages and religious tourism after the canonisation of John Paul II and preparations for the 2016 World Youth Day in Krakow.

The considerations included in the paper revealed that the period of 25 years after the transformation of the political system in 1989 was a period of clear development of religious tourism and pilgrimages in Poland. It was a result of many factors, where the following should be mentioned as most important ones: pilgrimages of Pope John Paul II to Poland, the implementation of market mechanisms in the tourism economy, the beatification and canonization of new blessed and saints, religious revival after the death of the Polish Pope, a renaissance of pilgrimage routes and the completion of numerous projects subsidized with EU funds in dozens of sanctuaries. The increasing intensity of the secularisation processes in Poland does not result in a substantial decline in travels with religious or religious and cognitive motifs, and in view of the forthcoming World Youth Day 2016, it is safe to say that Poland will strengthen its position in Europe as a leading country in terms of pilgrimage migrations.

dr. Franciszek Mróz

Instytut Geografii

Uniwersytet Pedagogiczny im. Komisji Edukacji Narodowej w Krakowie

ul. Podchorążych 2, p. 526

30-084 Kraków

E-mail: fmroz@up.krakow.edu.pl

TEUTONIC STATE ORDER'S CULTURAL HERITAGE IN TOWNS OF WARMIA-MASURIA PROVINCE IN POLAND

Łukasz Musiaka

Abstract

The area of contemporary Warmia-Masuria Province encompasses the major part of the monastic state of the Teutonic Knights, founded in the Middle Ages on the southern coast of the Baltic Sea. This area is unique because of the preserved cultural heritage. By conquering and inhabiting the Prussian tribes areas monks left behind their legacy. In the article, the author presents cultural heritage of 49 cities of Warmia-Masuria Province from the period of a monastic state. The article is divided into two parts. The first part describes the size and condition of preserved cultural heritage. The second is an overview of selected processes, conditions and problems associated with the use and protection of the Teutonic heritage of Warmia-Masuria Province.

Keywords: the Teutonic Knights, cultural heritage, Warmia, Masuria, Powiśle

Introduction

As a result of World War II, Poland greatly changed its territorial scope and boundaries. As compensation for the lands lost in the east, Poland obtained new areas, called the Recovered Territories, from the west to the north of "Interwar Poland" – the Second Polish Republic. The area of contemporary Warmia-Masuria Province, former Prussia area, also became part of Poland after World War II. The latest national rankings indicate that Warmia-Masuria Province takes 4th place in terms of the number of registered monuments (National Heritage Board of Poland: <http://www.nid.pl/pl/>). This indicator ranks the discussed area in the forefront of the regions richest in number of cultural monuments. The Warmia-Masuria Province stands out not only because of its history or the number of recorded artifacts but also because of the nature of preserved elements of cultural heritage. In the article, the author discusses only the Teutonic Order State's heritage.

Natural, socio-economic and political factors had huge impact on the formation of cultural elements of the monastic state. Diversified glacial landforms, many lakes, rivers and streams, as well as access to the sea and the vast areas of undeveloped forests and woodlands made the terrain impregnable, and thus perfect for defensive settlements, towns and villages as well as economic and military organizations around the country. The list of socio-economic and political factors which influenced the development of Teutonic Order is very long, and it is impossible to discuss them entirely. However, one should mention the most

important factors, such as: low level of political and economic organization, geopolitical location, historical volatility of the borders, political and armed conflicts, wars, trade routes, colonization based on German law, relationships with neighbors, monks' contacts with Western Europe and many more. The author points out that the Teutonic Knights during their conquests and war campaigns were in Poland perceived as invaders and murderers who had a devastating effect on the land. However, the author emphasizes that it is only part of the truth. It is believed that the contemporary Europe owes a lot to the Teutonic Knights, mainly in the field of economy, settlement, town planning, architecture, law, trade and culture. The monks introduced the conquered lands to the new Western political, economic and cultural patterns, which gradually expanded into neighboring countries.

These processes were not always carried out peacefully, especially at the beginning of the formation of the monastic state on the Baltic Sea. The Order was composed of the members originating from German cultural sphere. They were considered as foreigners in that part of Europe, and, moreover, they were perceived as an aggressive and expansive society. Conquered Prussian and Polish tribes greatly disliked the Teutonic Knights, which led to many animosities between the nations, and consequently numerous wars and battles were fought against them i.e. the Battle of Grunwald in 1410 – the biggest battles of medieval Europe. Moreover, Prussian nobles and knights established in Chełmno Land an organization – the Lizard Union which goal was to combat the Teutonic Knights. Many rebuilt networks of Knight's settlements were preserved to this day, but the vast majority of *in cruda radice* towns and villages are completely new. In the cities there are also visible fragments of medieval routes, historic tracking spatial layouts, as well as architectural elements of castles, churches or fragments of city walls, moats, bridges etc. It should be acknowledged that initially only the Teutonic Knights colonized conquered territories, erected architectural objects, and set villages and towns' privileges. Only with time, individual bishops, councils of some cities and diocese's authorities located in the analyzed area (Bishopric of Samland, Warmia, Pomesania and Culm) were involved in these activities (Wysocki ed., 2009). However, the architectural and urban projects undertaken by monks remained under a strong influence of the monastic order.

A Gothic brick, found present today in the northern Poland landscape, apart from wood and to a lesser extent, field stone, was the main building material of a medieval architecture of the monastic state (Arszyński, 2000). Rock materials of good quality that were suitable for construction, in addition to material disposed by the glacier, were rare on the south coast of the Baltic Sea. Consequently the constructors used rich resources of clay and sand. Brick was used for the construction of churches, city walls and castles, farm buildings, town halls, and

thereafter, the residential urban constructions¹. Dense, well-connected network of brick Gothic castles and development of the conventual castle was undoubtedly the greatest achievement of the Teutonic Order². The Malbork Castle, the seat of the great masters and religious capital of the country (currently located in the Pomerania Province, near the Warmia-Masuria Province) is quite a unique place inscribed in UNESCO's World Heritage Site. The Teutonic Order became greatly skilled in the field of urban planning. The Order constructed unique spatial layouts of medieval towns in this part of Europe, which are nowadays visible in Culm, Toruń (also on the list of UNESCO), Gdańsk, Elbląg and Olsztyn (Warmia-Masuria Province).

Teutonic Knights on Polish and Prussian territories

The Teutonic Knights³ were sent to Poland by Duke Konrad I of Masovia, who brought the monks to help fight against the pagan Prussian tribes. The first grants for the Order date back to 1225 when the Knights received Chełmno Land from the Duke Konrad I (Achremczyk, 2008, 12).

The support of the German dynasty, connections with Western Europe, armed expeditions, as well as excellent diplomatic and cunning skills allowed the Order to quickly conquered terrains on the southern coast of the Baltic Sea. In 1273 the Teutonic Knights conquered the Prussian territories. Ten years later they dominated the area of Sudovia where the Order established the monastic state, known as Prussia. Gradually they expanded to the north and west, and in 1309 the new headquarters of the Order was established in Malbork. Soon after conquering new territories the Order began to establish itself as a state. At the beginning of the fourteenth century the Prussian lands were depopulated and destroyed in regional conflagration. Consequently, the Teutonic Knights began to establish their settlement on a conquered land leaving the local people displaced. In their place settlers from the area of Germany and Poland were brought. First castles and new

¹ Brick houses at the end of the Middle Ages until the end of the eighteenth century were built only in Elbląg and Braniewo. In the cities dominated wooden buildings (Wysocki ed., 2009).

² Areas located on the Vistula Lagoon are considered to be the cradle of this type of construction (Arszyński, 2002, 129).

³ The official name of the Teutonic Order in Poland was the Order of Brothers of the German House of Saint Mary in Jerusalem. The Order was established in 1198 and it was founded by the burghers of Bremen and Lübeck as a result of the transformation of the brotherhood which took place during the Siege of Acre of the Third Crusade. The Order, supported by the German dynasty, came into a possession of number of estates in European countries (Musiaka, 2013 for: Dygo, 2008, 54 [in:] Bishop, Czaja ed., 2008).

cities began to form local government. Initially, cities were established based on the Magdeburg Law, whereas villages followed the Prussian privileges. These regulations were quickly replaced by a local modification of the law, especially by the Culm Law (Musiaka, 2013). Most of the cities founded in the twelfth and fourteenth centuries were fortified and exceptionally regular which can be explained by the destruction of former settlements and advancement of measuring tools imported from Germany. The network of urban settlements was a grid of points distant from each other about 25-30 km (Kulesza, 2011, 138). A new division of the church administration was established by new parishes and churches (Biskup, 2013, Radzimiński, 2013). The Teutonic Knights founded about 1400 villages and nearly 100 cities until the mid-fourteenth century⁴ (Wysocki ed. 2006, 29). The farthest east conquered territories were left as void settlement frontier.

The monastic state was growing rapidly in strength. Significant revenues were derived from commercial brokerage between Western Europe and Poland, Baltic countries and Eastern Europe. Trade was located mainly in the large cities of the Hanseatic League, i.e.: Gdańsk, Toruń, Elbląg. Preferential legal regulations encouraged German colonists to settle the territory of Prussia. As a consequence, the monastic state has become one of the best economically and administratively organized in Europe. The glory peak of the Order fell during the reign of Grand Master Winrych von Kniprode (1352-1382)⁵. Rebellions of Prussian towns as well as battles with Poland and Lithuania contributed to the collapse of the monastic state, which eventually was secularized in 1525.

Characteristics of the Teutonic Order State's cultural heritage. Urban planning and architecture

There are many artifacts of the Teutonic Order legacy, which the contemporary society inherited from the past generations. Most important monuments of the urban planning and architecture of Warmia-Masuria Province⁶ were erected until 1525, and they include historic urban systems, castles, churches, town halls and fortifications, erected in 1525, the.

Spatial layouts of cities. Majority of cities established within the Order

⁴ According to Kulesza, there were 96 cities settled to 1525 in the Teutonic Order (Kulesza, 2011, 139).

⁵ The monastic state consisted of around 58,000 km², including the whole Kingdom of Prussia – 38,500 km², Gdańsk Pomerania – 14,850 km² and Chełmno Land- 4,650 km² (2013 Musiaka for: Achremczyk, 2008, 21).

⁶ The analysis focuses only on the monuments registered on the list of immovable monuments of Warmia-Masuria Province. The monuments registered on the archaeological sites were not taken into account.

were new *in cruda radice* settlements. Irregular settlements around the castles, which resembled gothic Medieval cities, were established until the mid-thirteenth century. Usually these settlements were subject to the German law. The development of colonization and establishment of new urban centers with regular market, town hall, parish church and its fortifications (wooden or brick) date back to the fourteenth century, onwards. Settlements in the area were established according to the Magdeburg Law. The law, however, has been modified and adapted to fit local conditions and began to be known as the Culm Law (Czaja, 2000, Wysocki ed., 2009, 87, Kulesza, 2011).

Despite considerable spatial transformations of Prussian towns, the vast majority of them were of medieval origin. Fires, modernization of urban centers in the seventeenth and nineteenth century, economic development, population growth and later on development of railroads, automotive industry, destruction of both world wars, the post-war reconstruction, modernization of transportation routes and spatial systems as well as contemporary architectural and urban modifications had the greatest impact on the shape of spatial transformations of medieval settlements.

There are many interesting examples of medieval urban planning in the Warmia-Masuria Province (Figure 1, Figure 2).

Undoubtedly, Elbląg's urban planning (Figure 1) from 1246 distinguishes itself from other towns of the region. It's spatial layout, later expanded by additional elements, resembles a typical port city, such as Lübeck (Krantz-Domasłowska 2013). Pasłęk, which was populated by the Dutch settlers (German name – Preusisch Holland), is another example of a unique 1297 settlement in the area. The settlement was divided into three zones – public, residential, commercial plus the castle. Nidzica, established in 1381, is considered to be an example of the so-called monastic city with regular geometric layout. Warmia's largest city – Olsztyn, settled in 1353, which consisted of two market places, resembles very interesting spatial arrangement (Czubiel, Domagała, 1969 Wysocki ed., 2009, Kulesza, 2011).

Figure 2 presents the analyzed urban planning of Warmia-Masuria Province cities.

Castles. Until the end of the thirteenth century the Teutonic Knights erected wooden forts and watchtowers. Wood was not only cheap but also an easily accessible building material which allowed builders quick construction of buildings, because it did not require knowledge of specialized building techniques. Thereafter, they began to use brick instead. The Order's brick castles had quadrilateral shape with an inner courtyard and one or several castle boroughs of economic and military functions. The medieval castles of the Teutonic Knights as well as chapters or bishops had several functions i.e.: military, economic, administrative or monastic and sometimes judicial, residential or cultural etc.

Figure 1: The spatial arrangement of: Elbląg, Olsztyn, Pasłęk, Nidzica, Source: Steinbrecht 1910, Chodkowska 2004 for: Wunsch in: C. Wunsch. Die Bau und Kunstdenkmaler der Stadt Allenstein, Königsberg 1933, 34, igrek.amzp.pl, Musiaka 2013 for: Czubieli, Domagała 1969

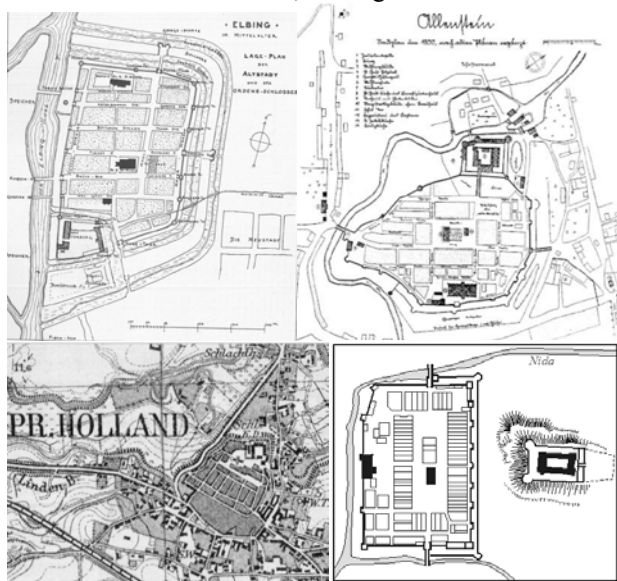

Figure 2: Examples of fine medieval architecture in the former Teutonic State Order: Castle of Warmian Bishop's in Lidzbark Warmiński, Defence church of Saint George in Kętrzyn, Town Hall in Pasłęk, medieval city gate in Bartoszyce

Source: author

Unique, dense network of castles, erected at a distance of typically 20-30 km (one day away), was a typical form of European unification, although, spatial relations of castles and towns were different from one another (Czubiel, Domagała, 1969, Musiaka, 2013) from completely separated ones to complex, closely related defense systems.

Churches. All sacral building erected in Warmia-Masuria Province were modeled on cathedrals. They differed depending on the diocese. Warmia used the cathedral in Frombork as its model; the cathedral in Kwidzyn, which incorporated elements of Malbork chapel, was a model for the Powiśle Region, whereas the architecture of the parish church in Elbląg was influenced by the architecture of Gdańsk.

Brick sacral monuments were erected in the sixteenth century on the Eastern Masuria. Interestingly, the Gothic style buildings were built until the seventeenth century (Wysocki ed., 2009, 125-128). Churches in the cities were located near the corners of the markets, either in the quarter or directly at the building line of fortifications.

City Halls. Town halls were placed in the center of the medieval markets or, if there were no typical market squares, they were built along major thoroughfares. Medieval town halls are preserved in Morąg, Pasłęk, Górowo Iławeckie, Orneta, Olsztyn.

Fortifications. Initially, towns were surrounded by wooden-brick fortifications and moats. However, later constructions, which protected the city against invaders, were brick with a stone foundation. City walls, turrets, towers as well as gates performed its original function until the seventeenth and eighteenth century. Afterwards, they were adapted as residential areas. Unfortunately, many of them were demolished in the nineteenth century (Wysocki ed., 2009). Some cities did not have masonry fortifications and were so called “open cities”.

Medieval monuments of Warmia-Masuria Province as well as Powiśle Region perform many functions depending on their state of conservation, usage, forms of ownership, location as well as other factors. Religious monuments, for example, which are supervised by local parishes, have the most transparent legal status. Military facilities are subject to different and more strict regulations. Consequently, some of the medieval monuments are adapted to hotels (from four star luxury hotels to small, two-star hotels or guest rooms), others to restaurants and sometimes museums. If monuments are administered by local governments, they are adapted to libraries, community centers, home offices etc. In some cases, castle rooms are rented by associations or other local organizations. The mono-functional castles usually become museums or hotels, whereas the multi-functional ones are often adapted to offices (Musiaka, 2013). Preserved Gothic town halls perform their original functions (Orneta, Górowo Iławeckie) or are used for public purposes (e.g. the library in the Old Town Hall in Olsztyn and Pasłęk or cultural center, tourist information in the town hall in Morąg). There are not many remains

of the old fortifications, the ones which preserved, the so called ‘permanent ruin’, are often at the site of former medieval walls or moats, and they decorate squares or parks, whereas, preserved towers and gates are within cultural institutions, offices of local associations or tourist information.

Conclusion

At the end of this part of the article, it is worth to mention that in 2013 in Działdowo town hall (a city founded by the Teutonic Knights) the great master of the Teutonic Order from Vienna – Bruno von Plater opened the first Interactive Museum of Teutonic State Order in Poland⁷. The museum enjoys considerable popularity among tourists from Poland and abroad.

References

- ACHREMCZYK, S. 2008. Między Wisłą a Niemnem: szkice historyczne. Olsztyn: Ośrodek Badań Naukowych im. Wojciecha Kętrzyńskiego. ISBN 9788360839171. p. 350.
- ARSZŃSKI, M. 2000. Zamki i umocnienia krzyżackie. In. *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne w XIII-XVI wieku.* ed. Z.H. Nowak, co. R. Czaja. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. ISBN 838-76-392-65. p. 29-43.
- ARSZYŃSKI, M. 2002. Na marginesie najnowszego monograficznego opracowania problematyki historycznej i architektonicznej krzyżackich zamków konwentualnych w Prusach. In. *Zapiski Historyczne.* ISSN 0044-1791. 2002. Vol. LXVII, No. 1. p. 125-143.
- BISKUP, M. 2013. Parafie w państwie krzyżackim. In. *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne w XIII-XVI wieku.* ed. R. Czaja. R. Radzimiński. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. ISBN 978-83-231-3073-4, p. 129-149.
- CHODKOWSKA, W. 2004. Stary ratusz w Olsztynie czyli historia w dokumentach i budowli. In. *Wiadomości konserwatorskie* [online]. 2004, vol. 15. p. 26-32. [cit. 2014-10-09]. Available at: <http://www.nid.pl/pl/Dla_wlascicieli_i_zarzadcow/opieka-nad-zabytkami/dobre-praktyk/ChodkowskaW_StaryRatusz.pdf>. P-ISSN 0860-2395.
- CZAJA, M. 2000. Miasta i ich posiadłości ziemskie w państwie zakonu krzyżackiego w Prusach. In. *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Podziały administracyjne i kościelne w XIII-XVI wieku.* ed. Z.H. Nowak, co. R. Czaja. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. ISBN 838-76-392-65. p. 44-65.

⁷ <http://muzeum.dzialdowo.pl/>

- CZUBIEL, M. – DOMAGAŁA, T. 1969. Zabytkowe ośrodki miejskie Warmii i Mazur. Olsztyn: Wydawnictwo Pojezierze. p. 327.
- DYGO, M. 2008. Początki i budowa władztwa zakonu krzyżackiego (1226-1309). In: *Państwo zakonu krzyżackiego w Prusach. Władza i społeczeństwo*. M. Biskup. R. Czaja. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe PWN. ISBN 9788301155261. p. 53-104.
<http://muzeum.dzialdowo.pl/> [cit. 2014-13-09].
<http://igrek.amzp.pl/> [cit. 2014-20-08].
<http://www.nid.pl/pl/> [cit. 2014-05-09].
- KULESZA, M. 2011. Zagadnienia morfogenezy i rozplanowania miast średniowiecznych w Polsce. Łódź: Wydawnictwo Ibidem. p. 360. ISBN: 978-83-62331-11-6.
- MUSIAKA, Ł. 2013. Funkcja turystyczna średniowiecznych zamków i jej wpływ na miasta Pomorza, Warmii i Mazur. Łódź: Wydawnictwo Uniwersytetu Łódzkiego. 201 p. ISBN 978-83-7969-001-5.
- RADZIMIŃSKI, A. 2013. Podziały kościelne w Prusach. In: *Zakon krzyżacki w Prusach i Inflantach. Podziały administracyjne i kościelne w XIII-XVI wieku*. ed. R. Czaja. R. Radziwiński. Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika. ISBN 978-83-231-3073-4. p 107-128.
- STEINBRECHT, C. 1910. Preussen zur Zeit der Landmeister. Beitrage zum Baukunst des Deutschen Ritterordens. Berlin: Verlag von Julius Springer. p. 132.
- WYSOCKI, J. Ed. 2009. Dziedzictwo kulturowe Warmii-Mazur-Powiśla. Stan zachowania, potencjały i problemy. Olsztyn: Warmińsko-Mazurskie Biuro Planowania Przestrzennego. ISBN 83-915022-2-8. p. 422.

Łukasz Musiaka, Ph.D.

Department of Historical Geography and Cultural Heritage
Faculty of Geographical Sciences, Univeristy of Lodz
Kopcinskiego 31 str., 90-142 Lodz, Poland
E-mail: Musiaka@wp.pl

OD DOTACÍ K INVESTICÍM: PROMĚNA POLITIKY ROZVOJE VENKOVA V ČR

Jan Procházka, Antonín Věžník

Abstract

The article deals with changes of rural development policy in the Czech Republic. Special attention is paid to the last programming period and comparison of LAG areas supported and not supported from The Rural Development Programme. Ability to obtain financial support from the Rural Development Programme and Regional Operation Programme of supported LAG is evaluated and compared to the rest of rural areas in the NUTS II „Jihovýchod“. Rural areas covered by supported LAG are in general more successful in application and realisation of EU projects, but the difference is not statistically significant. Projects supported from the Regional Operational Programme are based on the strategy of NUTS II. Consequently touristic destinations of (inter)-national importance are supported and finances are more concentrated in selected rural areas. Only about 5 % of financial support goes to the Leader initiative, although projects realized through Leader are in consensus with the new rural paradigm.

Keywords: rural development, new rural paradigm, Common Agricultural Policy, Local Action Groups

Úvod

Potřeba realizace politik rozvoje venkova je spojena s nerovnoměrným rozvojem městských a venkovských oblastí. Cílem těchto politik je zajistit, aby životní standart na venkově přiblížil životnímu standartu ve městech (Woods, 2011). Politika rozvoje venkova prošla za posledních 25 let v Česku značnou proměnou. První období lze dle Perlína (1999) identifikovat mezi lety 1990 – 1999, kdy dotační politika procházela stejně jako celá ekonomika transformačním obdobím. Mezi lety 1990-1992 došlo k privatizaci a ztrátě původních typů podpory venkova. Dotační politika byla obnovena až po roce 1994, dotace v této době byly velmi různorodé bez jednoznačné koordinace (Perlín, 1999). Asi nejvýznamnější podporu venkovských oblastí byl do roku 1994 Program obnovy vesnice (POV), který může být považován za předchůdce současného programu rozvoje venkova (PRV). Objem financí přerozdělovaný přes POV postupně narůstal až do období přístupu Česka k EU. Od roku 1998 se zvýšila koordinace na regionální úrovni, jelikož v rámci POV mohli žádat o dotace i mikroregiony. Perlín (2002, 43) ovšem kritizuje nastavení POV, „místní programy navrhuji řešit celou škálu aktivit, od projektů směřujících k rozvoji komunit na venkově, až po ambiciózní aktivity,

spojené s tvorbou a ochranou krajiny. Dotační tituly však neúprosně pouze omezený rozsah priorit a aktivit.“ Po roce 2000 byl POV doplněn o program SAPARD, který byl v roce 2004 krátkodobě nahrazen OP zemědělství (Bednaříková, 2007).

Woods (2007) nazývá současný moderní přístup k rozvoji venkova jako nové paradigma rozvoje venkova. V Česku dochází k jeho postupné implementaci programem rozvoje venkova, který je od roku 2007 součástí společné zemědělské politiky (SZP). Důraz je tak postupně kladen na endogenní rozvoj venkovských oblastí a aktivaci místního obyvatelstva. Jedná se tedy o přístup zdola, jehož představitelem je metoda Leader. Implementace této metody na český venkov se plně rozběhla v programovém období 2007-2013. Přes značná očekávání od tohoto způsobu podpory venkova se přístup Leader potýká s podobnými problémy jako POV, kdy například přes Leader lze financovat pouze projekty v souladu s PRV (Svobodová et al., 2011). Na druhou stranu v následujícím programovém období by mělo být spektrum aktivit, které půjde podpořit přes program Leader širší (MZE, 2014).

Cílem článku je nejdříve poukázat na rozdílné financování zemědělské politiky a politiky rozvoje venkova v období 2007-2013. Následně se zaměříme na NUTS II Jihovýchod. Vycházíme z předpokladu, že aktéři z oblastí, ve kterých působí MAS podpořená z PRV 2007-2013, budou úspěšnější v získávání dotací z PRV a regionálního operačního programu (ROP) Jihovýchod. Podpořené MAS budeme srovnávat s těmi, které nebyly podpořeny z PRV, ale v současné době jsou aktivní a ucházejí se o podporu pro následující období.

Data, metodika a vymezení pojmů

Venkovské oblasti jsou vymezeny v souladu s podmínkami pro vymezení MAS, proto byly ze seznamu dotací vyřazeny dotace směřující do měst Brno, Jihlava, Znojmo, Třebíč, Hodonín a Břeclav, jelikož mají více jak 25 tis. obyvatel a nesplňují podmínky podpory z IV. osy PRV. Z hodnocení jsme se rozhodli vyřadit i město Žďár nad Sázavou, které má méně jak 25 tis. obyvatel, ale není zapojeno v žádné z okolních místních akčních skupin (MAS). Jako speciální případy se objevila města Adamov a Šlapanice, které leží v těsné blízkosti Brna a nejsou součástí žádné MAS, proto byla tato města z analýzy také vyřazena, lze je totiž počítat mezi městské oblasti.

V rámci hodnocení dotací do venkovských oblastí jsou použita data za programové období 2007-2013 ze Státního intervenčního zemědělského fondu (SZIF), který zajišťuje proplácení SZP. Dále je hodnocen ROP Jihovýchod a jeho přínos k rozvoji venkova. Po vyřazení projektů ROP směřujících do výše jmenovaných městských oblastí, bylo nutné vyřadit i některé krajské projekty bez přesné lokalizace. V rámci dotací ROP jsou tak hodnoceny pouze projekty s jasným umístěním do venkovských oblastí.

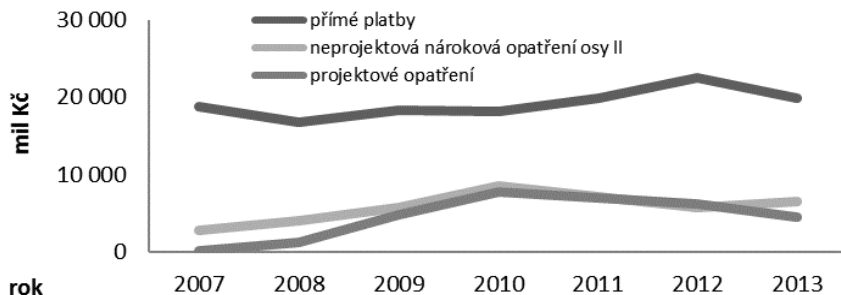
Data z obcí byla následně agregována podle příslušnosti k MAS. Hodnocení se snaží nalézt rozdíly ve dvou oblastech. První oblastí je rozdíl mezi rozdělením dotací z ROP Jihovýchod a PRV. Srovnání je provedeno mezi MAS podpořenými v rámci PRV 2007-2013 a MAS bez podpory v tomto období. Dále se článek snaží zhodnotit rozdílné výchozí podmínky obcí v rámci žádostí ROP a PRV. Předpokladem je, že subjekty podpořené v rámci IV. osy PRV mají lepší výchozí podmínky a využijí je pro úspěšnější čerpání dotací z ROP Jihovýchod.

V názvu článku jsou použity pojmy dotace a investice. Pojem dotace lze charakterizovat jako nenávratné financování určitého projektu nebo činnosti, které je přiznáno uchazeči po splnění předem stanovených podmínek ve výběrovém řízení (Hanzlová, 2004). Investice je chápána jako pořízení aktiva, které v budoucnosti přinese svému vlastníkovvi určitý ekonomický prospěch (Lukl, 2004). Tedy investice jsou spojeny s novým paradigma regionálního rozvoje, který směřuje na aktivaci místních zdrojů.

Rozvoj venkova v programovém období 2007 - 2013

Venkov je v posledním programovém období EU koncepčně rozvíjen hlavně díky fondu EAFRD (European Agricultural Fund for Rural Development), který je součástí společné zemědělské politiky (SZP) EU, což na jednu stranu napomáhá větší koordinaci financování zemědělství a rozvoje venkova, na druhou stranu je ovšem venkov rozvíjen i ze strukturálních fondů. My budeme sledovat rozdělení financí z ERDF (European Regional Development Fund) přes ROP Jihovýchod. Dotace jsou přerozdělovány na základě integrované strategie rozvoje dvou krajů, v které ovšem chybí koordinace na nižších regionálních úrovních například venkovských regionů.

Graf 1: Rozdělení peněz v rámci SZP na projektové a nárokové dotace
Graph 1: Division of CAP subsidies on project based and claim based

Zdroj: SZIF a vlastní výpočty

Společná zemědělská politika většinu financí přerozděluje pomocí nárokových plateb přímo zemědělcům z prvního pilíře. Jedná se tedy o nárokové dotace, které jsou doplněny neprojektovými dotacemi z II. osy II. pilíře zaměřenými na udržitelné využívání zemědělské půdy. Celkem tedy SZP přerozdělí necelých 85 % financí pomocí nárokových dotací přímo zemědělcům. Čeští zemědělci v tomto období čerpají značný objem financí, přesto klesá zemědělská produkce. Objem financí směřujících na nárokové platby by se navíc měl v následujícím období snižovat (Věžník a kol., 2013). Na rozvoj venkova formou projektových žádostí tak zbývá 43,9 % financí EAFRD což za celé programové období 2007-2013 činilo přibližně 31,6 mld. Kč.

V rámci obcí spadajících do NUTS II Jihovýchod bylo přes projektové opatření PRV alokováno do venkovských oblastí do roku 2012 okolo 4 mld. Kč. Obce a podnikatelé a neziskové organizace dále využívali alternativy k financování místních projektů z ROP Jihovýchod a přes tento program se do roku 2012 přerozdělilo asi 4,3 mld. Kč.

V Jihomoravském kraji a kraji Vysočina venkovské obce, podnikatelé a neziskové organizace využívaly v současném programovacím období dotace určené pro rozvoj území pomocí progresivního přístupu rozvoje venkova. Tento přístup je nazýván Leader se snaží o aktivizaci místního obyvatelstva pomocí rozvoje partnerství v regionu a podporou budování sociálního kapitálu (Nardone, Sisto, Lopolito, 2010, Sucksmith, 2009). Ze 4 mld. Kč bylo více, jak 11 % tedy 454 mil Kč přerozděleno přes IV. osu PRV tedy program Leader. Jelikož v těchto dvou krajích bylo podpořeno z PRV pro období pouze 19 MAS ve kterých žije přibližně polovina venkovských obyvatel krajů, lze lehce porovnat dopady působení podpořené MAS v území na čerpání financí z EU.

Tab. 1: Rozdíl mezi MAS podpořených z PRV a nepodpořených při čerpání dotací
Table 1: Difference between LAG supported from „PRV“ and unsupported ones

	MAS PRV (Kč/obyv)	MAS mimo PRV (Kč/obyv)	p-hodnota t-testu	p-hodnota Anova
Dotace z ROP	4 572	3 861	0,64	0,35
Dotace z PRV	4 709	3 033	0,08	0,09

Zdroj: SZIF, MRR, ČSÚ a vlastní výpočty

Prvním předpokladem výzkumu bylo, že obce spadající do MAS podpořených z IV. osy PRV 2007-2013, budou v čerpání dotací úspěšnější. Z tabulky 1 je vidět, že tento předpoklad se nepotvrdil. Aktéři z oblastí podpořených MAS sice čerpaly v průměru větší množství financí z ROP i PRV na obyvatele než aktéři z nepodpořených oblastí, ale tento rozdíl není statisticky významný. Obzvláště překvapivý je tento výsledek u financí čerpaných přes PRV, kde každá podpořená MAS díky metodě Leader získala skoro 850 Kč na obyvatele navíc, přesto rozdíl v množství financí plynoucích do dvou skupin MAS nebyl

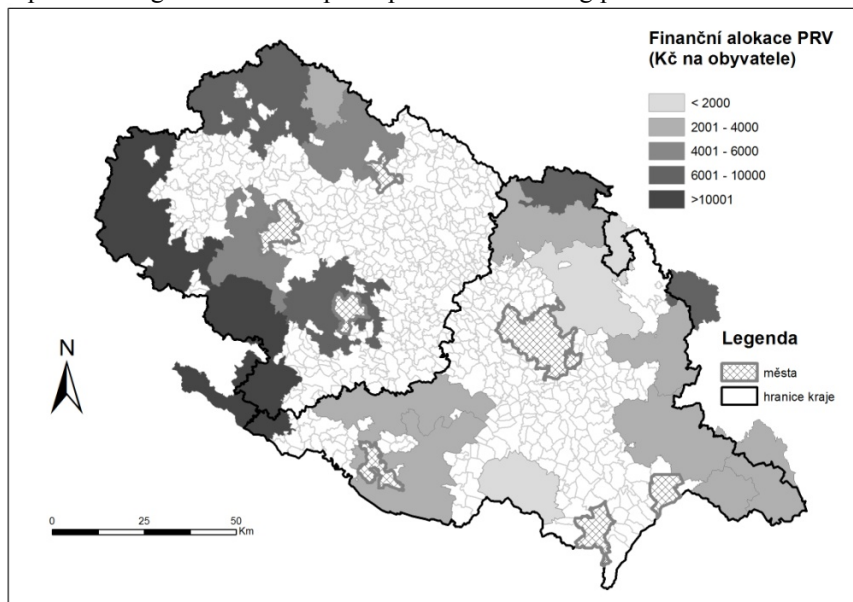
statisticky významný. Spearmanův korelační koeficient byl pozitivní (0,41, signifikantní na 5% hladině spolehlivosti) u MAS, které byly úspěšné v čerpání finančních dotací z ROP, tak byly také úspěšné v čerpání financí z PRV.

V druhé části se již zaměříme pouze na MAS podpořené v rámci IV. osy PRV a pokusíme se zhodnotit čerpání finančních dotací. Stále mluvíme o dotacích, přestože finančních zdrojů z ROP se přerozdělují pomocí integrovaná strategie území. Ovšem ve venkovských oblastech neexistuje navazující integrovaná strategie rozvoje regionů, ale žádají spíše zájemci samostatných projektů.

Mapa 1 nám zobrazuje přepočtení financí na obyvatele MAS v rámci PRV. Jedná se o všechny dotace, které subjekty z MAS čerpaly. Finance alokované z PRV jsou v porovnání s financemi alokovanými přes ROP rozprostřeny v území rovnoměrněji, kdy variační koeficient nabývá hodnoty 0,66. Všechny MAS úspěšné v čerpání dotací se nachází v kraji Vysočina, kdy nejvíce financí na hlavu získaly MAS Mikroregionu Telčsko, Via rustica z okolí Pacova a MAS Královská stezka. Překvapivým závěrem této analýzy je, že výše financí alokovaných z PRV přes IV. osu a celkovým objemem financí z PRV není ve statisticky významné korelaci. Existence integrovaného strategického plánu rozvoje území MAS, tak nemá vliv na čerpání dotací z celostátního PRV.

Mapa 1: Dotace z EARDF na obyvatele v MAS v období 2007 - 2013

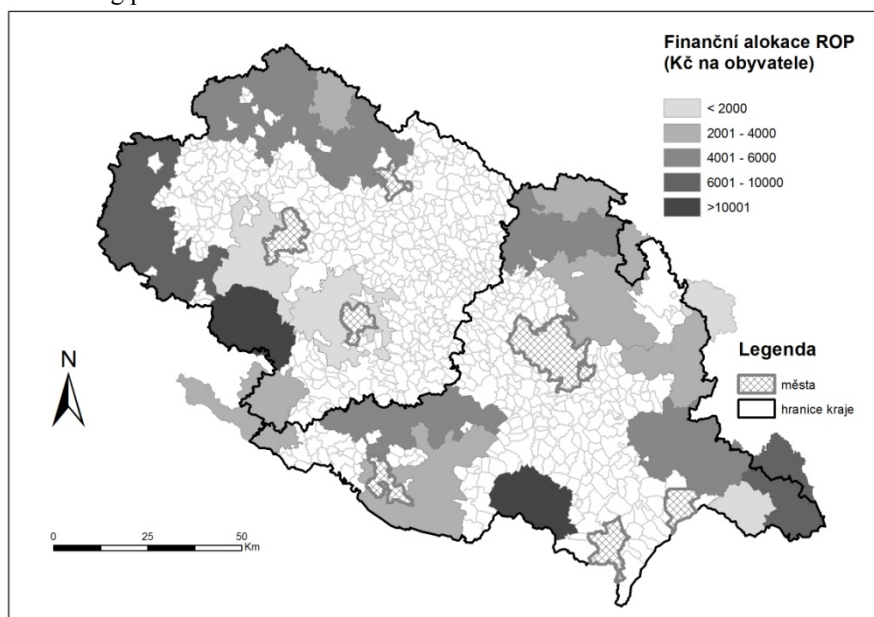
Map 1: Funding from EARDF per capita in LAG during period 2007 -2013

Zdroj: SZIF a ČSÚ a vlastní výpočty

Finance z ROP jsou naopak více koncentrovány, kdy korelační koeficient má hodnotu 0,79. Mezi neúspěšnější opět patří MAS Mikroregionu Telčsko a to hlavně díky dotacím, které získaly subjekty z města Telč. Mezi úspěšné patří i MAS Mikulovsko (mapa 2). Obě MAS těží z atraktivnosti svého území využitelné pro turistický ruch, kdy na Mikulovsku velká část investic směřovala na podporu Lednicko-Valtického areálu. Jedná se tak o investiční dotace, které cílí na rozvoj turisticky atraktivních regionů a to národního až mezinárodního významu.

Mapa 2: Dotace z ROP jihovýchod na obyvatele v MAS v období 2007 - 2013
Map 2: Funding from Regional Operational program „Jihovýchod“ per capita in LAG during period 2007 -2013

Zdroj: MRR a ČSÚ a vlastní výpočty

Závěr

Rozvoj venkova prošel v posledních 25 letech v Česku značnou evolucí a způsob podpory venkovských oblastí je v neustálém vývoji. Zemědělci jsou jednou nejdůležitější součástí venkovských oblastí, čemuž odpovídá i financování jejich aktivit ze zdrojů EU. Je ovšem nutné podotknout, že zemědělci čerpají značnou část financí formou neprojektových dotací. O politice rozvoje venkova lze mluvit od roku 1994, kdy začal běžet POV. Dotace v tomto programu již měli investiční

charakter, z počátku založený na obecních strategiích a v druhé polovině byly přidány i strategie rozvoje mikroregionů. V současné době je rozvoj venkova financován hlavně z fondů EU, kdy venkovské subjekty čerpají značné množství financí. V článku sledujeme dva finanční zdroje.

Prvním zdrojem financování venkovského rozvoje je PRV, který je definovaný pro celé území Česka a subjekty z venkovských oblastí mohou žádat pomoci projektů o podporu. Druhým zdrojem je ROP, který je založen na strategii rozvoje na NUTS II Jihovýchod. Z priorit 2 a 3 zaměřených na cestovní ruch a rozvoj sídel bylo do venkovských oblastí dosud alokováno okolo 50 % financí, což činí přibližně 4,4 mld. Kč. Jedná se o na projektech založené dotace, které jsou investičního charakteru, ale mají spíše dopad na obecní a nad-regionální úrovni.

Jako ryze investiční bychom nazvali až finance čerpané přes IV. osu PRV, které jsou založené na integrované regionální strategii MAS. Přes tuto osu bylo v NUTS II Jihovýchod rozděleno mezi subjekty z MAS 454 mil. Kč. Na mikroregionální strategii je tak založeno pouze 5 % objemu námi sledovaných financí, které jsou navíc omezeny pouze na akce podporované z PRV. Tento poměr a rozsah aktivit čerpaných přes IV. osu PRV by se měl v následujícím období změnit a MAS by měli mít větší možnosti pro úspěšnou realizaci místních strategií. Projekty podpořené v rámci MAS jsou totiž založené na spolupráci místních aktérů a minimálně způsob jakým vznikají je v souladu s tím co Woods (2011) nazývá jako nové rurální paradigma.

Poděkování

Príspevek byl zpracován v rámci projektu specifického výzkumu MUNI/A/0952/2013 Analýza, hodnocení a vizualizace globálních environmentálních změn v krajině sféry Země

Literatura

- BEDNARÍKOVÁ, Z. 2009. Vývoj a nástroje politiky rozvoje venkova v České republice. In *Regionální Studia*, 2009, roč. 3, č. 1, s. 34-42.
- HANZLOVÁ, O. 2004. *Dotace, granty a příspěvky poskytované nevydělečným organizacím*. [online]. 2004, [cit. 2014-09-22]. Dostupné na internetu: <<http://www.ucetnikavarna.cz/archiv/dokument/doc-d8135v10788-dotace-granty-a-prispevky-poskytovane-nevydelecnym-organiz/>>.
- LUKL, R. 2004. *Investiční rozhodování jako východisko úspěchu firmy*. Brno, 2004. Diplomová práce. Masarykova univerzita. Fakulta podnikového hospodářství.
- MZE, 2014. *Program rozvoje venkova ČR na období 2014–2020* [online]. 2014, [cit. 2014-20-09]. Dostupné na: <http://www.szif.cz/cs/CmDocument?rid=%2Fapa_anon%2Fcs%2Fzpravy%2Fprv2014%2F1406290520363.pdf>.

- NARDONE, G. – SISTO, R. – LOPOLITO, A. 2010. Social Capital in the LEADER Initiative: a methodological approach. In *Journal of Rural Studies*. 2010, vol. 26, no. 4, pp. 63-72.
- PERLÍN, R. 1999. Venkov, typologie venkovského prostoru. In *Česká etnoekologie, Etnoekologické semináře v Liběchově*, 1999, s. 87-104.
- PERLÍN, R. 2002. Mohou představitelé obcí účinně ovlivňovat tvorbu krajiny? In *Sborník Krajina jako politikum. Tvář naší země – krajina domova*. Praha: Studio JB, 2002.
- SHUCKSMITH, M. 2009. Disintegrated Rural Development? Neo-endogenous Rural Development, Planning and Place-Shaping in Diffused Power Contexts. In *European Society for Rural Sociology*. 2009, vol. 50, no. 1, pp. 1-14.
- SVOBODOVÁ, H. a kol. 2011. *Synergie ve venkovském prostoru*. 1. vyd. Brno: GaREP, spol. s r.o., 2011. 114 s. ISBN 978-80-904308-8-4.
- SZIF, 2013. Přehled příjemců dotací [online]. Praha: Státní zemědělský a intervenční fond. [cit. 2014-09-09]. Dostupné na: <http://www.szif.cz/irj/portal/anonymous/CmDocument?rid=/apa_anon/cs/dokumenty_ke_stazeni/kp/spd/spd.zip>
- VĚŽNÍK, A. – KRÁL, M. – SVOBODOVÁ, H. 2013. Agriculture of the Czech Republic in the 21st Century: From Productivism to Post-productivism. In *Quaestiones Geographicae*. 2013, vol. 32, no. 4, pp. 7-14.
- WOODS, M. 2007. *Rural geography*. Sage, 2007.
- WOODS, M. et al. 2011. *Rural*. Routledge, Taylor & Francis, 2011.

FROM SUBSIDIES TOWARDS INVESTMENTS: CHANGES IN RURAL DEVELOPMENT POLICY OF THE CZECH REPUBLIC

Summary

The Czech rural policy went through 25 years of changes. After the fall of iron curtain in 1989 previous system of rural areas support nearly disappear. It rediscovers in 1994 with the new Programme of Village Renewal. However, this program lacks coordination between national and regional level. In effect the new era of Czech rural policy starts with the accession of the Czech Republic to EU. In this article the financial distribution to the rural areas of NUTS II “Jihovýchod” was evaluated during the programme period 2007-2013. Firstly, project oriented subsidies distributed via Programme of Rural Development 2007-2013 to farmers and rural actors. This programme is based on national level strategy, nevertheless is also distributed through IV. axis, known as Leader, based on rural region strategies. As a matter of fact about half of the NUTS II area was covered by supported Local Action Groups (LAG) during the period 2007-2013. We expect that actors from supported areas will be more successful in the project application. Results reveal that they were more successful. However, difference was not

statistically significant. Secondly, rural actors can apply with development projects via Regional Operational Programme based on strategy of NUTS II development. Actors from supported LAGs were again more successful in application, but difference was not significant either. Lastly, the distribution of EU subsidies between supported LAGs was done. It was found, that Regional Operational Programme subsidies are more concentrated (coefficient of variability 0,79) compare to Programme of Rural Development subsidies (coefficient of variability 0,66).

Czech rural areas are still more developed by subsidies than investments. Even the project oriented subsidies lack cooperation on the level of smaller rural regions. Regional Operational Programme investments are based on strategy of the NUTS II region development. Strategies of rural areas development exists only in the IV. axis of Programme of Rural Development. However, the volume of financial support is low. Taking everything into the account new changes are rising for the following programming period. The way of rural regions support is still in a development. The Leader program support will be possible not only from the Rural Development Fund, but also from the European Regional Development Fund during the next period. To put it briefly, subsidies distributed trough LAG will be better coordinated on level of rural regions. As a result they might have bigger impact on rural regions development and can be called according to new rural paradigm as investments.

Mgr. Jan Procházka

Doc. RNDr. Antonín Věžník, CSc.

Geografický ústav

Přírodovědecká fakulta

Masarykova univerzita

Kotlářská 2, 611 37 Brno

E-mail: jan.prochaz@mail.muni.cz

VEDOMOSTNÁ EKONOMIKA – REGIONÁLNE DISPARITY V KONTEXTE KOHÉZNEJ POLITIKY V PODMIENKACH SR

Eva Rajčáková, Angelika Švecová

Abstract

This paper aims through selected indicators of R&D and economic efficiency to highlight the evolution of regional disparities in strategic priority 2. Knowledge economy in the context of spending of EU funds in the programming period 2007-2013 in the regions of Slovakia.

Keywords: regional disparities, EU cohesion policy, National Strategic Reference Framework 2007 – 2013, knowledge economy, regions of Slovakia

Úvod

Významným znakom regionálnej štruktúry Slovenska sú regionálne rozdiely. V transformačnom období sa regióny s rozdielnym potenciálom, predpokladmi a „schopnosťou“ reagovať na podmienky trhovej ekonomiky rozvíjali diferencovane. Významný vplyv mali aj tendencie globálneho svetového vývoja, ktoré v čase finančnej a hospodárskej krízy negatívne ovplyvnili nielen vývoj a stav makroekonomického a sociálneho prostredia, ale aj rozvoj regiónov. Výsledkom komplexu zložitých procesov je priestorovo diferencovaná regionálna štruktúra Slovenska s regionálnymi rozdielmi a znakmi polarizácie. Jednou z možností, ako „zastaviť“ alebo zmierniť prehlbovania regionálnych disparít je cieľená a účinná regionálna politika, ktorá je, okrem efektívneho využívania endogénnych regionálnych potenciálov a zdrojov, spojená s využívaním nástrojov kohéznej politiky EÚ 2007 – 2013. Kohézna politika je v súlade s platnými cieľmi, nástrojmi a programovými dokumentmi cieľená na riešenie identifikovaných kľúčových disparít a podporu rozvoja troch hlavných oblastí - 1. Infraštruktúra a regionálna dostupnosť, 2. Vedomostná ekonomika a 3. Ľudské zdroje v územne oprávnených regiónoch.

Ciele, použité metódy a zdroje

Cieľom príspevku je v súlade so strategickou prioritou Národného strategického referenčného rámca 2007 – 2013 (ďalej „NSRR 2007 – 2013“) 2. Vedomostná ekonomika poukázať na vývoj regionálnych disparít v kontexte vyčerpaných finančných prostriedkov kohéznej politiky EÚ. Tie sú v procese implementácie projektov v rámci operačných programov alokované v regiónoch Slovenska. Observačnými jednotkami sú oprávnené kraje Slovenka a skúmaným

obdobím roky 2007 a 2013, teda začiatok programového obdobia a stav pokročilej implementácie operačných programov (ďalej „OP“) - OP Výskum a vývoj (ďalej „OPVaV“), OP Konkurencieschopnosť a hospodársky rast (ďalej „OPKaHR“), OP Informatizácia spoločnosti (ďalej „OPIS“) a OP Bratislavský kraj (ďalej „OPBK“), z ktorých je v rámci špecifických priorít podporovaná strategická priorita NSRR 2007 – 2013. - 2. Vedomostná ekonomika.

Pre stanovenie regionálnych disparít boli použité oficiálne štatistické dáta ŠÚ SR. Údaje o čerpaní finančných prostriedkov sú zo zdrojov Centrálného koordinačného orgánu (ďalej „CKO“).

Výber indikátorov pre stanovenie regionálnych disparít vychádza z tematického zamerania strategických a špecifických priorít NSRR 2007 – 2013. Pre hodnotenie parciálnej oblasti Výskum a vývoj sme použili indikátory - podiel domácností s prístupom na internet (%), podiel výdavkov na výskum a vývoj z regionálneho HDP (%), počet zamestnancov vo výskume a vývoji na 1000 obyvateľov; pre parciálnu oblasť Ekonomickú výkonnosť indikátory - regionálny HDP na obyvateľa v b.c. v parite kúpnej sily, miera zamestnanosti (%), priemerná nominálna mesačná mzda (€), tržby za vlastné výkony a tovar v priemysle (mil. €), stavebná produkcia (mil. €), fyzické osoby - podnikatelia na 1000 obyvateľov, subjekty malého a stredného podnikania s počtom 0 - 249 zamestnancov na 1000 obyvateľov. Vybrané indikátory v zmysle NSRR 2007 – 2013 korešponujú s merateľnými ukazovateľmi strategickej priority 2. Vedomostná ekonomika a jej špecifických priorít ako aj relevantných operačných programov. Zároveň sú východiskom pre stanovenie regionálnych disparít v predmetnej oblasti. V rámci hodnotenia jednotlivé kraje mohli teoreticky dosiahnuť maximálny počet 1000 bodov.

Na hodnotenie regionálnych disparít bola použitá metóda dynamickej medziregionálnej komparácie. Pozícia krajov v regionálnej štruktúre Slovenska je podložená multikriteriálnym rozhodovaním s použitím bodovej metódy. Základom analýzy je matica Z, ktorej riadky zodpovedajú jednotlivým alternatívam a stĺpce jednotlivým hodnotiacim kritériám. Pre porovnanie údajov sú všetky kritériá transformované podľa vzťahu:

$$R_{ij} = \frac{\max z_{ij}}{z_{ij}}$$

, kde $\max z_{ij}$ = maximálny prvok v danom stĺpci, z_{ij} = pôvodný prvok v danom stĺpci.

Následne boli jednotlivé prvky transformované tak, aby nadobúdali hodnoty od 0 po 1. Normalizácia bola vykonaná na podľa vzťahu:

$$r_{ij} = \frac{z_{ij} - d_j}{h_{ij} - d_j}$$

, kde d_j = minimálny prvok v danom stĺpci, h_j = maximálny prvok v danom stĺpci.

Po maximalizácii, normalizácii a pridelení bodových hodnôt bola určená pozícia krajov v regionálnej štruktúre Slovenska v oblasti Vedomostná ekonomika.

Pre určenie veľkosti regionálnych disparít boli použité štandardné nástroje (priemerná hodnota, variačné rozpätie, smerodajná odchýlka, Giniho koeficient), používané na meranie nerovností. Získané bodové skóre následne umožnilo typizáciu oprávnených regiónov - krajov Slovenska v oblasti Vedomostná ekonomika.

Analýza čerpania finančných prostriedkov zo štrukturálnych fondov (ďalej „ŠF“) vychádza z údajov CKO k 30.12.2013. Realizované výdavky v členení podľa prioritných osí a opatrení OP, zameraných na podporu strategickej priority 2. Vedomostná ekonomika boli pomerne rozpočítané na úrovni krajov Slovenska podľa počtu obyvateľov a územnej oprávnenosti. Do hodnotenia a analýzy nebol začlenený OP Technická pomoc a opatrenia technickej pomoci, obsiahnuté v jednotlivých OP.

Grafickým výstupom sú mapy spracované v programe ArcGIS.

Teoretické východiská problematiky regionálnych disparít a kohéznej politiky EÚ v programovom období 2007 – 2013 v podmienkach SR

Problematika regionálnej štruktúry a s ňou spojených regionálnych disparít sa stala aktuálnou od začiatku transformačného obdobia. Podľa Korca (2005, p. 12) príčinu rastúceho záujmu o regionálnu štruktúru je „potrebné spájať s otázkami územnej diferenciacie, teda s každodennými problémami ekonomického a sociálneho života regiónov.“ Matlovič a Matlovičová (2005, p. 66) konštatujú, že predmetom geografických výskumov sa regionálne disparity stali najmä „v súvislosti so skúmaním transformácie geografickej organizácie, ku ktorej dochádza pod vplyvom spoločensko-ekonomických zmien a globalizačných procesov v ostatných 15 rokoch“. Michaelli a kol. (2010, p. 173) podčiarkujú prehlbovanie regionálnych disparít ako „sprievodného javu transformačného procesu“ a poukazujú na úzku korelačnú väzbu regionálnych disparít „s koncentráciou sociálnych a ekonomických problémov, ktoré sa prejavujú v priestorovej diferenciacii rozvinutých a zaostávajúcich regiónov.“ Podobný názor v spojitosti s vývojom regionálnej štruktúry Slovenska vo svojich prácach uvádzajú aj Rajčáková, Švecová (2002, 2011). Viacerí autori (Gajdoš, 2005, p. 26, Buček et al., 2010, p. 116, Rajčáková, 2009, p. 99 a i.) poukazujú na diferencovaný vplyv rôznych faktorov na formovanie regionálnych disparít a vyzdvihujú závislosť regionálnych disparít od „rozvojových disponibilít a rozdielnych pozícií, z ktorých regióny vstupovali do transformačného procesu“.

Samotné chápanie regionálnych rozdielov nie je jednotné. Matlovič, Matlovičová (2011, p. 9) chápu regionálne disparity ako „rozdiely v stupni sociálno-ekonomického rozvoja regiónov, ktoré sú dôsledkom jeho nerovnomernosti.“ Ďalší autori (Korec, 2005, Rajčáková, 2009, Buček et al., 2010, Gorzelak a Kuklinski 1992 In Buček et al., 2010 a i.), vzhľadom na úlohu a význam národnej a predovšetkým európskej podpornej politiky, spájajú hlavný

cieľ, ktorým je zmiernovanie regionálnych disparít so štátnou a európskou regionálnou politikou. Za najvýznamnejší exogénny faktor súčasného obdobia, ktorý môže ovplyvniť stav regionálnych disparít považujú európsku regionálnu politiku v zmysle využívania jej podporných finančných prostriedkov (fondov), ktoré sa implementujú v súlade s pravidlami a podmienkami programových dokumentov 2007 – 2013 s cieľom vyrovnávať sociálno-ekonomickú úroveň regiónov a zmiernovať regionálne disparity.

V nadväznosti na vytýčený cieľ programového dokumentu NSRR 2007 – 2013, ktorým je „do roku 2013 výrazne zvýšiť výkonnosť a konkurencieschopnosť slovenskej ekonomiky a regiónov, zabezpečiť rast zamestnanosti pri rešpektovaní trvalo udržateľného rozvoja“ (NSRR 2007 – 2013, p. 67) je rozvojová stratégia postavená na troch strategických prioritách - 1. Infraštruktúra a regionálna dostupnosť, 2. Vedomostná ekonomika a 3. Ľudské zdroje, ktoré sa naplňajú prostredníctvom finančnej podpory projektov, implementovaných v rámci OP. Stratégia, priority a ciele NSRR 2007 – 2013 sú implementované z 11 OP. Vyhodnotenie úspešnosti čerpania v rôznych fázach implementačného procesu je témou záujmu viacerých autorov (Rajčáková, Švecová, 2012, Kramáreková, 2010, 2014 a i.).

Vzhľadom na zameranie a cieľ príspevku pozornosť budeme venovať tým OP, ktoré prispievajú k naplneniu strategickej priority 2. Vedomostná ekonomika, teda OPVaV, OPIS, OPKaHR a OPBK. V súlade s cieľmi kohéznej politiky, prioritnými osami a opatreniami príslušných OP finančné prostriedky „smerujú“ do krajov Slovenska formou implementácie konkrétnych projektov.

Regionálne disparity v oblasti Vedomostná ekonomika

Vedomostná ekonomika zohľadňuje indikátory, ktoré vyjadrujú stav parciálnych oblastí Výskum a vývoj a Ekonomická výkonnosť podľa krajov SR. Podľa indikátorov je zrejмый nárast podielu domácností s prístupom na internet vo všetkých krajoch Slovenska, najvýraznejšie v Žilinskom (rok 2007 40,9 %, rok 2012 76,8 %, + 35,9 percentuálnych bodov) a Trnavskom (rok 2007 36,5 %, rok 2012 74,1 %, + 37,6 percentuálnych bodov) kraji, s najvyšším podielom v Bratislavskom kraji (84 %).

K rozvoju vedomostnej ekonomiky prispieva výskum a vývoj. Napriek rastúcemu objemu financovania výskumu a vývoja v posledných rokoch, podiel výdavkov z regionálneho HDP nedosahuje na celoštátnej (rok 2007 0,38 %, rok 2010 0,52 %) a regionálnej úrovni (tab. 2) priemer EÚ (cca 2 %). Regionálne rozdiely odrážajú pretrvávajúcu a silnú koncentráciu odvetvovo diverzifikovaných vedecko-výskumných inštitúcií a kapacít v hlavných výskumných centrách, na vysokých školách a v súkromnom sektore v Bratislavskom (1,14 % regionálneho HDP), Košickom (0,71 %) a Trenčianskom (0,74 %) kraji. V Bratislavskom kraji sa koncentruje 23,42 % zamestnancov výskumu a vývoja SR, kým v ostatných

krajoch sa zamestnanosť vo výskume a vývoji podieľa od 1,49 % (Prešovský) do 5,34 % (Košický) na celkovej zamestnanosti.

Hodnoty sledovaných ukazovateľov sa v parciálnej oblasti Výskum a vývoj zlepšili vo všetkých krajoch, avšak použité nástroje na meranie nerovnosti poukazujú na nárast regionálnych disparít (tab. 1), ktorý je spôsobený výrazne dominantnou pozíciou Bratislavského kraja.

Tab. 1: Vedomostná ekonomika – regionálne disparity (počet bodov)

Table 1: Knowledge economy – regional disparities (points)

Kraj	Rok 2007			Rok 2012		
	Parciálna oblasť		Spolu	Parciálna oblasť		Spolu
	Výskum a vývoj	Ekonomická výkonnosť		Výskum a vývoj	Ekonomická výkonnosť	
Bratislavský	300,0	700,0	1000,0	300,0	700,0	1000,0
Trnavský	24,6	254,9	279,5	71,9	221,3	293,2
Trenčiansky	140,5	178,8	319,3	117,8	154,1	271,9
Nitriansky	103,2	127,2	230,4	64,9	142,3	207,1
Žilinský	51,7	214,7	266,4	94,7	213,0	307,7
Banskobystrický	23,9	68,7	92,6	20,0	87,1	107,1
Prešovský	55,1	80,9	136,0	37,6	70,0	107,6
Košický	148,2	101,2	249,4	147,3	81,1	228,5

Zdroj: ŠÚ SR 2014, výpočty autorov

Druhou skupinou sú indikátory pre vyhodnotenie parciálnej oblasti Ekonomická výkonnosť. Podľa HDP na obyvateľa v bežných cenách v parite kúpnej sily (ďalej „HDP na obyv. v b. c. PKS“) nadpriemernú hodnotu dosahujú Bratislavský (43 063,28 b. c. PKS, 241,05 % priemeru SR) a Trnavský (20 078,22 b. c. PKS, 112,89 %) kraj, podiel ostatných krajov sa pohybuje od 56,78 % (Prešovský) do 88,59 % (Žilinský) priemeru SR.

Výkonnosť regionálnej ekonomiky sa prejavuje vo výške priemernej nominálnej mesačnej mzdy a miere zamestnanosti obyvateľstva vo veku 15-64 rokov. Výška priemernej nominálnej mzdy je priestorovo výrazne diferencovaná, s najvyššou mzdou v Bratislavskom (1 029 €) a najnižšou v Prešovskom (613 €) kraji. Miera zamestnanosti obyvateľstva vo veku 15-64 rokov je podľa krajov priestorovo diferencovaná od 53,6 % (Košický) do 71,6 % (Bratislavský). V priestorovom rozložení tržieb za vlastné výkony a tovar v priemysle na 1 000 obyvateľov regionálne rozdiely vyjadrujú koncentráciu odvetovo diverzifikovaných subjektov priemyslu s vyššou pridanou hodnotou v Bratislavskom (49 215,72 tis. €), Trnavskom (20 644,60 tis. €) a Žilinskom (17 667,98 tis. €) kraji. Stavebná produkcia vykonaná vlastnými zamestnancami na 1 000 obyvateľov je najvyššia v Bratislavskom (1853,85 tis. €), Žilinskom (384,67 tis. €) a Košickom (392,82 tis. €) kraji. Rozvinuté podnikateľské prostredie podľa

počtu subjektov malého a stredného podnikania a počtu fyzických osôb - podnikateľov je v Bratislavskom (58,2 tis. na 1 000 obyv.) kraji, kým v ostatných krajoch je to od 13 tis. (Trenčiansky) do 16,7 tis. na 1 000 obyvateľov (Košícký).

Smerodajná odchýlka a Giniho koeficient podľa indikátorov ekonomickej výkonnosti vypovedajú o zmierňovaní regionálnych disparít (tab. 2).

Tab. 2: Vedomostná ekonomika - variačné rozpätie, priemerná hodnota, smerodajná odchýlka a Giniho koeficient

Table 2: Knowledge economy - variance, mean, standard deviation and Gini index

Parciálna oblasť Ukazovateľ	Rok 2007				Rok 2012			
	1	2	3	4	1	2	3	4
Výskum a vývoj								
Podiel domácností s prístupom na internet (%)	45,8	17,6	6,0	0,1363	75,4	18,9	5,2	0,0998
Výdavky na výskum a vývoj – podiel z regionálneho HDP (%)	0,4	0,7	0,2	0,3625	0,5	0,9	0,3	0,3656
Počet zamestnancov vo výskume a vývoji na 1000 obyv.	4,5	16,3	5,0	0,5106	5,2	21,3	6,6	0,5645
Ekonomická výkonnosť								
Regionálny HDP na obyv. (v b. c.) PKS (1)	17404,2	30526,4	8925,9	0,2936	18382,6	32959,6	9689,8	0,2930
Miera zamestnanosti (%)	61,1	18,1	5,6	0,1144	60,2	18,0	5,4	0,1118
Priemerná nominálna mesačná mzda (€)	698,2	467,0	136,8	0,1493	843,6	444,0	125,5	0,1296
Tržby za vlastné výkony a tovar v priemysle (mil. €)	8645,7	22242,6	6658,7	0,4304	10281,4	26364,7	7851,9	0,4259
Stavebná produkcia (mil. €)	660,8	898,1	271,8	0,2703	601,8	973,9	295,1	0,2988
Fyzické osoby - podnikatelia na 1 000 obyv.	74,9	48,8	13,3	0,1566	72,5	46,7	12,8	0,1579
MSP (0 - 249 zamestnancov) na 1000 obyv. (2)	19,3	39,7	12,5	0,3064	31,4	76,6	24,2	0,3484

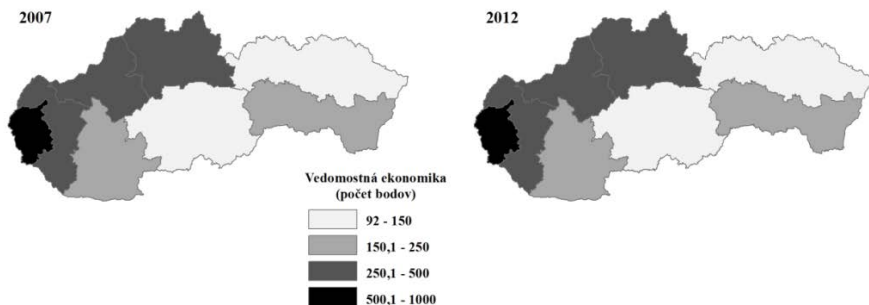
Vysvetlivky: (1) (v b. c.) PKS - (v bežných cenách) v parite kúpnej sily, (2) subjekty malého a stredného podnikania (0 - 249 zamestnancov) na 1000 obyv., 1 priemerná hodnota, 2 variačné rozpätie, 3 smerodajná odchýlka, 4 Giniho koeficient

Zdroj: ŠÚ SR 2014, výpočty autorov

Aj keď sa hodnota viacerých indikátorov, použitých na hodnotenie oblasti Vedomostná ekonomika zlepšila, pozícia krajov a priestorové rozloženie regionálnych disparít zostáva naďalej zachované. Prvú skupinu tvoria kraje (Bratislavský, Trnavský, Trenčiansky, Žilinský) s priaznivými predpokladmi pre rozvoj vedomostnej ekonomiky. Regionálna štruktúra už čiastočne odráža projektovú podporu v rámci kohéznej politiky EÚ v programovom období 2007 – 2013, ktorá sa pozitívne, aj keď diferencovanou mierou, prejavuje na hodnotách analyzovaných indikátorov a bodovom skóre niektorých krajov (tab. 1, mapa 1). Najvyšší počet bodov a prvú pozíciu v oboch rokoch dosiahol Bratislavský kraj s maximálnym počtom 1 000 bodov. V porovnaní s rokom 2007 sa posilnila pozícia Trnavského (rok 2007 279,5, rok 2012 293,2 bodov) a Žilinského (rok 2007 266,4 a rok 2012 307,7 bodov) kraja, ktoré spolu s Trenčianskym krajom tvoria pomerne stabilnú „základňu“ vedomostnej ekonomiky v centrálnej časti považskej rozvojovej osi. Výskum a vývoj je tu predovšetkým zameraný na nosné aktivity regionálnej ekonomiky s významným podielom výskumu na vysokých školách. Druhú skupinu tvoria Košický (228,5 bodov) a Nitriansky (207,1 bodov) kraj, kde v porovnaní s rokom 2007 prišlo k miernemu poklesu hodnoty bodového skóre (tab. 1), čo je spôsobené najmä výrazným poklesom objemu tržieb v priemysle a stavebnej produkcii v dôsledku negatívnych dopadov krízového vývoja na regionálne hospodárstvo. Ku krajom s najnižším počtom bodov patria Prešovský a Banskobystrický kraj (zhodne 107, tab. 1, mapa 1), čo je výsledkom poklesu počtu bodov v oboch parciálnych oblastiach (tab. 1).

Mapa 1: Vedomostná ekonomika – regionálne disparity

Map 1: Knowledge economy – regional disparities

Zdroj: ŠÚ SR 2014, výpočty autorov

Čerpanie štrukturálnych fondov na podporu strategickej priority 2. Vedomostná ekonomika

Príspevky ŠF sa koncentrovali na projekty, ktoré zatraktívnia podmienky na realizáciu a rozvoj inovačných aktivít globálnych korporácií a budú stimulovať domáce inovačné kapacity k vytváraniu a rozvíjaniu konkurencieschopných inovačných klastrov. Dôležitým faktorom podpory vedomostnej ekonomiky je aj modernizácia infraštruktúry vysokých škôl s cieľom zvýšiť úroveň vzdelávacieho procesu. K znižovaniu administratívneho zaťaženia občanov významne prispieva efektívna elektronická verejná správa. Intervencie sú zamerané na modernizáciu štátnej správy, regionálnej a miestnej samosprávy prostredníctvom informačno-komunikačných technológií, s cieľom zvýšiť kvalitu ponuky, transparentnosť a efektívnosť verejných služieb poskytovaných občanom a podnikateľom.

Podporené aktivity sa realizujú v rámci špecifických priorít *2.1 informatizácia spoločnosti, 2.2 výskum a vývoj, 2.3 infraštruktúra vysokých škôl a 2.4 podpora konkurencieschopnosti podnikov a služieb najmä prostredníctvom inovácií.*

Výdavky na podporu vedomostnej ekonomiky tvorili 22 % objemu realizovaných výdavkov (1,54 mld. €). Najvyšší objem finančných prostriedkov smeroval na podporu konkurencieschopnosti podnikov a služieb (576,4 mil. €, 37,5 %), výskumu a vývoja (438,9 mil. €, 28,5 %), informatizácie spoločnosti (319,5 mil. €, 20,7 %), budovanie a modernizáciu infraštruktúry vysokých škôl s celkovým objemom realizovaných výdavkov 203,3 mil. € (13,2 %; k 31.12.2013, CKO; graf 1).

Strategická priorita 2. Vedomostná ekonomika je podporovaná z OPVaV, OPKaHR, OPIS a OPBK.

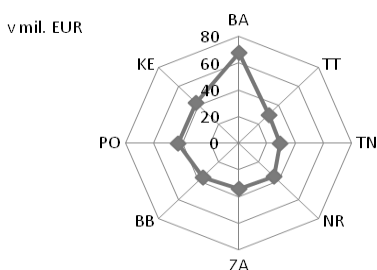
Najviac finančných prostriedkov bolo realizovaných v Bratislavskom (249,5 mil. €), Košickom (232,2 mil. €), Banskobystrickom (229,9 mil. €) a Prešovskom (212,9 mil. €) kraji (k 31.12.2013; CKO). Bratislavský kraj má prvenstvo vďaka koncentrácii vedecko-výskumného potenciálu, na podporu ktorého smerovalo viac než 150 mil. €, v Banskobystrickom a Košickom kraji finančné alokácie smerovali na podporu inovácií a rastu konkurencieschopnosti (graf 1, mapa 2).

Záver

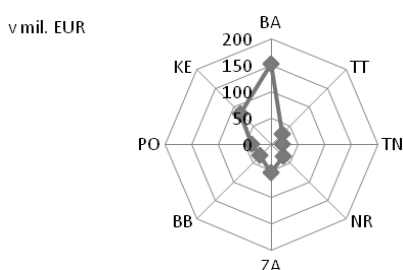
Výsledky analýz poukázali na prítomnosť regionálnych disparít v oblasti Vedomostná ekonomika v oboch sledovaných rokoch. Najvyššie bodové skóre a tým najlepšiu pozíciu v regionálnej štruktúre Slovenska v analyzovanej oblasti má Bratislavský kraj (1 000 bodov), ďalšiu skupinu tvoria Žilinský (307,7 bodov, 30,8 %), Trnavský (293,2 bodov, 29,3 %), Trenčiansky (271,5 bodov, 27,5 %) a Košický (228,5 bodov, 22,9 %) kraj.

Graf 1: Realizované výdavky štrukturálnych fondov pre programové obdobie 2007 - 2013 v rámci strategickej priority 2. Vedomostná ekonomika (k 30.12.2013)
 Graph 1: Realized expenditure of EU structural funds for programming period 2007 - 2013 under strategic priority 2 Knowledge economy (30.12.2013)

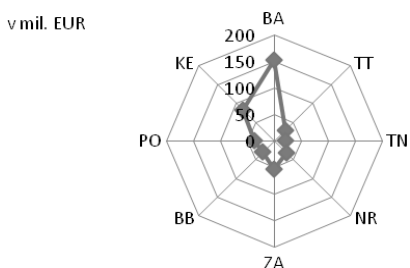
Špecifická priorita
 2.1 Informatizácia spoločnosti

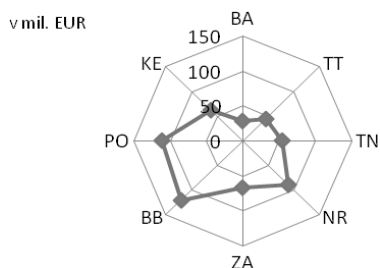
Špecifická priorita
 2.2 Výskum a vývoj

Špecifická priorita
 2.3 Infraštruktúra vysokých škôl

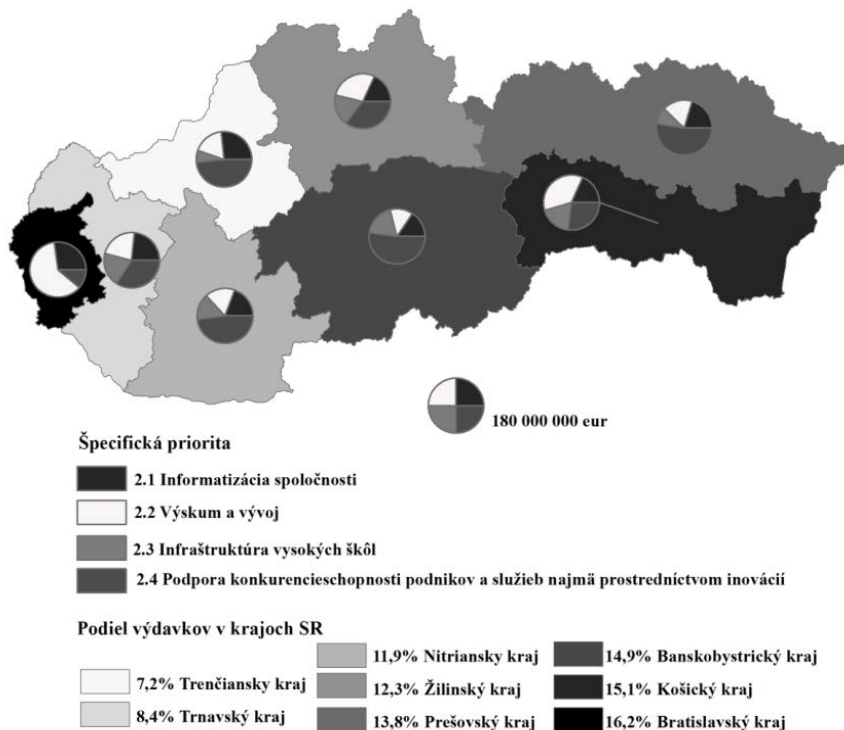
Špecifická priorita
 2.4 Podpora konkurencieschopnosti podnikov a služieb prostredníctvom inovácií

Zdroj: Centrálny koordinačný orgán, 2013

Mapa 2: Realizované výdavky štrukturálnych fondov podľa strategickej priority 2. Vedomostná ekonomika k 30.12.2013

Map 2: Realized expenditure of EU structural funds under strategic priority 2. Knowledge economy (30.12.2013)

Zdroj: Centrálny koordinačný orgán, 2013

Bodové skóre a podiel Prešovského a Banskobystrického kraja je približne 10 % a to aj napriek tomu, že v súčasnom programovom období do oboch krajov (Banskobystrický 14,9 %, Prešovský 13,8 %) bol alokovaný pomerne vysoký podiel realizovaných výdavkov zo ŠF v oblasti Vedomostná ekonomika. K faktorom, ktoré determinujú vývoj regionálnych disparít v oblasti Vedomostná ekonomika v kontexte analyzovaných indikátorov, sú priestorovo diferencovaný podiel výdavkov na výskum a vývoj z regionálneho HDP, rozdielna zamestnanosť vo výskume a vývoji, výkonnosť regionálnej ekonomiky a podnikateľská aktivita v oblasti malého a stredného podnikania.

K zmierneniu regionálnych rozdielov nesporne prispieva aj implementácia projektov spolufinancovaných z nástrojov kohéznej politiky EU 2007 – 2013.

Vzhľadom na to, že implementačný proces pokračuje, exaktné vyhodnotenie účinnosti a celkového prínosu kohéznej politiky pri riešení regionálnych disparít v oblasti Vedomostná ekonomika je v súčasnosti problematické.

PodĎakovanie

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/1143/12 Regióny: vývoj, transformácia a regionálna diferenciacia.

Literatúra

- BUČEK, M. – REHÁK, Š. – TVRDOŇ, J. 2010. *Regionálna ekonómia a politika*. Bratislava : Iura edition, ISBN 978-80-8078-3624, s. 269.
- GAJDOŠ, P. 2005. Teoretický a metodologický rámec klasifikácie a typológie regiónov Slovenska v kontexte teritoriálnych disparít. In *Ira, V. et al eds. Podoby regionálnych odlišností na Slovensku*. Bratislava : Sociologický ústav, SAV, 2005, ISBN 80-855544-39-3, s. 25-46.
- KOREC, P. 2005. *Regionálny rozvoj Slovenska v rokoch 1989 - 2004*. Bratislava : Prírodovedecká fakulta UK, Geografika, ISBN 80-969338-0-9, s. 228.
- KRAMÁREKOVÁ, H. 2010. Priestorové aspekty čerpania štrukturálnych fondov v Nitrianskom samosprávnom kraji v rokoch 2004 – 2006. In *Geografický časopis*. Bratislava: GÚ SAV, 2010, roč. 62, ISSN 0016-7193, s. 347-373.
- KRAMÁREKOVÁ, H. 2014. 7. Regionálny rozvoj. In *BOLTIŽIAR, M. - DUBCOVÁ, A. et al. 2014. Krajina a ľudia Nitrianskeho samosprávneho kraja*. Nitra: Fakulta prírodných vied Univerzita Konštantína Filozofa 2014, ISBN 978-80-558-0530-6, s. 278.
- MICHAELI, E. a kol. 2010. *Regionálny rozvoj pre geografov*. Prešov: Prešovská univerzita, 2010, ISBN 978-80-555-0065-2, s. 717.
- MATLOVIČ, R. – MATLOVIČOVÁ, K. 2011. Regionálne disparity a ich riešenie na Slovensku v rozličných kontextoch. Prešov : Prešovská univerzita. *Acta Facultatis Studiorum Humanitatis et Naturae Universitatis Prešovensis*, Prírodné vedy, roč. LIII, č. 18, ISSN 1336-6157, 8-87.
- NÁRODNÝ STRATEGICKÝ REFERENČNÝ RÁMEC. [online]. Dostupné na internete: <<http://www.nsr.sk/narodny-strategicky-referencny-ramec-2007-2013/>>, [cit. 2013-12-10].
- RAJČÁKOVÁ, E. 2009. *Regionálny rozvoj a regionálna politika Európskej únie a Slovenska*. Bratislava, 2009. ISBN 978-80-89317-09-7, s. 136.
- RAJČÁKOVÁ, E. – ŠVECOVÁ, A. 2002. Postavenie okresov a krajov Slovenska z hľadiska vyhodnotenia vybraných sociálnych a ekonomických znakov. Bratislava : GU SAV, *Geographica Slovaca*, 3, 2002. ISSN 1210-3519, s. 161-175.
- RAJČÁKOVÁ, E. – ŠVECOVÁ, A. 2011. Regionálna štruktúra Slovenska

v posledných troch desaťročiach. Nitra : Slovenská poľnohospodárska univerzita. *Acta Regionalia et Environmentalica*, roč. 8, č. 2. ISSN 1336-9253, s. 29-37.

RAJČÁKOVÁ, E. – ŠVECOVÁ, A. 2012. Sociálna inklúzia v operačných programoch Zamestnanosť a sociálna inklúzia a Vzdelávanie. In *Geografické informácie*. Nitra: Fakulta prírodných vied Univerzita Konštantína Filozofa, 2012, Vol. 16, č. 2, ISSN 1337-9453, s. 167-177.

STAV IMPLEMENTÁCIE ŠF PODĽA OP, PRIORÍT A OPATRENÍ PRE PO 2007 - 2013 K 31.12.2013. [online]. Centrálny koordinačný orgán. Dostupné na internete: <<http://www.nsrr.sk/cerpanie/>>, [cit. 2014-2-15].

ŠÚ SR 2014. RegDat (Domácnosti s prístupom na internet podľa krajov SR v rokoch 2007 a 2012; Fyzické osoby - podnikatelia podľa krajov SR v rokoch 2007 a 2012; Priemerná hrubá nominálna mesačná mzda (€) podľa krajov SR v rokoch 2007 a 2012; Regionálny hrubý domáci regionálny produkt (v b.c.) PKS podľa krajov SR v rokoch 2007 a 2010; Stavebná produkcia vykonaná vlastnými zamestnancami) podľa krajov SR v rokoch 2007 a 2012; Tržby za vlastné výkony a tovar v priemysle podľa krajov SR v rokoch 2007 a 2012; Výdavky na výskum a vývoj podľa krajov SR v rokoch 2007 a 2012; Zamestnanci výskumu a vývoja vo fyzických osobách podľa krajov SR v rokoch 2007 a 2012). [online]. Dostupné na internete <http://px-web.statistics.sk/PXWebSlovak>, [cit. 2014-7-20].

KNOWLEDGE ECONOMY – REGIONAL DISPARITIES IN THE CONTEXT OF EU COHESION POLICY IN SLOVAKIA

Summary

The aim of this paper is to show the evolution of regional disparities within the strategic priority 2. Knowledge economy by regions of Slovakia in the context of drawing financial support from the EU cohesion policy instruments in the programming period 2007 - 2013 through the indicators of R&D and economic efficiency.

The analysis demonstrated the existence of regional disparities in both analyzed years. Bratislava region reached the highest and maximum points (1000 points to 31.12.2012) expressing regional disparities. Next group consists of Žilina (307.7 points, 30.8%), Trnava (293.2 points, 29.3%), Trenčín (271.5 points, 27.5%) and Košice (228.5 points, 22.9%) region. The score and share of Prešov and Banská Bystrica regions are approximately about 10%, despite the fact that a relatively high share of expenditure from the Structural Funds has been allocated in both regions to support the knowledge economy in the current programming period.

Spatial differentiation and the emergence of regional disparities are mainly

influenced by the share of expenditure on R&D of regional GDP, differentiated employment in R&D, efficiency the regional economy and business activity in small and medium-sized enterprises.

The implementation of projects co-financed by the EU Cohesion Policy 2007-2013 undoubtedly contributes to mitigate regional disparities in Slovak regions. The strategic priority 2: Knowledge economy is supported from several Operational Programmes (OP Research and Development, Bratislava region, Informatisation of Society, Competitiveness and economic growth) in Slovakia. Most funds were implemented in Bratislava (249.5 mill. €) and Košice (232.2 mill. €) regions, where scientific and research potential of Slovakia has been concentrated. The relatively high support was also allocated in the Banská Bystrica (229.9 mill. €) and Prešov (212.9 mill. €) regions (to 31.12.2013; CCA NSRR).

The exact evaluation of the effectiveness and overall contribution of EU Cohesion Policy in mitigating regional disparities under the knowledge economy is currently difficult due to not concluded implementation process. This will be possible after the finishing of funds drawing and evaluation of the programming period 2007-2013.

Doc. RNDr. Eva Rajčáková, CSc.

RNDr. Angelika Švecová, PhD.

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny

Prírodovedecká fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

Mlynská dolina, 842 15 Bratislava

E-mail: rajcakova@fns.uniba.sk, asvecova@fns.uniba.sk

ORIENTÁCIA AKO PROSTRIEDOK SPOZNÁVANIA MIESTNEJ KRAJINY NA PRÍKLADE ÚZEMIA ZOBORSKÉ VRCHY

Andrej Svorad, Michaela Žoncová, Alena Dubcová

Abstract

The paper deals with an innovative form of teaching the local landscape. For the case study was chosen the area of "Zobor hills", where the orientation run was realized as a new form of field teaching of geography. Realized activities are also designed for supporting the cross-subject activities. Activities were focused on the orientation in the field by working with a map, using a compass and GPS, solving logical tasks and knowledge tasks relating to the local landscape. To solve these tasks information boards of the educational trail "Zobor hills" and local tourist signs were helpful. The aim of this paper is to show the importance of field teaching and getting to know the local landscape. The result is a proposal of orientation run with elements of geographic walks with examples of possible tasks and exercises that students must complete during the route. The paper can serve as an inspiration for elementary and secondary school teachers for teaching the local landscape by active and enjoyable way.

Keywords: orientation run, orientation, field teaching, local landscape, geographic walk

Úvod

Vyučovanie miestnej krajiny poskytuje viacero možností využívania progresívnych a inovatívnych vyučovacích metód a foriem. V súčasnosti je kladený dôraz na aktívne a samostatné zapájanie sa žiakov do vyučovacieho procesu a získavanie informácií vlastnými činnosťami, obzvlášť keď ide o regionálne zdroje informácií, ktoré sú mu veľmi blízke. Vlastnou aktívnou činnosťou si žiak v prírode osvojí všeobecne platné, nielen geografické súvislosti. Žiaci taktiež lepšie pochopia vzťahy medzi človekom a krajinou, ktorú dobre poznajú, lebo v nej žijú a získavajú skúsenosti pri riešení problémov väčšieho regiónu. Z uvedeného vyplýva dôležitosť významu poznávania miestnej krajiny. Šupka a Hoffman (1990) tvrdia, že miestna krajina ukazuje žiakom svet v malom meradle, so všetkými jeho charakteristikami a vzťahmi a pre učiteľa je vlastne malým modelom sveta, na ktorom žiakov učí základné geografické javy a procesy. Výhody poznávania miestnej krajiny priamo v teréne prezentujú vo svojich prácach aj iní autori, ako napríklad Bujnová, Nemčíková (2007), Oláhová, Czaková (2010), Žabenský (2014).

Potreba terénneho vyučovania geografie, resp. miestnej krajiny sa

odzrkadlila aj v pedagogických dokumentoch štátneho vzdelávacieho programu zriadeného Ministerstvom školstva, vedy, výskumu a športu Slovenskej republiky.

Jednou z foriem, ktorá je vhodná na poznanie miestnej krajiny je orientačný beh, ktorého podstatou je spojenie vlastného pohybu s orientáciou v teréne. Pri práci v teréne sa teda uplatňuje aj pohyb, ktorý môže byť neštruktúrovaný (dochádzka na určené miesto), ale aj cieľový (didaktické hry s pohybom zamerané na orientáciu v teréne a pod.). Integrované geografické terénne vyučovanie má dve tesne prepojené časti vyučovania v prírode – odbornú (kognitívnu) a pohybovú, ktorých spojením dochádza k efektívnejšiemu procesu učenia (Hofmann a kol., 2003).

Žiaci pri ňom za pomoci mapy, buzoly a iných pomôcok absolvujú predpísanú trať určenú štartom, kontrolami a cieľom, ktorá je zakreslená v mape. Voľný pohyb môže byť obmedzený prikázanými povinnými úsekmi a zakázanými priestormi. Cieľom športového výkonu pretekára je absolvovať celú závodnú trať v čo najkratšom čase. Všetky podstatné informácie k absolvovaniu pretekárske trate, by mal vyčítať z mapy.

V našom prípade nadobúda orientačný beh aj znaky geografickej vychádzky, kde žiaci na jednotlivých stanovištiach riešia problémové úlohy, pri ktorých využívajú poznatky nielen z geografie, ale aj z iných predmetov. Jedna z používaných metód je aj metóda kooperácie, kde žiaci pracujú v malých skupinách, riešia úlohy, osvojujú si vedomosti a vykonávajú rôzne praktické činnosti (Tomčíková, 2010).

Cieľom príspevku je poukázať na dôležitosť vyučovania a spoznávania miestnej krajiny priamo v teréne. Výsledkom je návrh orientačného behu s prvkami geografickej vychádzky s príkladmi možných medzipredmetových úloh a cvičení, ktoré musia žiaci počas behu absolvovať. Článok môže slúžiť ako inšpirácia pre učiteľov ZŠ a SŠ na výučbu miestnej krajiny.

Metodický postup

Terénne vyučovanie je podľa Hofmanna a kol. (2003) komplexná vyučovacia forma, ktorá v sebe zahŕňa rozličné vyučovacie metódy (pokus, laboratórna činnosť, pozorovanie, projektová metóda, kooperatívne metódy, metódy zážitkovej pedagogiky a pod.) a rôzne organizačné formy vyučovania (vychádzka, terénne cvičenie, exkurzia, tematické školské výlety – expedícia, atď.), pričom ťažisko spočíva v práci v teréne – predovšetkým mimo školy.

Pred samotnou realizáciou orientačného behu je potrebná dôkladná príprava. Učiteľ si musí v prvom rade vybrať vhodnú trasu orientačného behu, ktorá sa bude skladať zo štartu, jednotlivých stanovišť a cieľa. Rekognoskácia terénu by mala spočívať v samotnom prejení si trasy, zhodnotení možných bezpečnostných rizík, vytipovaní aktivít, ktoré je možné v teréne realizovať, zmeraní času, ktorý je potrebný na absolvovanie zvolenej trasy, zmapovaní

objektov, ktoré je možné pri vyučovaní použiť a v zabezpečení fotodokumentácie (Dubcová a kol., 2013).

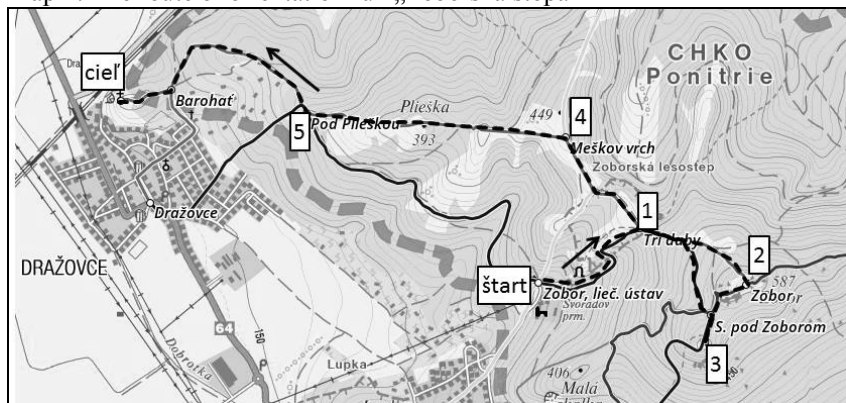
Po rekonštrukcii je následne nutné vytvorenie teoretických podkladov, ktoré vyústia do vypracovania konkrétnych úloh. Žiaci uvedené úlohy budú riešiť na vytipovaných stanovištiach, resp. počas trasy s vopred pripravenými pomôckami. Pri realizácii vyučovania v teréne sa do popredia dostáva taktiež otázka bezpečnosti účastníkov, ktorí musia byť poučení o bezpečnosti a ochrane zdravia pri práci. Orientačný beh je nutné prispôbiť dĺžku, náročnosť trasy a tiež prerozdelenie stanovišť fyzickým schopnostiam žiakov, pričom pobyt na stanovišti by mal slúžiť aj ako odpočinková fáza pre žiaka. Na konci orientačného behu je vhodné si vyčleniť čas na zopakovanie a vysvetlenie správnych riešení úloh.

Návrh orientačného behu

Ako už bolo spomenuté, výber územia je jeden z najdôležitejších krokov pri príprave samotného orientačného behu. Po dostatočnej analýze miestnej krajiny bolo vybrané územie Zoborských vrchov, ktoré je atraktívne svojimi prírodnými i kultúrnymi pamiatkami. Územie Zoborských vrchov bolo vybrané ako jedno z reprezentatívnych území európskeho významu a stane sa súčasťou európskej siete chránených území NATURA 2000. Celá trasa (obr. 1) orientačného behu prechádza cez územie CHKO Ponitrie ako aj cez Národnú prírodnú rezerváciu Zoborská lesostep, ktorá patrí k najhodnotnejším územiám Zoborských vrchov. V záujme ochrany prírody bola trasa vedená výlučne po značených turistických chodníkoch a taktiež je nutné upovedomiť aj orgány zodpovedné za miestne chránené územia.

Mapa 1: Trasa orientačného behu „Zoborská stopa“

Map 1: The route of orientation run „Zoborská stopa“

Zdroj: turistickamapa.sk, 2014

Z kultúrnych pamiatok možno spomenúť kostol sv. Michala Archanjela v obci Dražovce a Hradisko Zobor. Navrhnutá trasa orientačného behu kopírovala náučný chodník Zoborské vrchy, ktorého náučné tabule boli využívané pri riešení úloh.

Začiatok orientačného behu sa nachádza pri Liečebnom ústave Zobor, ktorý je východiskovým bodom pre viaceré turistické chodníky. Študenti budú spolupracovať v dvojčlenných alebo trojčlenných skupinách. Na začiatku je nutné oboznámiť žiakov s organizačno-bezpečnostnými pokynmi, ktoré súvisia s ochranou prírody, bezpečnosťou, priebehom a pravidlami orientačného behu. Tímy budú štartovať vo vopred stanovených časových intervaloch aby mohli riešiť úlohy samostatne, bez ovplyvňovania iných tímov. Trasa sa skladá z 5 stanovišť, na ktorých budú mať žiaci k dispozícii indície s úlohami, ktoré ich nasmerujú k ďalšiemu stanovištiu. Úlohy s indíciami sú žiakom odovzdávané v zapečatených obálkach, ktorým sme dali názov „Zoborská stopa“ a za ich správne vyriešenie dostanú žiaci body. Tím, ktorý získa najviac bodov a príde do cieľa v najkratšom čase, vyhráva. Každý tím dostane štartovací balíček, ktorý sa skladá z buzoly, výrezu turistickej mapy, turistickej mapy pohoria Tribeč, písacích potrieb, pravítka a písacieho bloku. V štartovacom balíčku je tiež priložená zapečatená obálka s 1. zoborskou stopou, ktorá im poskytla inštrukcie odkiaľ začať, kam ísť a úlohy, ktoré majú vyriešiť. Taktiež balíček obsahoval aj občerstvenie a z dôvodu ochrany prírody musia žiaci odpad z občerstvenia priniesť až do cieľa, za čo dostanú bonusové body. Jednotlivé znenia úloh Zoborskej stopy sú nasledovné:

1. ZOBORSKÁ STOPA

„Vitáme Vás na Zoborskej stope. Dúfame, že sa zabavíte, spoznáte miesta, ktoré ste možno ešte nevideli a niečo nové sa aj naučíte. Všímajte si všetko okolo seba, pretože všetky informácie sa Vám môžu zísť.

Zo štartovacieho stanovišťa pokračujte po ceste ku konečnej zastávke MHD až sa neskôr dostanete k informačnej tabuli s názvom „Zoborský kláštor“. Poriadne sa rozhliadnite a uvidíte turistický rázcestník s názvom „Liečebný ústav Zobor“, ktorý sa nachádza v nadmorskej výške _____ m n. m.. Cestou k rázcestníku ste prešli okolo sochy, ktorá nám dokladuje úryvok z najstaršej listiny na Slovensku – Zoborskej listiny z roku _____. Od rázcestníka budete pokračovať pod azimutom 90° po _____ (doplň farbu) turistickej značke. Týmto smerom prejdite približne 180 metrov (pozri mapu a mierku) a narazíte na _____ prameň, ktorý je pomenovaný po mučeníkovi pochádzajúcom z _____ (doplň krajinu). Pokračujte k najbližšiemu turistickému rázcestníku, kde sa môžete rozhodnúť medzi dvomi možnosťami:

- ak chcete body navyše na úkor straty času, pokračujte k Svoradovej jaskyni, kde na Vás čakajú logické úlohy,
- ak si viac veríte v rýchlosti ako vo vedomostiach, pokračujte ďalej po modrej turistickej značke smerom na „Tri duby“.

Úlohy počas trasy k ďalšej stope:

- Počítajte modré turistické značky smerom **nahor** k „Trom dubom“ od rázcestníka „Svoradov prameň“ a určte druh stromu, na ktorom je zobrazená 10. modrá turistická značka
- Do priloženej mapy zaznačte fixkou približné miesto, na ktorom bola zhotovená priložená fotografia.“

TEXT BONUSOVEJ ZOBORSKEJ STOPY:

Vitajte v Svoradovej jaskyni, ktorá sa nachádza v nadmorskej výške 355 m n. m. Podľa legendy tu istú dobu žil v modlitbách pustovník Svorad, podľa ktorého je pomenovaný aj prameň pod jaskyňou. Prvý prieskum jaskyne sa konal v roku 1974. Na tabuli pred jaskyňou vidíte náčrt jaskyne. Podľa mierky vypočítajte približnú výšku jaskynného priestoru C.

Odpoveď: _____ m

Keďže ste vsadili na svoj mozog a logiku, skúste sa popasovať s týmito logickými úlohami:

Zemeguľa má obvod cca 40 000 km. Ak by sme urobili okolo rovníku kruh z drôtu, ktorý je iba o 10 metrov (teda 0,01 km) dlhší ako obvod Zeme, preliezla by pod týmto drôtom blecha, králik či dokonca človek? Odôvodnite svoju odpoveď. Z náučnej tabule, ktorá sa zaoberá sv. Konštantínom-Cyriľom, odpovedzte na otázky:

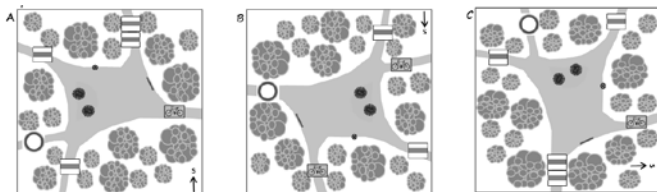
- Ako sa v súčasnosti nazýva mesto, odkiaľ pochádzali sv. Konštantín a Metod?
- Ako sa v súčasnosti nazýva mesto, kde študoval sv. Konštantín?

Vráťte sa naspäť na miesto, kde ste odbočili k jaskyni a pokračujte podľa pokynov z 1. zoborskej stopy.

2. ZOBORSKÁ STOPA

Gratulujeme! Úspešne ste dorazili na miesto, ktoré je známe pod názvom „Tri duby“. Ak sa poprechádzate a poobzeráte okolo seba, určite si všimnete, že sa tu žiadne duby nenachádzajú. Názov však pochádza z ústneho podania z 1. pol. 20. stor., kedy tu nitrianski skauti zasadili tri duby. Aký by bol podľa Vás vhodnejší názov pre toto miesto v súčasnosti?

Práve sa nachádzate na križovatke viacerých turistických chodníkov, cyklotrás a iných lesných ciest. Ktorý plánik najviac zodpovedá realite?

Úlohy počas trasy k ďalšej Zoborskej stope:

1. Do priloženej mapy zaznačte fixkou miesto, na ktorom bola zhotovená priložená fotografia.

Ďalšie pokyny: Pokračujte po zelenej turistickej značke, ktorá Vás dovedie až do nadmorskej výšky 588 m n. m.

3. ZOBORSKÁ STOPA

Gratulujeme! úspešne ste dorazili na výrazný vápencový vrchol Zobor (588 m n. m.), ktorý je po vrchu Žibrica (617 m n. m.) druhým najvyšším vrcholom Zoborských vrchov. Aj vďaka tomu je z miesta na ktorom sa práve nachádzate veľmi pekný výhľad na okolitú krajinu. S jeho pomocou a hlavne s pomocou priloženej mapy identifikujte jednotlivé objekty, určte azimut pod ktorým sú viditeľné a vzdušnú vzdialenosť k nim.

Bod	Názov	Azimut (°)	Vzdušná vzdialenosť (km)
A	Jadrová elektráreň Mochovce		
B	Kolíňanský vrch (356 m n.m.)		
C	_____ (obec)	180°	15 km
D	Telekomunik. veža na vrchu Pyramída		

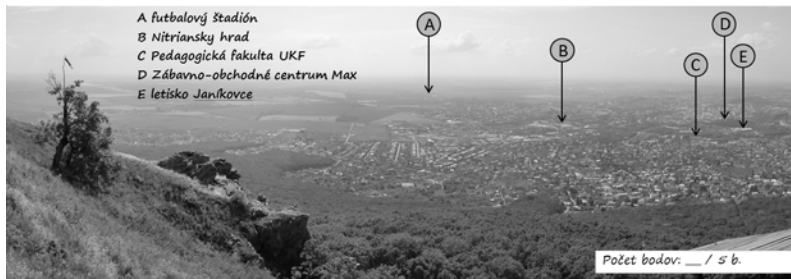
Ďalšie inštrukcie: Pokračujte po červenej turistickej značke pod azimutom 230 ° až kým prídete na miesta, ktoré sú na fotografiách a tie Vás nasmerujú ďalej.

4. ZOBORSKÁ STOPA

Výborne! Najväčšie stúpanie máte za sebou. Nachádzate sa na mieste zvanom Pyramída, z ktorého je za jasného počasia nádherný panoramatický výhľad na Nitru, širšie okolie a zoborské vinohrady. V prípade obzvlášť dobrých

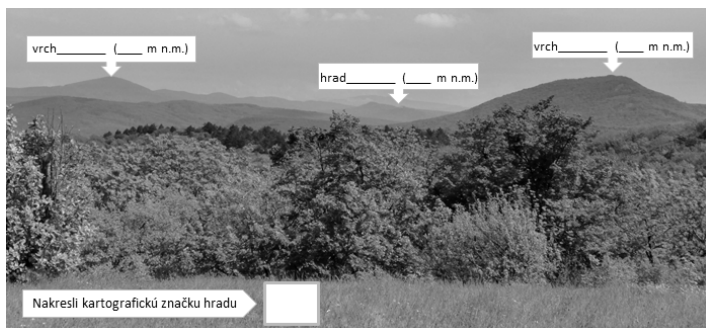
podmienok je možné vidieť až vrcholky rakúskych Álp v oblasti Schneebergu, čo je vzdušnou čiarou vyše 200 km. Využite výhľad, ktorý Vám toto miesto poskytuje a vytvorte správne dvojice.

S pomocou náučnej tabule zaoberajúcej sa Územím európskeho významu Zobor, ktorá sa tu nachádza, doplňte tajničku, ktorá Vám určí farbu turistickej značky, po ktorej sa vydáte od rázcestníka „Tri duby“. K tomuto rázcestníku sa dostaňte čo najkratšou turistickou trasou (pozri mapu).

1.		1. Vzácný xerotermný hmyz: _____ stepná
2.		2. Prírodná rezervácia nachádzajúca sa v Území európskeho významu Zobor
3.		3. Typický porast na južne orientovaných svahoch je dub plstnatý (_____ pubescens)
4.		4. Najväčší z našich plazov nachádzajúci sa na území Zobora je užovka stromová (_____ longissimus)
5.		5. Územie európskeho významu Zobor patrí do CHKO _____

Po ceste od rázcestníka „Tri duby“ uvidíte výhľad ako na fotografii. Toto miesto poskytuje za dobrej dohľadnosti, ktorá býva napríklad po prechode studeného frontu, pohľady na horizonty a pohoria do vzdialenosti väčšej ako 100 km. Väčšinou však kvôli oparu vidno nanajvýš kopce pohoria Tribeč. Identifikujte vyznačené miesta na fotke a doplňte ich nadmorskú výšku.

Ďalšie inštrukcie: Pokračujte stále po turistickej značke až k „Zoborskému stopárovi“, ktorý Vám dá ďalšie pokyny.

5. ZOBORSKÁ STOPA

Na tomto stanovišti musia žiaci riešiť úlohu pomocou GPS, pričom na nich dohliada zodpovedný dozor. Žiaci museli nájsť ďalšiu Zoborskú stopu pomocou GPS, v ktorom boli vopred zadané súradnice jej polohy.

Text 5. Zoborskej stopy:

Gratulujeme! Našli ste poklad v podobe vedomostnej úlohy. Teraz zistíme, aký je Váš všeobecný prehľad o meste Nitra:

1. Z koľkých okresov sa skladá Nitriansky samosprávny kraj, ktorého sídlom je práve mesto Nitra?
2. Ako sa nazýva národná prírodná rezervácia, ktorou ste prechádzali počas trasy?
3. Pod akým vrchom pramení rieka Nitra, ktorá preteká aj mestom Nitra?
4. Koľko obyvateľov malo mesto Nitra k 31.12.2013? (tolerancia 5000 obyvateľov)
5. Koľké výročie príchodu Cyrila a Metoda na územie Veľkej Moravy sa oslavovalo v roku 2013?
6. V ktorom roku navštívil Nitru pápež Ján Pavol II.?
7. Napíš mená dvoch osôb, po ktorých sú pomenované dve divadlá v Nitre.
8. Podľa legendy vzniklo mesto Nitra (podobne ako Rím) na siedmych pahorkoch. Napíš aspoň 4 z nich.
9. Popíš, čo sa nachádza v erbe mesta Nitra.

Ďalšie pokyny: Pokračujte stále ďalej po zelenej turistickej značke až k ďalšiemu stanovištu, ktoré sa nachádza pri rázcestníku „Pod Plieškou“. Všimajte si stromy v lesíku, ktorým budete prechádzať, budú tu označené tri stromy. Určte, o aké druhy ide. Po ceste zaznačte fixkou do mapy miesto výhľadu, ktorý vidíte na priloženej fotke.

6. ZOBORSKÁ STOPA

Vítame Vás na predposlednom stanovišti Zoborskej stopy. Preto pridajte do kroku, aby ste mohli získať čo najviac bodov práve za rýchlosť. Najprv však splňte nasledujúcu úlohu.

1. Postavte sa tesne k rázcestníku, aby ste sa o neho opierali chrbtom.
2. Posuňte sa 3 m priamo dopredu (pomôcka: v obálke je priložený špagát s dĺžkou 2 m)
3. Otočte sa o 90° doľava a prejdite ďalších 9,5 m.
4. Po pravej ruke sa nachádza strom. Váš spoluhráč ho prehľadá a nájde na ňom indíciu, ktorú budete potrebovať.
5. Otočte sa o 90° doľava a prejdite ďalších 9,5 m. Dostanete sa k ďalšiemu stromu s indíciou

Na strome sa nachádza indícia, ktorá žiakov naviguje ďalej po zelenej

turistickej značke až ku kostolu sv. Michala Archanjela v obci Dražovce, kde sa nachádza cieľ orientačného behu.

Záver

Terénne vyučovanie je komplexná vyučovacia forma, ktorá v sebe zahŕňa inovatívne vyučovacie metódy a rôzne organizačné vyučovacie formy. V príspevku je popísaný návrh orientačného behu s prvkami geografickej vychádzky ako prostriedku spoznávania miestnej krajiny, konkrétne územia Zoborských vrchov. Návrh spočíva v riešení rozličných úloh na vopred stanovenej trase. Trasa sa skladá z piatich základných a jedného bonusového stanovišťa. Návrh sme realizovali taktiež v praxi v rámci katedrového projektu s názvom „Zoborská stopa“, ktorý bol určený najmä študentom učiteľstva geografie. Študenti mali možnosť absolvovať túto formu vyučovania a nadobudnúť tak skúsenosti v teréne. Po zrealizovaní tohto podujatia sme získali taktiež aj my spätnú väzbu od študentov. Z hľadiska organizačnej stránky, je nutné prispôbiť štartovacie rozostupy tímov schopnostiam žiakov, náročnosti terénu a úloh. Za problémové môžeme označiť napríklad nevhodné počasie, ktoré sťažilo úlohy spojené s dohľadnosťou v krajine. Taktiež je potrebné klásť dôraz na dobré umiestnenie stanovišť, aby boli dobre viditeľné, avšak vzniká tu riziko prípadného vandalizmu, s čím musí usporiadateľ počítať. Z tohto dôvodu bolo nutné a potrebné dať študentom aj kontakt na usporiadateľa v prípade potreby pomoci.

Príspevok môže slúžiť na jednej strane ako inšpirácia pre učiteľov základných a stredných škôl, ktorí môžu podobnú akciu usporiadať pre svojich žiakov a na druhej strane pre katedry geografie, ktoré môžu týmto spôsobom dostatočne pripraviť svojich študentov na výučbu v teréne.

Pod'akovanie

Príspevok bol spracovaný v rámci grantu pre podporu kultúrnych a športových aktivít študentov Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre. Akcia bola taktiež podporená Katedrou geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF v Nitre, mestom Nitra a CHKO Ponitrie, ktoré venovali vecné ceny pre víťazov.

Literatúra

- BUJNOVÁ, E. – NEMČÍKOVÁ, M. 2007. Aktivity zamerané na rozvoj orientácie v teréne. In *Rozvojové a inovatívne programy edukácie so zameraním na regionálnu výchovu*, s. 82-95. ISBN 978-80-8094-101-7.
- DUBCOVÁ, A. a kol. 2013. *Didaktika geografie v teréne*. Nitra: FPV UKF v Nitre, 2013. 395 s. ISBN 978-80-558-0297-8.
- HOFMANN, E. a kol. 2003. *Integrované terénne vyučovanie*. Brno: Paido, 2003.

124 s. ISBN 80-7315-054-9.

OLÁHOVÁ, J. – CZAKOVÁ, G. 2010. Vyučovanie miestnej krajiny integrovaným prístupom. In *Geographia Cassoviensis*, roč. 4, č. 2, s. 137-140. ISSN 1337-6748.

ŠUPKA, J. – HOFMANN, E. 1990. *Vybrané kapitoly z didaktiky regionálnej geografie*. 1. vyd. Brno: Masarykova univerzita, 1990. 66 s. ISBN 8021001828.

TOMČIKOVÁ, I. 2010. Miestna krajina vo vyučovaní vlastivedy a geografie na základnej škole. In *Geographia Cassoviensis*, roč. 4, č. 1., s. 159-163.

ŽABENSKÝ, M. 2014. Importance of geographical disciplines in the learning process with the focus on the issue of tourism. In *Science and higher education in function of sustainable development of tourism in Serbia and Western Balkans : Paper proceedings from 7th international conference SED 2014*, Užice, Serbia. Užice : Business and Technical College of Vocational Studies, 2014. ISBN 978-86-83573-44-8, CD-ROM, p. 165-175.

ORIENTATION AS A TOOL OF RECOGNISING OF LOCAL LANDSCAPE: CASE STUDY OF THE ZOBOR HILLS

Summary

The paper is engaged in the field teaching of the local landscape with application of orientation run combined with geographic walk with examples of possible cross-subject tasks and exercises that students must complete during the run. Field teaching is a complex form of teaching, which incorporates innovative teaching methods and various teaching organizational forms.

Orientation run is implemented in the Zobor hills, because this area is interesting for its natural wonders, cultural monuments, protected areas, and many hiking trails. Beginning of the orientation run is located at the medical institute Zobor. Students will work together in groups of two or three students. Teams will start at predetermined time intervals in order to solve tasks independently without affecting of other teams. The route of orientation run consists of 5 stations are located tasks which will help them to come to the next station. Tasks with navigation are given to students in sealed envelopes, which we have given the name "Zobor hint" and student will receive points for correct solutions. The team that gains the most points and reaches the destination of the orientation run in the shortest time wins. Each team will receive a starter kit, which consists of a compass, tourist map of Tribeč Mountains, pen, pencil, ruler and writing block. In the starter kit was also enclosed a sealed envelope with first "Zobor hint" that give them instructions where to start, where to go and the tasks to be solved. Also, the package included snack and water and because of nature protection students must all waste from snack bring to the finish and they get bonus points for that. Tasks during the orientation run consisted in determining azimuth, in working with

educational boards, in determining tree species, in counting air distance to objects in the area, in solving logical and practical tasks and in working with GPS etc. For part of organization of this orientation run, the problem can be identified in the inappropriate weather, which makes tasks related to visibility in the landscape more difficult. It is also necessary to emphasize on good location of stations, because they must be clearly visible.

The paper may be used on the one hand as an inspiration for primary and secondary schools who can organize a similar event for their pupils and on the other hand for the Department of Geography, which may in this way adequately prepare their students for field teaching.

Mgr. Andrej Svorad

Mgr. Michaela Žoncová

Doc. RNDr. Alena Dubcová, CSc.

Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF v Nitre

Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra

E-mail: andrej.svorad@ukf.sk, michaela.zoncova@ukf.sk, adubcova@ukf.sk

ANALÝZA VÝSKYTU JEDEĽOVEJ BUČINY S DUBOM V NÁRODNEJ PRÍRODNEJ REZERVÁCIÍ STARÝ HRAD

Martina Škodová, Ivan Vološčuk

Abstract

*A rare vegetation phenomena - joint occurrence of Silver Fir (*Abies alba*) and Sessile Oak (*Quercus petraea*) in the NNR Starý Hrad in Malá Fatra is bound to a group of forest types *Fagetum quercino-abietinum* Zl. The occurrence of this community was influenced by specific ecological conditions, such as the landform, soil or a close proximity to the narrow meander of the River Váh, where fogs often occur. This paper presents an vegetation analysis of this forest ecosystem and its ecological conditions.*

Keywords: *Abies alba*, National Nature Reserve Starý hrad, Forest type *Fagetum quercino-abietinum* Zl., Malá Fatra Mts., vegetation analysis

Úvod

Príspevok predstavuje ekologickú analýzu zaujímavého vegetačného fenoménu, ktorým je spoločný výskyt jedle a duba zimného (*Quercus petraea*) v najteplejšej časti NP Malá Fatra, v NPR Starý hrad. Trvalé výskumné plochy v tejto lokalite boli založené prof. Aloisom Zlatníkom v roku 1978. Počas inventarizačného výskumu rastlinstva a pôd bývalej Štátnej prírodnej rezervácie Starý hrad v roku 1979 sa získali cenné poznatky o lesných spoločenstvách lokality (Vološčuk, 1984). Na tento výskum sme nadviazali v rámci výskumného projektu VEGA. Časový odstup 35 rokov nám umožnil zhodnotiť dynamiku sledovaných lesných spoločenstiev. Fytcenologickú charakteristiku dubín Starého hradu publikoval Šomšák (1963).

Metodika

Lesné spoločenstvá, ktoré sú predmetom tejto práce reprezentujú prirodzené jedľové bučiny s dubom v bukovom vegetačnom stupni. V tomto type spoločenstva bol zrealizovaný výskum v zmysle zürišsko-montpelliarskej školy (Braun-Blanquet, 1964) na troch výskumných plochách (6,8,11) v rokoch 1978 (Vološčuk, 1984) a 2014. Z hľadiska lesníckej typológie patria tieto plochy do skupiny lesných typov *Fagetum quercino-abietinum* Zl. Hodnotené spoločenstvá sa nachádzajú v SZ časti NPR Starý hrad v nadmorskej výške 670 až 720 m n. m (obr. 1). NPR Starý hrad s rozlohou 85,42 ha sa nachádza v JZ časti Krivánskej Malej Fatry na území NP Malá Fatra v katastrálnom území obce Nezbudská Lúčka

(okres Žilina). NPR sa nachádza na pravom brehu Váhu v oblasti Domašinského meandra vo výške 360 – 981 m n. m. Zahŕňa hradný vrch a západne a južne orientované strmé a bralnaté úbočia vrchu Plešiel (981 m n. m.) budované granitoidmi. Predmetom ochrany sú prirodzené lesné spoločenstvá dubovo-bukového a bukového lesného vegetačného stupňa s výskytom jedle a borovice. Dubové spoločenstvá tu majú severnú hranicu svojho rozšírenia na Slovensku.

Vstupnými údajmi pre ekologickú analýzu sú fytoecologické zápisy z plôch s rozmermi 400 m². Zápisy sme uložili v databázovom programe TURBOWIN (Hennekens, 1995). Nomenklatúra druhov vegetácie je zjednotená podľa práce Marhold, Hindák (1998). Rastlinstvo sme zapísali s použitím kombinovanej stupnice abundancie a dominancie Braun-Blanqueta rozšírenej podľa van der Maarel (2007) prepočítanej na percentá. Na štatistické vyhodnotenie fytoecologických zápisov sme použili programy JUICE (Tichý, 2002) a CANOCO (Ter Braak, Šmilauer, 1998). Vyhodnotené boli nielen z aspektu druhového zloženia, ale i vo vzťahu k hlavným gradientom prostredia (svetlo, teplota, kontinentalita, pôdna reakcia, obsah dusíka), ktoré sme interpretovali na základe Ellenbergových ekoindexov (Ellenberg et al., 1992). Na determináciu hlavných osí variability druhových dát sme použili nepriamu unimodálnu ordinačnú metódu DCA „Detrended correspondence analysis“ v CANOCO. Pomocou tejto metódy sme vyjadrili vzťah variability vegetácie vzhľadom k jednotlivým ekologickým faktorom vystupujúcim ako pasívne premenné, ktoré sú určujúce pre charakter druhového zloženia (vektory pasívnych premenných sú vložené do ordinačného priestoru, pričom nemajú vplyv na pozíciu zápisov a druhov) (Graf. 1). Na hodnotenie druhovej diverzity sme použili Shannonov index H' (Shannon, Weaver, 1949). Na výskumných plochách boli vykopané pôdne sondy, z ktorých boli odobraté pôdne vzorky pre laboratórne analýzy v Centrálnom lešníckom laboratóriu Národného lešníckeho centra vo Zvolene. Pôdne vzorky v roku 2014 boli odobraté z rovnakých pôdnych horizontov ako v roku 1978. Pôdny typ je kambizem podzolová (VÚPOP, 2000). Stanovené boli kyslosť pH/H₂O, uhlík % a dusík % (tab. 3).

Výsledky

Vegetačné pomery

Vegetácia NPR Starý hrad patrí do podľa Futáka (1980) do oblasti západokarpatskej flóry (*Carpaticum occidentale*), obvodu flóry vysokých Karpát (*Eucarpaticum*), okresu Fatra, podokresu Krivánska Malá Fatra. Pre túto oblasť je charakteristické vyznievanie vplyvu panónskej klímy zasahujúcej sem údolím Váhu. Vegetácia je ovplyvnená najmä členitosťou reliéfu. Strmé bralnaté svahy nad riekou Váh sú pokryté teplomilnými dubovými bučinami, sutinovými lipovojavorovými lesmi a jedľovými bučinami. Na skalných stenách a hrebeňoch sa

uplatňuje borovica lesná (*Pinus sylvestris*) a druhy rastlín s minimálnymi nárokmi na pôdnu vlhkosť. Hlbšie ryhy a dolinky majú relatívne viac vzdušnej vlhkosti, v zime hrubšiu vrstvu snehu a pôdy sú najmä na jar prevlhčené. Dôležitým činiteľom, ktorý ovplyvňuje vzdušnú vlhkosť na území NPR je blízkosť vodného toku Váh a úzky meander, v ktorom sa často vyskytujú hmly. Tento jav podmieňuje obohatenie vzduchu o vodné pary, ktoré v dolinkách alebo na pravidelných svahoch s hlbšou pôdou umožňujú uplatnenie drevín náročných na vlhkosť, ako je napríklad jedľa.

Do vývoja a zloženia lesných porastov NPR v minulosti výrazne zasiahol človek. Blízkosť opevnených hradísk (Starý hrad, Strečno) a okolitých obcí spôsobili, že lesy v dostupných polohách boli neustále ovplyvňované a využívané. Hradný vrch Starého hradu bol takmer odlesnený. V okolí kóty Plešal (980,8 m n. m.) bol ešte v 50tych rokoch 20. storočia pravidelný salaš. Pôvodné drevinové zloženie sa zachovalo len v neprístupných a exponovaných polohách (Vološčuk, 1984).

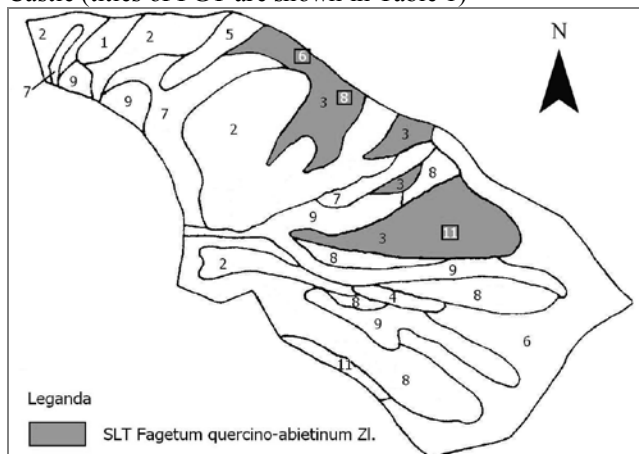
Z drevín sú dominantnými druhmi dub zimný (*Quercus petraea*), buk lesný (*Fagus sylvatica*), jedľa biela (*Abies alba*) a borovica lesná (*Pinus sylvestris*). K tomu sa primiešavajú podľa stanovištných podmienok breza biela (*Betula pubescens*), javor horský (*Acer pseudoplatanus*), lipa malolistá (*Tilia cordata*), jaseň štíhly (*Fraxinus excelsior*), brest horský (*Ulmus glabra*) a v najvyššie položených lokalitách NPR smrek obyčajný (*Picea abies*). Buk mal v minulosti väčšie zastúpenie. Zaberal pravidelné svahy a širšie dolinky, kde bol kompetične silnejší ako dub. Naopak, na suchších lokalitách skalnatých hrebienkov prevládal dub zimný. V dôsledku krátkeho rubného obdobia buk v minulosti vytváral na pomerne plytkej a kamenitej pôde výmladky a preto na suchších miestach ustúpil dubu. Tak vzniklo zaujímavé a ojedinelé lesné spoločenstvo buka, duba a jedle. Tento pestrý obraz lesných fytoocenóz na pomerne malej rozlohe NPR je v Malej Fatre jedným z najlepších objektov na štúdium sukcesnej dynamiky prirodzených lesných spoločenstiev na nevápenatých horninách (Vološčuk, 1984).

Podľa Šomšáka (1963) a Vološčuka (1984) sa na území NPR Starý hrad nachádzajú nasledovné lesné biotopy (Ružičková a kol., 1996) a skupiny lesných typov, ktoré sú uvedené na obr. 1 a v tab. 1.

Skupina lesných typov (SLT) Jedľová bučina s dubom (*Fagetum quercino-abietinum* Zl.) sa spolu s ďalšími zaraďuje do biotopu kyslomilných bukových lesov (Ružičková a kol., 1996). Spoločenstvo (obr. 2) je v skúmanom území viazané na strmé (30 – 40°), JZ orientované, mierne konvexné tvary reliéfu so stredne hlbokou pôdou a relatívne vysokou vzdušnou a pôdnu vlhkosťou. Výškovo táto SLT nadväzuje na skupinu *Fagetum quercinum* vyššieho stupňa. Na podobných, ale vlhších stanovištiach spoločenstvo nahrádza najmä SLT bučina s jedľou *Fagetum abietinum* Zl.

Obr. 1: Skupiny lesných typov v NPR Starý hrad (názvy jednotlivých SLT sú uvedené v tab. 1) a poloha zápisov

Figure 1: Forest group of types *Fagetum quercino-abietinum* Zl. in NNR Old Castle (titles of FGT are shown in Table 1)

Zdroj: Upravené podľa Vološčuka (1984)

Tab. 1: Lesné biotopy a skupiny lesných typov v NPR Starý hrad

Table 1: Forest biotops and forest group of types *Fagetum quercino-abietinum* Zl. in NNR "Starý hrad"

Lesný biotop	Skupina lesných typov (SLT)	
6.1 Kyslomilné borovicové a dubovo-borovicové lesy	1	Dubová borina (<i>Querceto-Pinetum</i> Zl.)
5.2 Kyslomilné bukové lesy	2	Kyslá dubová bučina vyššieho stupňa (<i>Fagetum quercinum</i> Zl.)
	3	Jedľová bučina s dubom (<i>Fagetum quercino-abietinum</i> Zl.)
	4	Bučina s jedľou (<i>Fagetum abietinum</i> Zl.)
5.1 Bukové a jedľovo-bukové kvetnaté lesy	5	Jedľová bučina nižšieho stupňa (<i>Abieto-Fagetum</i> Zl.)
4 Lipovo-javorové sutinové lesy	6	Bučina s lipou (<i>Fagetum tiliosum</i> Zl.)
	7	Lipová javorina vyššieho stupňa (<i>Tilieto-Aceretum</i> Zl.)
	8	Buková javorina nižšieho stupňa (<i>Fageto-Aceretum</i> Zl.)
	9	Jaseňová javorina nižšieho stupňa (<i>Fraxineto-Aceretum</i> Zl.)

Obr. 2: Pohľad na lesné spoločenstvo SLT *Fagetum quercino-abietinum* ZI. z hradného vrchu Starého hradu

Figure 2: View of the forest community forest group of types *Fagetum quercino-abietinum* ZI. from the castle hill of "Starý hrad"

Autor: Škodová, 2014

Do spoločenstva preniká dub z nižších a jedľa z vyšších vegetačných stupňov. Pre existenciu jedle v kompetícii s dubom je rozhodujúca vzdušná vlhkosť, ktorá je v úzkom meandri Váhu trvale vyššia ako v rovnakých nadmorských výškach mimo toku Váhu. Dub zase preniká do týchto polôh vďaka acidite pôdy (kambizem modálna, podzolová, podzol humusovo-železitý) a relatívne chudobnejšiemu geologickému podkladu (granodiorit). Pre lesné spoločenstvo je typická viacvrstvosť, teda výšková aj hrúbková diferencovanosť. Nadúrovňovú vrstvu tvorí jedľa, hlavnú úroveň buk, dub, miestami hrab a smrek a podúrovňovú vrstvu mladšie jedince duba, buka a hraba, vtrúsené sú aj lipa a javor (tab. 2).

Zastúpenie dominantných drevín sa vplyvom reliéfu, pôdneho typu a antropogénnych zásahov v minulosti menilo. Jedľa má v súčasnosti zastúpenie od 5 do 40 %, buk od 10 do 80 % a dub od 10 do 50 %. Zápoj korún je 90 - 100 %. Výška porastu 20 až 30 m, vek drevín hlavnej úrovne 110 až 150 rokov. Krovinná etáž (3 - 10 %) je tvorená mladými jedincami dominantných drevín, a ďalšími, ako sú jarabina, lipa a lieska (tab. 2). Bylinná etáž je pomerne dobre vyvinutá (67 - 100 %), jej zloženie a druhová pestrosť závisí najmä od svetelných pomerov a vlastností pôdy.

Tab. 2: Zastúpenie rastlinných druhov vo vegetačných zápisoch SLT *Fagetum quercino-abietinum* Zl. v NPR Starý hradTable 2: Representation of species forest group of types *Fagetum quercino-abietinum* Zl. in the vegetation records in NNR "Starý hrad"

Druhy	Etáž	Zápis			Druhy	Etáž	Zápis		
		6	8	11			6	8	11
Dreviny (%)▼									
<i>Abies alba</i>	1	38	18	18	<i>Galeopsis pubescens</i>	6	4	.	.
<i>Fagus sylvatica</i>	1	.	38	88	<i>Galium odoratum</i>	6	4	.	.
<i>Quercus petraea</i>	1	.	68	8	<i>Galium schultesii</i>	6	2	3	3
<i>Quercus petraea</i>	2	68	.	.	<i>Geranium robertianum</i>	6	4	.	.
<i>Carpinus betulus</i>	2	.	.	4	<i>Hieracium murorum</i>	6	2	3	8
<i>Picea abies</i>	2	.	.	3	<i>Impatiens noli-tangere</i>	6	2	.	.
<i>Fagus sylvatica</i>	3	8	.	.	<i>Luzula luzuloides</i>	6	3	20	4
<i>Tilia cordata</i>	3	.	.	3	<i>Mercurialis perennis</i>	6	2	.	.
<i>Fagus sylvatica</i>	5	.	2	3	<i>Mycelis muralis</i>	6	4	.	.
<i>Acer pseudoplatan.</i>	5	.	.	3	<i>Myosotis sylvatica</i>	6	2	.	.
<i>Quercus petraea</i>	5	.	2	.	<i>Oxalis acetosella</i>	6	4	.	.
<i>Sorbus aucuparia</i>	5	.	2	2	<i>Polypodium vulgare</i>	6	2	.	.
<i>Corylus avellana</i>	5	.	.	3	<i>Prenanthes purpurea</i>	6	2	.	.
<i>Abies alba</i>	4	.	2	.	<i>Rubus hirtus s.lat.</i>	6	1	.	.
<i>Picea abies</i>	4	.	.	4	<i>Rubus idaeus</i>	6	4	.	.
Dreviny spolu (%)		114	132	139	<i>Scrophularia nodosa</i>	6	2	.	.
Byliny (%)▼					<i>Senecio fuchsii</i>	6	38	2	.
<i>Avenella flexuosa</i>	6	3	20	20	<i>Solidago virgaurea</i>	6	2	2	4
<i>Calamagrostis ar.</i>	6	1	3	20	<i>Tilia cordata</i>	7	2	.	.
<i>Cardamine imp.</i>	6	2	.	.	<i>Convallaria majalis</i>	6	.	2	.
<i>Dentaria bulbifera</i>	6	2	.	.	<i>Melampyrum nemor.</i>	6	.	20	.
<i>Dryopteris filix-mas</i>	6	2	.	.	<i>Vaccinium myrtillus</i>	6	.	8	4
<i>Epilobium angustif.</i>	6	2	.	.	<i>Campanula persicifolia</i>	6	.	.	4
<i>Epilobium mont.</i>	6	2	.	.	Byliny spolu (%)		100	83	67
					Počet druhov		29	14	17

Na kyslejších pôdach (kambizem podzolová, podzol) bol identifikovaný menší počet druhov v bylinnej etáži (pribudli acidofilné a oligotrofné druhy ako *Vaccinium myrtillus* a *Luzula luzuloides*). Spoločnými druhmi pre všetky výskumné plochy sú *Avenella flexuosa*, *Luzula luzuloides*, *Calamagrostis arundinacea*, *Hieracium murorum*, *Galium schultesii* a *Solidago virgaurea*. Počet druhov je 29 až 14, Shannonov index druhovej diverzity H' (Shannon, Weaver, 1949) dosahuje hodnoty od 2,29 do 2,01 (nižšie hodnoty sú na kyslejších pôdach). Pokryvnosť a druhové zloženie podrastu ovplyvňuje aj častý výskyt balvanov, brál a drobnej sutiny.

Pôdne pomery

V tab. 3 sú uvedené hodnoty pôdnej reakcie podľa pH zisteného v pôdnej suspenzii s vodou (pH/ H₂O), uhlíka a dusíka. Pomer C:N bol vypočítaný.

Tab. 3: Pôdna reakcia pH/ H₂O, hodnoty uhlíka C % a dusíka N % na ploche 1 a 6
Table 3: Soil reaction pH/ H₂O, value of carbon C % and nitrogen N % in area 1 and 6

Plocha Vzorka z hĺbky v cm	Reakcia pH/H ₂ O		Uhlík C %		Dusík N %		C/N	
	1978	2014	1978	2014	1978	2014	1978	2014
1 Starý hrad								
Humus	5,40	4,59	-	9,63	-	0,627	-	15,36
3 – 6	4,70	4,41	3,52	4,08	-	0,174	11,43	23,45
20 – 30	4,50	4,45	2,58	4,26	-	0,155	15,34	27,48
6 Starý hrad								
Humus	4,90	4,40	-	11,1	-	0,682	-	17,68
6 – 15	4,10	4,15	5,30	2,52	0,532	0,147	9,96	17,14
20 – 30	4,40	4,13	2,46	2,41	0,140	0,130	17,57	18,54

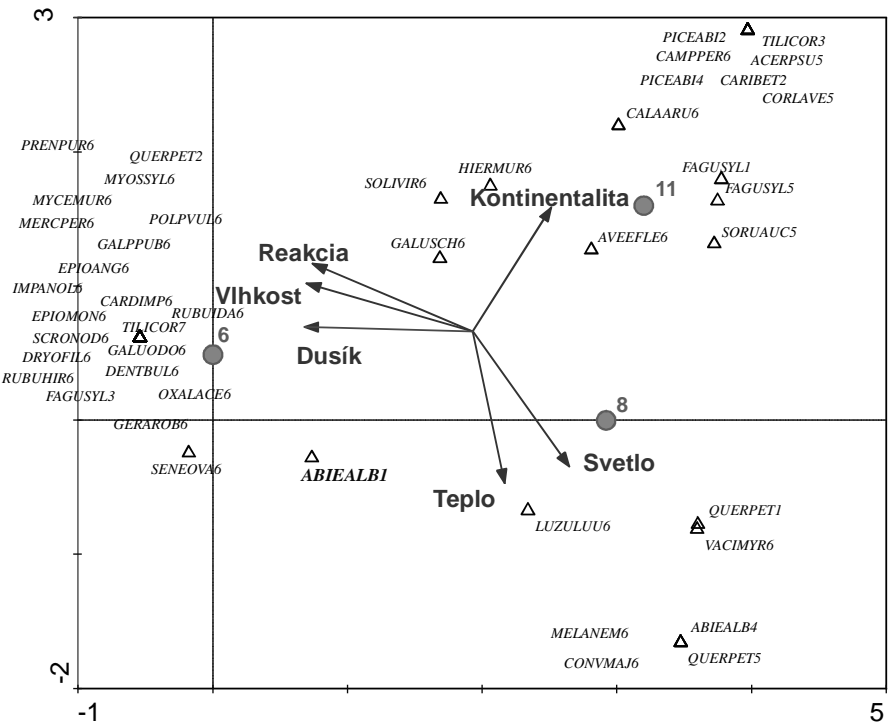
Diskusia

Na základe analýzy Ellenbergových hodnôt ekologických faktorov (Ellenberg et al., 1992) sú druhy podľa nároku na svetlo prevažne hemisciofyty (počas vegetačného obdobia je optimálne viac než 10 %, ale väčšinou menej ako 100 % plného denného svetla). Pri faktore teplota zaznamenávame výrazné zastúpenie indiferentných druhov alebo vyžadujúcich intermediálne stanovišťa. Vo vzťahu ku kontinentalite vyžadujú druhy prevažne suboceánický typ klímy. Vo vzťahu k vlhkosti, pôdnej reakcii a obsahu dusíka v pôde sa ťažisko druhov nachádza na čerstvo vlhkých, slabo kyslých a stredne bohatých pôdach na minerálny dusík (tab. 4). Hlavným gradientom prostredia odhaleným DCA analýzou (graf 1) je vplyv dusíka ako najvýraznejšieho gradientu podieľajúceho sa na druhovej variabilite. Dosahuje najvyššie hodnoty negatívnej korelácie s prvou osou ordinácie. Vzhľadom k malému množstvu zápisov možno len v zápise č. 6 vidieť určitú závislosť, a to vzťah druhového zloženia a vyššej reakcie pôdy, obsahu dusíka a vlhkosti pôdy. V tomto, zo skúmaných lokalít najproduktnejšom spoločenstve s najbohatším podrastom dominuje v bylinnej etáži *Senecio fuchsii* ako svetelné štádium fytoocenózy. Z tab. 3 vyplýva, že pôdna reakcia v rokoch 1978 a 2014 ostala nezmenená (kyslá až veľmi kyslá), čo predurčuje aj stabilitu zastúpenia acidofilných druhov vegetácie. Obsah uhlíka v pôdnych profiloch v uvedenom rozpätí rokov sa tiež podstatne nemenil. Hoci obsah dusíka v SLT *Fagetum quercinum* v rokoch 1978 a 2014 vykazuje určitú dynamiku, nepozorujeme jeho signifikantne klesajúcu tendenciu, čo sa odrazilo aj

v stabilizovaní zastúpenia acidofilných druhov vegetácie. V prípade SLT *Fagetum quercino-abietinum* došlo v roku 2014 oproti roku 1978 k výraznejšiemu poklesu obsahu dusíka. Súvisí to s podstatným znížením abundancie *Senecio nemorensis*. Celkove však možno konštatovať, že kvalita humusu v pôde je v SLT *Fagetum quercino-abietinum* lepšia, ako v SLT *Fagetum quercinum*, čo sa odrazilo na kvalite bylinnej vegetácie (ústup acidofilných druhov rastlín).

Graf 1: Ordinačný graf DCA analýzy s gradientmi ekologických faktorov (šípky), zápismi a druhmi

Graph 1: Detrended correspondence analysis (DCA) with gradients of supplement environmental variables, records and species. Percentual species data were used

Záver

Zaujímavý vegetačný fenomén, ako je spoločný výskyt jedle bielej (*Abies alba*) a duba zimného (*Quercus petraea*), je viazaný v NPR Starý hrad na SLT *Fagetum quercino-abietinum* ZI.

Tab. 4: Hodnoty ekoindexov (Ellenberg, 1992) zápisov SLT *Fagetum quercino-abietinum* Zl. v NPR Starý hradTable 4: Indicator values according to Ellenberg (1992) of forest group of types *Fagetum quercino-abietinum* Zl. records in NNR "Starý hrad"

Zápis	Ekoindexy					
	Svetlo	Teplo	Kont.	Vlhkosť	Reakcia	Dusík
6	4,6	5,0	3,3	5,1	5,2	5,8
8	4,7	5,3	3,3	4,7	3,9	4,5
11	4,6	4,8	3,8	4,8	4,4	4,4
Priemer	4,6	5,0	3,5	4,9	4,5	4,9

Výskyt tohto spoločenstva ovplyvnili špecifické ekologické podmienky, ako sú reliéfové a pôdne pomery (a následne i vodný režim, štruktúra a bohatosť pôdy) a blízkosť úzkeho meandru Váhu, v ktorom sa často vyskytujú hmly. Obohatenie vzduchu o vodné pary umožňuje výskyt na vlhkosť náročnej jedle aj v nižších nadmorských výškach na pomerne strmých a výslnných svahoch. Svoju úlohu pri tomto fenoméne zohral v minulosti aj človek, ktorý drevniny z porastov selektívne ťažil. Práve antropogénne vplyvy v súčasnosti ohrozujú toto lesné spoločenstvo. Patrí k nim nepovolený výrub jedle, poškodzovanie spodných častí kmeňov, škodlivý vplyv exhalátov v ovzduší zo vzdialených priemyselných centier, ktorý spôsobuje (okrem iných príčin) znižovanie reprodukčnej schopnosti a hynutie jedle. Lesné spoločenstvá ohrozuje aj prašnosť na ceste I. triedy v Domašinskom meandri a zvýšená koncentrácia turistov v okolí zrúcaniny Starého hradu (poškodzovanie koreňových nábehov).

Skúmané lesné spoločenstvo má veľký vedecko-výskumný význam. Jeho ochrana v rámci Národnej sústavy chránených území a sústavy NATURA 2000 má zaručiť nerušený vývoj podmienok existencie všetkých organizmov. Opakovaný výskum po 35 rokoch poukázal na takmer nezmenený a pomerne dobre zachovaný stav daného spoločenstva a potrebu ďalšej intenzívnej ochrany. V hlavnej úrovni lesného porastu nenastali významné zmeny, čo zrejme súvisí s dlhovekosťou hlavnej porastotvornej drevniny (dub zimný). V nižšej stromovej etáži sa zvýšilo zastúpenie buka a hraba, čo spôsobilo mierne zvýšenie zapojenia korún stromov a čiastočné zníženie druhovej diverzity bylinnej synúzie.

Pod'akovanie

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA č. 1/0255/14 „Dynamika krajinskej štruktúry, diverzity fytoocenóz a indikácia rozptylu slnečnej energie vo vybraných ekosystémoch Národného parku Malá Fatra“ a v rámci projektu „Inovatívne kroky pre potreby vysokoškolského vzdelávania v 21. storočí“ ITMS: 26110230109.

Literatúra

- ELLENBERG, H. et al. 1992. Zeigerwerte von Pflanzen in Mitteleuropas. In *Scripta Geobotanica*, 18, Gottingen : Verlag Erich Goltze KG, 1992. 258 s.
- FUTÁK, J. 1980. Fytogeografické členenie. In *Atlas Slovenskej socialistickej republiky*. Bratislava : Slovenská akadémia vied; Slov. ústav geodézie a kartografie, 1980. s. 88, mapa VII/14.
- HENNEKENS, S. M. 1995. *TURBO(VEG) – Software package for input, processing, and presentation of phytosociological data*. User's guide. Wageningen : IBN-DLO, 1995.
- MARHOLD, K. – HINDÁK, F. 1998. *Zoznam nižších a vyšších rastlín Slovenska* [online]. Bratislava : VEDA, 1998. 688 s. [cit. 2008-24-02]. Dostupné na internete: <<http://ibot.sav.sk/checklist/>>
- RUŽIČKOVÁ, H. a kol. 1996. *Biotopy Slovenska*. Bratislava : Ústav krajinej ekológie SAV, 1996. 192 s.
- SHANNON, C. E. – WEAVER, W. 1949. *The Mathematical Theory of Communication*. Urbana, Illinois : Univ of Illinois Press, 1949.
- ŠOMŠÁK, L. 1963. Dubiny južnej časti Malej Fatry a ich ochrana. In *Zborník Československá ochrana prírody*. č. 1, Bratislava, 1963. s. 146-164.
- TER BRAAK, C. J. F. – ŠMILAUER, P. 2002. *CANOCO Reference manual and CanoDraw for Windows User's guide. Sftw. for Canonical Community Ordination* (version 4.5). Ithaca, NY : Microcomputer Power, 2002. 352 p.
- TICHÝ, L. 2002. JUICE, software for veg. classification. In *Journal of Vegetation Science* 13, 2002. p. 451–453.
- VAN DER MAAREL, E. 2007. Transformation of cover-abundance values for appropriate numerical treatment – Alternatives to the proposals by Podani. In *Journal of Vegetation Science* 18. Uppsala : IAVS; Opulus Press. 2007. p. 767-770.
- VOLOŠČUK, I. 1984. Vegetácia lesov ŠPR Starý hrad. In *Ochrana prírody* 5, Bratislava, 1984. s. 211 - 234.
- VÚPOP, 2000. Morfogenetický klasifikačný systém pôd Slovenska. Bazálna referenčná taxonómia. Výskumný ústav pôdozvedectva a ochrany pôdy v Bratislave, 76 pp. ISBN 80-85361-70-1.

ANALYSIS OF FOREST GROUP FAGETUM QUERCINO-ABIETINUM ZL. IN NATIONAL NATURE RESERVE "STARÝ HRAD"

Summary

A rare vegetation phenomena - joint occurrence of Silver Fir (*Abies alba*) and Sessile Oak (*Quercus petraea*) in the NPR Starý Hrad in Malá Fatra is bound to a group of forest types *Fagetum quercino-abietinum* Zl. The occurrence of this

community was influenced by specific ecological conditions, such as the landform, soil or a close proximity to the narrow meander of the River Váh, where fogs often occur. This enrichment of water vapor in the air created suitable conditions for the moisture demanding fir to grow at lower altitudes and on relatively steep and sunny slopes. Important role in this had also humans, who selectively logged the timber. And it is the recent anthropogenic impact that threatens this forest community. This includes unauthorized felling, fir base destruction, or harmful effects of air pollutants in the atmosphere from distant industrial centers, which (among other reasons), cause the reduction of new growth and recovery; as well as the dust from the nearby road in Domašínsky meander as well as the increased numbers of tourists around the ruins of nearby castle Starý hrad. This paper presents an analysis of forest ecosystem vegetation and its ecological conditions. As input data, we have used phytosociological records of research plots of 400 m². Vegetation data were processed in JUICE and CANOCO software and were evaluated for the aspect of species composition as well as in relation to the major environmental factors (e.g. light, temperature, continentality, soil reaction, nitrogen content). These were interpreted using the Ellenberg's indicator values. The studied forest community has a great scientific importance. Its protection under the national legislation for protected areas and Natura 2000 guarantees its undisturbed development and conditions for the existence of all organisms. This research that was repeated after 35 years proved the almost constant and relatively well-preserved community and emphasised a need for its further protection.

RNDr. Martina Škodová, PhD.

Katedra geografie a geológie

Fakulta prírodných vied, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Tajovského 40, 97401, Banská Bystrica

E-mail: Martina.Skodova@umb.sk

Prof. Ing. Ivan Vološčuk, DrSc.

Inštitút výskumu krajiny a regiónov

CVV, Univerzita Mateja Bela v Banskej Bystrici

Cesta na amfiteáter 1, 974 01 Banská Bystrica

E-mail: Ivan.Voloscuk@umb.sk, ivoloscuk@azet.sk

KONKURENCIESCHOPNOSŤ ŠTÁTOV EURÓPSKEJ ÚNIE

Angelika Švecová, Eva Rajčáková

Abstract

In recent decades, competitiveness becomes the objective of research not only at national but also at regional level. The factors (except of the macroeconomic) which are taken into account in evaluation of competitiveness are transformed depending on used approaches and level of assessment. The aim of this paper is to evaluate and analyze the competitiveness of EU member countries based on selected indicators and pillars (macroeconomic, socio-economic, innovation and infrastructural).

Keywords: competitiveness, EU, member states, regional level

Úvod

Problematika konkurencieschopnosti regiónov patrí v súčasnosti k témam, ktoré sa riešia v rámci viacerých vedných disciplín najmä ekonomického a sociálneho zamerania.

Chápanie pojmu konkurencieschopnosť sa transformuje v závislosti od odborného zamerania, časovej a referenčnej úrovne hodnotenia.

Pojem konkurencieschopnosť sa spája s mikroekonomickou, národnou (makroekonomickou) a regionálnou úrovňou. Pôvodne sa termín používal najmä v súvislosti so schopnosťou firiem a odvetví „produkovať tovary a služby úspešné na medzinárodných trhoch“ (Beneš, 2006, Hvozdíková, 2010). Pri takomto ponímaní „konkurencieschopný subjekt je taký, ktorý je schopný obsluhovať trh, generovať zisk, zabezpečovať rast reálnych príjmov a udržateľnú životnú úroveň obyvateľstva“ (Hvozdíková, 2010, Krugman, 1996).

Posun v chápaní pojmu nastal v súvislosti procesmi globalizácie, transformácie, formovaním a účinnosťou regionálnej politiky EÚ. V súvislosti s rozdielnymi predpokladmi krajín a regiónov pre rast konkurencieschopnosti sa do popredia záujmu dostáva národná a regionálna konkurencieschopnosť (Klvačová, Malý, Mráček, 2008). Národná konkurencieschopnosť je chápaná nejednoznačne, v niektorých prístupoch, v dôsledku diskutovaných spôsobov transformácie z mikroeconomickej na makroekonomickú úroveň, je často aj spochybňovaná, a to najmä z dôvodu, že „územie nie je súťažiaca firma“ (Krugman, 1996). Regionálna konkurencieschopnosť vyjadruje schopnosť regiónov poskytovať vhodné podmienky na udržateľný rozvoj, rast zamestnanosti, kvalitu života pri zachovaní trvalo udržateľného rozvoja (Maier, Tödting, 1998). Pri hodnotení ekonomiky,

prosperity a životnej úrovne krajín a regiónov sa konkurencieschopnosť často vzťahuje k rozvojovým predpokladom na tvorbu zisku a pracovných miest.

Konkurencieschopnosť je ovplyvnená súborom faktorov (prírodné, ekonomické, sociálne, ekologické, spôsob riadenia a i.), vzájomnými interakciami, špecifikami (hospodárske, inštitucionálne, verejné a i.), komparatívnymi a konkurenčnými výhodami (technická a technologická vybavenosť, ľudské zdroje, veda a výskum, inovácie a inovačné prostredie, trh práce, politická situácia a i.) (Beneš, 2006, Farkašová, 2006, Klvačová, Malý, Mráček, 2008). Pri takomto ponímaní národná konkurencieschopnosť predstavuje „široký koncept, ktorý zahŕňa rozmanitý súbor predpokladov pre dosiahnutie úspechu na medzinárodných trhoch, s pozitívnym prínosom na rast životnej úrovne a kvalitu života obyvateľov“ (Beneš, 2006). Za konkurencieschopnú sa považuje taká ekonomika, ktorá udržateľne zvyšuje životný štandard a vytvára dostatočnú kapacitu pracovných príležitostí pre obyvateľov krajiny (Berg, 1999). Pri makroekonomickom pohľade na konkurencieschopnosť dominuje cieľ životného štandardu obyvateľov a princíp fungovania ekonomiky (Tvrdoň, Šuranová, 2007). Konkurencieschopnosť na úrovni štátov môžeme charakterizovať ako schopnosť národnej ekonomiky dosahovať takú výkonnosť, ktorá poskytuje obyvateľom vysokú a rastúcu životnú úroveň (Meyer, Stamer, 2008).

Regionálna konkurencieschopnosť vyjadruje „schopnosť regiónov poskytovať ekonomickým subjektom vhodné rozvojové podmienky s cieľom rastu ich konkurencieschopnosti. Do konkurenčných vzťahov vstupujú tie regióny, ktoré subjektom poskytujú zrovnateľné alebo lepšie rozvojové podmienky“ (Maier, Tódtling 1998). Regionálna konkurencieschopnosť je definovaná aj ako „výsledok spoločného úsilia smerujúceho k najproduktívnejšiemu využívaniu vnútorných a vonkajších rozvojových zdrojov a príležitostí, s cieľom trvalo udržateľného zvyšovania produkčnej úrovne regiónov“ (Viturka, 2007). V súčasnosti pri stále dôraznejšej preferencii endogénneho rozvoja sa vyzdvihuje najmä vplyv tzv. mäkkých faktorov (znalosti, inovácie, činnosť inštitúcií, duševné vlastníctvo a i.) na rast konkurencieschopnosti. Chápanie konkurencieschopnosti, založenej na znalostiach a inováciách poskytujú Blažek a Uhlíř (2011), ktorí znalosti považujú za strategickú „surovinu“ a proces učenia sa za rozhodujúci z hľadiska trvalo udržateľnej konkurencieschopnosti.

Regionálna konkurencieschopnosť je deklarovaná ako „schopnosť generovať relatívne vysoké príjmy, zamestnanosť a kvalitu života v podmienkach externej konkurencie pri celkovej udržateľnosti zdrojov s cieľom udržateľného rastu životnej úrovne regiónov (krajín) pri nízkej miere nezamestnanosti“ (European Commition, 1999).

Príklady hodnotenia konkurencieschopnosti

Hodnoteniu konkurencieschopnosti sa venujú viaceré svetovo uznávané

organizácie (Svetové ekonomické fórum, Európska komisia), inštitúcie (Svetová banka, OSN, OECD) a vedecké školy (Medzinárodný Inštitút pre rozvoj manažmentu v Lausanne, Inštitút pre Stratégiu a Konkurencieschopnosť na Univerzite v Harvarde), ktoré prostredníctvom vybraných indikátorov hodnotia konkurencieschopnosť v kontexte vyspelosti krajín a regiónov. Avšak tak ako neexistuje jednoznačná definícia konkurencieschopnosti tak isto nie je explicitne stanovená metodika jej hodnotenia.

Svetové ekonomické fórum každoročne už od roku 1979 zverejňuje Správu o svetovej konkurencieschopnosti (*Global Competitiveness Report*) podľa vybraných krajín sveta na základe stupňa ich rozvinutosti, ktorá je jedným z najkomplexnejších zdrojov informácií o komparatívnych výhodách, slabých stránkach a príležitostiach ekonomik celého sveta. Zameriava sa na vyhodnotenie potenciálu rozvoja jednotlivých atribútov hospodárskej, sociálnej a vzdelanostnej úrovne krajín. Komplexnosť celej správy je dosiahnutá analýzou viac než 100 indikátorov rozdelených do 12 pilierov – inštitúcie, infraštruktúra, makroekonomické prostredie, zdravotníctvo, vysoké školstvo a odborný tréning, efektívnosť tovarového trhu, efektívnosť pracovného trhu, rozvoj finančného trhu, veľkosť trhu, technologická pripravenosť, sofistikovanosť podnikania a inovácie (Schwab, 2013).

Každoročnú Správu o konkurencieschopnosti vybraných štátov (*World Competitiveness Yearbook*) vydáva aj Medzinárodný Inštitút pre rozvoj manažmentu v Lausanne. Štúdiá hodnotí vývoj ekonomickej situácie v 60 krajinách sveta pomocou 338 kritérií v 4 základných skupinách - ekonomický výkon, efektívnosť vlády, efektívnosť podnikania a infraštruktúra. Výskum sa zameriava na hodnotenie konkurencieschopnosti ekonomického prostredia a nie celkovej národnej konkurencieschopnosti.

Európska únia každoročne vydáva Správu o konkurencieschopnosti (*European Competitiveness Report*). Hlavným cieľom správy je každoročne analyzovať a zhodnotiť konkurencieschopnosť krajín spoločenstva, pričom najväčší dôraz sa kladie na skúmanie produktivity ekonomiky ako najspoľahlivejšieho indikátora konkurencieschopnosti v dlhodobom horizonte.

Atlas of Regional Competitiveness vydávaný asociáciou Eurochamber je obrazom ekonomického výkonu regiónov EÚ s použitím 6 kľúčových ekonomických indikátorov – ekonomický výkon, zamestnanosť, tréning a celoživotné vzdelávanie, výskum a vývoj, doprava a medzinárodný obchod.

Cieľ a metódy práce

Cieľom príspevku je hodnotenie konkurencieschopnosti krajín EÚ na základe vybraných makroekonomických, sociálno-ekonomických a infraštruktúrnych ukazovateľov v roku 2013 (Eurostat, 2013), rozdelených do štyroch pilierov – makroekonomický, sociálno-ekonomický, inovačný

a infraštruktúrny pilier.

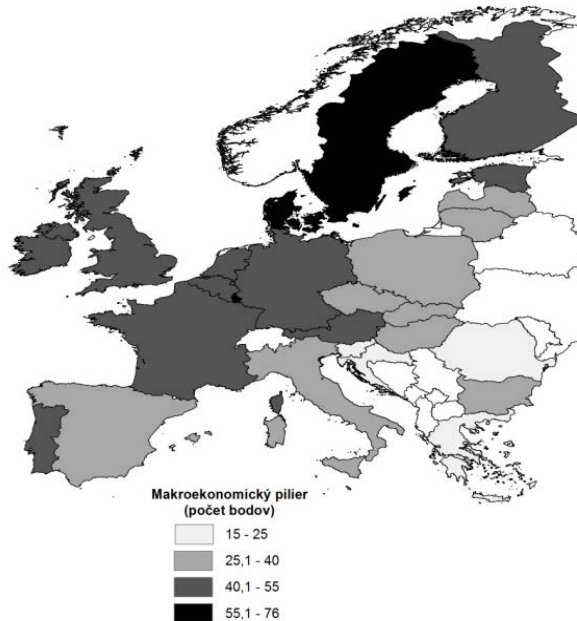
Pre stanovenie stupňa konkurencieschopnosti štátov EÚ je použitá bodová metóda. Každý pilier je analyzovaný najprv samostatne a následne sú štáty rozdelené do štyroch typov podľa počtu dosiahnutých bodov vo všetkých pilieroch - vedúce štáty (210-271 bodov), vysoko konkurencieschopné (145-210 bodov), stredne konkurencieschopné (85-145 bodov) a málo konkurencieschopné štáty, ktoré v hodnotení dosiahli menej ako 85 bodov.

Makroekonomický pilier

Makroekonomický pilier porovnáva kvalitu podnikateľského prostredia, fungovanie vládnych inštitúcií, zadlženosť a fiškálnu disciplínu národných vlád. Zohľadňuje štatistické ukazovatele (HDP na obyvateľa v PKS, deficit štátneho rozpočtu, celkový verejný dlh a inflácia) a tzv. mäkké dáta (efektivita regulácii vlády, boj s korupciou a index jednoduchosti podnikania), získané prieskumom verejnej mienky prostredníctvom renomovaných svetových organizácií (OSN, Svetová banka).

Mapa 1: Štáty EÚ podľa ukazovateľov makroekonomického piliera

Map 1: EU members – macroeconomic pillar

Zdroj: Eurostat 2013, vlastné výpočty autorov

Analýza sledovaných indikátorov poukázala na výrazné rozdiely medzi členskými štátmi EÚ. Dominantné postavenie získali Švédsko, Dánsko a Luxembursko, ktoré dosiahli viac ako 64 bodov (mapa 1). Tieto štáty vynikajú vysokými hodnotami ako „mäkkých“ tak aj štatistických ukazovateľov. Hlavnými diferenciačnými kritériami boli efektívnosť vládnych regulácií a úspešnosť boja s korupciou, kde získali viac ako 95% a tiež HDP na obyv. v PKS, ktoré presahovalo 120% priemeru EÚ 28.

Druhú skupinu s takmer 10 bodovým odstupom (44-55 bodov), tvorilo 11 štátov západnej a severnej Európy (mapa 1) s efektívnym inštitucionálnym prostredím (nad 80%), výškou HDP na obyv. v PKS nad 105% priemeru EÚ 28. Štáty strednej a východnej Európy patria do tretej skupiny s počtom bodov 27-40, kde efektívnosť vládnych regulácií a boj s korupciou je nižšia ako 80% a HDP na obyv. v PKS je nižšia ako priemer EÚ 28. K nim sa „pripájajú“ aj Španielsko a Taliansko a to v dôsledku vysokého verejného dlhu. Na posledných miestach s počtom bodov 15 až 25 sa umiestnili 4 krajiny v dôsledku negatívneho hodnoteného inštitucionálneho prostredia, nízkeho HDP na obyv. v PKS (Rumunsko, Chorvátsko), ktoré bolo v prípade Slovinska umocnené najvyšším deficitom štátneho rozpočtu (-14,7%) a v prípade Grécka aj najvyšším verejným dlhom (175%).

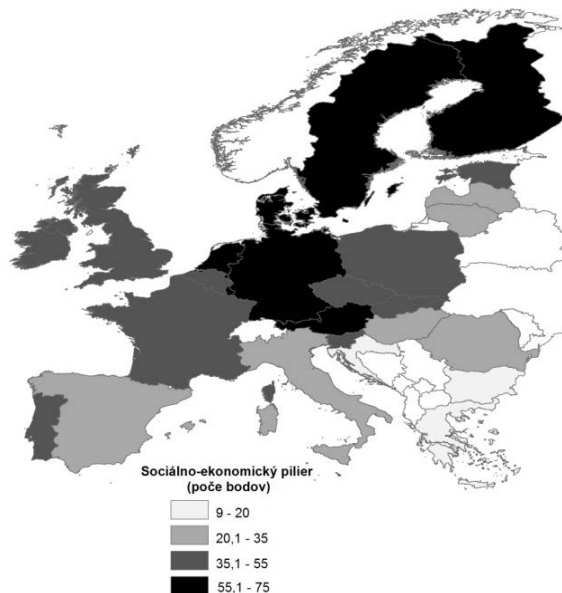
Sociálno-ekonomický pilier

Sociálno-ekonomický pilier zohľadňuje indikátory trhu práce, kúpyschopnosti obyvateľstva a starnutia populácie. Analyzované ukazovatele boli miera zamestnanosti, miera nezamestnanosti, miera dlhodobej nezamestnanosti, disponibilný dôchodok na obyv., podiel obyvateľstva ohrozeného chudobou a sociálnou exklúziou a podiel poproduktívneho a produktívneho obyvateľstva.

Aj v sociálno-ekonomickej úrovni jednotlivé krajiny zaznamenali značnú diferencovanosť. Najmarkantnejšie rozdiely boli najmä v hodnotách disponibilného dôchodku domácností, v miere rizika chudoby a v nezamestnanosti. Najvyššiu sociálno-ekonomickú úroveň sme registrovali v krajinách severnej Európy, Holandsku, Luxembursku, Nemecku a Rakúsku s počtom bodov od 60 do 75, kde hodnoty disponibilného dôchodku domácností neklesli pod 21 tis. EUR, miera rizika chudoby nedosahovala 20% a miera nezamestnanosti bola nižšia ako 8%. Do druhej skupiny s počtom bodov 37-55 začleňujeme tradičné krajiny EÚ Veľkú Britániu, Írsko a Francúzsko v dôsledku vyššieho rizika chudoby a starnutiu obyvateľstva a tiež Cyprus, Portugalsko, Maltu, Estónsko, Poľsko, Slovensko, Česko a Slovinsko vďaka nižšiemu disponibilnému dôchodku domácností, ktorý sa pohybovalo od 10,5 (Malta) do 18,8 (Cyprus) tis. EUR a vyšším hodnotám miery nezamestnanosti od 7% (Česká republika) po 15,6% (Cyprus). Vysoká miera nezamestnanosti a vysoké percento (30-40%) obyvateľstva ohrozené chudobou posunulo Španielsko a Taliansko do tretej skupiny, podobne ako Maďarsko,

Rumunsko, Litvu a Lotyšsko s počtom bodov od 20 do 35 (mapa 2). Najvyššie hodnoty miery nezamestnanosti, miery rizika chudoby a najnižší disponibilný príjem domácností zaradili Grécko, Chorvátsko a Bulharsko na posledné miesta v analyzovanom pilieri.

Mapa 2: Štáty EÚ podľa ukazovateľov sociálno-ekonomického piliera
Map 2: EU members – socio-economic pillar

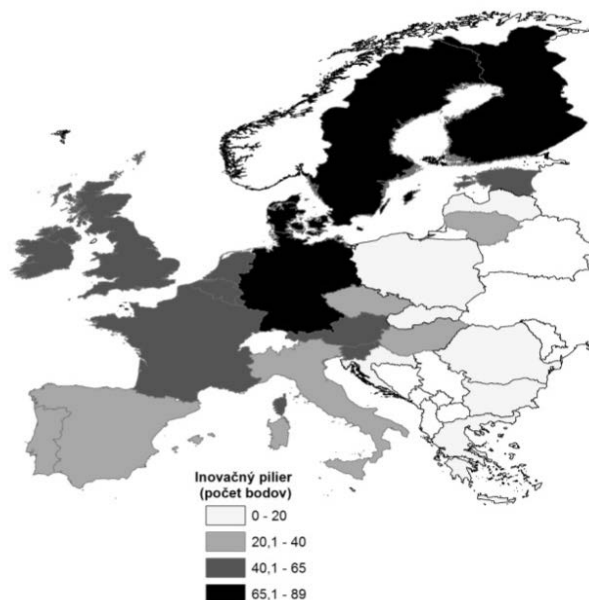
Zdroj: Eurostat 2013, vlastné výpočty autorov

Inovačný pilier

Inovačný pilier zohľadňuje výšku investícií do vedy a výskumu, počet vedcov a inžinierov v krajine a počet patentov. Sledované indikátory (podiel zamestnancov vedy a výskumu na celkovej zamestnanosti, výdaje na vedu a výskum, počet patentov na 1 mil. obyv. a podiel obyvateľov vo veku 25-64 rokov s ukončeným tretím stupňom vzdelania) jednoznačne vymedzujú štyri skupiny členských krajín EÚ.

Vedúcu pozíciu s počtom bodov 67-89 opätovne zaujímajú krajiny severnej Európy spoločne s Nemeckom, kde podiel výdavkov na vedu výskum tvorí viac ako 3% HDP príslušného štátu, podiel zamestnancov vo vede a výskume je viac 1,5% z celkovej zamestnanosti a počet patentov na mil. obyvateľov je vyšší ako 20.

Mapa 3: Štáty EÚ podľa ukazovateľov inovačného piliera
 Map 3: EU members – innovation pillar

Zdroj: Eurostat 2013, vlastné výpočty autorov

Za nimi nasledujú krajiny Beneluxu, Veľká Británia, Írsko, Rakúsko, Estónsko a Slovinsko (42-61 bodov) s podielom výdavkov na vedu a výskum od 1,5 do 2,8% HDP, podielom zamestnancov vo vede a výskume od 1 do 1,5% a počtom patentov na mil. obyv. od 2 do 18.

Tretiu skupinu tvoria s viac než desať bodovým odstupom (19-31 bodov) Česká republika, Španielsko, Taliansko, Lotyšsko, Maďarsko a Portugalsko (mapa 3) s podielom výdavkov na vedu a výskum od 0,9 do 1,9%, podielom zamestnancov vo vede a výskume od 0,8 do 1,2% a počtom patentov na mil. obyv. menej ako 2.

Najnižšiu úroveň inovačného piliera vykazujú zvyšné členské krajiny strednej a východnej Európy (mapa 3), s minimálnymi výdavkami na vedu a výskum (0,5-0,9%), najnižším podielom zamestnancov vo vede a výskume (0,8-1,2%) a počtom patentov menším ako 1 na mil. obyvateľov.

Infraštruktúrny pilier

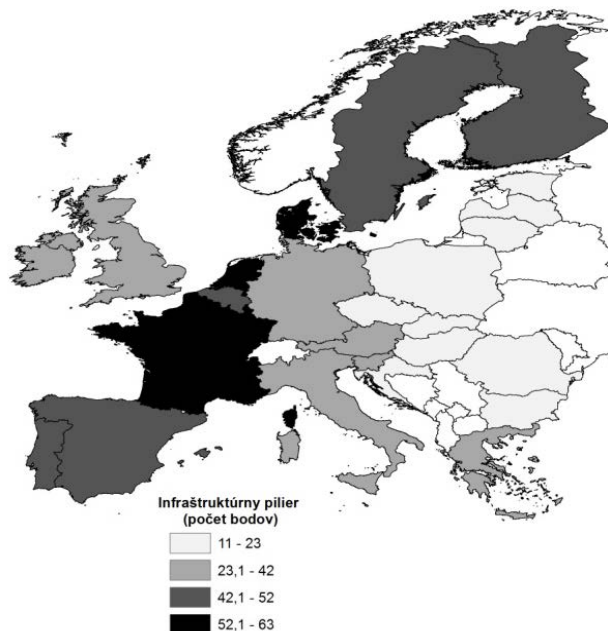
Infraštruktúrny pilier priamo odráža stav dopravnej infraštruktúry a nepriamo, prostredníctvom zdravotného stavu a vzdelanostnej úrovne

obyvateľstva, stav zdravotníckej a vzdelanostnej infraštruktúry členských krajín. Zahrňuje hustotu cestnej a železničnej siete, mieru úmrtnosti v dôsledku rakoviny, mieru úmrtnosti v dôsledku srdcovocievnych chorôb, očakávanú dĺžku života pri narodení, podiel verejných výdavkov na školstvo a podiel obyvateľov vo veku 25-64 rokov na celoživotnom vzdelávaní.

Vedúcu pozíciu v tomto pilieri zaujímalo Luxembursko (62 bodov), ktoré okrem nízkeho podielu zomrelých na srdcovocievne choroby, vysokého podielu verejných výdavkov na školstvo a počtu obyvateľov účastných na celoživotnom vzdelávaní má aj najhustejšiu železničnú sieť z pomedzi štátov EÚ (254 km/100 km²). K nemu sa pripája aj Holandsko, Dánsko, Francúzsko a Cyprus s počtom bodov od 53 do 57 (mapa 4).

Mapa 4: Štáty EÚ podľa ukazovateľov infraštruktúrneho piliera

Map 4: EU members – infrastructural pillar

Zdroj: Eurostat 2013, vlastné výpočty autorov

Nadpriemerný podiel výdavkov na školstvo a počet obyvateľov účastných na celoživotnom vzdelávaní zaradilo Švédsko a Fínsko do nasledujúcej skupiny štátov s počtom bodov od 44 do 51. Ďalej Belgicko s nadpriemerne dobudovanou dopravnou infraštruktúrou, podobne ako Španielsko a Portugalsko, v ktorých sa k dobrej dopravnej infraštruktúre pripája aj dobrý zdravotný stav obyvateľov.

Tretiu skupinu tvoria ostatné tradičné štáty EÚ – Veľká Británia, Írsko, Nemecko, Taliansko a Rakúsko, ku ktorým sa priraduje Malta a Slovinsko. Ide o štáty s dobre vybudovanou dopravnou infraštruktúrou avšak s horším zdravotným stavom obyvateľstva a nižším podielom verejných výdavkov na školstvo.

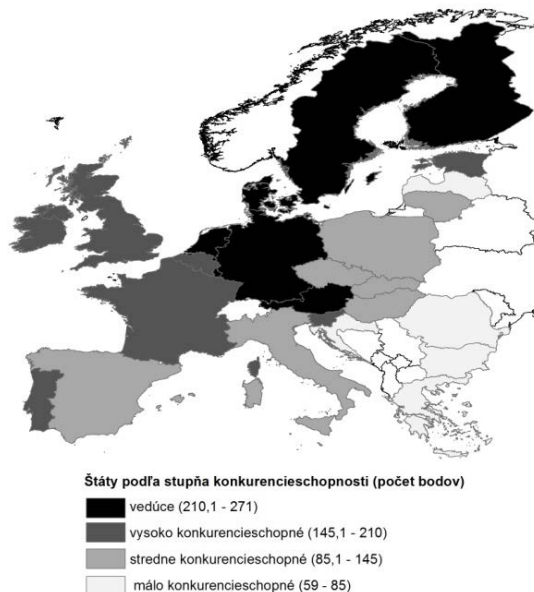
Poslednú skupinu tvoria štáty strednej a východnej Európy, tzv. „nové“ členské štáty (mapa 4), v ktorých sa ešte stále kumulujú viaceré problémy ako nedobudovaná nadradená dopravná infraštruktúra, nepriaznivý zdravotný stav obyvateľstva a nízky počet obyvateľov účastných na celoživotnom vzdelávaní.

Konkurencieschopnosť krajín EÚ

Východiskom pre stanovenie konkurencieschopnosti členských krajín EÚ boli predchádzajúce analýzy, na základe ktorých sme jednotlivým krajinám pridelili príslušný počet bodov. Za každú analyzovanú oblasť mohla krajina získať 100 bodov najviac teda 400 bodov. Získané bodové skóre v rozmedzí od 59 do 271 bodov nám umožnilo rozdeliť štáty podľa stupňa konkurencieschopnosti do štyroch kategórií (mapa 5).

Mapa 5: Štáty EÚ podľa stupňa konkurencieschopnosti

Map 5: EU members – competitiveness level

Zdroj: Eurostat 2013, vlastné výpočty autorov

Prvú kategóriu tzv. „*Vedúce krajiny*“ s počtom bodov 201-271 reprezentujú Švédsko, Dánsko, Luxembursko, Fínsko, Holandsko, Nemecko a Rakúsko, ktoré vo všetkých indikátoroch dlhodobo dosahovali vedúce pozície (mapa 5).

Druhá kategória „*Vysoko konkurencieschopné krajiny*“ (145-210 bodov) je zastúpená tradičnými členskými krajinami EÚ - Francúzskom, Belgickom, Veľkou Britániou a Írskom, ktoré i napriek (po-)krízovému vývoju dosahujú dobrú pozíciu podľa hodnotených makroekonomických a ostatných indikátorov a vo viacerých oblastiach len nepatrne zaostávajú za vedúcimi krajinami. Pozíciu Cypru a Portugalska v tejto kategórii pozitívne ovplyvňujú hodnoty indikátorov z oblasti zdravotníctva a školstva, nízka inflácia; pozíciu Estónska rozvoj inovácií a relatívna stabilita makroekonomického prostredia a Slovinska indikátory inovačného piliera.

Krajiny strednej Európy s tzv. atribútom nových členských krajín EÚ a počtom bodov od 85 do 145, ktorých zraniteľnejšia ekonomika bola výraznejšie „zasiatá“ krízovým vývojom sme začlenili medzi „*Stredne konkurencieschopné krajiny*“. Pozícia týchto krajín je ovplyvnená aj koncentráciou problémov, ktoré sú charakterizované tzv. mäkkými faktormi – efektívnosť vlády, boj s korupciou a podmienky pre rozvoj podnikania. Do tejto kategórie sa zaraďujú aj Španielsko a Taliansko - krajiny s vysokým verejným dlhom a deficitom štátneho rozpočtu.

Poslednú kategóriu „*Málo konkurencieschopné krajiny*“ tvoria krajiny, ktoré dosahujú najhoršie hodnoty všetkých hodnotených indikátorov (mapa 5). Zaraďujeme sem Bulharsko, Rumunsko, Chorvátsko, Lotyšsko – nové členské krajiny a Grécko s výraznými problémami v oblasti verejných financií a nezamestnanosti.

Záver

Významným indikátorom úspešnosti krajín je ich konkurencieschopnosť. Na vyjadrenie konkurencieschopnosti sú vo vedeckej a odbornej literatúre používané viaceré prístupy a indikátory. V príspevku je stupeň konkurencieschopnosti jednotlivých štátov v roku 2013 stanovený prostredníctvom bodovej metódy Bodové skóre v každej krajine zahŕňa úroveň 4 parciálnych pilierov (makroekonomický, sociálno-ekonomický, inovačný a infraštruktúrny).

Výsledky analýzy nepochybne poukázali na existenciu značných rozdielov v úrovni konkurencieschopnosti štátov spoločenstva. Najvyšší stupeň konkurencieschopnosti s pomedzi krajín EÚ získalo Švédsko s počtom bodov (270). Naopak najnižší stupeň konkurencieschopnosti dosiahlo Rumunsko, ktoré v porovnaní so Švédskom získalo 4,5 násobnej nižší počet bodov (60). Bodové hodnotenie Švédska a Rumunska, ktoré ohraničujú bodové rozpätie 210 bodov vypovedá o významných rozdieloch medzi jednotlivými hodnotenými krajinami.

Okrem Švédska, dominantné postavenie a umiestnenie na najvyšších pozíciách získali aj ostatné severské štáty EÚ Fínsko a Dánsko, ďalej štáty

Beneluxu Luxembursko a Holandsko a nakoniec Nemecko a Rakúsko. Všetky uvedené krajiny dosiahli najvyššie bodové skóre od 201-271 bodov podľa všetkých partiálnych pilierov ako aj celkovej konkurencieschopnosti a zaradili sa tak medzi tzv. „Vedúce krajiny“.

Na spodnej hranici, s počtom bodov nižším ako 83 sa okrem Rumunska umiestnili aj Chorvátsko, Lotyšsko a Bulharsko, ktoré patria medzi „najmladšie“ štáty spoločenstva a z hľadiska stupňa konkurencieschopnosti ich radíme medzi tzv. „Málo konkurencieschopné krajiny“. K nim sa priraduje aj Grécko v dôsledku dlhodobého pretrvávajúcich problémov v oblasti verejných financií a nezamestnanosti.

Slovensko získalo v hodnotení úrovne konkurencieschopnosti krajín EÚ celkovo 22 pozíciu, čím sa spolu s ostatnými krajinami strednej Európy (Česko, Poľsko, Maďarsko), Litvou, Španielskom, Talianskom a Maltou zaradilo medzi tzv. „Stredne konkurencieschopné krajiny“ s počtom bodov od 92 do 144.

Tradičné členské štáty Francúzsko, Belgicko, Veľká Británia a Írsko, spolu s Cyprom, Portugalskom, Estónskom a Slovinskom s počtom bodov od 151 do 205 predstavujú skupinu tzv. „Vysoko konkurencieschopných krajín“.

PodĎakovanie

Príspevok bol spracovaný v rámci projektu VEGA 1/1143/12 Regióny: vývoj, transformácia a regionálna diferenciacia.

Literatúra

- BENEŠ, M. 2006. *Konkurencieschopnosť a konkurenční výhoda*. [online]. Dostupné na internete: <<http://is.muni.cz/do/1456/soubory/oddeleni/centrum/papers/wp2006-05.pdf>>. [cit. 2014-6-10].
- BERG, J. 1999. *Sixth Periodic Report on the Regions*. Brussel: European Commission. Directorate General for Regional Policy and Cohesion. [online]. Dostupné na internete: <http://ec.europa/regional_policy/sources/docgener/informat/irmo_en.pdf> [cit. 2014-9-10].
- BLAŽEK, J. – UHLÍŘ, D. 2011. *Teorie regionálního rozvoje. Nástin, kritika, implikace*. Praha: Karolinum, ISBN 978-80-246-1974-3, s. 342.
- EUROPEAN COMMISSION, 1999. *Sixth periodic report on the social and economic situation and development of the regions of European Union*. Luxembourg, European Commission, ISBN 92-828-6817-6, 242.
- EUROSTAT, 2013. Brusel European Commission. [online]. Dostupné na internete: <<http://epp.eurostat.ec.europa.eu/portal/page/portal/eurostat/>>, [cit. 2014-8-11].
- FARKAŠOVÁ, E. 2006. Meranie konkurencieschopnosti na úrovni subnacionálnych regiónov. [online]. In *Národná a regionálna ekonomika VI*. Herľany, 11.-13. október 2006, ISBN: 80-8073-721-5, s. 80-84. Dostupné na

- internet: <<http://www3.ekf.tuke.sk/work/Konferencia%20Herlany/zbornikCD/doc/Farkasova.pdf>>, [cit. 2013-9-11].
- HVOZDÍKOVÁ, V. 2010. Národná konkurencieschopnosť – mýtus alebo realita? [online]. *Zborník príspevkov z medzinárodnej vedeckej konferencie, VŠEMVS*, Bratislava, 2010. Dostupné na internete: <http://www.crr.sk/crr/aktualne/Entries/2010/11/23_Zbornik_prispevkov_z_medzinarodnej_vedeckej_konferencie_1_files/Ekonomicky_a_socialny_rozvoj_Slovenska.pdf>. [cit. 2014-8-10].
- KLVAČOVÁ, E. – MALÝ, J. – MRÁČEK, K. 2008. *Různé cesty ke konkurencieschopnosti: EU versus USA*. Praha: Profesional Publishing, 2008. ISBN 978-80-86046-84-9, s. 236.
- KRUGMAN, P. R. 1996. Making Sense of the Competitiveness Debate. In *Revue of Economic Policy*. Oxford, 1996, 12, 3, s. 17-25.
- MAIER, G. – TÖDTLING, F. 1998. *Regionálna a urbanistická ekonomika 2. Regionálny rozvoj a regionálna politika*. Bratislava: Elita, 1998. ISBN 80-8044-049-2, s. 269.
- MEYER - STAMER, J. 2008. Systematic Competitiveness and Local Economic Development. [online]. In *Shamin Bodhanya (ed.) Large Scale Systemic Change: Theories, Modelling and Practices*. Dostupné na internete: <http://www.meyer-stamer.de/2008/Systemic+LED_SouthAfrica.pdf> [cit. 2013-9-11].
- SCHWAB, K. et al. 2013. *The Global Competitiveness Report 2013–2014*. Geneva. World Economic Forum. ISBN-10: 92-95044-73-8, s. 551. Dostupné na internete: <http://www3.weforum.org/docs/WEF_GlobalCompetitivenessReport_2013-14.pdf> [cit. 2014-9-05].
- TVRDOŇ, J. – ŠURANOVÁ, J. 2007. Teoretické a praktické otázky vyjadrenia regionálnej konkurencieschopnosti v ekonomike Slovenska. In *2nd Regional Conference in Regional Science*. Košice: Technická univerzita v Košiciach, Ekonomická fakulta, 2007. ISBN 978-80-8073-957-7, s. 1089-1098.
- VITURKA, M. 2007. Konkurencieschopnosť regiónů, možnosti jejího hodnocení a stimulace. In *Klímová, V. ed. : Sborník příspěvků X. Mezinárodní kolokvium o regionálních vědách*. Brno: Masarykova univerzita, 2007, ISBN 978-80-210-4325-1, s. 44-55.

COMPETITIVENESS OF EU MEMBER STATES

Summary

The competitiveness is an important indicator of states prosperity. There is used multiple approaches and indicators to express the competitiveness in the scientific literature. This paper aims to analyze competitiveness of EU member states through selected indicators and 4 partial pillars (macroeconomic, socio-economic, innovative and infrastructural) in 2013.

Results of the analysis showed the dominance so called "*Leading countries*" (Sweden, Denmark, Luxembourg, Finland, the Netherlands, Germany, Austria), which according to the all partial pillars and the overall competitiveness achieved the highest score of from 201 to 271 points.

The second group so called. "Highly competitive countries" is formed by the traditional Member States (France, Belgium, Great Britain and Ireland), with the number of points from 145 to 210. These countries have reached good position according to the macroeconomic indicators and only slightly have lagged behind the first group. This group also include Cyprus and Portugal with positive indicators in health and education and low inflation, further Estonia due to favourable indicator values of macroeconomic pillar and Slovenia due to high score of innovation pillar.

The third group so called "Medium-competitive countries" is constituted by the new Member States with a concentration of problems, such as government efficiency, fighting corruption and less favourable conditions for business development along with the negative consequences of crisis development. Spain and Italy are also included in this category due to high public debt and budget deficit.

Group so called "Few competitive countries" represent the new Member States (Bulgaria, Romania, Croatia and Latvia) and Greece with persistent significant problems in public finances and unemployment.

RNDr. Angelika Švecová, PhD.

Doc. RNDr. Eva Rajčáková, CSc.

Katedra regionálnej geografie, ochrany a plánovania krajiny

Prírodovedecká fakulta

Univerzita Komenského v Bratislave

Mlynská dolina, 842 15 Bratislava

E-mail: asvecova@fns.uniba.sk, rajcakova@fns.uniba.sk

PROMĚNY GENIA LOCI SLOVENSKO-ČESKÉHO PŘEŠHRANIČNÍHO REGIONU NA PŘÍKLADU ZÁPADOBESKYDSKÉHO PODHŮŘÍ

Jaroslav Vencálek

Abstract

The scientific monograph „Slovak-Czech cross-border region / Genius loci“ presents uniqueness and specificity of regional wealth of this area. This wealth becomes a symbol of a long-term link between people and landscape for both its material and non-material importance. Using the method of historical-development analysis the author presents a wide variety of cases in which a successful transformation of human activities was made due to the knowledge of the genius loci (regionis) as an internal development force. West-Beskidian Piedmont which covers only 3.8 % of the whole area was used as an example.

Keywords: genius loci, historical-development analysis

Úvod

Na mezinárodním odborném semináři „Regionálne cennosti“ konaném v Prievidzi (září 2014) jsem uvedl: „Technokratická řešení, na nichž se v drtivé míře podílejí ekonomové, politikové a právníci začala na přelomu 2. a 3. tisíciletí prudce ztrácet svou exkluzivní legitimitu. Lidé totiž nejen přestali byrokratickým strukturám důvěřovat, ale sami začali proti nim vystupovat prostřednictvím plejády nově se rodících občanských iniciativ. Stáváme se svědky nové aktuální potřeby – na bázi jiných paradigmatických předpokladů – pokusit se nově „převyprávět společný evropský příběh“. Podstatou tohoto nového přístupu k vlastní realitě se stala potřeba znovu se důsledně zaobírat aktivizací vnitřních rozvojových zdrojů a harmonizovat tyto procesy se všemi jevy, které v rámci globalizace difundují do dílčích částí krajiny, kterou vnější ekonomické tlaky často devastují a ničí (Ivanička, 2006)... Jestliže atribut konkurenceschopnosti vychází z ryze racionálního vnímání společenské reality, pak spolupráce na bázi vzájemné výhodnosti vychází spíše ze vztahů a vazeb založených na bázi lidské iracionality (např. láska k bližnímu člověku, lidská empatie, tolerance a důvěra). Z tohoto aspektu se popularizace historicko-vývojových vazeb a znalost hodnot, jimiž disponují dílčí části krajiny (lokality, regiony) stávají nutností v úsilí o obnovu harmoničtějších vztahů mezi lidmi a jimi obývanou krajinou.

Po desetileté badatelské práci tak mohla být vydána vědecká monografie (Vencálek, 2013), prezentující jedinečnost a specifičnost regionálního bohatství, které svou významností (ať materiální nebo nemateriální) se stává symbolem

dlouhodobého sepětí člověka s krajinou. Nově utvářené modely fungování integrovaného evropského prostoru proto vyžadují, aby se opíraly jak o *genia loci* jednotlivých zemí tak i jejich regionů, spolu s pochopením *genia* Evropy jako celku v měnících se celosvětových podmínkách.

Cílem příspěvku je poukázat na regionálním příkladu Západobeskydského podhůří (prostupujícím z Moravskoslezského kraje do Zlínského kraje), na vnitřní rozvojové zdroje, které svou podstatou jsou spjaty s *geniem loci* (regionis) příslušných částí slovensko-českého příhraničního regionu.

Použitím metody historicko-vývojové analýzy bylo možno nastínit proměny *genia loci* (regionis) vycházející ze zakódované myšlenkové pestrosti a bohatství lidských artefaktů na bázi poznání vzájemných vztahů vnitřního prostředí člověka (*inscape*) a jeho vnějšího krajinného rámce (*landscape*). Regionální příklady jsou uvedeny ve vztahu ke čtyř dílčích částí Západobeskydského podhůří: severovýchodní část; Frenštátská brázda; Štramberská vrchovina a Příborská pahorkatina; Kelčská pahorkatina.

Proměny *genia loci* v severovýchodní části Západobeskydského podhůří

Podle legendy bylo Těšínem pojmenováno území u řeky Olše knížecími syny Bolkem, Leškem a Těškem (Těšimírem). Svátek Tří bratří/Święto Trzech braci náleží ke každoročně oslavovaným událostem jak v Českém Těšíně, tak i Cieszynie. A protože se jedná o města na česko-polské hranici, i kulturní programy často nesou pojmenování hraniční. Je tomu tak v případě filmových přehlídek Kino na hranici („Kino na granicy“) nebo mezinárodního divadelního festivalu Bez hranic („Bez granic“).

Velký význam je připisován těšinskému rodákovi, literátu a autorovi náboženských písní, Jiřímu Třanovskému (1591 – 1637). Jeho české písně pomáhaly v dobách sociálního, náboženského, kulturního i jazykového útlaku udržovat české národní povědomí. Výsledkem jeho tvůrčí literární práce je sbírka latinských náboženských básní *Odarum sacrarum sive hymnorum libri tres* (Tři knihy posvátných písní či hymnů). Velký úspěch tohoto díla měl vliv na jeho vstup r. 1631 do církve svatomikulášské (Liptovský Mikuláš). Jeho hlavním úkolem bylo vytvořit zpěvník pro evangelické Slováky. Roku 1635 vydal v Levoči dílo *Phiala odoramentorum* (Číše kadidel) a o rok později dlouho očekávaný český zpěvník *Cithara sanctorum* (Cítara svatých). Právě toto dílo se stalo po Bibli druhou nejoblíbenější knihou evangelíků. Jeho podpora protestantské církve vedla k získání pozdějšího přídomek „slovanský Luther“. V roce 2013 byl v Třanovicích slavnostně otevřen v tamním evangelickém kostele Památník Jiřího Třanovského.

V uhelném hornictví, hutním a chemickém průmyslu Těšinského Slezska si významné postavení dlouhodobě uchovával starobylý slezský šlechtický rod Larischů (Larisch von Ellgoth und Karwin, od roku 1791 známý jako rod Larisch-Mönnichů). Fenomén této rodiny se trvale pojí s oběma částmi původně

jednotitého města. Politické dohody z 28. července 1920 k územnímu vymezení ČSR, uzavřené v belgickém lázeňském letovisku Spa, znamenaly konec jednoho města a vznik řekou Olší rozdělených měst dvou – Českého Těšína a Cieszyna. Symbolem opětovného propojení (nejen) historického Těšínského Slezska je 750 m dlouhé přemostění údolí řeky Olše s 12 m širokou vozovkou mezi Chotěbuzí a polskými Boguszowicemi uvedené do provozu v roce 1991. Po mostě se uskutečňuje více než polovina kamionové dopravy přes česko-polskou hranici.

Osadu Třinec získal roku 1799 Albert Sasko-Těšínský (1766 – 1822), který ji připojil k majetku Těšínské komory. Protože krajina poskytovala dostatek pelosideritické železné rudy, vápence, ale také volnou pracovní sílu, rozhodli se majitelé Těšínské komory vybudovat v Třinci železářny. Roku 1839 byla zapálena první pec na výrobu surového železa. Výhodná geografická poloha Třince na dopravní tepně procházející územím Těšínské komory významně ovlivňovala další rozvoj třineckého hutnictví. Chudé beskydské rudy byly nahrazeny kvalitnějšími železnými rudami ze slovenské Spiše a Gemeru. Po zániku Těšínské komory, postoupením majetku Rakouské báňské a hutní společnosti (1906) se výroba specializovala na produkci surového železa, oceli a válcovaného materiálu. Třinecké ocelářství se v měřítku Evropy prosazuje i nově vytvářených globálních vztazích (výroba dlouhých kolejnic; český Třinec, rakouský Leoben, francouzský Lille). Severovýchodní část Západobeskydského podhůří byla protkána sítí železářských výrobníh. Arcivévoda Karel (1771 – 1847) založil roku 1833 v Lískovci dvě zkoušovací výhňe. Objekt byl po něm pojmenován Karlova huť. Od počátku 20. století se lískovecký závod specializoval na výrobu jemných a hrubých válcovaných plechů. Tato produkce je v současnosti téměř paralyzována nově působícími celosvětovými vztahy výrobců automobilového průmyslu, který je v nebyvalé míře zapuštěn i do krajiny slovensko-českého příhraničního regionu (Hyudai, KIA).

Frýdek byl založen těšínskými knížaty jako slezská kolonizační osada (po roce 1327). Byl tehdy dvakrát větší než moravský Místek ležící na levém břehu Ostravice. Když přestala 30. listopadu fungovat hranice na řece Ostravici, psal se nejen rok 1928, ale bylo také Ondřeje. A právě Ondra (Ondráš) se stal mýtickým jménem Frýdecko-Místecka. Životní osudy slezského zbojníka Ondráše z Janovic (1680 – 1715) se staly zdrojem bohaté lidové slovesnosti, a také výrazně ovlivnily a stále ovlivňují tvorbu mnoha umělců.

K prvním textilním firmám náležela ve Frýdku továrna Josefa Munka z r. 1832. První slezská přádelna bavlny, tkalcovna, bělidlo a úpravna byly založeny Adolfem Lansbergerem v roce 1850. Kdysi největší bavlnářský závod ČR (Slezan) zpracovával kromě bavlny i viskózovou, polyesterovou a akrylovou stříž. Závod Slezan ale již náleží minulosti – textilní výroby byly zrušeny a genius loci v této podobě se z krajiny vytráčí.

Při jihozápadním okraji Frýdku-Místku se zvedají Palkovické hůrky, které se u Hukvald prudce svažují k řece Ondřejnici. Zvláště na podzim, kdy opadne listí

mohutných buků, oplývají Palkovické hůrky podmanivými průzory na hukvaldský hrad a obec Hukvaldy spjatou s rodištěm hudebního génia Leošem Janáčkem (1854 – 1928).

Proměny genia loci Frenštátské brázdy

Nejvýznamnějším symbolem Frenštátské brázdy bylo železářství. Historie frýdlantských hamrů spadá až do roku 1618. Již koncem 17. století pokryly tehdejší poptávku po železe celé habsburské monarchie. Počátkem 19. století produkovaly hutě ve Frýdlantu nad Ostravicí a Čeladné téměř 20 % moravské produkce surového železa. Litinový kříž u čeladenského kostela sv. Jana Nepomuckého pocházející z roku 1834, připomíná kromě religiozního významu i železářského ducha této krajiny. Roku 1835 byla dostavěna válcovna a nový hamr na výrobu hřebíkového železa v Čeladné. Ve druhé polovině 19. století docházelo k trvalému snižování konkurenceschopnosti podbeskydských železářských středisek. V roce 1882 čeladská pec vyhasla. Surové železo se později tavilo v Podbeskydí pouze ve Frýdlantu nad Ostravicí, ale i tam byla výroba koncem 19. století zastavena. Po roce 1902 zůstala v provozu pouze slévárna. Důležitou součástí výroby se staly umělecko-průmyslové a galanterní předměty. Dlouholetou tradici má smaltování. Předchůdce smaltového závodu Norma měl své kořeny v sousedním Pstruží. Frýdlantské kvalitní keramické smalty vysoké chemické a mechanické odolnosti zdobí četné domácnosti.

Lázeňství v Čeladné bylo od počátku orientováno k léčbě velkého spektra různých onemocnění, zahrnujícího nepravidelnosti v látkové výměně, choroby dýchacího ústrojí, nemoci jater a ledvin, zažívací potíže, poruchy srdeční činnosti či chronická onemocnění nervové soustavy. Využívaly se především koupele v slatinném minerálním bahně a koupele parní. MUDr. May, působící v Čeladné do roku 1908, vtiskl krajině balneologické základy, které jsou jeho následovníky nadále rozvíjeny. Staronovým zaměřením Beskydského rehabilitačního centra se stala kardiorehabilitace s možností časného přijetí pacientů po operacích srdce či jiných srdečních a cévních příhodách.

V průběhu 17. století se rozšířilo ve Frenštátské brázdě pěstování pohanky. Kromě ovsa se začala vysévat dříve neznámá obilnina – pohanka – a její odolnější druh, zvaný tatarka. Vedle žinčice a ovčích sýra se stala jednou z hlavních složek potravy obyvatelstva tohoto kraje. Dnes je tato jednoletá rostlina z čeledi rdesnovitých (*Fagopyrum esculentum*) oblíbenou složkou vegetariánské stravy, stala se životně důležitou pro pacienty s bezlepkovou dietou a svými celkovými účinky působí blahodárně na lidský organismus. Od roku 1861 doposud se mechanickému způsobu loupání pohanky věnuje rod Šmajstrlů z Kopané ve Frenštátě pod Radhoštěm.

Pod horskou rozsochou Kladnaté (715 m n. m.), nedaleko hluboce zaříznutého údolí Radhoštnice, se v rozptýlené struktuře podhorských sídel obce

Trojanovice nachází památník bratří Strnadelů a Jana Knebla. Oku návštěvníka lahodí příjemné dřevěné stavby, které zde byly podle návrhu architekta Aleše Krkošky, vybudovány v letech 1985 – 1989. Původně na tomto místě stávala chalupa z roku 1757, v níž se narodil sochař a malíř Jan Knebl (1866 – 1962) a následně jeho čtyři synovci: spisovatel a básník Bohumír Četyna, vlastním jménem Strnadel (1906 – 1974), malíř, grafik a ilustrátor Antonín Strnadel (1910 – 1975), spisovatel Josef Strnadel (1912 – 1986) a Václav Strnadel.

S touto krajinou jsou bytostně spojeny i další osobnosti, ať už se jedná o básníka a spisovatele Josefa Kaluse (1855 – 1934), významného malíře a grafika Břetislava Bartoše (1893 – 1926), Františka Horečku (1894 – 1976) či fotografa Josefa Sudka (1896 – 1976).

Frenštát pod Radhoštěm je spojován se zimními sporty, zejména pak se skoky na lyžích. Rodák Jiří Raška (1941 – 2012) získal ve skocích na lyžích na Zimních olympijských hrách v Grenoblu (1968) olympijské zlato. V roce 1971 se mu podařilo jako jedinému československému skokanovi na lyžích vyhrát prestižní turné čtyř můstků (Garmisch-Partenkirchen, Oberstdorf, Innsbruck a Bischofshofen). Skoky na lyžích nadále vytváření pro Frenštát pod Radhoštěm výrazný aspekt image tohoto města.

Proměny genia loci Štramberské vrchoviny a Příborské pahorkatiny

Kvalitní vápenec se ve Štramberku (podle nějž byla pojmenována Štramberská vrchovina) těžil již od 17. století. Opravdovou změnu ale zaznamenala krajina až počátkem 80. let 19. století, kdy byl ovlivněn rozvojem průmyslového Ostravska. Výroba cementu byla provozována v letech 1913 – 1996. V současnosti je vyráběno kusové a mleté vápno, vápenný hydrát a mletá vápenná struska. Světle šedé štramberské vápence vznikly působením organismů, žijících v teplém, mělkém subtropickém moři uprostřed druhohor. Ve svrchních třetihorách a ve čtvrtohorách podléhaly štramberské vápence výraznému krasovnění. Na Kotouči bylo známo několik jeskyní: Jurova jeskyně, Slámová sluj, Šipka, Psí kostelík či Čertova díra. Většina z nich vlivem těžby zanikla. V jeskyni Šipka, nacházející se v severní části vrchu Kotouče, vznikla prolomením jeskynního stropu propast zvaná „Malá propáستka“. V letech 1879–1880 tam archeolog Karel Jaroslav Maška objevil část spodní čelisti dítěte neandertálského člověka.

Podle pověsti se s magickou silou Kotouče setkali obyvatelé Štramberka ve 13. století, v dobách nájездů Tatarů. V upomínku na tyto události se ve Štramberku pečou perníkem vonící „Štramberské uši“. Hradní věž zvaná Štramberská Trúba, tvoří zdaleka viditelný symbol malebného Štramberka.

Ignác Šustala (1822 – 1891) po jednání s ostravskými průmyslníky bratry Gutmanny založil roku 1882 v Kopřivnici továrnu na výrobu železničních vozů. Opravdovým mezníkem výroby dopravních prostředků se však stal rok 1897, kdy se v Kopřivnici zrodil první továrně vyráběný automobil ve střední Evropě. V roce

1910 se Kopřivnice stala městysem a sláva zdejší automobilky se šířila po celém světě. V roce 1920 vzniklo pojmenování TATRA a závod se začal prosazovat nákladními tatrovkami. V roce 1947 bylo v městském parku, v jedné z vil Ignáce Šustaly, zřízeno Lašské muzeum. V současnosti jsou v něm umístěny expozice umělecké kopřivnické keramiky a artefakty připomínající život a dílo kopřivnického rodáka, malíře Zdeňka Buriana (1905 – 1981). U příležitosti 100 let od uplynutí výroby prvního automobilu „Präsident“ bylo v centru Kopřivnice otevřeno Technické muzeum Tatra, vybavené moderní audiovizuální technikou. Součástí je expozice Emila a Dany Zátokových. Kopřivnický rodák, atlet Emil Zátok (1922 – 2000) se stal držitelem všech světových rekordů v běhu od pěti do třiceti kilometrů a byl jmenován nejlepším sportovcem světa.

Příbor – jedno z nejstarších měst Moravskoslezského kraje – bývá přezdíváno „městem škol“. Rozvoj vzdělávacích činností je spojován s rokem 1694, kdy byla biskupem Karlem II. z Lichtenštejna z Castellcornu založena v Příboře piaristická kolej. Po jejím zrušení sloužila budova v letech 1875 – 1938 druhému nejstaršímu českému státnímu učitelskému ústavu na Moravě. Z něj vzešla řada významných osobností, k nimž náležel i Tomáš Řehoř Volný, doktor h. c. pražské Karlovy univerzity (1793 – 1871) – zakladatel moravské topografie. Po roce 1945 přešlo vzdělávání učitelů do Opavy a od roku 1964 na tehdejší samostatnou Pedagogickou fakultu do Ostravy (dnes součást Ostravské univerzity). Piaristé zanechali v Příboře vědeckou knihovnu se 4 500 knižními svazky, mezi nimiž se nachází na třicet cenných prvotisků (např. Bible basilejská z r. 1495).

Příborské čtvercové náměstí nese jméno nejslavnějšího příborského rodáka – Sigmunda Freuda (1865 – 1939). S rodiči zde prožil necelá tři léta svého dětství. Proslavil se studiem lidského nevědomí a je považován za zakladatele psychoanalýzy.

V nábožensky smíšených (katolíci, evangelíci), národopisně valašských a lingvisticky lašských Hodslavicích se 14. června 1798 narodil František Palacký. Otec Františka Palackého pod vlivem evangelického vyznání přivedl roku 1807 svého syna do školského ústavu v Kuníně, kde jedna z nejvýznamnějších žen moravského osvícenství, životem těžce zkoušená Marie Walburga hraběnka Truchsess-Waldburg-Zeil (1762 – 1828), sponzorovala výchovu a vzdělání chudé talentované mládeže. V současnosti představuje Kunínský zámek jednu z nejcennějších barokních památek Moravskoslezského kraje, nabízející veřejnosti nádhernou expozici.

Novojičínská expozice „Nechte na hlavě“ připomíná slávu světového producenta plstěných polotovarů a klobouků – závodu Tonak, jehož začátky, spojené s podnikatelem Hücklem, spadají do roku 1799. Kdo si na kloboukovém dýnku (kdekoliv na světě) dokáže přeložit výrobní značku Hückel 1799, ví, že tuto „parádní“ pánskou pokrývku hlavy vyrobili v Novém Jičíně.

Původní tržiště, dnes Masarykovo náměstí, má téměř čtvercový půdorys (83 x 85 m). Jeho tvarem byl dán základ obvodové pravoúhlé sítě ulic uvnitř hradeb.

Architektonickou perlou je renesanční stavba v severovýchodní linii měšťanských domů. Tři otevřené arkády v obou poschodích a ozdobné lemování lodžii balustrádami vytvářejí z domu jednu z nejpůsobivějších staveb novojičínské městské památkové rezervace (vyhlášena r. 1967). Tato architektonická památka byla postavena v roce 1563 ve stylu toskánské renesance. V jihovýchodní linii domů náleží k nejpůsobivějším dům „U Bílého anděla“ s rokokovou výzdobou. Na opačném konci jihovýchodní fronty domů je umístěna pamětní deska informující kolemjdoucí, že v tomto domě zemřel 14. 7. 1790 generál Gideon baron von Laudon.

Na Starojickém kopci (496 m n. m.), druhém nejvyšším vrcholu Příborské pahorkatiny, zaujme zřícenina původně zeměpanského strážního hradu Starý Jičín.

Proměny genia loci Kelčské pahorkatiny

Kelčská pahorkatina postupuje ve Zlínském kraji od Lešné (u Valašského Meziříčí) přes Kelč, Bystřici pod Hostýnem, Prusinovice, téměř až ke Kostelci u Holešova. Zatímco severovýchodní část Kelčské pahorkatiny, značnou měrou tvořená povodím řeky Juhyně, byla ve svém historickém vývoji pod výraznějším vlivem Valaška, plošně rozsáhlejší střední a jižní část byla ovlivněna zemědělskými aktivitami Hané.

Nejvýznamnějším urbanistickým centrem této krajiny je Bystřice pod Hostýnem s dlouholetou nábytkářskou tradicí. Narůžovělá, až červenohnědá barva bukového dřeva byla odpradávná pro člověka velmi dekorativní. Navíc, po napaření se bukové dřevo snadno ohýbá, je tvárné a dá se z něj zhotovovat nábytek. Tradici bystrického nábytkářství založil roku 1861 Michael Thonet (1796 – 1871), původem z Boppardu (město nacházející se v levobřežní části Rýna, jižně od Koblenze ve spolkové zemi Porýní-Falc), tedy z území na hony vzdáleného Bystřici pod Hostýnem. Ještě za života zakladatele nábytkářské výroby M. Thoneta se jeho továrny staly v rakousko-uherské monarchii významnými centry vývoje a výroby nábytku z ohýbaného bukového dřeva. Výroba byla od počátku zaměřena na produkci židlí, křesel, stolů a stojanových věšáků. Po roce 1945 byla továrna na ohýbaný nábytek pojmenována zkratkou TON. Základem marketingového plánu současné firmy TON, a.s., je vlastní modelová tvorba, výtvarná i konstrukční originalita, vycházející z dlouholeté tradice bystrických nábytkářů.

Nabídka výrobků představuje širokou paletu dvou stovek modelů židlí, sedaček, čalouněných křesel, stolů a stojanových věšáků - cca 1,5 milionů kusů ročně. Výrobky bystrických nábytkářů zdobí český Parlament, Novoměstskou radnici, Veletržní palác, Břevnovský klášter, Rudolfinum a četné hotely velkých měst České republiky. Muzejní expozice ohýbaného nábytku firmy TON, a. s., dává návštěvníkům možnost detailně se seznámit s vývojem tvarů a technologií výroby nábytku z ohýbaného dřeva.

Závěr

Západobeskydské podhůří tvoří ve slovensko-českém přeshraničním regionu pouze 3,8% z celkové rozlohy území (tj. 1 213 km²). Přesto v rámci analyzovaného území byla zjištěna pestrá škála vnitřních rozvojových zdrojů, majících povahu genia loci (regionis). Bylo zjištěno, že v řadě případů byl fenomén genia loci úspěšně využit při transformaci nejrůzněji strukturovaných společenských aktivit.

V severovýchodní části Západobeskydského podhůří bylo velmi úspěšně využito genia loci Těšínska v podobě legendy o Třech bratřích k rozvoji příhraniční spolupráce mezi ČR a Polskem, především ve sféře kultury. Legenda o zbojníku Ondrášovi v nodálně nepřilíš výrazném Lašském regionu přispěla k rozvoji kulturně-společenských vztahů uvnitř této části Západobeskydského podhůří.

V transregionálních evropských vztazích bylo využito dopravního aspektu genia loci (zejména posíleného středověkými sídelními a dopravními aktivitami ke zvýraznění historické silniční komunikace procházející Západobeskydským podhůřím z ČR do Polska. Na této komunikaci se vyvinul nejvýraznější hraniční uzel nákladní dopravy mezi ČR a Polskem (Chotěbuz – Boguszowice).

Genius krajiny mající podobu výrazného evangelictví byl využit při zviditelňování kulturního dědictví Jiřího Třanovského (první polovina 17. století) do sféry cestovního ruchu (Památník J. Třanovského v Třanovicích). Je velkým paradoxem, že spíšská Levoča (zapsána na seznamu světového kulturního dědictví) nedokázala vůbec využít tohoto aspektu genia loci k ještě výraznějšímu posílení své image (veškeré materiály jsou veřejnosti nedostupné).

Železářský aspekt genia loci Těšínska se podařilo úspěšně rozvíjet jednak ve vlastní hutní výrobě (evropská centra výroby kolejnic: Třinec, Leoben, Lille), jednak rozvíjet technické památky s touto činností spojené (Třinec, Vendryně).

Z významných osobností dosáhl světového věhlasu hudební skladatel Leoš Janáček, jehož jméno se pojí především s rozvojem kultury (Janáčkova filharmonie Ostrava, Mezinárodní hudební festival Janáčkův máj, Janáčkovy Hukvaldy) ale i dopravou (Leoš Janáček Airport Ostrava).

Genia loci černouhelné těžby bylo v rámci transformace této činnosti dokonale využito v Polsku (Larischův zámek Cieszyn), v ČR především pak v pánevní části regionu (Ostrava, Karviná). Z krajiny se ztratily poslední stopy génia majícího povahu bavlnářského textilnictví.

Ve Frenštátské brázdě, kam jsou kladeny počátky železářství v celém slovensko-českém příhraničním regionu, se nepodařilo uchovat tento aspekt genia regionis. Vše bylo přemodelováno rekreačně-volními aktivitami obyvatel Ostravska (především druhé bydlení).

V souvislosti s rozvojem zájmu o zdravou výživu nabývá fenomén pěstování pohanky doslova renesanci. Průnik valašského etnika na Frenštátsko je

spojován s bohatou literární a výtvarnou činností plejády zdejších osobností neregionálního významu.

Genius regionis Štramberské vrchoviny není ani tak spojován s její nejvyšší částí (masiv Ondřejníku) jako s fenoménem města Štramberku (městská památková rezervace, výrazné zbytky Vněkarpatského vápencového bradla spojené s flórou, faunou, archeologickými a paleontologickými lokalitami a těžebními činnostmi). Zvláštní pozornosti se těší gurmánské speciality. Město Kopřivnice s tradicí výroby automobilů využívá i genia loci v podobě propojení s dvěma světovými osobnostmi (Z. Burian, E. Zátopek).

Krajina je dále velmi výrazně propojena s geniem loci dvou městských památkových rezervací (Nový Jičín, Příbor).

Genius loci Kelčské pahorkatiny výrazně působí především při rozvoji Bystřice pod Hostýnem a aktivit spojených se zpracováváním bukového dřeva.

Literatura

IVANIČKA, K. 2006. *Globalistika / Poznávání a riešenie problémov súčasného sveta*. Bratislava: IURA EDITION, 2006. 288 s. ISBN 80-8078-028-5.

VENCÁLEK, J. 2013. *Slovensko-český cezhraničný región / Genius loci*. Prešov: Prešovská univerzita, 2013. 424 s. ISBN 978-80-555-0862-7.

TRANSFORMATIONS OF THE GENIUS LOCI OF THE SLOVAK-CZECH CROSS-BORDER REGION USING THE EXAMPLE OF THE WEST-BESKIDIAN PIEDMONT

Summary

We become witnesses of a new current need – the need to try to retell a “common European story” in a new way – on the basis of other paradigmatic assumptions. The essence of this new approach to our own reality is a need to once again consistently deal with activation of internal development resources and to harmonize these processes with all phenomena which in the context of globalization diffuse into sub-parts of the landscape. The aim of this study is to point out the genius loci (regionis) as a possible source of innovation in the landscape using the example of the West-Beskidian Piedmont which covers only 3.8 % of the whole cross-border area. Regional examples are given in relation to the four sub-sections of the West-Beskidian Piedmont – the northeastern part of the West-Beskidian Piedmont, the Frenštát Depression, the Štramberk Highlands, the Příbor Hills and the Kelč Hills.

In the northeastern part of the West-Beskidian Piedmont, the genius loci of Těšín area (in the form of the legend of three brothers) was successfully used to the development of cross-border cooperation between the Czech Republic and Poland,

especially in the cultural sphere. Transport aspect of the genius loci was used in the European relations to highlight the historic road passing the West-Beskidian Piedmont from the Czech Republic to Poland. Genius loci in the form of significant presence of evangelic religion was used to gain publicity of cultural heritage of Jiří Třanovský in the sphere of tourism (Memorial of J. Třanovský in Třanovice). Genius loci of iron and steel industry in Těšín area was managed to successfully develop both its own metallurgical production and also in the establishment of technical monuments. The name of a composer Leoš Janáček, who achieved world fame, is primarily associated with the development of culture but also with transportation. Genius loci of coal mining was perfectly used when transforming this activity in Poland, in the Czech Republic mainly in the basin part of the region.

In the Frenštát Depression, where the tradition of iron and steel industry in the Slovak-Czech cross-border region originates, this form of genius loci was not preserved. Increasing interest in healthy nutrition has led to a renaissance of growing buckwheat.

Genius regionis of the Štramberk Highlands is associated with the town of Štramberk. Special attention is given to gourmet specialties. Town of Kopřivnice with its tradition of car manufacturing benefits also from the genius loci in the form of two world personalities (Z. Burian, E. Zátopek). The landscape is also strongly linked with the genius loci of urban conservation Nový Jičín and Příbor.

Genius loci of the Kelč Hills significantly participates primarily in the development of the town Bystřice pod Hostýnem and activities related to the processing of beech wood.

Prof. PaedDr. Jaroslav Vencálek, CSc.

Inštitút politológie

Filozofická fakulta

Prešovská univerzita v Prešove

Ul. 17. novembra 1, 080 01 Prešov

E-mail: jaroslav.vencalek@unipo.sk

PROJEKTOVÉ VYUČOVANIE PRÍRODNÝCH ZLOŽIEK APLIKOVANÝCH NA MIESTNU KRAJINU

Katarína Viliňová, Gabriela Repaská, Marek Herda

Abstract

Project teaching belongs to the activating and developing methods of exposure. Knowledge of project methods and possibilities of its application in educational process is a valuable part of every Geography teacher. In this article we analyze the use of project methods in the teaching of natural components in local landscape. The target groups are students of second grade primary schools and students of gymnasium with eight-year and four-year study, which include the State educational programs ISCED 2 and ISCED 3. The article will be given a project which can be used in project teaching local geography of the country at primary and secondary schools.

Keywords: project teaching, local landscape, natural components, project method

Úvod

Skúmanie miestnej krajiny má v edukačnom procese dôležité postavenie, avšak edukačný proces prebieha kvôli časovej a organizačnej náročnosti výlučne v triede. Učivo o miestnej krajine sa v rámci ISCED 2 vyučuje v 8. ročníku základnej školy, v kvarte na 8. ročnom gymnáziu a okrajovo v 3. ročníku na 4. ročnom gymnáziu. Možnosť zaradenia vyučovania o prírodných zložkách miestnej krajiny je aj v 5. ročníku základných škôl, resp. 1. ročníku gymnázií s 8 – ročným štúdiom.

Situácia v obsahovom štandarde ISCED 3 je odlišná. Miestna krajina nie je konkrétne spomenutá, ale je možné ju brať ako súčasť tematického celku „Regióny Slovenska“, ktorého výplňou sú učivá o jednotlivých krajoch Slovenska.

Vo výkonovom štandarde ŠVP pre 2. stupeň základných škôl je fyzická geografia miestnej krajiny spomenutá iba v jednej téme – „Vodstvo Slovenska“. V rámci výkonového štandardu ŠVP pre gymnáziá ju pozorujeme v témach „Ochrana a tvorba krajiny a Slovensko“.

Výučba miestnej krajiny je orientovaná na koniec školského roka, nakoľko je učivo pomerne stručné a po obsahovej stránke je vypracované tak, aby nabádalo žiakov k samostatnosti. Prevažne sa vyučuje spôsobom, pri ktorom si pedagóg pripraví učivo a pomocou rôznych vyučovacích metód ho sprostredkuje žiakom. V záverečnej fáze kontroluje to, čo sa žiaci naučili. Tento spôsob vedie k pasivite žiakov a odmietavému postojovi vyučovaniu, ktoré ich nemá čím zaujať. Z hľadiska efektívnosti vyučovacieho procesu je potrebné umožniť žiakom aktivitu, dovoliť im zasahovať do obsahu učiva, nechať ich hľadať riešenia problémov, prepojiť

teóriu s praxou a vytvoriť základy pre rozvoj ich osobnosti. Jednou z vyučovacích metód, ktoré spĺňajú tieto podmienky, je projektová metóda.

Teoreticko-metodické východiská

Projektové vyučovanie patrí do skupiny aktivizujúcich a rozvíjajúcich expozičných metód, ktoré sú založené na riešení relatívne rozsiahlej, významnej a reálnej úlohy – projektu (Čižmárová, 2000). V súlade s Likavským (2006) patrí projektové vyučovanie medzi vyučovacie koncepcie, ktoré sú charakterizované najvyšším stupňom samostatnosti poznávacej činnosti žiakov. Je chápané ako komplementárny doplnok ku klasickému vyučovaniu, ktorý umožňuje prehlbovať a rozširovať kvalitu učenia sa a vyučovania. Vychádza z presvedčenia, že obsah vzdelávania získava význam vtedy, ak sa včleňuje do ľudských skúseností, alebo ak sa používa pri spoločnej činnosti (Bajtoš, 2003). Orientuje sa viac na žiaka, ktorý získava vedomosti, schopnosti či zručnosti na základe vlastnej aktivity. Jeho hlavnou expozičnou vyučovacou metódou je projektová metóda a využívanie projektov tvorí prevažujúcu časť vyučovania (Kosová, 1999). Táto metóda je charakteristická tým, že žiaci riešia projekty a vlastnou aktívnou činnosťou tak nadobúdajú nové vedomosti.

Základom projektového vyučovania je problém, na ktorého riešenie je postavený celý proces projektového vyučovania. Problém vyvoláva potrebu hľadania východiska, ktorý by viedol k nájdeniu optimálneho riešenia. Podstata projektového vyučovania spočíva v tom, že sa riešia pomerne zložité študijné a pracovné činnosti, čím sa značne približuje k životu. Cieľom projektového vyučovania je podľa Zelinu (2000) výchova k samostatnosti a zodpovednosti v živote. Na tomto spoločnom základe vznikli rôzne formy projektového vyučovania.

Projektové vyučovanie miestnej krajiny

Skúmaniu miestnej krajiny sa v rozličnej miere a forme venujú viaceré vedné disciplíny. V komplexnom štúdiu krajiny má dominantné postavenie práve geografia, ktorú k tomu predurčuje jej prienikové postavenie v systéme vied (Oláhová, Czaková, 2010). Podľa Tutokyovej (2012) je miestna krajina tá časť reálneho sveta, ktorá nás obklopuje od útleho detstva, ponúka nám možnosti kognitívneho rozvoja, podnety pre emocionálny rozvoj, formovanie názorov. Je akousi bránou pri poznávaní vzdialenejších krajín v časovo-priestorovej dimenzii, je jednou z tém, ktorú možno efektívne využívať v medzipredmetových vzťahoch.

S miestnou krajinou sa žiaci i učitelia dostávajú do styku v každodennom živote. Preto je vhodné využiť jej potenciál a vyučovať fyzickú geografiu na jej príklade. Ak žiaci spoznajú a pochopia zákonitosti, vzťahy a vlastnosti miestnej fyzikogeografickej sféry, tak lepšie budú chápať aj tie z iných svetových

regiónov, s ktorými nemajú možnosť získať vlastnú skúsenosť.

Vyučovať o miestnej krajine tradičnou formou prednášok, výkladov alebo vysvetľovania má v pedagogickom procese veľký prínos, avšak nie až taký, ako v porovnaní s využitím aktivizujúcich metód vyučovania a vyučovania vo vonkajšom prostredí, resp. v priamom kontakte s miestnou krajinou. Ako uvádza Vendel (2007) „Najviac sa človek naučí na vlastnej koži. Všetky netradičné činnosti u žiakov zvyšujú chuť na učenie a motivujú ich k tomu, aby sa o tému viac zaujímal a podal lepší výkon“.

Výučba miestnej krajiny priamo v teréne prináša prínosy nielen pre žiakov, ale i pre učiteľov. Patria k nim:

- Efektívne spôsoby učenia sa – poznatky získané vlastnou aktivitou v teréne si žiaci zapamätajú trvalejšie, ako tie, ktoré si vypočujú alebo prečítajú. V miestnej krajine môžu žiaci sledovať prejavy celej rady procesov s ich pozitívnymi, resp. negatívnymi dopadmi na krajinu.
- Rozvoj geografických zručností – žiaci pozorujú krajinu, zakresľujú dané prvky krajiny do mapy, resp. na základe jednoduchých metód výskumu zostrojujú mapy a reprodujú získané znalosti.
- Rozvoj všeobecných kompetencií – žiaci získavajú komunikačné schopnosti v tímovej práci, učia sa dávať jednoznačné otázky, identifikovať problémy, organizovať svoju prácu a pod.
- Motivácia, záujem o geografiu a pod. (Czaková a kol., 2010).

Jedným z typov vyučovania miestnej krajiny je aj projektové vyučovanie. Žiaci budú mať vytýčený problém, ktorý budú riešiť prostredníctvom projektovej metódy.

Podľa Mydlovej (2009) význam projektového vyučovania miestnej krajiny spočíva v rozvíjaní 5 kľúčových kompetencií u žiakov:

1. Komunikačné schopnosti a spôsobilosti – práca s informáciami, ich hľadanie, uchovávanie, používanie a tvorenie.
2. Personálne a interpersonálne schopnosti – práca v tíme, preberanie zodpovednosti, tolerancia, regulácia správania.
3. Schopnosť tvorivo a kriticky riešiť problémy – identifikácia problému, jeho analýza a návrh riešenia.
4. Pracovať s modernými informačnými technológiami – práca s internetom, multimediálnymi aplikáciami.
5. Formovanie občianskej spoločnosti – žiak vníma náboženské, národnostné, spoločenské rozdiely.

Projektová metóda je však len doplňujúcou metódou k ostatným expozičným metódam, pretože nie je univerzálna a nedá sa využiť pri každom učive. V niektorých témach je jej využitie nemožné, a to napr. v takých, kde by žiadny projekt dostatočne nepokryl obsah učiva. Projektovú metódu využívame len vtedy, ak ciele a obsah projektu dostatočne pokryjú to, čo je potrebné a ak je v ňom dostatočný priestor na kreativitu a samostatnú prácu žiakov. Projektové vyučovanie

umožňuje, aby učenie bolo pre žiakov hrou, aby bolo pre nich príjemným a zaujímavým zážitkom. Vo vyučovaní prevažuje dobrá nálada, všetci tvoria úmerne k svojim schopnostiam. Svoje chyby opravujú bez stresu ako prirodzenú súčasť práce, veď človek sa učí s chybami.

Príklad projektového vyučovania prírodných zložiek miestnej krajiny v pedagogickom procese

Výber miestnej krajiny pre konkrétny projekt bol ponechaný na pedagógovi. Projekt mal zadaný cieľ, pričom bol braný ohľad aj na všeobecné ciele projektovej metódy (rozvoj tvorivosti, schopnosti plánovať, zodpovednosti, tímového ducha a pod.). Dôraz bol kladený aj na medzipredmetové vzťahy (hlavne s informatikou a fyzikou), pretože projekty tak majú väčší edukačný význam. Pri otvorení idey prepojenia s inými predmetmi je možné vytvoriť omnoho pestrejšie, zaujímavejšie a početnejšie projekty.

PREDPOVEĎ POČASIA

Téma o počasi a jeho predpovedi je z pohľadu učiteľa geografie veľmi vďačná, pretože je pre žiakov veľmi zaujímavá. Azda neexistuje iná, s ktorou by žiaci prichádzali do styku v ich každodennom, mimoškolskom živote ešte viac. Téma „Aké bude počasie?“ z tematického celku „Najkrajšie miesta na Zemi, ktoré vytvorila príroda“ je obsahom učebníc 5. ročníka geografie pre základné školy. Žiaci sa väčšinou s predpoveďami počasia stretnú už dávno predtým, ako sa k tejto téme dostanú v škole, avšak ich vedomosti sú ešte neutriedené, nekompletné alebo nepresné. Úlohou učiteľa je tieto nedostatky odstrániť, čo okrem výkladu učiva môže dosiahnuť aj vhodne zvolenou projektovou metódou.

V navrhovanom projekte budú žiaci pracovať s predpoveďami počasia, ktoré budú porovnávať s realitou. Odporujú tri vlastnosti počasia a to teplotu vzduchu, oblačnosť a vietor. Využijú pri tom webstránku Slovenského hydrometeorologického ústavu www.shmu.sk, ktorá je prehľadná, kvalitne a zároveň jednoducho dizajnovo spracovaná a práca s ňou bude preto pre žiakov nenáročná. Zároveň je na stránke mnoho pridanej hodnoty, z ktorej sa žiaci môžu naučiť nové informácie a naopak, žiadne rušivé či nežiaduce elementy. Projekt budú žiaci vypracovávať na papier alebo výkres a na záver vypracujú stručné porovnanie predpovedí s realitou a zhodnotenie úspešnosti predpovedí. Žiaci svoje projekty budú tvoriť vo 4 - členných skupinách. Na sledovanie predpovede bol vymedzený jeden týždeň, t.j. 7 dní. Na každý deň budú žiaci sledovať predpoveď jeden deň vopred. Výsledky odprezentujú jednotlivé skupiny na najbližšej hodine geografie po ukončení sledovania počasia vymedzeného týždňa.

Najväčším prínosom projektu je osvojenie a upevnenie si vedomostí o vlastnostiach počasia, jednotkách, v ktorých sa merajú a predpovedi počasia. Pri porovnaní s klasickým vyučovaním, bude ich úroveň vedomostí vyššia vďaka

praktickej skúsenosti s problematikou. Projekt plní medzipredmetové vzťahy s informatikou (práca s počítačom, internetom), fyzikou (teplota, Celsius) a výtvarnou výchovou (kresba piktogramov).

Ak by sme chceli rozvinúť kreativitu žiakov, tak tabuľku, do ktorej sa budú zapisovať údaje, si môžu žiaci navrhnúť aj sami. Predlohu tabuľky im však môže dodať aj učiteľ, ak má záujem o jednotu výsledných produktov. Žiaci si ju vedia vytvoriť aj na hodine informatiky, čím by sa ešte výraznejšie utužili medzipredmetové vzťahy tohto projektu.

Názov: Predpoveď počasia

Zaradenie do témy: Najkrajšie miesta, ktoré vytvorila príroda

Cieľ projektu: vedieť vymenovať a charakterizovať vlastnosti počasia, porovnať a zhodnotiť rozdiely medzi predpoveďou a skutočnosťou, spoznať počasie miestnej krajiny, ako aj spoznať prácu meteorológov

Ročník: 5. ročník, resp. 1. ročník gymnázií s 8 – ročným štúdiom

Cieľová veková skupina: 10 – 11 rokov

Druh projektu z hľadiska času: strednodobý

Medzipredmetové vzťahy: informatika, fyzika, výtvarná výchova

Pomôcky: počítač, internet, kancelársky papier A4 alebo výkres, farbičky, pero, prípadne MS Office alebo iný kancelársky balík

Počet žiakov v skupine: 4

Výstup projektu: tabuľka vyplnená údajmi, slovná prezentácia výsledkov

Opis projektu:

Videli ste už predpoveď počasia? Zažili ste niekedy, keď v predpovedi hovorili, že nebude pršať, tak ste si nevzali dáždnik, ale nakoniec pršalo a vy ste zmokli? Ak nie, tak vedzte, že je to možné. Príroda si z nás niekedy doslova robí „dobrý deň“! Predpovede počasia preto nezaručujú istotu a môžu sa myliť. Poďme sa bližšie pozrieť na prácu meteorológov a skontrolovať úspešnosť ich predpovedí. Vaša úloha:

Prpravte si tabuľku na zápis údajov počasia pre dve mestá. Pre každé z nich sledujte predpoveď jeden deň vopred pre každý deň vymedzeného obdobia. Údaje z predpovede zapíšte do tabuliek a doplňte aj údaje zo skutočného stavu počasia v daných dňoch. Na záver údaje porovnajte a zhodnoťte úspešnosť predpovedí. Kde sa líšia? Aké sú rozdiely v počasí medzi vašimi mestami?

Ako postupovať?

1. Vytvorte si tabuľku pre údaje o predpovedi počasia a jeho skutočnom stave vo vymedzenom týždni (pre každé mesto zvlášť). Sledujeme nasledujúce tri prvky počasia: teplota ovzdušia (v °C), oblačnosť, smer vetra a rýchlosť vetra (v m/s).
2. Sledujte predpoveď na www.shmu.sk pre každý deň vždy jeden deň vopred. Údaje predpovede zapíšte do tabuliek.
3. Každý deň dopisujte aj údaje skutočného počasia v ten deň. Môžete ich sledovať vlastnými prístrojmi (napr. teplomer, domáca meteorologická stanica) alebo ich odpísať z webovej stránky www.shmu.sk. Teplotu merajte alebo

odpisujte o 14:00!

4. Oblačnosť kreslite pomocou piktogramov, ktoré sú okrem www.shmu.sk zobrazené i v učebnici.
5. Na záver porovnajte rozdiely:
 - medzi predpoveďou a skutočnosťou,
 - medzi mestami.
6. Aká bola úspešnosť predpovedí? Diskutuje na hodine.

Alternatíva pre štvorročné gymnáziá:

Na gymnáziách so štvorročným štúdiom by bol tento projekt zaradený do predmetu geografia v 3. ročníku, v ktorom sa žiaci učia o našej vlasti, Slovensku. Projekt by bol súčasťou vyučovania témy „Príroda – Podnebie a počasie“.

Keďže ide o žiakov starších, náročnosť a ciele projektu sa tomu musia prispôbiť. Žiaci by projekt vypracovávali individuálne, každý by mal za úlohu spracovať dve mestá. Avšak nesledoval by pre každý deň iba jednoduchú predpoveď, ale aj predpovede 3 dni vopred, ktoré by v závere zhodnotil a porovnal ich úspešnosť. To znamená, že začať sledovať predpoveď je treba presne 3 dni pred prvým vymedzeným dňom, takže čas pre vypracovanie projektu sa predĺži. Rozdiel bude aj vo výstupe projektu. Zatiaľ čo žiaci základnej školy len stručne zhodnotili výsledky, od žiakov gymnázia očakávame obširnejšiu analýzu výsledkov aj s porovnaním oboch typov predpovedí a skutočného stavu a porovnaním oboch miest pri zreteli na ich polohu v klimatickej oblasti. Okrem toho každý študent vypracuje prislúchajúci typ grafu v digitálnej podobe na jeden zo sledovaných prvkov počasia (napr. líniový graf na teplotu).

Realizácia projektu v praxi

Navrhovaný projekt bol realizovaný v praxi na základnej škole v Nitre v marci/apríli 2014. V 5. B triede sme žiakom zadali časť projektu „Predpoveď počasia“ a skúmali ich činnosť. Výskum bol vykonaný na hodine geografie, pričom sme mali k dispozícii počítačovú učebňu a tak sme mohli sledovať aktívnu činnosť žiakov, ktorú by inak museli vykonávať doma.

Na prvej hodine si žiaci vytvorili v programe MS Word tabuľku pre údaje o počasí podľa pokynov pedagóga. Keď mali žiaci tabuľku hotovú, vyplnili predpoveď počasia vybraného mesta na prvý deň podľa údajov Slovenského hydrometeorologického ústavu, pričom oblačnosť písali zatiaľ iba slovami. Vkládanie piktogramov oblačnosti sme ponechali na ďalšiu hodinu. Na ňu si už žiaci priniesli z veľkej časti vyplnené tabuľky (obr. 1).

Obr. 1: Počasie v meste Nitra
Figure 1: Weather in the Nitra City

Deň	Predpoveď				Skutočnosť			
	Teplota (°C)	Oblačnosť	Vietor		Teplota (°C)	Oblačnosť	Vietor	
			Smer	Rýchlosť (m/s)			Smer	Rýchlosť (m/s)
Pondelok 31.3.	20		Z	4	19		Z	4
Utorok 1.4.	18		Z	4	19		SZ	5
Streda 2.4.	19		SZ	3	20		SZ	5
Štvrtok 3.4.	20		SZ	5	21		SZ	6
Piatok 4.4.	21		S	7	18		SZ	6
Sobota 5.4.	20		Z	3	20		Z	3
Nedeľa 6.4.	19		Z	3	19		Z	2

predpoveď počasia podľa SHMÚ

skutočný stav počasia

Zdroj: vlastné spracovanie, 2013

Zadaniu projektu žiaci porozumeli. Projekt nebol pre nich ani príliš náročný, ani príliš ľahký. Téma o počasí ich veľmi zaujímala, čo dávali najavo svojou aktivitou a častými otázkami. Tým sa potvrdilo, že zvoliť projektovú metódu pri vyučovaní počasia v tomto ročníku bolo mimoriadne prospešné. Práca s portálom www.shmu.sk im nerobila žiadny problém a rýchlo si ju osvojili. Zaznamenali sme aj niekoľko nedostatkov:

- u niektorých žiakov sme objavili chyby v štruktúre ich tabuľky,
- žiaci mali tendenciu meniť písmo, farby a formátovanie tabuľky podľa svojho vkusu, čo v dvoch prípadoch viedlo až k jej neprehľadnosti a nečitateľnosti,
- niektoré dvojice nevpisovali hodnoty teploty ovzdušia z určenej dennej hodiny.

Záver

Súhlasíme so skutočnosťou, že počet tých tematických celkov, ktoré sa venujú výlučne miestnej krajine, nie je dostatočný a bolo by vhodné ho navýšiť. Za hlavné dôvody považujeme zvýšenie regionálneho povedomia, rozvoj pozitívnych

vzťahov, hodnôt a postojov k miestnej krajine, možnosť vyučovať priamo v teréne na konkrétnych príkladoch. Na základe toho a výskumu od Mydlovej (2010), ktorá vedecky dokázala záujem žiakov o projektové vyučovanie, sme toho názoru, že projektová metóda by mala byť u nás viac obsiahnutá vo vzdelávacích programoch a učitelia geografie, ale aj ostatných predmetov, by jej mali venovať väčšiu pozornosť, pretože pre želaný vývoj osobnosti žiaka je projektová metóda vhodným nástrojom. Navyše je možné tvoriť projekty, ktoré budú prepájať viac predmetov a vedomosti žiakov nadobudnú komplexnejší význam. Metóda nie je obmedzená ani na intelektovú úroveň žiaka, pretože je vhodná pre žiakov nadaných i menej nadaných.

Literatúra

- BAJTOŠ, J. 2003. *Teória a prax didaktiky*. 1. vyd. Žilina : Edis, 2003. 384 s. ISBN 80-8070-130-X.
- CZAKOVÁ, G. a kol. 2010. Vyučovanie miestnej krajiny pomocou integrovaného prístupu. In *Quo vadis vzdelávanie k vede a technike na stredných školách* : zborník príspevkov z III. odbornej konferencie s medzinárodnou účasťou, Bratislava 29.11 až 1.12. 2010. Bratislava: MŠVVaŠ SR, 2010. s. 13-18. ISBN 978-80-970496-4-5.
- ČIŽMÁROVÁ, K. 2000. *Didaktika geografie I*. Banská Bystrica : UMB, 2000. 166 s. ISBN 80-8055-334-3.
- KOSOVÁ, B. 1996. Projektové vyučovanie. In *Pedagogické rozhľady*. ISSN 1335-0404, 1995/1996, roč. 4, č. 3, s. 9-11
- LIKAVSKÝ, P. 2006. *Všeobecná didaktika geografie*. Bratislava: UK BA, 2006. 77 s. ISBN 80-223-2254-7.
- MYDLOVÁ, A. 2009. Miestna krajina v projektovom vyučovaní. In *Geografia*. ISSN 1335-9258, 2009, roč. 17, č. 3, s. 117-121.
- MYDLOVÁ, A. 2010. Názory žiakov na projektové vyučovanie témy miestna krajina. In *Geografia*. ISSN 1335-9258, 2010, roč. 18, č. 1, s. 19-25.
- OLÁHOVÁ, J. – CZAKOVÁ, G. 2010. Vyučovanie miestnej krajiny integrovaným prístupom. In *Geographia cassoviensis*. ISSN 1337-6748, 2010, roč. 4, č. 2, s. 137-140.
- STRAČÁR, E. 1977. *Systém a metódy riadenia učebného procesu*. 3. vyd. Bratislava : SPN, 1977. 405 s.
- TUTOKYOVÁ, M. 2012. „Krok za krokom po regióné“ – pracovné listy na vyučovanie regionálnej výchovy. 1. vyd. Prešov : Metodicko – pedagogické centrum, 2012. 34 s.
- VENDEL, Š. 2007. *Pedagogická psychológia*. 2. vyd. Bratislava : Epos, 2007. 447 s. ISBN 978-80-8057-710-0.
- ZELINA, M. 2000. *Alternatívne školstvo*. 1. vyd. Bratislava : IRIS, 2000. 247 s. ISBN 80-88778-98-0.

PROJECT TEACHING OF NATURAL COMPONENTS APPLIED TO THE LOCAL LANDSCAPE

Summary

Article shows the application of project teaching directly in the educational process. Project learning has been applied in teaching local landscape in the 5th class at an elementary school in Nitra. The essence of teaching was the lesson of geography students enter the project "Weather Forecast", which was part of the topic "The most beautiful place on earth, created by nature." The proposed project work with pupils weather forecast according to the Web site of Slovak Hydrometeorological Institute, which compared with reality. Given the age of the students they have been assigned to research the weather three characteristics: air temperature, cloudiness and wind. Conclusion of the project consisted of a brief comparison of predictions with reality and evaluate the success of predictions. The specified project was very interested pupils, which gave clear and their activity and frequently asked questions. This confirmed that choose to design a method for teaching weather this year has been extremely beneficial and effective because pupils gain knowledge intrinsic activity. On this basis, memorize them more permanent than the knowledge that you heard or read.

RNDr. Katarína Viliňová, PhD.

RNDr. Gabriela Repaská, PhD.

Mgr. Marek Herda

Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF v Nitre

Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra

E-mail: kvilinova@ukf.sk, grepaska@ukf.sk

MODELOVANIE 100-ROČNEJ POVODNE V OBCI KLÁTOVA NOVÁ VES

Matej Vojtek

Abstract

As for the issue of flooding and minimizing flood damages, there are measures of different character each of which has its justification and plays an important role in flood protection. In the paper, we deal with modeling and assessment of 100-year flood using GIS, remote sensing, and hydraulic modeling in the model area of the Klátova Nová Ves municipality which has 3.23 km². The estimation of 100-year flood discharge and hydraulic modeling using one-dimensional HEC-RAS model were the key steps. Results of the paper can be used especially in the areas of prevention, flood risk and crisis management, spatial planning or insurance industry.

Keywords: hydraulic modeling, 100-year flood, Klátova Nová Ves, HEC-RAS

Úvod

Povodne sú prirodzenou súčasťou kolobehu vody v prírode a život človeka a spoločnosti bol vždy veľmi úzko spojený s vodou. Neustále sme však svedkami častejších a ničivejších povodní, ktoré spôsobujú značné škody a zasahujú aj také miesta, kde by sa ich výskyt nepredpokladal.

V súčasnosti sa vedie diskusia o tom, nakoľko je častý výskyt povodní dôsledkom globálnych klimatických zmien. Rovnako si je potrebné uvedomiť, že dôvodom, prečo povodňové škody neustále narastajú, je aj celkový rozvoj ľudskej spoločnosti. Dnes ľudia totiž obývajú aj také miesta, o ktoré v minulosti nebol záujem, pretože boli často zaplavované.

Antropogénnym vplyvom dochádza k obmedzeniu prirodzenej retenčnej a transformačnej schopnosti povodia. Necitlivé a neuvážené zásahy v povodí často zapríčiňujú znásobenie hospodárskych škôd. A tak sa človek dobrovoľne alebo pod tlakom rozvoja spoločnosti vystavuje riziku, ktoré povodne so sebou prinášajú.

V súvislosti s minimalizovaním povodňových škôd má vykonávanie tradičných protipovodňových opatrení stále veľký význam, avšak čoraz väčšiu úlohu by mala zohrávať predovšetkým prevencia, a to napr. prostredníctvom povodňových máp (Vojtek, Boltížiar, 2011).

Povodňové mapy sa môžu vytvárať v rámci lokálnej, regionálnej, národnej alebo nadnárodnej priestorovej úrovne (Solín, Martinčáková, 2007). So zväčšovaním priestorovej dimenzie sa však znižuje detailnosť a presnosť povodňových máp (Apel et al., 2009).

Cieľom článku je modelovanie a hodnotenie 100-ročnej povodne v obci Klátova Nová Ves s využitím hydraulického modelovania, geografických informačných systémov (GIS) a diaľkového prieskumu Zeme (DPZ).

Modelové územie

Za modelové územie sme si zvolili intravilán obce Klátova Nová Ves, cez ktorý preteká vodný tok Vyčoma. Obec sa nachádza v okrese Partizánske a v Trenčianskom kraji. Modelové územie má veľkosť 3,23 km² a nachádza sa na mapovom liste 35-41-20 Základnej mapy SR v mierke 1 : 10 000 (obr. 1).

Dôvodmi pre výber daného modelového územia boli predovšetkým:

- výskyt viacerých povodňových udalostí v obci Klátova Nová Ves (napr. 1965, 1975, 14.4., 17.4. a 12.6.1994, 11.6.1995, 22.-23.6.1999, 1.-2.6.2010, 4.4.2013),
- ide o lokálnu úroveň, ktorá umožňuje detailne spracovanie,
- predpoklad výskytu povodňových situácií aj v budúcnosti.

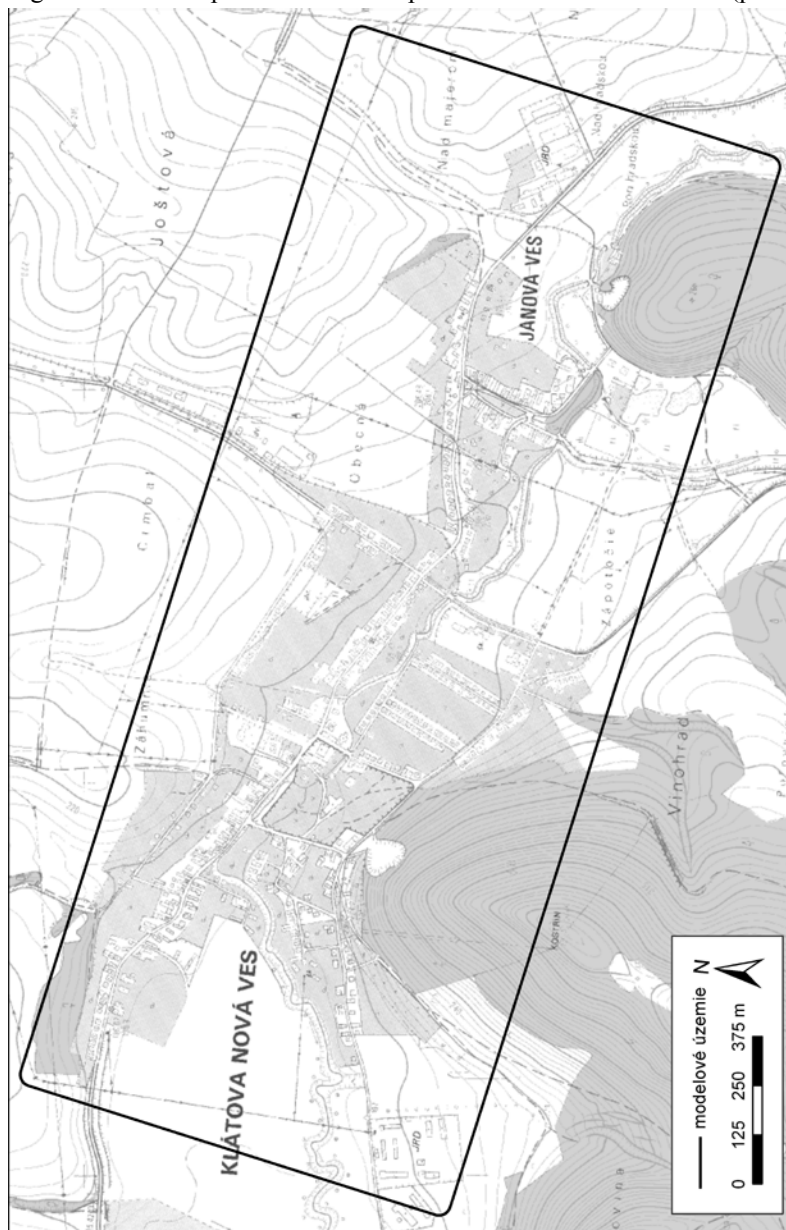
Metodický postup

Vzhľadom na cieľ článku si metodický postup vyžadoval aplikáciu viacerých metód s využitím rôznych podkladov, či špecializovaných softvérov. V rámci metodického postupu sme riešili nasledovné úlohy:

- stanovenie storočného maximálneho prietoku pre vodné toky v modelovom území s využitím zrážkovo-odtokových a štatisticko-matematických metód,
- tvorba digitálneho modelu reliéfu (DMR) modelového územia z fotogrametricky nameraných údajov získaných od firmy EUROSENSE, s.r.o. v prostredí ArcGIS Desktop 10.1,
- pre-processing vstupných dát hydraulického modelovania v prostredí ArcGIS Desktop 10.1 pomocou extenzie HEC-GeoRAS na podklade ortofotosnímok z roku 2011 a DMR,
- hydraulické modelovanie ustáleného prúdenia v koryte v rámci modelového územia s využitím 1D modelu HEC-RAS,
- post-processing výstupov z hydraulického modelu v prostredí ArcGIS Desktop 10.1 s využitím extenzie HEC-GeoRAS - vytvorenie mapy hĺbky a rýchlosti prúdenia vody pre Q_{100} ,
- hodnotenie zaplaveného územia 100-ročnou povodňou.

Obr. 1: Základná mapa SR 1 : 10 000 (mapový list 35-41-20)

Figure 1: Basic map of the Slovak Republic at a scale of 1 : 10 000 (part 35-41-20)

Výpočet 100-ročného maximálneho prietoku

Hodnotu 100-ročného maximálneho prietoku ($Q_{\max 100}$) sme zisťovali pre profil v obci Klátova Nová Ves, kde od sútoku s Turčianskym potokom Vyčoma nepriberá už žiadne významnejšie prítoky a taktiež pre záverečné profily Hradského potoka, Turčianskeho potoka a bezmenného potoka, ktoré sa v rámci modelového územia vlievajú do Vyčomy.

Podľa Makeľa a kol. (2003) je na Slovensku najrozšírenejšou a prakticky najpoužívanejšou metódou určovania N-ročných maximálnych prietokov (Q_{\max}) v profiloch mimo vodomerných staníc s plochou povodia nad 20 km² metóda využívajúca exaktne odvodené regionálne závislosti maximálnych špecifických odtokov 100-ročných ($q_{\max 100}$) na ploche povodia. Ide o oblastné (regionálne) vzorce, ktoré vychádzajú z poznania morfometrických a morfologických pomerov a regionálnych parametrov odvodených na základe regresnej analýzy maximálnych prietokov pre jednotlivé regióny Slovenska (Dub, 1957, Kohnová et al., 2005).

Výpočet 100-ročného maximálneho prietoku vychádzal najprv z určenia morfometrických a morfologických charakteristík ako sú plocha povodia (S_p), plocha lesov (S_l), dĺžka toku resp. údolnice (L_r , L_u) a tvaru povodia (α).

Maximálny prietok (100-ročný) ($Q_{\max 100}$) sme vypočítali ako súčin maximálneho špecifického odtoku storočného ($q_{\max 100}$) a plochy povodia (S_p) podľa vzťahu (Dub 1957):

$$Q_{\max 100} = q_{\max 100} \cdot S_p$$

Maximálny špecifický odtok (100-ročný) ($q_{\max 100}$) bol vypočítaný podľa nasledovného vzťahu (Dub, 1957):

$$q_{\max 100} = \frac{A_o}{S_p^n} \cdot (1 \pm o_1 \pm o_2)$$

Do vzorca pre výpočet maximálneho špecifického odtoku (100-ročného) vstupujú regionálne parametre A_o a n , ktoré charakterizujú vplyv konkrétnej oblasti na odtokové pomery. Povodie Vyčomy sme priradili do oblasti 4., pričom parameter A_o má hodnotu 4,8 a n má hodnotu 0,415 (Dub, 1957).

Opravu zo zalesnenia (o_l), ktorá vyjadruje vplyv plochy lesov, resp. lesnatosti (S_l) na odtokové pomery, sme vypočítali na základe vzťahu (Szolgay, Dzubák, Hlavčová, 1994, Mosný, 2002):

$$o_1 = 0,5 \cdot \left(0,5 - \frac{S_l}{S_p} \right)$$

Oprava z tvaru povodia (o_2) je charakterizovaná koeficientom tvaru povodia α , ktorý sa vypočíta podľa nasledovného vzťahu, kde S_p je plocha povodia a L_p je dĺžka povodia:

$$\alpha = \frac{S_p}{L_p^2}$$

Oprava z tvaru povodia môže potom nadobúdať hodnoty (Mosný, 2002): $o_2 = 0,05-0,1$ - pre vejárovité povodia, $\alpha = 1,0$, $o_2 = 0,0$ - pre mierne pretiahnuté povodia, $\alpha = 1/3$, $o_2 = -0,1$ - pre silne pretiahnuté povodia, $\alpha = 1/10$.

Výsledná hodnota (Q_{max100}), maximálneho storočného špecifického odtoku (q_{max100}) a parametrov vstupujúcich do jeho výpočtu pre jednotlivé toky sú uvedené v tab. 1.

Tab. 1: Maximálny 100-ročný prietok

Table 1: Maximal discharge with 100-year return period

názov toku	A_0	n	S_l (%)	S_p (km ²)	o_1	α	o_2	Q_{max100} (m ³ /s.km ²)	Q_{max100} (m ³ /s)
Vyčoma	4,8	0,415	60,8	82,7	-0,12	0,709	0,07	0,599	60,50
Hradský potok	4,8	0,415	18,4	20,5	-0,20	0,326	0,00	1,041	22,51
Turčiansky potok	4,8	0,415	1,7	4,3	0,05	0,233	-0,05	2,934	11,30
bezmenný potok	4,8	0,415	0,4	2,3	0,16	0,294	0,00	4,746	9,02

Zdroj: Dub, 1957, výpočty: Vojtek, 2014

Hydraulické modelovanie

Pre hydraulické modelovanie sme použili 1D hydraulický model HEC-RAS verzia 4.1.0. Cez modelové územie preteká ako hlavný tok Vyčoma s dĺžkou 3802,62 m a v intraviláne sa do nej vlieva najprv sprava bezmenný potok (812,86 m), potom zľava Hradský potok (338,17 m) a posledným prítokom je sprava Turčiansky potok (782,00 m) (obr. 2).

Samotnej práci s hydrodynamickým modelom HEC-RAS predchádzala príprava (tzv. pre-processing) vstupných dát prostredníctvom extenzie HEC-GeoRAS, ktorá je kompatibilná so softvérom ArcGIS. Podkladmi pre ich vytvorenie boli ortofotosnímky z roku 2011 a DMR.

Hydrodynamické modelovanie si vyžaduje kvalitný DMR. Z toho dôvodu sme ako vstupné údaje použili fotogrametricky namerané údaje z leteckých snímok vo forme 5360 terénnych bodov a tiež zlomových hrán. Z týchto vstupných údajov sme vytvorili DMR vo formáte TIN (obr. 3).

Základnými geometrickými dátami vstupujúcimi do modelu sú línie vodných tokov, línie brehov koryta, ktoré oddeľujú koryto toku od okolitého terénu a tiež prúdnice, ktoré musia byť správne orientované podľa smeru toku. Okrem týchto základných prvkov sme vytvorili aj vrstvy objektov, ktoré tvoria priečnu prekážku v prúde vody pri povodni a môžu vzdúvať hladinu alebo spôsobovať rozliv mimo koryta. V modelovej oblasti sme preto označili výskyt 14 priečných prekážok (mosty, priepusty a lávky) v koryte. Geometrické dáta vstupujúce do modelovania sú znázornené na obr. 2.

Priečne profily sú veľmi dôležitým vstupným údajom a boli volené tak, aby čo najlepšie charakterizovali terén. Z toho dôvodu sme ich umiestnili všade tam, kde sa mení smer prúdenia a smer toku. Celkovo bolo vytvorených 214 priečných profilov na Vyčome, Hradskom, Turčianskom a bezmennom potoku, pričom priemerná vzdialenosť medzi priečnymi profilmi je 26 m.

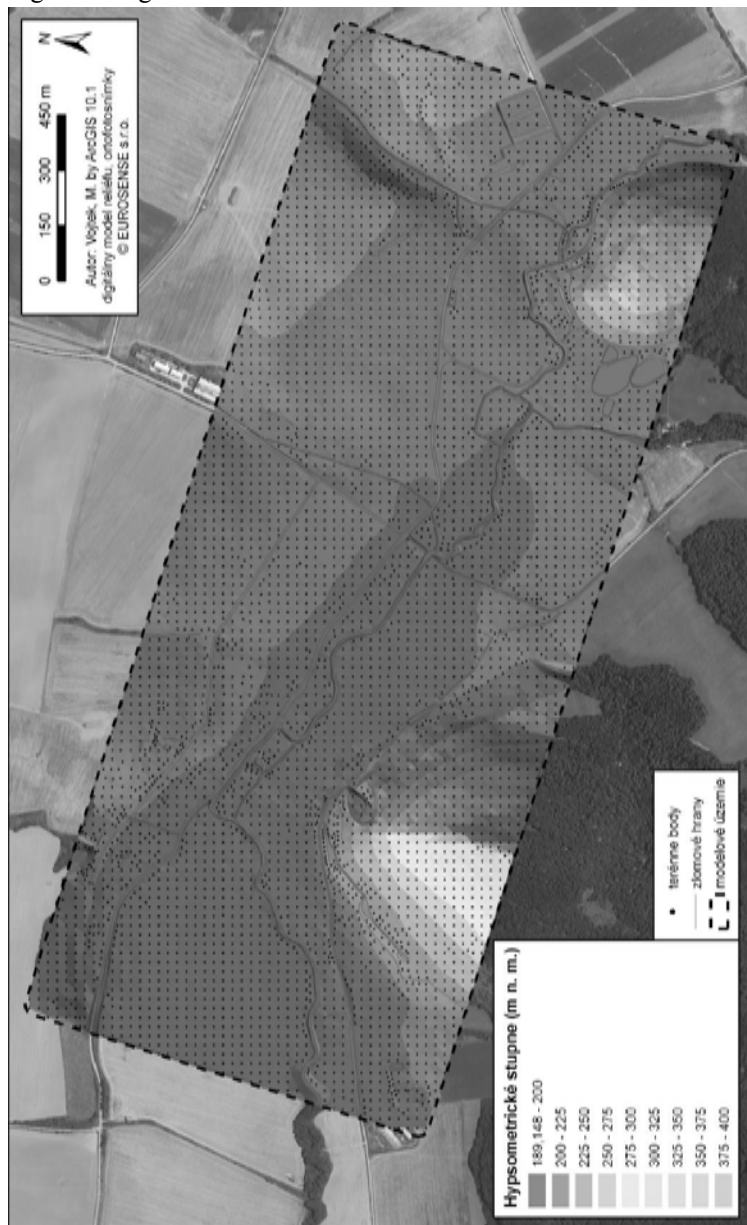
Ďalšou vrstvou vstupujúcou do modelu je polygónová vrstva využitia krajiny (land use) s odporovými charakteristikami tzv. Manningovými koeficientmi drsnosti pre rôzne využitie krajiny (tab. 2, obr. 4).

Tab. 2: Manningove koeficienty drsnosti pre rôzne využitie krajiny
Table 2: Manning's roughness coefficients for different land use categories

Využitie krajiny	Manningov koeficient drsnosti
Cesta spevnená (asfaltová)	0,016
Krajinná a sídelná vegetácia	0,060
Les	0,150
Lúka	0,040
Orná pôda	0,035
Vodná plocha	0,035
Vodný tok (prirodzené koryto)	0,035
Vodný tok (upravené koryto)	0,027
Zastavaná plocha	0,020

Zdroj: Chow, 1959, upravil: Vojtek, 2014

Obr. 3: Digitálny model reliéfu modelového územia
 Figure 3: Digital elevation model of the model area

Obr. 4: Využitie krajiny modelového územia
 Figure 4: Land use of the model area

Prvým krokom pri zostavovaní hydraulického modelu je importovanie geometrických údajov vytvorených v GIS pomocou extenzie HEC-GeoRAS. Keďže sme uvažovali s ustáleným nerovnomerným prúdením, ďalším dôležitým krokom bolo zadanie hodnôt N-ročných maximálnych prietokov, ktoré predstavujú horné okrajové podmienky. Tie definujú priebeh nadmorskej výšky hladiny alebo prietoku na hornom okraji zostaveného modelu. Hodnoty okrajových podmienok sú uvedené v tab. 3 a staničenie je znázornené na obr. 2.

Dolná okrajová podmienka definuje charakteristiky prúdenia v dolnej časti zostaveného modelu. Vzhľadom na to, že sa na dolnom okraji nenachádza žiadny definovaný objekt na toku, tak bola ako dolná okrajová podmienka zvolený predpoklad vytvorenia rovnomerného prúdenia, kedy je sklon čiary energie, vodnej hladiny a dna toku totožný.

Tab. 3: 100-ročný prietok (Q_{100}) v profiloch - horné okrajové podmienky
Table 3: 100-year discharge (Q_{100}) in profiles - upper boundary conditions

Názov toku	Staničenie (m)	Q_{100} (m ³ /s)
Vyčoma	3802,62	17,67
Vyčoma	3271,07	26,69
Vyčoma	2578,18	49,20
Vyčoma	2016,39	60,50
bezmenný potok	812,86	9,02
Hradský potok	338,17	22,51
Turčiansky potok	782,00	11,30

Zdroj: Vojtek, 2014, vlastné výpočty

Po nastavení všetkých potrebných parametrov sme v modeli vykonali analýzu ustáleného prúdenia. Výsledky analýzy boli následne spätne v modeli preverené a boli odstránené nelogické inundácie, ktoré sa vytvárajú pri tendencii modelu umiestňovať vodu do najnižších častí v rámci priečných profilov. Opravené výsledky analýzy sme exportovali do GIS, ktorý umožňuje ich prehľadnejšiu vizualizáciu a možnosť ďalej s nimi pracovať.

Výstupy z modelu sme spracovali v prostredí GIS pomocou extenzie HEC-GeoRAS. Post-processing spočíval v spracovaní stavu vodnej hladiny pre jednotlivé priečne profily a vygenerovanie modelu povrchu vodných stavov vo formáte TIN. Prienik plôch modelu terénu TIN a modelu vodných hladín TIN vygeneruje hĺbku vody. Okrem hĺbky vody sme vygenerovali aj raster rýchlosti prúdenia vody, ktorý vznikol z poľa prierezových rýchlostí v jednotlivých priečných profiloch, resp. ich častí. Výsledný raster hĺbky vody (obr. 5) a rýchlosti prúdenia vody (obr. 6) pre návrhový prietok Q_{100} má rozlíšenie 1x1 m.

Obr. 5: Hĺbka vody v modelovom území pri Q_{100} Figure 5: Water depth in the model area for 100-year discharge (Q_{100})

Obr. 6: Rýchlosť prúdenia vody v modelovom území pri Q_{100}
Figure 6: Water flow in the model area for 100-year discharge (Q_{100})

Hodnotenie zaplaveného územia 100-ročnou povodňou v modelovom území

Pre namodelovaný povodňový scenár Q_{100} predstavuje celková veľkosť inundácie 28,26 ha.

V úseku Vyčomy (3802,62 – 3271,07 m) vzniká inundácia na pravej strane a zaplavuje ornú pôdu a časť poľnohospodárskeho areálu.

Na úseku (812,85 – 0 m) bezmenného potoka dochádza k výraznejšej inundácii na pravej strane nad cestou III. triedy, kde voda zaplavuje poľnohospodársku pôdu.

Vyčoma sa na úseku (3271,07 – 2578,18 m) vybrežuje najprv na ľavú stranu a zaplavuje jeden rodinný dom s prídomovou záhradou. Na pravej strane sa vybrežuje na časť ornej pôdy za cestou na násype. Po stočení Vyčomy na ľavú stranu dochádza k zaplaveniu časti lúky až po príjazdovú cestu ku kaštielu v Janovej Vsi, kde až po sútok s Hradským potokom sa voda vylieva do príľahlého parku. Na pravej strane sa voda vybrežuje a ohrozuje dva bytové domy. Pri sútoku s Hradským potokom dochádza k zaplaveniu štyroch rodinných domov s dvormi.

Hradský potok sa na úseku (338,16 – 0 m) vylieva na ľavú stranu a zaplavuje ornú pôdu a tiež na pravú stranu, kde sa vylieva do parku.

Na úseku Vyčomy (2578,18 – 2016,39 m) voda zaplavuje v menšej miere ornú pôdu na ľavej strane. Na pravej strane je zaplavená príľahlá orná pôda a za ňou sa nachádzajúce záhrady a dvory rodinných domov. Na tomto úseku je zaplavený jeden rodinný dom.

Turčiansky potok (782,00 – 0 m) sa vybrežuje najprv na pravú stranu a potom na ľavú stranu, kde zaplavuje ornú pôdu. Inundácie na dolnom úseku ohrozujú dva rodinné domy a záhrady na ľavej strane a päť rodinných domov na pravej strane, avšak iba po hlavnú cestu.

V úseku prevažne upravenej časti koryta Vyčomy (2016,39 – 0 m) je výrazná pravá inundácia. Celkovo je pozdĺž hlavnej cesty na pravej strane ohrozených 17 rodinných domov a ich prídomových záhrad a dvorov. Pod hlavnou cestou, kde sa Vyčoma stáča na juh, dochádza k zaplaveniu troch rodinných domov so záhradami a dvormi. Ďalej sa vybrežuje už len na ornú pôdu. Ľavá inundácia úseku je väčšia ako pravá inundácia a zasahuje 31 obývaných domov. Tenisový kurt v areáli základnej školy je sčasti ohrozený rovnako ako aj park pri barokovom kaštieli. Samotný kaštieľ nie je ohrozený storočnou vodou. Za barokovým kaštieľom voda zaplavuje 11 domov so záhradami a dvormi. Posledná ľavá inundácia zaplavuje sčasti tri prídomové záhrady.

Záver

Problematika povodní a minimalizácie povodňových škôd je aktuálnou témou, ktorú je potrebné riešiť vzhľadom na čoraz častejší výskyt ničivých povodní. Existujú opatrenia rôzneho charakteru, z ktorých každé má svoje

opodstatnenie a zohráva dôležitú úlohu v ochrane pred povodňami.

V článku sme sa zamerali na modelovanie 100-ročnej povodne v intraviláne obce Klátova Nová Ves. Použité metódy predstavujú jeden z možných prístupov ich hodnotenia s využitím GIS, DPZ a hydraulického modelovania.

Hydraulické modelovanie je veľmi dôležitým krokom pri stanovení povodňovej hrozby. Pred modelovaním bola potrebná najprv príprava vstupných geometrických dát a DMR. Pri zostavovaní 1D modelu HEC-RAS sme pre nastavenie horných okrajových podmienok použili 100-ročný maximálny prietok vypočítaný podľa regionálneho vzorca Duba (1957) a vykonali simuláciu ustáleného prúdenia. Výsledkom boli rastre hĺbky a rýchlosti prúdenia vody v rozlíšení 1x1 m pre povodňový scenár Q_{100} .

Nadobudnuté informácie o povodňovej hrozbe a riziku je možné v prípade prírodných, či antropogénnych zmien v modelovom území aktualizovať, doplniť a využiť pri realizácii nových úloh, štúdií, projektov, atď.

Uplatnenie výsledkov vidíme najmä v oblasti prevencie, manažmentu povodňového rizika a krízového manažmentu. Svoj účel by mali spĺňať predovšetkým vo zvýšení povedomia obyvateľov o ohrození povodňami a poskytnutí informácií o povodňovom riziku pre účely územného plánovania a výstavby. Zakomponovaním povodňových máp do územného plánu obce by sa mohlo predísť nezodpovednému rozširovaniu a zahusťovaniu výstavby v blízkosti vodného toku. V súkromnom sektore majú potenciál využitia v poisťovníctve.

Literatúra

- APEL, H. – ARONICA, G. T. – KREIBICH, H. – THIEKEN, A. H. 2009. Flood risk analyses - how detailed do we need to be? In *Natural Hazards*. ISSN 0921-030X, 2009, vol. 49, no. 1, pp. 79-98.
- DUB, O. 1957. *Hydrologia, Hydrografia, Hydrometria*. Bratislava : SVTL, 488 s.
- CHOW, V. T. 1959. *Open-channel Hydraulics*. New York : McGraw-Hill Higher Education, 1959. 680 p.
- KOHNŇOVÁ, S. – KRIEGEROVÁ, I. – PODOLINSKÁ, J. – SZOLGAY, J. – HLAUVČOVÁ, K. 2005. Regional Methods for Design Flood Computation in Slovakia (Review and Comparison). In *Ninth International Symposium on Water Management and Hydraulic Engineering*. Ottenstein, 2005. pp. 369-376.
- MAKEĽ, M. – TURBEK, J. – PODOLINSKÁ, J. – ŠKODA, P. 2003. *Stanovenie N-ročných prietokov a N-ročných prietokových vĺn na väčších tokoch* (Odvetvová technická norma MŽP SR 3112-1:03)
- MOSNÝ, V. 2002. *Hydrologia – Morfológia povodia a prietoky*. Bratislava : STU, 2002. 111 s. ISBN 80-227-1782-7.
- SOLÍN, Ľ. – MARTINČÁKOVÁ, M. 2007. Niekoľko poznámok k metodológii tvorby povodňových máp Slovenska. In *Geografický časopis*. ISSN 1335-1257, 2007, roč. 59, č. 2, s. 131-138.

- SZOLGAY, J. – DZUBÁK, M. – HLAVČOVÁ, K. 1994. *Hydrológia – Odtokový proces a hydrológia povrchových vôd*. Bratislava : STU, 1994. 277 s. ISBN 80-227-0641-8.
- VOJTEK, M. – BOLTŽIAR, M. 2011. Manažment povodňových rizík so zreteľom na legislatívny rámec a význam povodňových máp. In *Geographia Cassoviensis*. ISSN 1337-6748, 2011, roč. 5, č. 1, s. 125-128.

MODELING OF 100-YEAR FLOOD IN THE MUNICIPALITY OF KLÁTOVA NOVÁ VES

Summary

The issue of flooding and minimizing flood damages is a current issue which needs to be addressed because of the increasingly frequent occurrence of devastating floods. There are measures of different nature each of which has its justification and plays an important role in flood protection.

In the paper, we focus on the modeling of 100-year flood in the urban area of the municipality of Klátova Nova Ves. The methods used represent one possible approach for their assessment using GIS, remote sensing, and hydraulic modeling.

Hydraulic modeling is a crucial step in determining the flood hazard. Before modeling, it was necessary to prepare the input geometric data and DEM. When compiling one-dimensional HEC-RAS model, the upper boundary conditions of 100-year maximum discharge were calculated according to the regional formula by Dub (1957). Then, we conducted a simulation of steady flow where the result is represented by raster data of water depth and water velocity with a resolution of 1x1 m for the defined flood scenario of Q_{100} .

The results can be used in particular for prevention, flood risk and crisis management. They are useful particularly in increasing awareness of the population about flood risks and providing information on flood risk for the purposes of spatial planning and construction. By including flood maps into the spatial-urban plans, the irresponsible expansion and densification of construction near the watercourses could be avoided. In the private sector, they have a potential of use in the insurance industry.

Mgr. Matej Vojtek, PhD.

Katedra geografie a regionálneho rozvoja FPV UKF v Nitre
Trieda A. Hlinku 1, 949 74 Nitra
E-mail: mvojtek@ukf.sk

Názov diela / Title: Geografické informácie 18, 2/2014

Vydavateľ / Editor: Fakulta prírodných vied UKF v Nitre

Hlavný redaktor / Editor-in-Chief: doc. RNDr. Alena Dubcová, CSc.

Výkonný redaktor / Executive editor: doc. RNDr. Alfred Krogmann, PhD.

Technický redaktor / Computer typesetting: Mgr. Matej Vojtek, PhD.

Medzinárodná redakčná rada / International editorial board:

doc. PhDr. RNDr. Martin Boltižiar, PhD.

(Fakulta prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre)

doc. RNDr. Eduard Hofmann, CSc.

(Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno)

prof. PhDr. Petr Chalupa, CSc.

(Vysoká škola polytechnická Jihlava)

doc. RNDr. Jaromír Kolečka, CSc.

(Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno)

RNDr. Hilda Kramáreková, PhD.

(Fakulta prírodných vied Univerzity Konštantína Filozofa v Nitre)

prof. RNDr. Jaroslav Mazúrek, CSc.

(Fakulta prírodných vied Univerzity Mateja Bela, Banská Bystrica)

PhDr. Mgr. Hana Svatoňová, PhD.

(Pedagogická fakulta Masarykovy univerzity, Brno)

Dátum vydania / Date of publishing: november / November 2014

Periodicita vydávania / Publication periodicity: 2x ročne / half-yearly

Poradie vydania / Order of edition: 2.

Počet strán titulu / Pages: 239

© UKF v Nitre / CPU in Nitra

ISSN: 1337-9453

**ZA PODPORU ĎAKUJEME INŠTITÚCIÁM A SPOLOČNOSTIAM:
THANKS FOR SPONSORSHIP TO INSTITUTIONS AND COMPANIES:**

TAURIS NITRIA spol. s r.o., Mojímírovce

Úrad Nitrianskeho samosprávneho kraja

Mesto Nitra

Nitrianska organizácia cestovného ruchu

Air Liquide Welding Central Europe s.r.o., Lužianky